

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Міністерство освіти і науки України

Одеська національна академія харчових технологій
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна
наукова
праця на правах
рукопису

ЗАВГОРОДНІЙ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Гриф
Прим. N _____
УДК 338.43:339.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО
РЕГІОНУ**

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка
Економічні науки

Подасться на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.В. Завгородній

Науковий консультант: Скупський Руслан Миколайович, доктор економічних

Миколаїв – 2020

АНОТАЦІЯ

Завгородній А.В. Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Миколаївський міжрегіональний інституту розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Миколаїв, 2020. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2020.

Дисертацію присвячено теоретичному узагальненню та обґрунтуванню методологічних та методичних засад і розробленню практичних рекомендації, щодо вирішення важливої наукової і практичної задачі з розв'язання проблем та визначення пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання Причорноморського регіону в умовах ринкових трансформацій.

Доведено, що зовнішньоекономічна діяльність залежить від регіональних особливостей, а зовнішньоекономічний потенціал регіону має три основні складові: ресурсну, структурну та технологічну. Визначено роль ресурсної складової у формуванні зовнішньоекономічного потенціалу регіону. Обґрунтовано прямий зв'язок потенціалу з ресурсними можливостями регіону. Доведено, що найбільш ефективний спосіб для досягнення національного процвітання, це присутність іноземного капіталу. Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону сприяють зростанню країни та допомагають їй інтегруватися у світову економіку.

Визначено основні компоненти організаційно-правового напрямку інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності до яких віднесено правові норми у вигляді міжнародних договорів держави та

внутрішніх нормативно-правових актів та Державний контроль у вигляді зворотного зв'язку регуляторного впливу. Доведено, що організаційно-економічний напрям інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності полягає в обслуговуванні основних процесів зовнішньоекономічної діяльності за допомогою основних його компонентів: забезпечення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності; консультування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; маркетингове супроводження зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення повноцінної клієнтоорієнтованості; інноваційне спрямування продукції, призначеної для продажу на зовнішніх ринках.

Обґрунтовано, що розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора, основою якого є загальна інфраструктура агропромислового сектора, не досконала, має цілий ряд вад, які обумовлені внутрішніми (ендогенними) та зовнішніми (екзогенними) чинниками.

На основі багаторівневого аналізу основних показників та тенденцій розвитку агропромислової сфери України та Причорноморського регіону визначено товарну структуру зовнішньоекономічних відносин регіону та виявлено ступінь розвитку економіки регіону, визначено показники зовнішньоторговельної діяльності підприємств агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, проведено аналіз середніх часток експорту/імпорту товарів Причорноморського економічного району в загальному обсязі експорту/імпорту товарів України, досліджено середні показники ряду динаміки експорту, досліджено структуру зовнішньоторговельного обороту за областями Причорноморського регіону.

На основі проведеного аналізу стану формування та тенденцій реалізації експортного потенціалу підприємств агропромислового комплексу Причорноморського регіону та визначення основних проблем та перешкод його подальшого розвитку розроблено механізми вирішення конкретних проблем зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислової сфери

Причорноморського регіону. Розглянуто основні переваги та загрози зовнішньоекономічній активності підприємств Причорноморського регіону за допомогою SWOT-аналізу. Визначено потенційні внутрішні переваги, потенційні внутрішні недоліки, потенційні зовнішні можливості, потенційні зовнішні загрози. Окреслено основні проблеми із здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами агропромислової сфери Причорноморського регіону та досліджено основні можливості її активізації та ризику, які постають перед агровиробниками.

За допомогою методу часового тренду здійснено прогнозування показників експорту агропромислової продукції Причорноморського регіону шляхом розв'язання задачі екстраполяції яка розв'язана шляхом знаходження залежності, яка з достатньою точністю описала поведінку змінної в минулому і разом з тим була визначена також і для деякого інтервалу часу в майбутньому. Вибір типу функції ґрунтувався на теоретичному аналізі суті і механізмів експортної діяльності щодо агропромислової продукції Причорноморського регіону, і характері його динаміки. Перевагу було надано функціям, параметри яких мають чіткий економічний зміст і вимірюють абсолютну чи відносну швидкість розвитку. При виборі функцій було проведено аналіз ланцюгових характеристик інтенсивності динаміки. Параметри трендових рівнянь визначено методом найменших квадратів. На основі цього, визначена фактична динаміка підприємств агропромислової сфери Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Для Миколаївської області встановлено значення коефіцієнту регресії $a = 61,72$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств зростає на 61,72 млн. дол. США. Прогнозовані значення: $y(2019) = 733,42 + 61,72 * 11 = 1412,34$ млн. дол.; $y(2020) = 733,42 + 61,72 * 12 = 1474,06$ млн. дол. Для Херсонської області значення коефіцієнту регресії $a = 0,8861$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств зростає на 0,8861 млн. дол. США. Прогнозовані значення: $y(2019) = 172,87 + 0,8861 * 11 = 182,617$ млн. дол.; $y(2020) = 172,87 + 0,8861 * 12 = 183,503$ млн.

дол. Для Одеської області значення коефіцієнту регресії $a = 95,045$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств зростає на 95,045 млн. дол. США. Прогнозовані значення: $y(2019) = 348,79 + 95,045 \cdot 11 = 1394,285$ млн. дол.; $y(2020) = 348,79 + 95,045 \cdot 12 = 1489,33$ млн. дол.

Сформовані концептуальні підходи до підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості аграрного сектора Причорноморського району за допомогою основних інструментів державної підтримки: забезпечення умов розвитку аграрного виробництва, створення нових підприємств, у тому числі спільних з іноземним капіталом; підтримка підприємництва в сільському господарстві; формування ефективних умов для створення і підтримки інвестування інноваційних проектів пріоритетних напрямків вітчизняними та закордонними інвесторам. Регіональні органи влади повинні активно здійснювати функції по упорядкуванню і розвитку експорту. Доведено що особливістю регіонального регулювання має стати надзвичайно тісне співробітництво місцевої влади і сільгоспвиробників, їх участь у вирішенні найбільш важких економічних проблем зовнішньоекономічної діяльності. Для досягнення торгово-економічних цілей у відносинах із зовнішніми партнерами регіон повинен використовувати не стільки інструменти торгової політики, скільки засоби всього арсеналу зовнішньоекономічних методів регулювання.

На основі аналізу визначень промислового кластеру, регіонального кластеру виділено особливості інноваційного кластеру, що дозволило визначити систему його сутнісних характеристик: 1. Інноваційний кластер є надсистемою, оскільки може охоплювати найрізноманітніші типи кластерів в регіоні (будівельний, нафтогазовий, медичний, туристичний та ін.), об'єднані процесом інноваційної діяльності, яка передбачає створення і поширення інновацій в даному середовищі. 2. Результатом діяльності учасників інноваційного кластеру є інновації не тільки в сфері виробництва, але і в області управління, організації, соціальної роботи тощо. 3. Учасниками інноваційного кластеру є на перший погляд «різноманітні» підприємства, проте

вони мають єдину концепцію свого розвитку та пов'язані єдиним інноваційним процесом, в якому кожен з них виконує певні функції. 4. Для формування інноваційного кластеру недостатньо лише наявності критичної маси підприємств в інноваційній сфері, необхідна наявність компетенцій, технічних можливостей, логістичних шляхів і каналів зв'язку, системи відносин, які передбачають здійснення перманентного інноваційного розвитку. 5. Взаємовідносини між учасниками кластеру будуються на основі поєднання кооперації та конкуренції, що в підсумку призводить до успішної співпраці та можливості використання ключових компетенцій та досягнень партнерів для досягнення загального результату.

Проведено систематизацію чинників формування конкурентоспроможності підприємства агропромислової сфери регіону, що дозволило розробити алгоритм управління формуванням конкурентоспроможності підприємства, що розкриває послідовність дій підприємства. Алгоритм передбачає послідовну розробку і виконання заходів щодо вивчення і пошуку споживачів, формування конкурентоспроможної пропозиції, узгодження взаємних очікувань. Перший етап алгоритму (крок 1) – маркетинг на товарному ринку, у тому числі оцінка конкурентоспроможності підприємства. Другий етап алгоритму (крок 2) – визначення потреби в зовнішніх джерелах фінансування. Третій етап – маркетинг на ринку конкурентних переваг у тому числі: аналіз ринку конкурентних переваг, дослідження вимог споживачів до привабливих підприємств, дослідження процедури прийняття споживачами вірного рішення (крок 3); аналіз можливостей задовольнити вимоги споживачів (крок 4). Розробка стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства (крок 5-8); Крок 5 формування «портрета» споживача. Крок 6 – визначення відповідності конкурентоспроможності вимогам споживача. Крок 7 – розробка конкурентної пропозиції з урахуванням вимог споживача. Крок 8 – розробка і реалізація програми зв'язків зі споживачами. Крок 9 – узгодження взаємних очікувань.

Сформоване концептуальне підґрунтя для розробки Стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислової сфери Причорноморського регіону України на період до 2028 року. Розроблено маркетинговий портфель інструментарію активізації зовнішньоекономічної сфери Причорноморського регіону, який включає в себе комплекс інноваційного маркетингу який базується на розробці інноваційної стратегії, аналізу ринку та оперативного маркетингу з використанням стратегічної й оперативної складової. Визначено напрямки впровадження інноваційної продукції в підприємств агропродовольчої сфери спрямованої на активізацію зовнішньоекономічного напрямку. Обґрунтовано набір інструментів для просування інноваційної продукції підприємств агропродовольчої сфери в зовнішньоекономічну сферу. Доведено, що інноваційні інструменти зовнішньоекономічного маркетингу підприємств агропродовольчої сфери потрібно застосовувати у поєднанні з традиційними, зокрема з комунікаційною політикою та стратегією збуту.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, агропромислова сфера, іноземні інвестиції, інновації, виробництво, Причорноморський регіон, розвиток, стимулювання.

SUMMARY

Zavgorodniy A.V. Foreign Economic Priorities of Sustainable Development of Agro-Food Production of the Black Sea Region. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.05 – Productive Forces Development and Regional Economy. Mykolaiv Interregional Institute for Human Development at Higher Educational Institution "Open International University for Human Development" Ukraine, Mykolaiv, 2020. – Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2020.

The dissertation is devoted to the theoretical generalization and substantiation of methodological and methodological foundations and the development of practical recommendations, regarding the solution of an important scientific and practical problem of solving problems and determining the priorities of development of foreign economic activity of economic entities of the Black Sea region in the conditions of market transformations.

It is proved that the foreign economic activity depends on regional peculiarities, and the foreign economic potential of the region has three main components: resource, structural and technological. The role of the resource component in shaping the foreign economic potential of the region is determined. The direct connection of potential with the resources of the region is substantiated. It has been proven that the most effective way to achieve national prosperity is through the presence of foreign capital. Foreign direct investment in the region's economy contributes to the country's growth and helps it integrate into the world economy.

The main components of the organizational and legal direction of the infrastructural support for the development of foreign economic activity are defined, which include legal norms in the form of international treaties of the state and internal normative legal acts and State control in the form of feedback of regulatory

influence. It is proved that the organizational and economic direction of infrastructure support for the development of foreign economic activity consists in servicing the main processes of foreign economic activity with the help of its main components: providing favorable conditions for carrying out foreign economic activity; consulting of subjects of foreign economic activity; marketing support of foreign economic activities to ensure full customer orientation; innovative orientation of products intended for sale in foreign markets.

It is substantiated that the development of the infrastructure of the foreign economic activity of the agrarian sector, the basis of which is the general infrastructure of the agro-industrial sector, is not perfect, has a number of defects due to internal (endogenous) and external (exogenous) factors.

On the basis of a multilevel analysis of the main indicators and tendencies of development of the agro-industrial sphere of Ukraine and the Black Sea region, the commodity structure of foreign economic relations of the region is determined and the degree of development of the economy of the region is determined, indicators of foreign trade activity of enterprises of the agro-food sphere of the Black Sea regional region are determined. total exports / imports of goods in Ukraine, examined ser Days indicators number of exports, the structure of foreign trade for the regions of the Black Sea region.

On the basis of the analysis of the state of formation and tendencies of realization of export potential of the enterprises of the agricultural industry of the Black Sea region and identification of the main problems and obstacles to its further development, mechanisms for solving specific problems of foreign economic activity of the enterprises of the agricultural industry of the Black Sea region have been developed. The main advantages and threats of foreign economic activity of the enterprises of the Black Sea region with the help of SWOT-analysis are considered. Potential internal advantages, potential internal disadvantages, potential external opportunities, potential external threats are identified. The main problems with the implementation of foreign economic activity by enterprises of the agro-industrial

sphere of the Black Sea region are outlined and the main opportunities for its activation and risks presented to the agricultural producers are explored.

Using the time trend method, forecasting the export performance of agricultural products in the Black Sea region by solving the extrapolation problem solved by finding a dependency, which with sufficient accuracy described the behavior of the variable in the past and at the same time was also determined for some time interval in the future. . The choice of the type of function was based on a theoretical analysis of the nature and mechanisms of export activity in the agricultural production of the Black Sea region, and the nature of its dynamics. Preference was given to features whose parameters have a clear economic meaning and measure absolute or relative speed of development. When selecting functions, the analysis of the chain characteristics of the intensity of the dynamics was performed. The parameters of the trend equations are determined by the method of least squares. On this basis, the actual dynamics of enterprises of the agroindustrial sphere of Mykolaiv, Kherson and Odessa regions is determined. For the Nikolaev area all the updated value of the regression coefficient $a = 61.72$ means that on average, every year, the export of enterprise products increases by \$ 61.72 million. USA. Estimated values: in (2019) = $733.42 + 61.72 * 11 = \$ 1412.34$ million; in (2020) = $733.42 + 61.72 * 12 = \$ 1474.06$ million. For the Kherson region the value of the regression coefficient $a = 0,8861$ means that on the average every year the export of production of enterprises increases by 0,8861 million USD. USA. Estimated values: in (2019) = $172.87 + 0.8861 * 11 = \$ 182.617$ million; in (2020) = $172.87 + 0.8861 * 12 = \$ 183.503$ million For the Odessa region the value of the regression coefficient $a = 95,045$ means that on the average every year the export of production of enterprises increases by \$ 95,045 million. USA. Estimated values: in (2019) = $348.79 + 95.045 * 11 = \$ 1394.285$ million; in (2020) = $348.79 + 95.045 * 12 = \$ 1489.33$ million

The conceptual approaches to enhancing the investment and innovation attractiveness of the agricultural sector of the Black Sea region have been formed with the help of the main instruments of state support: providing conditions for the

development of agricultural production, creation of new enterprises, including joint ventures with foreign capital; support for entrepreneurship in agriculture; formation of effective conditions for creation and support of investment of innovative projects of priority directions to domestic and foreign investors. Regional authorities should actively carry out export management and development functions. It is proved that the feature of regional regulation should be extremely close cooperation between local authorities and agricultural producers, their participation in solving the most difficult economic problems of foreign economic activity. To achieve trade and economic goals in relations with external partners, the region must use not so much trade policy instruments as the means of the whole arsenal of foreign economic regulatory methods.

Based on the analysis of the definitions of the industrial cluster, the regional cluster, the features of the innovation cluster were distinguished, which allowed to determine the system of its essential characteristics: 1. The innovation cluster is a super-system because it can cover the diverse types of clusters in the region (construction, oil and gas, medical, tourism, etc.), united by a process of innovation that involves the creation and diffusion of innovation in a given environment. 2. The result of the activity of the participants of the innovation cluster is innovation not only in the field of production, but also in the field of management, organization, social work, etc. 3. The members of the innovation cluster are, at first glance, “heterogeneous” enterprises, but they have a single concept of their development and are connected by a single innovation process in which each of them performs certain functions. 4. The formation of an innovation cluster is not only sufficient to have a critical mass of enterprises in the innovation field, it is necessary to have competences, technical capabilities, logistical channels and communication channels, a system of relations that provide for the implementation of permanent innovative development. 5. Relationships between cluster members are built on a combination of cooperation and competition, which ultimately leads to successful collaboration and

the ability to use key competencies and partners' achievements to achieve an overall result.

The factors of formation of the competitiveness of the enterprise of the agro-industrial sphere of the region were systematized, which allowed to develop an algorithm for managing the competitiveness of the enterprise, which reveals the sequence of actions of the enterprise. The algorithm involves the consistent development and implementation of measures for the study and search of consumers, the formation of a competitive proposal, the reconciliation of mutual expectations. The first stage of the algorithm (step 1) is marketing in the commodity market, including the assessment of the competitiveness of the enterprise. The second stage of the algorithm (step 2) is to determine the need for external sources of financing. The third stage is marketing in the market of competitive advantages including: analysis of the market of competitive advantages, research of consumer requirements for attractive enterprises, research of procedure of making by consumers the right decision (step 3); an analysis of the possibilities to satisfy the consumer requirements (step 4). Developing a strategy for managing the enterprise competitiveness (step 5-8); Step 5 - forming a "portrait" of the consumer. Step 6 - Determination of conformity of the competitiveness with the requirements of the consumer. Step 7 - Develop a competitive bid based on consumer requirements. Step 8 - development and implementation of the program of consumer relations. Step 9 - Reconcile mutual expectations.

The conceptual basis for the development of the Strategy for the development of foreign economic activity of the agricultural sector of the Black Sea region of Ukraine for the period up to 2028 has been formed. Developed marketing portfolio of tools for activation of the foreign economic sphere of the Black Sea region, which includes a complex of innovative marketing based on the development of innovation strategy, market analysis and operamarketing with strategic and operational components. The directions of introduction of innovative products in the enterprises of the agro-food sector aimed at activation of the foreign economic direction are

determined. The set of tools for promotion of innovative products of agro-food enterprises into foreign economic sphere is substantiated. It is proved that innovative tools of foreign economic marketing of agro-food enterprises should be applied in combination with traditional ones, in particular with communication policy and marketing strategy.

Keywords: foreign economic activity, agro-industrial sphere, foreign investments, innovations, production, Black Sea region, development, stimulation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Завгородній А. В. Регіональні аспекти сучасного розвитку агропродовольчої сфери: зовнішньоекономічний вимір: монографія. Миколаїв. ФОП Швець В.М. 2019. 328 с. *(15 друк. арк.)*.

2. Зубков Р. С., Скупський Р. М., Завгородній А. В., Демчук Н. І. Стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів в умовах сталого розвитку регіону: колективна монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2019. 369 с. *(загальний обсяг – 16,8 друк. арк., особистий внесок автора – 2,13 друк. арк.: досліджено теоретико-методичні аспекти регулювання інвестиційної активності на регіональному рівні)*.

3. Zavorodnii A., Lyashenko V. Mechanisms of legal regulation of foreign economic activity (Механізми правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). Socio-economic development of the regions in conditions of transformation (Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах трансформації): monograph / Edited by M. Ohienko, T. Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. С. 22–31. *(загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,32 друк. арк.: досліджено загальні проблеми адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності)*.

4. Zubkov R., Zavorodnii A. Organizational mechanisms of foreign economic stimulation of agro-industrial development of the Black Sea region (Організаційні механізми зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчого розвитку Причорноморського регіону). Socio-economic development of the regions in conditions of transformation (Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах трансформації): monograph / Edited by M. Ohienko, T. Pokusa. Opole: Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. С. 31–39. *(загальний*

обсяг – 0,41 друк. арк., особистий внесок автора – 0,27 друк. арк.: розроблена структура Центру координації та зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчого розвитку Причорноморського регіону; удосконалено алгоритм формування та розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери).

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, закордонних фахових періодичних виданнях:

5. Завгородній А. В. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень «зовнішньоекономічна діяльність»: структура, принципи, функції. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 149–158. URL: <http://ujae.org.ua/genezys-ponyatijno-kategorialnogo-aparatu-doslidzhen-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-struktura-pryntsypu-funktsiyi/> (дата звернення: 26.08.2019) (науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: *Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase*). (0,45 друк. арк.).

6. Завгородній А. В. Регіональні особливості організації зовнішньоекономічної діяльності. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 145–152. URL: <http://ujae.org.ua/regionalni-osoblyvosti-organizatsiyi-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti/> (дата звернення: 05.09.2019). (науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: *Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase*). (0,37 друк. арк.).

7. Завгородній А. В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 234–244. (журнал представлено у міжнародній

наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,5 друк. арк.).

8. Завгородній А. В. Теоретико-методичні аспекти впливу прямих іноземних інвестицій на регіональну економіку. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Випуск 36. С. 29–36. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus International*). (0,37 друк. арк.).

9. Zavorodnii A. V. Categorical apparatus of regional foreign economic activity investment. *Scientific journal «Economics and Finance»*. 2018. Special issue. P. 79–86. URL: http://ecofin.at.ua/maket_ehkonomika_i_finansy_13_2018.pdf. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,37 друк. арк.).

10. Zavorodnii A. V., Skupskyi R. M. The methodological dimension of investment activity stimulation of the regional economy. *Scientific journal «Economics and Finance»*. 2018. Special issue. P. 4–14. URL: http://ecofin.at.ua/maket_ehkonomika_i_finansy_13_2018.pdf. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (загальний обсяг – 0,5 друк. арк., особистий внесок автора – 0,3 друк. арк.: досліджено напрямки інвестиційної активності економіки регіону).

11. Завгородній А. В. Аналіз товарної структури експорту українського Причорномор'я. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 3. С. 229–236. ISSN 2415-8453. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/ujae_2019_r03_a25.pdf (дата звернення: 18.08.2019). (науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *InfoBase*). (0,36 друк. арк.)

12. Завгородній А. В. Механізми залучення іноземних інвестицій: регіональний вимір. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. 2019. № 1 (475). С. 192–196.

(журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*, *Google Scholar*). (0,23 друк. арк.).

13. Завгородній А. В. Географічна структура та основні напрямки зовнішньої торгівлі товарами Причорноморського регіону. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 206. С. 305–318. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/10423/1/31.pdf> (дата звернення: 18.11.2019). журнал входить до наукометричних баз реферування та індексування *Google Scholar*). (0,64 друк. арк.).

14. Завгородній А. В. Дослідження особливостей зовнішньоекономічної торгівлі послугами регіональної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 44–51. URL: <http://ujae.org.ua/doslidzhennya-osoblyvostej-zovnishnoekonomichnoyi-torgivli-poslugamy-regionalnoyi-ekonomiky/> (дата звернення: 15.04.2019). (науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *InfoBase*). (0,37 друк. арк.).

15. Завгородній А. В. Інвестиційна діяльність у зовнішньоекономічній парадигмі регіону. *Науковий погляд: економіка та управління. Серія «Економіка»*. 2019. № 4 (66). С. 91–96. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,27 друк. арк.).

16. Завгородній А. В. Інвестиційні процеси як стратегічний чинник активізації зовнішньоекономічної діяльності агропромислової сфери. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Т.30 (69). № 6. С. 82–85. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus International*). (0,18 друк. арк.).

17. Завгородній А. В. Механізми залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства регіону. *Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці»*. 2019. Випуск 5 (73). Частина 2. С. 18–23. (журнал

включено до міжнародних, закордонних, національних реферативних та наукометричних баз даних: НБУ ім. В.І. Вернадського, Index Copernicus, Google Scholar, CiteFactor, OAJSE, Eurasian Scientific Journal Index). (0,27 друк. арк.).

18. Завгородній А. В. Механізми управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 46-1. С. 20–24. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,23 друк. арк.).

19. Завгородній А. В. Основні тенденції зовнішньоекономічної діяльності українського Причорномор'я. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 202. С. 361–373. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/10384/1/37.pdf> (дата звернення: 08.10.2019). (журнал входить до наукометричних баз реферування та індексування Google Scholar). (0,68 друк. арк.).

20. Завгородній А. В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Бізнес-Навігатор*. 2019. Випуск 6(55). С. 147–152. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/55_2019/29.pdf (дата звернення: 11.11.2019). (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,27 друк. арк.).

21. Завгородній А. В. Особливості розвитку та регулювання зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 3. С. 77–84. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fvisen.knau.kharkov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D8240%26area%3Dstatic%26viewonline%3D1> (дата звернення: 30.11.2019). (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (0,37 друк. арк.)

22. Завгородній А. В. Показники інвестиційної активності підприємств АПК Причорноморського регіону. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2019. Випуск 27. Частина 1. С. 53–57. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,23 друк. арк.).

23. Завгородній А. В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: нормативний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. № 39. С. 62–67. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus International*). (0,27 друк. арк.).

24. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національний та регіональний виміри. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 1. С. 85–93. URL: <http://ujae.org.ua/pryntsypy-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-natsionalni-ta-regionalni-vymiry/> (дата звернення: 20.03.2019) (науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: *Index Copernicus*, *WorldCat*, *Google Scholar*, *Windows Live Academic*, *ResearchBible*, *Open Academic Journals Index*, *CiteFactor*, *InfoBase*). (0,41 друк. арк.).

25. Завгородній А. В. Проблеми розвитку зовнішньої торгівлі та залучення іноземного капіталу агропромислового комплексу Причорноморського регіону. *Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник»*. 2019. Випуск 5(16). С. 201–207. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/36.pdf (дата звернення: 21.11.2019). (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,32 друк. арк.).

26. Завгородній А. В. Специфіка експорту та імпорту підприємств агропродовольчої сфери Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 45. С. 7–11. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,23 друк. арк.).

27. Завгородній А. В., Борисенко М. Ю. Роль окремих товарних груп в загальних показниках експорту Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ*

ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. 2019. № 2. С. 80–87. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fvisen.knau.kharkov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D8190%26area%3Dstatic%26viewonline%3D1>. (дата звернення: 22.07.2019). (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (загальний обсяг – 0,37 друк. арк., особистий внесок автора – 0,27 друк. арк.: досліджено загальні показники експорту Причорноморського регіону).

28. Завгородній А. В., Скупський Р. М. Перспективи зовнішньоекономічного вектору розвитку агропродовольчого сектору Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 47-1. Ч. 1. С. 30–34. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (загальний обсяг – 0,23 друк. арк., особистий внесок автора – 0,18 друк. арк.: досліджено напрямки розвитку агропродовольчого сектору Причорноморського регіону).

29. Zavorodnii A. Analysis of the foreign economic activity of the black sea region. *East European Scientific Journal (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe)*. Warsaw, Poland. 2019. №10 (50). Volume 1. P. 33–37. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,23 друк. арк.).

30. Zavorodnii A. Basic components to improve the region's export policy system (Базові компоненти удосконалення системи експортної політики регіону). *Slovak international scientific journal*. 2019. Volume 2. № 34. P. 7–11. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (0,23 друк. арк.)/

31. Zavorodnii A. Current areas of development of agricultural sector of Ukraine (Сучасні напрямки розвитку агропродовольчого сектору України). *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia. 2019. № 36. Volume 2. P. 25–28. (закордонне періодичне видання). (0,18 друк. арк.).

32. Zavorodnii A., Skupskyi R. Directions of improvement of administrative

and legal regulation of foreign economic activities (Напрямки вдосконалення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). *Slovak international scientific journal*. 2019. Volume 2. № 35. P. 13–17. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних *Index Copernicus*). (загальний обсяг – 0,23 друк. арк., особистий внесок автора – 0,18 друк. арк.: досліджено алгоритм вдосконалення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності).

33. Zavorodnii A., Zubkov R., Lyashenko V. Formation of investment attraction of the principal mores region: new trends and improving directions. *The actual problems of the world today*. *SCIEMCEE*. Publishing London. 2019. Volume 1. P. 245–259. (закордонне періодичне видання). (загальний обсяг – 0,23 друк. арк., особистий внесок автора – 0,18 друк. арк.: вдосконалено напрями інвестиційної привабливості регіону).

Опубліковані матеріали апробаційного характеру:

34. Завгородній А. В., Соколов Я. О. Моделі діагностики банкрутства в системі оцінки фінансової стійкості підприємства. *Електронний збірник наукових праць Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»*. Серія «Економічні науки». 2018. Випуск 2. С. 308–317. URL: <http://mmirl.edu.ua/images/downloads/konferensii/2.pdf>. (загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,37 друк. арк.: вдосконалено моделі діагностики банкрутства у системі оцінки фінансової стійкості підприємства).

35. Zavorodnii A. V. Theoretical and methodological aspects of the impact of foreign direct investment on the regional economy. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності: матеріали IV всеук. наук.-практ. конф. з міжн. участю (м. Миколаїв, 2 березня 2019 р.)*. Миколаїв: ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2019. С. 54–57. (0,18 друк. арк.).

36. Завгородній А. В. Особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти*: матеріали III всеук. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28-29 березня 2019 р.). Частина 2, Дніпро: НМетАУ, 2019. С. 130–133. (0,18 друк. арк.).

37. Завгородній А. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств АПК Причорноморського регіону. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності*: матеріали V всеук. наук.-практ. конф. з міжн. участю (м. Миколаїв, 12 жовтня 2019 р.). Миколаїв: ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2019. С. 107–110. (0,18 друк. арк.).

38. Завгородній А. В., Скупський Р. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агросфери регіону: новітні виклики. *The Modern Economic Research: Theory, Methodology, Practice: II International Scientific Conference* (Kielce, Poland 27 September, 2019). Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2019. P. 13–15. (загальний обсяг – 0,14 друк. арк., особистий внесок автора – 0,09 друк. арк.: проаналізовано зовнішньоекономічну діяльність агропідприємств України).

39. Завгородній А. В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: теоретичний та методичний аспекти. *Бізнес, інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28 вересня 2019 р.). Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2019. С. 30–33. (0,14 друк. арк.).

40. Завгородній А. В. Теоретичний базис зовнішньоекономічної діяльності. *Міжнародні, нормативні та управлінські аспекти соціально-економічного розвитку*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 28 вересня 2019 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. С. 15–18. (0,18 друк. арк.).

41. Завгородній А. В. Агропродовольча зовнішньоекономічна діяльність

регіону: проблеми розвитку. *Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовтня 2019 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 13–16. (0,18 друк. арк.).

42. Завгородній А. В. Забезпечення іноземного інвестування аграрного сектору: фактори впливу. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 5 жовтня 2019 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. С. 7–10. (0,18 друк. арк.).

43. Завгородній А. В. Проблеми та загрози іноземного інвестування аграрного сектору України. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14 листопада 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 8–10. (0,14 друк. арк.).

44. Завгородній А. В. Прямі іноземні інвестиції в Україну: стан та значення для економічного поступу. *Перспективи розвитку економічної системи з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 листопада 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. Ч. 1. С. 24–27. (0,18 друк. арк.).

45. Завгородній А. В. Современные аспекты внешнеэкономической деятельности региональных субъектов. *Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем*: матеріали XI міждун. науч.-практ. конф. (г. Гомель, 21 – 22 ноября 2019 г.). Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2019. С. 60–62. (0,14 друк. арк.).

46. Завгородній А. В. Транскордонне співробітництво: реалії регіонального розвитку. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. (м. Прага, 27-29 листопада 2019 р.). Прага, 2019. С. 272–275. (0,18 друк. арк.).

47. Завгородній А. В. Транскордонне співробітництво – як чинник

реалізації регіональної стратегії розвитку. *Напрями розвитку ринкової економіки: нові реалії та можливості в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 30 листопада 2019 р.).* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Ч. 1. С. 22–24. (0,18 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	16
1.1. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень «зовнішньоекономічної діяльності»: структура, принципи, функції, регіональні особливості	16
1.2. Теоретико-методичні основи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону	38
1.3. Сутність, функції та організація інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва	64
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ	85
2.1. Теоретико-методичні підходи оцінки ефективності диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності	85
2.2. Методичні засади діагностики стану залучення прямих іноземних інвестицій в регіональну економіку	94
2.3. Теоретичні та методичні аспекти дослідження інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва	110
Висновки до розділу 2	121
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЗОВНІШНЬО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ	125
3.1. Ретроспективний аналіз стану та тенденцій розвитку регіональної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією	125
3.2. Діагностика інвестиційних процесів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва	146
3.3. Дослідження стану та особливостей розвитку зовнішньо- економічного співробітництва суб'єктів агропродовольчого виробництва	178
3.4. Нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва	204

Висновки до розділу 3	220
РОЗДІЛ 4. ІМПЕРАТИВИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ЗМІН	226
4.1. Моніторинг регіональних проблем та особливостей зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери	226
4.2. Стратегічні пріоритети інноваційного зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону	246
4.3. Консалтингове забезпечення зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва	257
Висновки до розділу 4	278
РОЗДІЛ 5. ІННОВАЦІЙНА ПАРАДИГМА ЗОВНІШНЬО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	284
5.1. Організаційно-економічні механізми реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери	284
5.2. Удосконалення державного регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону	323
5.3. Концептуальні засади формування стратегічної моделі зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва в контексті євроінтеграційних процесів	341
Висновки до розділу 5	370
ВИСНОВКИ	375
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	385
ДОДАТКИ	448

ВСТУП

Актуальність теми. Агропродовольча сфера України відіграє важливу роль в господарському комплексі країни, від ефективності функціонування якої залежить загальний успіх економічних реформ, що відбуваються, гарантування продовольчої та економічної безпеки держави. З огляду на це, актуальною проблемою є формування ефективної конкурентоспроможної агропродовольчої сфери з оптимальною структурою виробництва, здатної в умовах міжнародної економічної інтеграції та зміни технологічних укладів виробляти високоякісну агропродовольчу продукцію, забезпечувати потреби населення у якісних продуктах харчування та належний рівень продовольчої та економічної безпеки регіону з урахуванням пріоритетів сталого розвитку.

Особливе місце в цьому процесі відіграє активізація інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності, що є важливими складовими сучасних ринкових відносин. Проте недостатній досвід роботи вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках, прагнення до реалізації продукції сировинного спрямування, з низькою часткою доданої вартості, визначають актуальність пошуку шляхів реалізації потенційних можливостей розвитку регіонального агропродовольчого виробництва у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці щодо проблематики інституційних засад розвитку аграрної сфери України: О. Алімова, Ю. Бажал, Н.Басюркіної, В. Белова, О. Бородіної, З. Варналія, Н. Варшавської, Є. Вітте, А. Гальчинського, В. Глазьєва, Г. Голубенко, В. Грушко, Б.Єгорова, Т. Єфименко, М. Ільїна, І.Іртищевої, В.Лагодієнко, Ю. Лопатинського, Ю.Лупенка, Р. Менселл, В. Міняйло, О. Міняйло, В. Немченко, І. Павленко, О.Павлова, І.Савенко, В. Семиноженко, В.Стадник, В. Федосова, О. Шульги тощо. Дослідження новітніх проблем формування конкурентоспроможності агропродовольчого сектору України в умовах глобалізації на сьогодні здійснюють: М. Бетлій, Н.Добрянська, О. Єранкін, В. Копитко, О.Меліх,

В.Орел, А.Ужва, Р.Чорний. Вивченню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчих підприємств присвячені роботи О.Амоши, В.Андрійчука, В. Бойко, В.Булюка, П. Гайдуцького, В. Геєця, А. Кандиби, П.Саблука, С. Соколенко, О. Красноруцького, А. Коверги та інших науковців. У свою чергу, проблеми розвитку зовнішньої торгівлі України, зокрема сільськогосподарською продукцією, стали пріоритетними для: П.Гайдуцького, Н. Голомші, В. Далика, С. Кваші, С.Кулицького, І. Круп'яка, О.Маслака, Р. Мудрака, Т. Мельника, В. Нелепи, Н. Непрядкіної, І.Седікової, І. Стеблянко, Т. Тищука, М. Чирака тощо.

Роботи зазначених вчених слугують фундаментальною основою та формують науковий базис зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону в умовах ринкових трансформацій. Проте, ряд проблем щодо розробки та впровадження ефективного механізму реалізації стратегії сталого розвитку залишаються неповною мірою вирішеними. З огляду на це, виникає потреба переходу на нову доктрину розвитку вітчизняної агропродовольчої сфери, усунення негативних кризових проявів та стимулювання територіального соціально-економічного зростання, насамперед, через подолання проблем та визначення зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону. Важливість і значимість цих питань зумовили вибір теми, постановку мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у межах комплексної науково-дослідницької роботи: ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ТВСП «Кіровоградський інститут розвитку людини» за темою «Підвищення ефективності управління підприємствами різних організаційно-правових форм в умовах фінансово-економічної нестабільності» (ДР 0114U006193); Наукового журналу «Економіка і фінанси» (м. Дніпро) за темами: «Формування механізму ефективного регулювання та управління економічною діяльністю підприємств

(ДР 0113U007514)» та «Формування і вдосконалення механізму сталого розвитку економічних систем» (ДР 0114U006192). Внесок автора полягає в обґрунтуванні наукових положень та практичних рекомендацій з формування механізмів визначення та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних положень, методологічних основ та практичних рекомендацій з формування механізмів стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону в умовах ринкових трансформацій.

Для досягнення визначеної мети окреслено такі *завдання*:

- дослідити теоретичні аспекти та узагальнити наукові підходи щодо тлумачення категорії «зовнішньоекономічна діяльність» за системним принципом;

- удосконалити методологічні засади теорії розвитку зовнішньоекономічних відносин та сформулювати визначення сутності та змісту категорії «зовнішньоекономічна діяльність агропродовольчої сфери регіону»;

- провести факторіальний аналіз чинників впливу на зовнішньоекономічний розвиток агропродовольчого виробництва регіону та виділити ряд основних проблем регіонального зовнішньоекономічного співробітництва;

- обґрунтувати концепцію зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону на засадах відповідного нормативно-правового, організаційно-економічного, соціально-інституційного базису реалізації інноваційного потенціалу, визначити стратегічні пріоритети;

- розробити організаційно-економічний інструментарій формування та стимулювання зовнішньоекономічної активності регіону;

- обґрунтувати рекомендації щодо формування організаційно-економічного механізму консалтингового забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва;

- розробити методичний підхід до інтегральної оцінки обсягу та ефективності залучення іноземного інвестування;

- розробити модель регіонального Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону з обґрунтуванням його організаційної структури, основних завдань та функцій;

- здійснити економіко-математичне прогнозування розвитку динаміки експорту/імпорту агропродовольчої продукції регіону на короткострокову перспективу;

- обґрунтувати теоретико-методичні засади дослідження, визначення та класифікації нагальних проблем і ризиків зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва;

- розробити ефективний механізм формування та розвитку інноваційного зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва в умовах новітньої державної регіональної політики;

- запропонувати концептуальні засади формування й реалізації державного регулювання зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва.

Об'єктом дослідження є процеси формування та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних проблем формування та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи виступили фундаментальні положення економічної теорії,

а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячені проблемам розвитку продуктивних сил і регіональної економіки. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу сучасних методів: системний аналіз – при дослідженні теоретичних аспектів активізації зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва в умовах ринкових трансформації; абстрактно-логічний – для визначення сутності основних понять, визначень і категорій, зовнішньо-економічного розвитку агропродовольчої сфери на регіональному рівні; історичний – у дослідженні основних етапів становлення теорії та практики організації зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону; діалектичний – для розгляду явищ у їх взаємозв'язку і розвитку, єдності та боротьбі протилежностей; статистичний аналіз – для визначення динаміки, структури та результативності зовнішньоекономічних процесів регіональної агропродовольчої сфери; аналогій та порівнянь – при порівнянні різноманітних процесів і тенденцій активізації зовнішньоекономічної діяльності регіональних суб'єктів господарювання в умовах ринкових трансформацій; монографічний метод – для виявлення чинників, проявів, закономірностей, принципів управління зовнішньоекономічною активністю регіональної економіки; методи системно-структурного аналізу і синтезу – для аналізу об'єкту дослідження після поділу його на окремі складові частини для подальшого їх дослідження в складі механізмів активізації зовнішньо-економічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону в умовах ринкових змін; графічний – для наочного відображення процесу аналізу та його результатів; методи прогнозування та програмування – для розробки концепцій та ймовірних сценаріїв активізації зовнішньоекономічних процесів в умовах сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону; економіко-математичного моделювання – для моделювання процесів визначення та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку регіонального агропродовольчого виробництва.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативні акти України, що регламентують розвиток регіонального господарства і окремих структурних елементів регіону, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем формування та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону, матеріали вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференцій, власні розрахунки та спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій з розробки організаційно-економічних механізмів стимулювання зовнішньоекономічних процесів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону. Найбільш важливі наукові результати, отримані у процесі дослідження, та їх наукова новизна полягають у наступному:

вперше:

- запропоновано концепцію формування стимулюючого механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, в основі якого є створення адаптованих зон інвестиційно-інноваційної активізації в межах землекористування окремих територіальних громад регіону з метою впровадження інноваційних енергоефективних технологій виробництва агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю на основі реалізації базових принципів та стратегічних пріоритетів розумної («сма́рт»)-спеціалізації;

- обґрунтовано новітню систему контролю та координації зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає створення Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого сфери регіону з окресленням повної організаційно-управлінської структури, діяльність якої базується на механізмі своєчасного діагностування регіональних проблем та

нагальних ризиків зовнішньоекономічного розвитку з розробкою практичних рекомендацій щодо їх вирішення;

удосконалено:

- понятійно-термінологічний апарат дослідження у частині визначення змісту категорії «зовнішньоекономічна діяльність агропродовольчої сфери регіону» з метою консолідації економіко-організаційного та законодавчо-правового наукових підходів – як сукупної діяльності загальної організаційної агропродовольчої виробничої структури регіону, що включає організаційні, економічні, технологічні, виробничі та фінансові складові зовнішньоекономічного процесного механізму та спрямована на комплексну взаємодію її учасників для отримання максимального соціально-економічного ефекту;

- методологічні положення формування організаційно-економічного механізму формування та розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, через підвищення його техніко-технологічного потенціалу та стимулювання агропродовольчого експорту, ідентифікацію принципів функціонування, прогнозування результатів (індикаторів реалізації проєкту) на основі діагностики переваг та недоліків територіального інституційного середовища;

- критеріальний підхід до використання методу часового тренду з метою прогнозування показників експорту агропродовольчої продукції регіону через розв'язання задачі екстраполяції, що з достатньою точністю описує поведінку змінної в часі, а вибір типу функції ґрунтується на теоретико-методологічному дослідженні сутності зовнішньої торгівлі, причинно-наслідкових зв'язків і механізмів здійснення регіонального агропродовольчого експорту, ознак, особливостей та характеру його динаміки;

- методологічні та методичні засади формування організаційно-економічного механізму дієвого консалтингу зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва та розвитку міжнародного транскордонного співробітництва регіону, складові компоненти якого забезпечують реалізацію

стратегічних пріоритетів розширення ринків збуту сільськогосподарської та продовольчої продукції, зростання прибутковості галузей, досягнення лідерства на світовому агропродовольчому ринку на основі прийняття інноваційних рішень;

- теоретико-методичні підходи дослідження, визначення та класифікації нагальних проблем і ризиків зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, де базовими критеріями виступають - напрям виду зовнішньоекономічної діяльності (зовнішня торгівля (експорт та імпорт), залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток міжнародного співробітництва тощо), видова ознака, особливість та характер дії, рівень негативного прояву (державний, регіональний, підприємницький), що процесно реалізуються через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва, векторів розумної («смайт»-) спеціалізації та визначають основні етапи управлінської протидії (зародження, діагностики та узагальнення, диференціації прояву та управління);

дістали подальший розвиток:

- зміст категорії «зовнішньоекономічна діяльність», яку в результаті поєднання економіко-організаційного та законодавчо-правового системних підходів визначено як складову компоненту загальної сукупності виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, що бере участь у зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи яких визначаються відповідно до його процесу виробництва, пріоритетів та завдань розвитку;

- теоретико-методологічні аспекти діагностики інвестиційних процесів, які в залежності від часового критерію включають динамічні (засновані на дисконтованих оцінках) та статистичні (засновані на оцінці облікових даних економічної діяльності) методи. Запропоновано методіку їхнього комплексного застосування, яка через меншу похибку визначення ефективності

інвестування дозволить підвищити аналітичність, оперативність і точність отриманих даних, сприятиме підвищенню ефективності управлінських рішень;

- теоретико-методологічні особливості та тенденції розвитку зовнішньоекономічних процесів агропродовольчого виробництва регіону, зокрема: визначено стан, тенденції та особливості розвитку зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій; уточнено диференціацію чинників впливу на загальні механізми функціонування регіональної агропродовольчої сфери; за допомогою SWOT-аналізу ідентифіковано нагальні проблеми та ризики регіональної ЗЕД, при цьому доведено їх системний характер та спроможність породжувати економічні дисбаланси на загальнонаціональному рівні; обґрунтовано стратегічні зовнішньоекономічні пріоритети розвитку галузі;

- концептуальні засади розвитку регіональних інноваційних процесів через створення міжгалузевого агропродовольчого кластеру, як організаційно-виробничої системи, що включає: 1) підприємства, які здійснюють певну виробничу діяльність (функції) в межах загальної концепції розвитку; 2) агропродовольчі інновації (новітні продукти, технології, процеси тощо); 3) інноваційний процес, що забезпечує можливість реалізації визначених пріоритетів розумної («смайт»-) спеціалізації через ефективну взаємодію продуктивних сил та виробничих відносин на основі кооперації та конкуренції тощо;

- рекомендації з формування та реалізації механізмів стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, зокрема: розроблено алгоритм управління формуванням конкурентоспроможності підприємства, що розкриває послідовність дій щодо розробки і виконання заходів дослідження споживчого попиту, формування конкурентоспроможної пропозиції, узгодження взаємних очікувань; визначено маркетинговий інструментарій просування інноваційної агропродовольчої продукції на зовнішній ринок та обумовлено комплекс маркетингових завдань; обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності

агропродовольчого виробництва регіону з урахуванням міжнародних вимог до здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання теоретико-методологічних, методичних положень і практичних рекомендацій при розробці стратегій соціально-економічного, інноваційного розвитку держави та окремих її регіонів, механізмів стимулювання регіональних зовнішньоекономічних процесів в умовах сталого розвитку, формуванні державних і регіональних програм розвитку агропродовольчого виробництва, у практичній діяльності органів влади різних рівнів.

Результати дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності ГО «Інститут інноваційного провайдингу «Сталий розвиток» (довідка №154/12-1 від 10.12.2019 р.); ТОВ «Владам-Юг» (довідка №2312 від 23.12.2019 р.); Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної державної адміністрації (довідка №87/5-01.01-19 від 31.01.2020 р.); Департаменту економічного розвитку Миколаївської міської ради (довідка №01/02.03-20 від 22.01.2020 р.); Херсонської обласної ради (довідка №26-218-157/311 від 07.11.2019 р.); ТОВ СП «Нібулон» (довідка №001175/1-19/14 від 12.12.2019 р.); Регіональною торгово-промисловою палатою Миколаївської області (довідка №0211/19-07 від 17.12.2019 р.); в навчальному процесі Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна» (довідка №1/25-30 від 15.12.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власного наукового дослідження автора. Наукові результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише власні ідеї та розробки автора.

Апробація результатів дисертації. Найбільш вагомі теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації наукового дослідження

апробовано на численних науково-практичних конференціях найважливішими серед яких є: IV всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Миколаїв, 2 березня 2019 р.), III всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти» (м. Дніпро, 28-29 березня 2019 р.), V всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Миколаїв, 12 жовтня 2019 р.), II International Scientific Conference «The Modern Economic Research: Theory, Methodology, Practice» (Kielce, Poland 27 September, 2019), міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 28 вересня 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих учених «Міжнародні, нормативні та управлінські аспекти соціально-економічного розвитку» (м. Київ, 28 вересня 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях» (м. Київ, 5 жовтня 2019 р.), всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України» (м. Одеса, 5 жовтня 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права» (м. Полтава, 14 листопада 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку економічної системи з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Дніпро, 16 листопада 2019 р.), XI міжнародна науково-практична конференція «Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем» (г. Гомель, 21-22 ноября 2019 г.), VI міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (м. Прага, 27-29 листопада 2019 р.),

міжнародна науково-практична конференція «Напрями розвитку ринкової економіки: нові реалії та можливості в умовах інтеграційних процесів» (м. Ужгород, 30 листопада 2019 р.).

Публікації. За результатами виконаного дисертаційного дослідження опубліковано 47 наукових праць, із них 1 одноосібна монографія, 3 колективні монографії, 29 статей у фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 44,88 д.а., з них особисто автору належать 29,36 д.а.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (574 найменування) на 63 сторінках, містить 33 таблиці і 65 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 501 сторінка комп'ютерного тексту, основна частина – 375 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СТАЛОГО
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень
«зовнішньоекономічної діяльності»: структура, принципи, функції,
регіональні особливості

Зовнішньоекономічна діяльність належить до однієї зі сфер економічної політики держави, яка базується на виробництві продукції (виконанні робіт та наданні послуг), що призначена для іноземних ринків. У вітчизняній практиці ця категорія стала активно використовуватися з кінця 80-х років минулого століття у зв'язку з початком проведення зовнішньоекономічної реформи (1986-1987 рр.), сутність якої зводилася до децентралізації державної зовнішньої торгівлі й переходу від системи міжурядових зовнішньоекономічних зв'язків до самостійного здійснення зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємств – виробників експортної продукції.

У процесі реформування сфери зовнішньоторговельних відносин в українській економічній дійсності сформувалися та набули важливого значення категорії: «зовнішньоекономічні зв'язки», «зовнішньоекономічна діяльність», «зовнішньоекономічні відносини», «зовнішньоекономічна політика» тощо. При цьому зовнішньоекономічні зв'язки та зовнішньоекономічну діяльність не слід розглядати як різні сфери функціонування та державного регулювання, тобто зовнішньоекономічної політики держави. Разом з тим, зовнішньоекономічні відносини виникають не тільки під час впровадження зовнішньоекономічної діяльності як різновиду господарської діяльності, але й у процесі вчинення

певних господарських дій або господарських операцій поза межами господарської діяльності (наприклад, наукова, науково-технічна кооперація з іноземними суб'єктами тощо).

Згідно вітчизняного законодавства, зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [380].

При цьому, важливим є той факт, що нормативно-правове регулювання розвитку ЗЕД як складової державної економічної політики України безпосередньо здійснюється основними положеннями Конституції України [240], господарського права України [87], цивільного права України [507], міжнародних конвенцій (договори, згоди), які набирають чинність для України після надання нею згоди на їх обов'язковість згідно Закону України «Про міжнародні договори України» [385], інших нормативно-правових актів [227, 299, 383, 393, 398], які повністю або частково присвячені впорядкуванню зовнішньоекономічної діяльності, а також закони та постановами інших країн у випадках, коли у конкретному зовнішньоекономічному договорі міститься умова щодо виконання конкретних положень іноземного права.

Головним документом, що обумовлює зовнішньоекономічні відносини України є Конституція України, яка має найвищу юридичну силу, адже інші нормативно-законодавчі акти у цій сфері прийнято на основі чи на виконання положень Конституції України. До основних норм Конституції України, що регламентують зовнішньоекономічну діяльність віднесено – п.9 ст. 92 Конституції України, закріплення за Кабінетом Міністрів України такого повноваження, як організація і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи – п.8 ст.116 Конституції України тощо [240].

У сфері зовнішньоекономічних відносин, до того ж, існує велика кількість суто господарських правочинностей, які тісно пов'язані з міжнародним законодавством та існують у межах загального господарського механізму, що діє у державі. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [87] містить розділ VII «Зовнішньоекономічна діяльність», що складається з двох глав:

- глава 37 містить 13 статей, які визначають: «... поняття, принципи, коло суб'єктів, види зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічні операції, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій, вимоги до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), їх державну реєстрацію, основні засади митного регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та ін.» [87];

- глава 38 містить основні положення щодо правового режиму такого різновиду зовнішньоекономічної діяльності як іноземне інвестування [87].

Потрібно зазначити, що Господарський кодекс України розглядає зовнішньоекономічну діяльність в дещо іншому аспекті, ніж ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність», вказуючи на таку істотну ознаку цієї діяльності, як перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою [87]. Але далеко не всі види діяльності, які визначені законодавством, здійснюються з перетинанням митного контролю (наприклад, міжнародні фінансові, кредитні й розрахункові операції тощо) [87, 380].

Досліджуючи нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні деякі науковці визнають існування істотних прогалин вітчизняної зовнішньоекономічної законодавчої бази, що давно вже потребує узгодження всіх основних положень. Так, А.В. Журавель пропонує відійти від надмірної деталізації змісту зовнішньоекономічного законодавства й досягнути одноманітності правових норм, які зараз розпорошені серед численної кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили [138, с. 88]. На підставі цього

В.Н. Петрина пропонує розглядати зовнішньоекономічну діяльність як сукупність суспільних відносин, які складаються між українськими та іноземними суб'єктами господарювання з приводу таких соціальних благ, як матеріальні блага, послуги та результати інтелектуальної діяльності, що переміщуються на територію України або за її межі, та які регулюються договорами між учасниками таких відносин, міжнародними торговельними звичаями, правом відповідної країни та нормами відповідних міжнародних договорів [344, с.178].

Дослідження основних наукових підходів до визначення терміну «зовнішньоекономічна діяльність» дозволяє зробити наступні висновки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Узагальнення наукових підходів до тлумачення терміну

«зовнішньоекономічна діяльність»

Науковий підхід	Тлумачення терміну	Автор
Економіко-організаційний	Зовнішньоекономічна діяльність як система економічних відносин	Ю.Г. Козак, Н.В. Припула, О.А. Єрмакова [230, с.7]
	Зовнішньоекономічна діяльність як комплекс системоутворюючих факторів в основі єдиного процесу виробництва та реалізації експортної продукції	В.В. Покровська [357, с.23]; М.О. Лепеха, Г.М. Свириденко [258, с.655]; Ж.С. Зосимова [191]
	Зовнішньоекономічна діяльність як процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків	В.В. Вітлінський, П.І. Верченко [64, с.11]; О.В. Шкурूपій, В.В. Гончаренко, І.А. Артеменко [523, с.5]
Законодавчо-правовий	Зовнішньоекономічна діяльність як господарська діяльність Діяльність державних органів влади та управління і господарських організацій Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності	О.І. Дегтярова, Т.Н. Полякова, С.В. Соркісов [103, с.8-9]; В.О. Васюренко [61, с.219] І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.Є. Власюк, О.О. Гетьман [188, с.6]; Г.М. Дроздова [119, с.8]; С.О. Тульчинська, С.О. Кириченко, В.П. Дубенець [486, с.29]
	Зовнішньоекономічна діяльність як сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності	Я.П. Машталір [288, с.54]; Ю.В. Орловська, Г.В. Дугінець, П.А. Фісуненко, О.А. Варламова [328, с.12]; В.Ю. Гордополов [86]

Джерело: сформовано автором за даними [61, 64, 86, 119, 188, 191, 230, 258, 357, 523]

Усі вищезазначені визначення (табл. 1.1) терміну «зовнішньоекономічна діяльність» можна згрупувати у два підходи: економіко-організаційний та законодавчо-правовий.

Економіко-організаційний підхід передбачає, що зовнішньоекономічна діяльність відноситься до сфери ринкових відносин, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурному зв'язку з виробничими процесами. При цьому спостерігається чітке усвідомлення, що зовнішньоекономічна діяльність на відміну від зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється на рівні підприємств, що забезпечують виробництво експортної продукції (робіт, послуг) та реалізації її на зовнішньому ринку. Вихід на зовнішній ринок потребує ринкової орієнтації не тільки в системі господарювання, але й в принципах управління виробництвом і збутом, науково-технічною та фінансовою діяльністю підприємств. Зовнішньоекономічні зв'язки розглядаються на рівні держави і є формою міждержавних відносин в галузі наукового, військово-технічного, виробничого, торгівельно-економічного співробітництва й валютно-фінансової взаємодії [336, с.22].

Законодавчо-правовий підхід відображає визначення, які подані в основних законодавчих актах України. Це вже зазначені вище Конституція України [240], міжнародні конвенції (договори, згоди), які набувають чинності для України після надання нею згоди на їх обов'язковість згідно Закону України «Про міжнародні договори України» [385], інші нормативно-правові акти, які повністю або частково присвячені впорядкуванню зовнішньоекономічної діяльності. Прихильники цього наукового підходу досить ґрунтовно визначають перелік відповідних різновидів зовнішньоекономічної діяльності з погляду правових основ їх проведення.

«Цікавим, на наш погляд, є поєднання цих наукових підходів, де зазначається, що зовнішньоекономічна діяльність – це частина загальної діяльності підприємства, що визначається як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій

підприємства відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з виходом підприємства на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно із цілями та задачами підприємства щодо його функціонування та розвитку» [355, с.53].

Однак, на нашу думку, доцільно вести мову не тільки про зовнішньоекономічну діяльність як частину загальної діяльності підприємства, але й як частину загальної діяльності регіону. Наша держава – це сукупність окремих регіонів, що відрізняються один від одного рівнем соціально-економічного розвитку, галузевою спеціалізацією, природно-кліматичними умовами тощо, але при цьому мають тісну взаємодію та взаємозалежність між собою, створюючи тим самим єдиний економічний простір.

Використання зовнішньоекономічної діяльності як фактора підвищення соціально-економічного розвитку території покращує параметри інвестиційного клімату, збільшує бюджетні надходження, забезпечує зайнятість населення в регіоні. Отже, зовнішньоекономічна діяльність є невід'ємним елементом господарської діяльності підприємств, регіонів та країни в цілому.

Отже, проаналізувавши нормативно-правову базу та сучасні наукові дослідження понятійно-категоріального апарату у сфері зовнішньоекономічної діяльності, побудуємо її структуру (рис. 1.1). Враховуючи той факт, що через розробку державної зовнішньоекономічної політики здійснюється державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а М.І. Дідківський [114] пов'язує зовнішньоекономічні зв'язки із зовнішньоекономічною політикою, яку він вважає своєрідним «політичним оформленням» зазначених зв'язків [114, с.18], ми побудували структуру зовнішньоекономічної діяльності, приймаючи до уваги нормативно-правову базу та точки зору вчених, через цю призму.

О. Гребельник [89] визначає зовнішньоекономічну політику як сукупність державних заходів цілеспрямованого характеру стосовно реалізації економічного потенціалу держави на рівні зовнішнього ринку. Такі заходи (або

складові) зовнішньоекономічної політики поділяються на зовнішньоторговельну, митно-тарифну, валютну політики та політику залучення іноземних інвестицій.

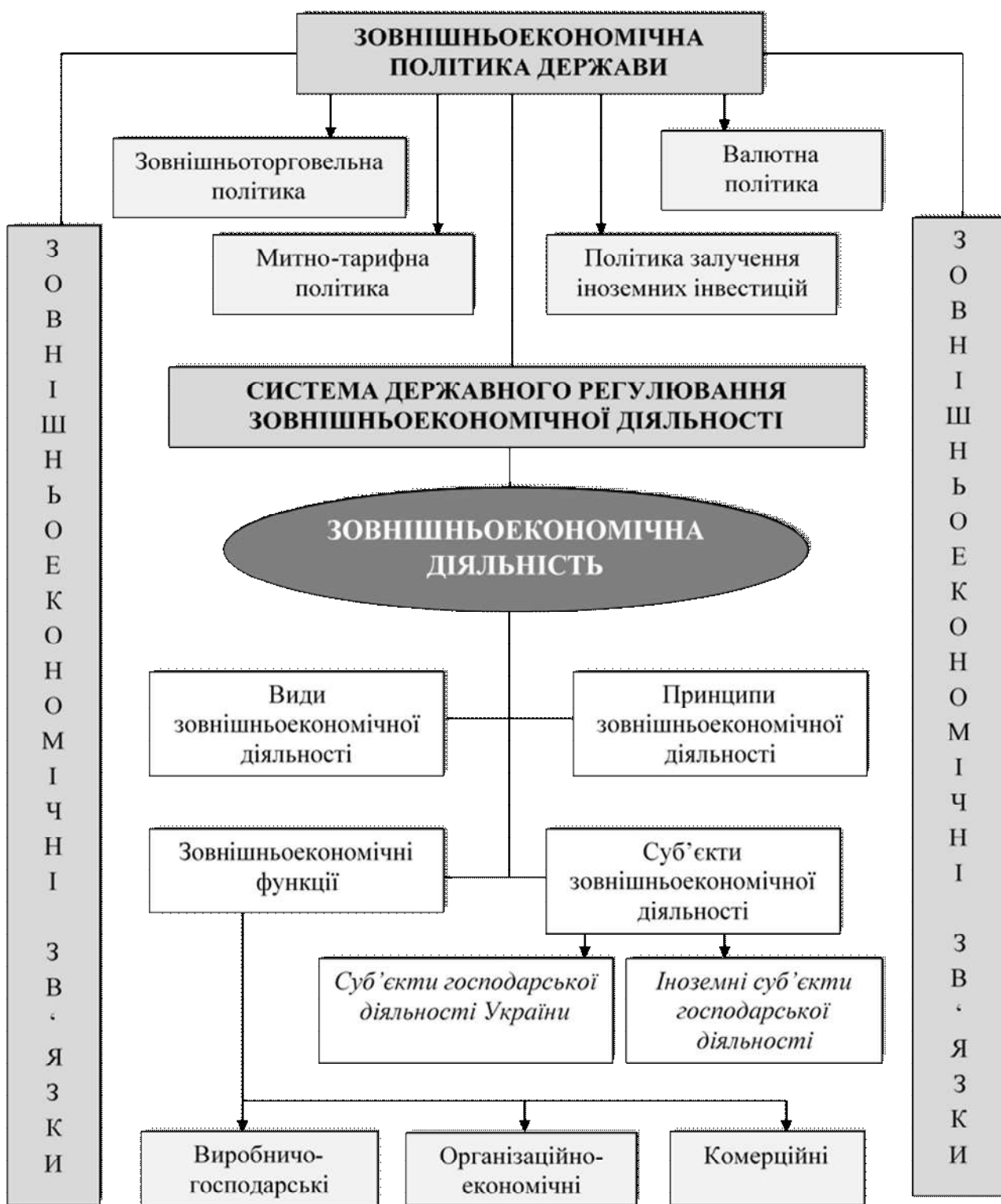

Рис. 1.1. Структура зовнішньоекономічної діяльності
Джерело: авторська розробка

У складі зовнішньоторговельної політики виділяють два напрями: експортну політику та імпорتنу політику. Як зазначає В. Улида [492], фактично експортна політика держави орієнтована на реалізацію експортного потенціалу країни за кордоном шляхом вивезення вітчизняних товарів та послуг на зовнішній ринок. Що стосується імпоротної політики, то вона регулював процеси імпорту товарів та послуг до країни з метою захисту національного ринку від надмірної конкуренції з боку іноземних виробників і задоволення внутрішніх потреб за рахунок продукції, що виробляється за кордоном [492, с.134-135].

Валютна політика являє собою певний симбіоз дій економічної та зовнішньоекономічної політики держави, які складаються з урядових дій щодо внутрішніх та зовнішніх валютних відносин. Ці дії мають справляти певний вплив на валюту, валютний курс, валютні операції, тобто на все, що так або інакше пов'язане з цим сектором економіки [487, с.180]. В свою чергу, валютна політика передбачає наявність таких різновидів, як дисконтна політика та девізна політика. В межах девізної політики держави застосовуються валютна інтервенція та обмеження на операції щодо купівлі-продажу валюти з метою підтримки стабільності курсу національної грошової одиниці.

Політика стимулювання іноземних інвестицій виглядає як комплекс державних заходів, спрямованих на залучення та використання інвестицій іноземного походження на території країни, а також на регулювання процесів вивезення інвестиційних коштів за кордон. Митно-тарифна політика являє собою комплексну систему заходів, орієнтованих на підтримку суверенітету країни з економічної точки зору, а також на охорону державних кордонів і реалізацію зовнішньоекономічної стратегії [492, с.135].

Ключовим завданням державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків, що сприятиме зниженню рівня залежності національної економіки від монопольного імпорту товарних позицій, які є стратегічно важливими для галузей вітчизняного

виробництва, зокрема, енергоносіїв, матеріальних ресурсів (у тому числі – сировинних) [492, с.136].

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно бути орієнтованим на розвиток вітчизняної економіки, всіляко сприяти інтеграції країни до міжнародного поділу праці. Також, наголошується на тому, що для потужного та активного розвитку зовнішньоекономічної діяльності необхідно створення або реструктуризація ефективного зовнішньоекономічного комплексу. Такий комплекс має містити в собі як виробничі, так і зовнішньоторговельні різновиди діяльності [339, с.8].

Відповідно до чинного законодавства України, до видів зовнішньоекономічної діяльності відносяться: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності (нефакторні послуги); наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України; проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі; товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність; орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами

господарської діяльності; придбання, продаж та обмін валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку; роботи на контрактній основі фізичних осіб України; інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України [379].

Підприємства та регіони можуть обирати будь-який з багатьох видів зовнішньоекономічної діяльності, при цьому враховуючи інтереси підприємства (або регіону) та оцінюючи умови здійснення своєї господарської діяльності на зовнішньоекономічному ринку.

Сучасна економічна думка виокремлює три групи принципів, якими керуються суб'єкти при здійсненні зовнішньоекономічних відносин: загальні, специфічні та національні.

Загальними принципами зовнішньоекономічної діяльності виступають своєрідні загальновідомі істини, яких дотримуються всі учасники міжнародних відносин та зовнішньоторговельних операцій, зокрема: науковість (характеризує, що розвиток зовнішньоекономічної діяльності здійснюється відповідно до об'єктивних економічних законів); системність (визначає, що між окремими складовими зовнішньоекономічної діяльності існують міцні взаємозв'язки); взаємовигідність (доводить, що кожний партнер, який бере участь у міжнародних операціях, має отримувати вигоду (прибуток)) [523, с.22].

Специфічні принципи зовнішньоекономічної діяльності, у свою чергу, визначені відповідними положеннями у міжнародних нормативно-правових документах і є обов'язковими для виконання усіма державами, що їх підписали. На сьогодні набули найбільшого поширення специфічні принципи: дотримання суверенітету, територіальної цілісності і політичної незалежності держав; суверенна рівність усіх держав; ненапад і невтручання у внутрішні справи; взаємна та справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне регулювання спорів; усунення несправедливості, що виникає внаслідок застосування сили та позбавляє націю засобів для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних

обов'язків; повага прав людини та основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до морів і від них – до країн, що їх не мають (згідно Хартії економічних прав і обов'язків держав) [541].

Великого значення надається зближенню національного законодавства третіх країн з правом Європейського Союзу як одному з найбільш дієвих засобів правової інтеграції. Партнерство та співробітництво країн, що уклали угоди про асоціацію з Європейським Союзом, вважається обов'язковим. Тому в Білій книзі Європейського Союзу (що не має конкретних адресатів, тому може бути використана Україною) «...передбачено *специфічні принципи зовнішньоекономічної діяльності*, а саме: контроль і оформлення документів на товари, що перетинають національні кордони; свобода пересування осіб для працевлаштування або постійне місце проживання у будь-якій країні; уніфікація технічних норм і стандартів; відкриття споживчих ринків; лібералізація фінансових послуг; поступове відкриття ринку інформаційних послуг; лібералізація транспортних послуг; створення сприятливих умов для промислового співробітництва з урахуванням законодавства про права на інтелектуальну і промислову власність; усунення фіскальних бар'єрів» [539].

Принципи зовнішньоекономічної діяльності, якими керуються суб'єкти цієї діяльності в Україні (національні), наведено у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [380], і згруповано нами на рис. 1.2.

Система принципів, що зображено на рис. 1.2 сприяє створенню більш сприятливих умов для ефективного виходу українських підприємств на світовий ринок, а органам державної влади дасть змогу приймати ефективні управлінські рішення у сфері зовнішньоекономічної діяльності та формувати дієву стратегію державної зовнішньоекономічної політики.

Рис. 1.2. Національні принципи зовнішньоекономічної діяльності
Джерело: авторська розробка за даними [380]

Щодо суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, то як слушно зазначає І. Гуцул, більшість науковців притримуються такої ж класифікації, яка подана в чинному законодавстві України [99, с. 69].

Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в нашій країні є: 1) фізичні особи-громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, що мають цивільну правоздатність і дієздатність відповідно до законів України і постійно мешкають на її території; 2) юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на її території (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні

особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності; 3) об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, що не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність; 4) структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України; 5) спільні підприємства за участю суб'єктів господарській діяльності України та іноземних суб'єктів господарській діяльності, зареєстровані як такі в Україні та які мають постійне місцезнаходження на території України; 6) інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України: у тому числі держава в особі її органів; місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності на території України; інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи, згідно з законами України [379].

До основних функцій зовнішньоекономічної діяльності Ю. Козак, Н. Притула, О. Єрмакова та ін. відносять: організацію та обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці в їх матеріальній та вартісній формах; міжнародне призначення споживчої вартості продуктів міжнародного поділу праці; організацію міжнародного грошового обігу [230, с. 7].

Н.М. Тюріна [487] поділяє функції зовнішньоекономічної діяльності, на ті, які притаманні усім країнам та ті, що характерні для зовнішньоекономічної діяльності України із певною специфікою. До перших відносяться:

- сприяння вирівнюванню рівня економічного розвитку: національного та світового;

- виконання співставлення національних та світових витрат виробництва;
- реалізація переваги міжнародного розподілу праці (МРП) та сприяння підвищенню ефективності національної економіки.

Специфіка функцій зовнішньоекономічної діяльності України обумовлена, на думку науковця, сучасним етапом розвитку національної економіки, її реформуванням, ставленням ринкових відносин; початковим етапом інтеграції України в світову економіку [487, с. 29].

Зважаючи на те, що зовнішньоекономічна діяльність може бути реалізована як на рівні держави, так і на рівні окремих господарюючих суб'єктів, то саме вони організовують свої процеси таким чином, щоб ефективно використовувати специфіку країни з метою максимізації своїх прибутків та задоволення своїх інтересів. Тому зовнішньоекономічні функції (рис. 1.1) нами розглядаються як виробничо-господарські, організаційно-економічні, комерційні. А для держави важливою функцією, згідно з Г. Крохічевою та іншими, є створення таких умов, за яких кожен суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності максимізував би позитивний ефект для соціуму [249, с. 3].

Виробничо-господарські функції суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності містять процес створення експортного продукту, починаючи від пошуку ідеї та оцінки конкурентоспроможності цього продукту до налагодження виробничих зв'язків з внутрішніми партнерами та виробництва експортної продукції. Організаційно-економічні функції складаються з маркетингових досліджень зовнішнього ринку, забезпечення виходу на зовнішній ринок та логістики. А комерційні функції суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності складаються з підготовки зовнішньоекономічної операції, визначення умов контракту, його підписання.

Згідно О. Кириченка [221], зовнішньоекономічна комерційна операція – це комплекс дій контрагентів різної державної належності з підготовки,

укладання і виконання міжнародної торгової, науково-виробничої, інвестиційної чи іншої угоди економічного характеру [221, с. 118]. Т. Павлюк [339] запропонувала класифікацію зовнішньоекономічних комерційних операцій, поділивши їх на основні (зовнішньоторговельні, орендні, трансфер технологій, інжиніринг, консалтинг, технічне обслуговування) та допоміжні, які забезпечують виконання основних операцій [339, с. 9], тобто зовнішньоекономічну інфраструктуру. Отже, здійснення обміну товарами та послугами у зовнішньоекономічній діяльності відбувається завдяки зовнішньоекономічним операціям, які є структурними одиницями цієї діяльності.

Аналіз наукових досліджень та побудована на його основі структура зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1.1), призвели до висновків, що важливою складовою зовнішньоекономічної діяльності є її регулювання. Окрім державного регулювання, А. Ключник виокремлює недержавне регулювання зовнішньоекономічної діяльності як систему заходів, яка має опосередкований вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності і здійснюється недержавними органами на підставі їх статутних документів [225, с. 122]. З недержавних організацій значний вплив на розвиток і здійснення зовнішньоекономічної діяльності мають торгово-промислові палати, що організують взаємодію між суб'єктами підприємницької діяльності та держави. Сприяють оптимізації умов здійснення експортно-імпортних операцій об'єднання експортерів, імпортерів. Спрямовують зусилля на підтримку процесів інтеграції України союзи підприємців. Крім цього, до органів недержавного регулювання відносяться інвестиційні фонди, біржі, асоціації [225, с.123]. І саме торгово-промислові палати, як орган недержавного регулювання, на думку науковця найбільше впливають на розвиток і здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Матеріальною основою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний комплекс країни або регіону. Як зазначає Г. Дроздова,

зовнішньоекономічний комплекс – це сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств та організацій, що займаються виробництвом продукції на експорт або використовують продукцію, що була імпортована, а також здійснюють додаткові форми зовнішньоекономічної діяльності [119, с.72].

Таблиця 1.2

Наукові підходи до тлумачення термінів щодо регіональної
зовнішньоекономічної діяльності

Автор	Термін	Визначення терміну
Ю.Г. Козак, Н.В. Притула, О.А. Єрмакова [230, с.36]	Зовнішньоекономічна діяльність регіону	Діяльність економічних агентів (суб'єктів) регіону, а також місцевих органів виконавчої влади в галузі зовнішньоекономічних відносин, основними видами якої є: міжнародна торгівля товарами та послугами, міжнародні коопераційні зв'язки в галузі виробництва, рух капіталів та іноземних інвестицій, міжнародна міграція робочої сили, обмін в галузі науки та техніки, валютно-фінансові та кредитні відносини.
М.А. Рубіш [423, с.195]	Зовнішньоекономічна діяльність регіону	Складова частина зовнішньоекономічних зв'язків національної і світової економіки, що здійснюються на основі внутрішньо регіонального поділу праці у відповідності з розробленою стратегією розвитку регіону, яка базується на ефективному використанні зовнішньоекономічного потенціалу регіону
М.А. Суржиков [467, с.126]	Зовнішньоекономічна діяльність регіону	Система взаємодіючих суб'єктів – учасників міжнародної торгівлі, що згруповані в залежності від виду зовнішньоекономічної діяльності, місця й ролі в регіональному організаційному механізмі зовнішньоекономічної діяльності
Г.В. Козлова [232, с.31]	Регіональні зовнішньоекономічні відносини	Відбуваються у господарському комплексі регіону з метою реалізації регіональних інтересів, що містять економічне зростання, яке відповідає критеріям довгострокової конкурентоспроможності й сталого розвитку, не тільки в екологічному чи технологічному, але й в соціальному аспекті
Е.В. Прушківська, Ю.В. Шишова [409, с.98]	Зовнішньоекономічні зв'язки регіону	Комплексна система різнобічних форм міжнародного співробітництва регіонів та їх суб'єктів у різних галузях економіки

Джерело: сформовано автором за відповідними даними

Світові глобалізаційні процеси обумовлюють розмивання національних кордонів у сфері використання ресурсів і продукції. Певні регіони країн мають сьогодні додаткові конкурентні переваги в залученні кращих ресурсів на кращих умовах, тому що в цих регіонах склалися кращі умови праці та інвестиційний клімат, чому сприяли не лише центральні органи влади, а й ефективна регіональна політика зовнішньоекономічної діяльності.

Дослідження основних наукових підходів до розуміння поняття «зовнішньоекономічна діяльність регіону» дозволяє зробити наступні висновки (табл. 1.2).

Як зауважує Е. Прушківська, в Україні існує певна регіональна розбалансованість щодо економічного розвитку, а також регіони нерівномірно беруть участь у зовнішньоекономічних зв'язках, що знаходить висвітлення як в об'ємних, так і в структурних показниках їх економічного розвитку. Зовнішньоекономічна орієнтація розвитку спостерігається в індустріальних регіонах, оскільки вони володіють значимим у сучасних умовах експортним потенціалом, займають вигідне географічне положення, мають інфраструктуру, яка забезпечує їх функціонування та відносно диверсифіковану виробничу структуру. Зовнішньоекономічні зв'язки здійснюються в основному через великі міста, де функціонують, як правило, більшість всіх розміщених у регіоні підприємств з іноземними інвестиціями, концентруються зовнішньоторговельні відносини, залучені в регіоні іноземні кредити, обслуговуючі і супутні види діяльності тощо. Тоді як, значна частина периферійних територій знаходиться поза процесами інтернаціоналізації та глобалізації економіки [409, с. 98].

З огляду на це, базисом державної політики регіонального розвитку України має принципово стати розуміння того, що підвищення рівня регіональної конкурентоспроможності неможливе без створення таких умов, які б дозволили регіонам ефективно реалізувати свій виробничо-ресурсний потенціал, забезпечити свою участь у розбудові національної економіки та

ефективно використати наявні конкурентні переваги на зовнішньому ринку та при здійсненні міжнародного співробітництва.

Згідно з [252], на регіональному рівні зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за такими напрямками:

- експорт;
- імпорт;
- іноземні інвестиції;
- власні інвестиції;
- забезпечення економічної безпеки;
- фінансово-економічні заходи для стимулювання експорту, розвитку експортного потенціалу та виробництв для заміщення імпорту;
- удосконалення правової бази і системи інформаційного, дипломатичного і організаційного забезпечення;
- розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності тощо [252, с. 27].

З огляду на це, до переліку основних цілей регіональної зовнішньоекономічної політики слід віднести: 1) розвиток існуючих форм та видів зовнішньоекономічної діяльності, її належної державної підтримки; 2) розвиток інноваційних форм зовнішньоекономічної діяльності; 3) удосконалення зовнішньоекономічного інфраструктурного забезпечення; 4) активізація регіональних інвестиційних процесів, зокрема залучення прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу); 5) розвиток регіонального експорту; 6) підвищення конкурентоспроможності регіонів як нагальної умови їхньої міжнародної інтеграції тощо.

У свою чергу, В. Лисюк та І. Циналєвська запропонували механізм формування регіональної зовнішньоекономічної політики, який, на їхню думку, може бути представлений у вигляді системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макро-, мезо- та мікро- рівнях [262, с. 87]. Тієї ж думки дотримується й В. Третяк [485]: зовнішньоекономічна політика

регіону, формуючись під впливом зовнішньоекономічної політики держави та державної регіональної політики, являє собою сукупність заходів та інструментів, що здійснюють вплив на суб'єктів мікрорівня та, в межах своєї компетенції регулюють зовнішньоекономічну діяльність. Разом із тим, зовнішньоторговельна та інвестиційна складові зовнішньоекономічної політики держави визначають вектори регіональних зовнішньоторговельної та інвестиційної політик, тоді як митна та валютні її складові здійснюють безпосередній вплив на середовище макрорівня, визначаючи умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності на території держави в цілому [485, с. 273].

Проаналізувавши думки науковців з приводу зовнішньоекономічної політики та діяльності регіону було удосконалено схему зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням регіональних особливостей (рис. 1.3).

Ядро системи зовнішньоекономічної діяльності регіону складають вітчизняні та іноземні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що діють на території регіону. Від того, наскільки будуть конкурентоспроможними вітчизняні суб'єкти ЗЕД (підприємства) та їх продукція залежить розвиток регіону та рівень життя населення у ньому. Але не менш важливим є питання, яким зовнішньоекономічним потенціалом, тобто комплексом складових, що забезпечують ефективну діяльність регіональних суб'єктів господарювання на міжнародних ринках, володіє той чи інший регіон.

З цього приводу, С. Тимофєєнко зазначає, що певний обсяг товарів та послуг, які національна економіка спроможна виробити, залучаючи власні й імпортовані фактори виробництва, і реалізувати їх на зовнішніх ринках з максимальною ефективністю, являє собою експортний потенціал. Експортний потенціал країни, на думку науковця, сумарно складається із регіональних потенціалів. Проте окремі регіони мають певні особливості розвитку та спеціалізації, а отже, мають різний потенціал. Від того, як реалізується експортний потенціал, буде залежати і стан зовнішньоекономічного комплексу регіону [474, с.78].

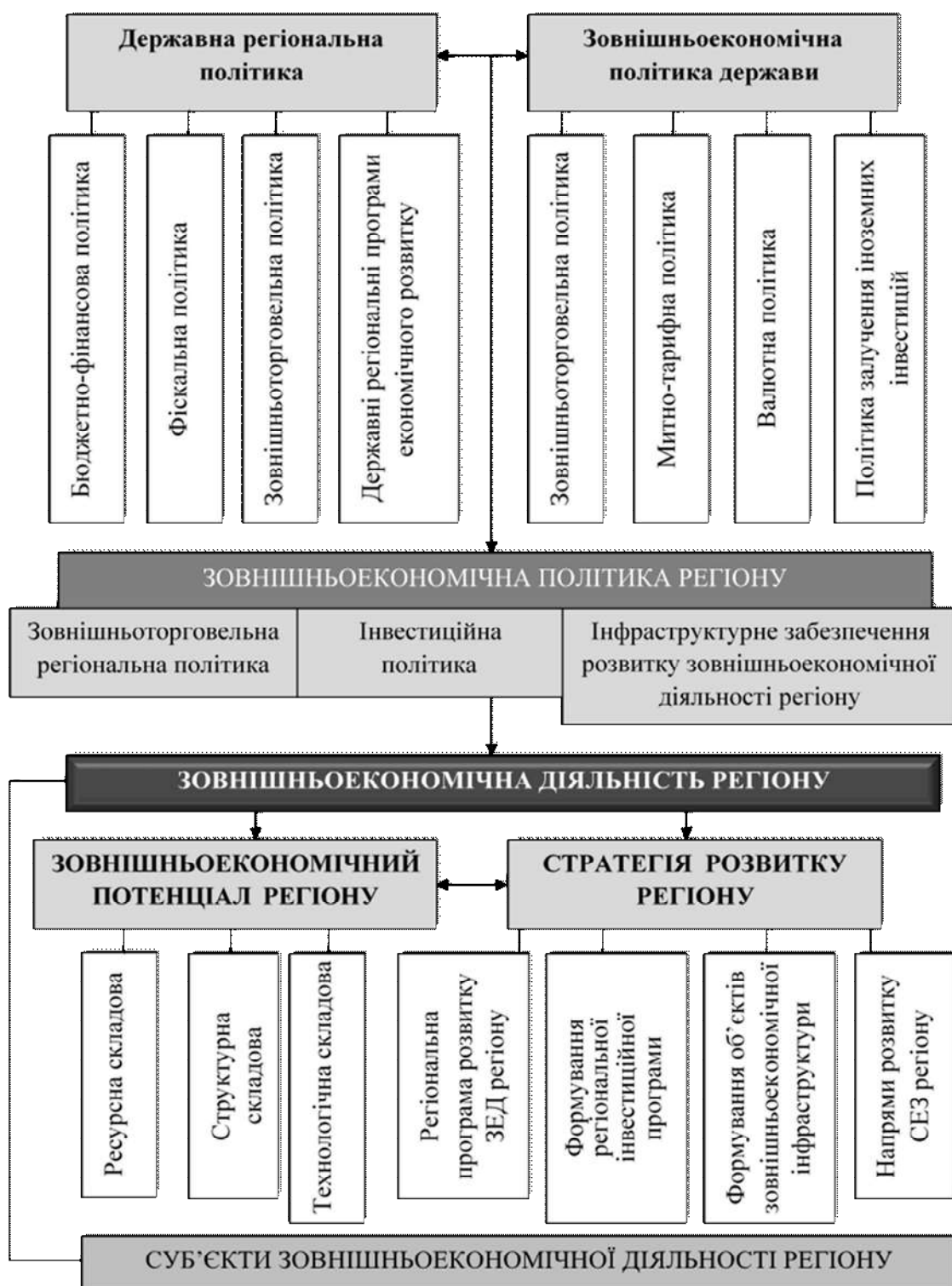

Рис. 1.3. Зовнішньоекономічна діяльність з урахуванням регіональних особливостей

Джерело: авторська розробка за даними [230]

Такої ж думки дотримується Т. Мельник, яка зазначає: експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів - підприємство,

галузь чи вид діяльності, регіон всередині країни, національна економіка, угруповання кількох держав, які реалізують цей потенціал шляхом розвитку зовнішньої торгівлі, передусім, експорту. Тобто експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, першою чергою промисловості, як найважливішого продуцента готових виробів, а експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств [291, с.247].

На думку російських вчених М. Сейфуллаєвої та В. Капіцина, основою експортного потенціалу регіону є його ресурсно-сировинна база і стан економіки, які забезпечують цьому регіону науково-технологічний, промисловий, соціальний і культурний розвиток, що дозволяє досягти стійких темпів зростання експортного виробництва і високого рівня життя населення з врахуванням наявних та прогнозованих ринкових умов [440, с.6].

О. Пирог, А. Зацепило у своєму дослідженні виділяють складові елементи експортного потенціалу регіону: ресурсно-сировинний, промисловий, фінансовий, організаційно-технічний, маркетинговий, кадровий, соціально-культурний, інфраструктурний, науково-інноваційний, інвестиційний потенціал [351, с.146].

Вчені Н. Павленчик, О. Процевят, Р. Скриньковський, Л. Гарасим, досліджуючи складові формування експортного потенціалу, виділяють визначальні ресурси формування експортного потенціалу регіону: кадрові, виробничі, фінансово-інвестиційні, інноваційні, маркетингові, інформаційні, організаційно-управлінські; а також можливості, як складову формування експортного потенціалу промисловості регіону:

- 1) кадрово-трудова (професійні здібності, рівень кваліфікації);
- 2) виробничі (рівень виробничих резервів);
- 3) фінансові (рівень грошового забезпечення);
- 4) сировинно-матеріальні (наявність та доступність сировини і матеріалів, зокрема предметів праці, необхідних для виробництва та реалізації промислової продукції);

- 5) природні (доступність компонентів живої та неживої природи);
- 6) інвестиційні (наявні обсяги капіталовкладень у виробництво та реалізацію промислової продукції);
- 7) інноваційні (науково-технічний та інноваційний розвиток у сфері промислового виробництва);
- 8) соціальні (людський, інтелектуальний та соціальний розвиток зайнятих у промисловому виробництві; рівень знань, вмінь і навичок у сфері виробництва промислової продукції та її реалізації, зокрема на зарубіжних ринках);
- 9) інформаційні (доступність інформаційних джерел);
- 10) організаційно-управлінські (досвід організаційно-управлінської діяльності) [337, с. 255-256].

На нашу думку, зовнішньоекономічний потенціал регіону має три основні складові (рис. 1.3). Роль ресурсної складової у формуванні зовнішньоекономічного потенціалу регіону важко переоцінити. Більшість дослідників, як вже було показано вище, асоціюють потенціал саме з ресурсними можливостями регіону. До них належать основні ресурси (їх склад визначається по кожному регіону окремо), розвинені ресурси (загальна інфраструктура регіону, науковий потенціал, рівень освіти населення), спеціальні ресурси (інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіону, наявність спеціальних економічних зон, фахівці відповідного профілю знань, особисте технологічне обличчя регіону тощо).

Технологічна складова належить до тих елементів зовнішньоекономічного потенціалу, які визначають його ефективність і конкурентоспроможність, і яка зазнає постійних змін під впливом науково-технічного прогресу. Технологічний моніторинг в регіоні повинен стати засобом активізації інноваційних процесів і підвищення технологічного рівня регіону.

Структурна складова зовнішньоекономічного потенціалу регіону створює можливості задоволення різноманітних потреб споживачів в експортній продукції, яка виробляється в регіоні. Структура виробництва регіону значною мірою впливає на загальний рівень ефективності зовнішньоекономічного потенціалу. Через те, що окремі види діяльності мають істотні розбіжності за рівнем ефективності, їх структурні пропорції стають фактором зростання (зменшення) загальної ефективності зовнішньоекономічного потенціалу регіону.

Отже, формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності пов'язане з регіональними особливостями, які необхідно враховувати реалізуючи зовнішньоекономічну політику держави. В нових зовнішніх і внутрішніх умовах, практичні аспекти реалізації державної регіональної політики повинні бути співставлені з зовнішньоекономічною політикою держави, що стане запорукою розвитку ефективної зовнішньоекономічної політики регіонів; реалізація ефективної зовнішньоекономічної діяльності регіону можлива за умови визначення кожним регіоном своєї місії, яка допоможе збалансувати внутрішньо регіональні потреби та його роль у державі та за її межами (Стратегія розвитку регіону), а також стимулювання використання зовнішньоекономічного потенціалу регіону, який складається з ресурсної, структурної та технологічної складових.

1.2. Теоретико-методичні основи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону

Для виконання поставлених завдань доцільно дослідити визначення категорій «інвестиції», «інвестиційна діяльність», що наводяться у сучасних наукових джерелах.

Так, у монографії «Інвестиції», що підготовлена нобелівським лауреатом з економіки У. Шарпом разом з іншими американськими науковцями,

зазначається: «У найширшому розумінні термін «інвестувати» означає розлучитися з грошми сьогодні з тим, щоб отримати їх більшу суму у майбутньому» [518, с.12].

«Економічний словник» визначає інвестиції як «...довгострокові вкладення капіталу в будь-яке підприємство з метою одержання прибутку» [332, с.111]. Проте, дане тлумачення не враховує основної мети вкладання інвестицій – отримання прибутку або соціального ефекту (при вкладанні капіталу у неприбуткові проекти). До того ж, до інвестицій відносять не лише довгострокові вкладення. Наприклад, фінансові інвестиції чи інвестиції в товарно-матеріальні запаси можуть залучатися на короткотермінові періоди – місяць, тиждень і навіть дні. При цьому, розширення виробництва, соціальної сфери, підприємництва є лише засобом досягнення цієї мети.

Інвестиції – всі види економічних ресурсів (благ, майнових та інтелектуальних цінностей), які вкладаються в поточному періоді у створення відповідних об'єктів, використання яких сприяє забезпеченню процесу розширеного відтворення (накопичення капіталу, розвитку) та орієнтоване на отримання вигод у майбутньому, що компенсує інвестору відмову від поточного споживання вкладених ресурсів. Інвестиції - види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницького й іншого видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (доход) і досягається соціальний ефект [468, с. 272].

«Закон України «Про інвестиційну діяльність» (ст.1) визначає інвестиції як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект». Незважаючи на те, що це визначення – нормативно-правового характеру, воно є невдалим, адже прибуток і доход – різні категорії за змістом, і тому їх фактичне ототожнення помилкове [382].

Ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» констатує: «Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави по реалізації інвестицій». З огляду на це, розрізняють наступні напрямки інвестиційної діяльності: 1) інвестування, що здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; 2) державне інвестування, що здійснюється органами державної влади за рахунок коштів державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів; 3) місцеве інвестування, що здійснюється органами місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевих бюджетів, позичкових коштів, а також комунальними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів; 4) державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів; 5) іноземне інвестування, що здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав; 6) спільного інвестування, що здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав [382].

У науковій праці І. Матюшенко [287] подано функціонально-елементний склад інвестицій, згідно з яким інвестицій розрізняють за обсягом і впливом на економіку; за об'єктами вкладення; за формами власності; за періодом дії; за регіональною ознакою; за характером участі в інвестиційному процесі [287, с.12]. Останні поділяються на прямі та портфельні інвестиції. Автор зазначає: «Прямі інвестиції – це вкладення капіталу з метою сприяння отриманню прибутку (доходу) та вкладання, що зумовлені довгостроковим економічним інтересом і забезпечують контроль інвестора над об'єктом інвестування, а також усі внутрішньокорпораційні перекази капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором і філіями, дочірніми та асоційованими компаніями.

Портфельні інвестиції – вкладення капіталу в цінні папери з метою отримання доходу (дивідендів)» [287, с.13].

У свою чергу, прямі інвестиції можуть бути як внутрішні, так і зовнішні (або іноземні). Іноземні інвестиції трактуються у як вкладення за кордоном матеріальних та фінансових ресурсів, а також таких специфічних активів, як компетенція управляючих та технічні знання [468].

До того ж, іноземні інвестиції – це юридично регламентована власність у вигляді будь-якого майна або майнових прав, які походять з-за меж країни, що приймає, та дозволені для інвестування законодавством цієї країни або міжнародними договорами і вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти підприємницької та іншої діяльності країни, що приймає, відповідно до законодавства цієї країни або її міжнародних договорів з метою отримання прибутку (доходу) та досягнення соціального ефекту [468].

Іноземні інвестиції – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою одержання прибутку чи досягнення соціального ефекту [468, с. 273].

При цьому, об'єктами інвестиційної діяльності, відповідно чинного законодавства України, можуть бути будь-яке майно (в т. ч. основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності) та майнові права [381].

Потужним чинником прискорення економічного розвитку тих чи інших країн виступають прямі іноземні інвестиції (Foreign Direct Investment, FDI), які є міжнародними інвестиціями, що здійснені резидентами в одній країні з метою реалізації своєї довгострокової зацікавленості в підприємствах іншої країни [421, с.127].

У свою чергу Марта Бенгоа визначає їх як інвестиції, що викликають тривалий інтерес до підприємства, яке діє за межами економіки інвестора [537, с. 530].

М. Рафат, у своєму дослідженні визначає прямі іноземні інвестиції як вкладення матеріальних активів, а також нематеріальних, таких як технології, і доводить, що вони сприяли економічному зростанню Ірану у короткостроковій перспективі, але негативно вплинули на економічне зростання країни в довгостроковій перспективі. Негативний вплив прямих іноземних інвестицій в довгостроковій перспективі відбувся через технологічний розрив, втрату висококваліфікованої робочої сили та інфляцію [554, с.167].

У деяких наукових працях прямі іноземні інвестиції розглядаються як засіб, що здатний привнести в країну новітні технології та ноу-хау. При цьому, зазначені автори досліджують макроекономічні детермінанти прямих іноземних інвестицій, серед яких ринкова інфраструктура країни, розмір ринку (ВВП на душу населення), податкова, митно-тарифна політика, політична стабільність [537, 556].

Всебічний аналіз прямих іноземних інвестицій доводить, що багато країн, чий економіки розвиваються, надають перевагу самим прямим іноземним інвестиціям над іншими формами потоків капіталу, оскільки саме вони виявляються стійкими під час фінансових криз [548].

«При цьому, прямі іноземні інвестиції дозволяють передавати технології, особливо у формі нових видів капітальних вкладень, які не можуть бути досягнуті за рахунок фінансових інвестицій або торгівлі товарами та послугами. Вони можуть також сприяти конкуренції на внутрішньому ринку виробництва. Одержувачі прямих іноземних інвестицій часто отримують навчання працівників у процесі функціонування нових підприємств, що сприяє розвитку людського капіталу в країні перебування. Прибутки від прямих іноземних інвестицій сприяють надходженню податку на прибуток підприємств у приймаючій країні» [548].

Проте автори застерігають щодо надто некритичного ставлення до прямих іноземних інвестицій. Прямі іноземні інвестиції – це не лише перехід права власності з місцевих до іноземних, але й механізм, що дає можливість іноземним

інвесторам здійснювати управління та контролювати підприємства приймаючої країни, тобто це механізм корпоративного управління [548].

Таблиця 1.3

Ключові переваги та недоліки процесів руху прямих іноземних інвестицій

Природа впливу	Переваги	Недоліки
Ринкові	Доступ до зовнішніх ринків.	Загострення конкуренції на внутрішньому ринку.
Виробничі	Виробництво конкурентоспроможної продукції. Отримання повних виробничих процесів на території країни. Створення сучасних робочих місць.	Зростання залежності національного виробництва від зовнішніх фінансових ресурсів. «Придушення» національного виробництва.
Фінансові	Розширення фінансових можливостей та активізації інвестиційних процесів у країні. Надходження іноземної валюти.	Виведення прибутку за межі країни. Надання податкових пільг ляше для іноземних інвесторів.
Технологічні	Трансфер технологій, використання сучасних або більш розвинених технологічних процесів.	Обмежені можливості самостійного технологічного розвитку.
Організаційно-управлінські	Поширення сучасних систем управління. Розвиток кваліфікаційних навичок місцевої робочої сили. Формування людського капіталу. Збільшення можливостей для робочої сили.	Втрата висококваліфікованої робочої сили.
Соціально-економічні	Покращення життєвих стандартів.	Деформація структури національної економіки.

Джерело: сформовано автором за даними [216]

Таблиця 1.4

Наукові підходи щодо змісту термінів, які окреслюють залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону

Автор	Термін	Характеристика
1	2	3
Самодурова Д.А. [432, с.175]	Інвестиційна активність регіону	Взаємодія внутрішніх та зовнішніх факторів діяльності підприємств, де внутрішні фактори – можливості інвестування, зовнішні – інвестиційний процеси та інвестиційний клімат
Іщук С.О., Кулініч Т.В. [209, с.71]	Інвестиційна привабливість регіону	Інтегральний показник, що об'єднує систему формальних і неформальних критеріїв, за якими визначається доцільність вкладення капіталу в потенційний об'єкт інвестування; сукупність певних параметрів та характеристик, притаманних цьому регіону, які дозволяють йому залучати необхідний обсяг капіталу на взаємовигідних з інвесторами умовах
Сидор Г.В., Давидовська Г.І. [446, с.187]	Інвестиційна привабливість регіону	Якісна та кількісна характеристика об'єкта можливого інвестування в певний момент часу, що складається з сукупності як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, впливає на рішення інвестора щодо доцільності інвестування у даний об'єкт та можливості здійснення інвестиційної діяльності
Степаненко С.В. [462, с.6]	Інвестиційна привабливість регіону	Відповідність регіону головним цілям інвесторів, що полягають у прибутковості, безризиковості та ліквідності інвестицій
Асаул А. [15, с.54]	Інвестиційна привабливість території	Визначається факторами інвестиційної привабливості регіону і регіональною інвестиційною політикою. Під факторами інвестиційної привабливості регіону розуміються процеси, явища, дії, переважно об'єктивного характеру, що впливають на інвестиційну привабливість регіону і визначають його територіальні особливості. Відповідно, регіональна інвестиційна політика розуміється як процес, що визначає територіальні особливості регіону
Пшиканоківа Н.І., Богатирова А.Т. [411, с.2]	Інвестиційний клімат регіону	Узагальнена оцінка співвідношення реальних капіталовкладень в економіку регіону та їх нормативного рівня, що розраховується у відповідності з часткою основних фондів даного регіону в загальній вартості в країні
Удалих О.О. [489, с.92]	Інвестиційний клімат регіону	Традиційно сформована сукупність соціально-економічних, природних екологічних, політичних та інших умов, що визначають масштаби (обсяг і темпи) залучення інвестицій в основний капітал даного регіону
Івашова Л.М. [200, с.229]	Інвестиційний ризик регіону	Можливість нездійснення запланованих цілей інвестування (таких, як прибуток або соціальний ефект) і отримання грошових збитків

Продовження таблиці 1.4

1	2	3
Пшиканокова Н.І., Богатирова А.Т. [411, с.2]	Інвестиційний потенціал регіону	Сукупність об'єктивних передумов для інвестицій, що залежить як від наявності і різноманітності сфер та об'єктів інвестування, так і від їхнього економічного стану
Головатюк В.М., Солов'єв В.П. [81]	Інвестиційний клімат регіону	Сукупність факторів регіональної дії, що визначають можливості компаній і формують у них стимули для здійснення продуктивних інвестицій, створення робочих місць і розширення своєї діяльності
Кондрашова М.В. [239, с.118]	Інвестиційний потенціал регіону	Показник кількісний, що враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, розвинутою інфраструктурою фінансового ринку)
Олександренко І.В. [325, с.81]	Інвестиційний потенціал регіону	Забезпеченість території різного роду інвестиційними ресурсами, а не лише тими, що висвітлюють фінансовий бік інвестиційної діяльності
Пушкарчук І.М., Мишко О.А. [410, с.160]	Інвестиційна спроможність регіону	Здатність регіону залучати, ефективно формувати й використовувати як внутрішні, так і зовнішні інвестиційні ресурси для забезпечення збалансованого соціального, екологічного та економічного розвитку як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі
Карпінський Б.А., Мартин О.М., Орбчук М.Г. [214, с.165]	Інвестиційна привабливість та ризик регіону (ІПРР)	1. Система переваг, гарантів та важелів (економічних, соціальних, фінансових, податкових, сировинних, майнових тощо), які є на даній території, не суперечать законодавству держави, та створена в інтересах розвитку регіону та захисту прав конкретного інвестора. 2. Інтегральна характеристика даної території, яка містить в себе наявний інвестиційний клімат, тенденції розвитку інвестиційної інфраструктури, можливості залучення та використання інвестиційних ресурсів, а також інші фактори, що безпосередньо чи опосередковано впливають на ефективність (віддачу) вкладених інвестицій та знижують інвестиційні ризики
Ткач С.М. [477, с.138]	Інвестиційний загально регіональний ризик	Ризик, який поширюється лише на регіональний масштаб і пов'язаний з діями регіональних органів влади, екологічною ситуацією в регіоні, його соціально-економічними особливостями тощо

Джерело: сформовано автором за даними авторів зазначених в таблиці.

Отже, узагальнення зарубіжного досвіду залучення та використання прямих іноземних інвестицій у різних країнах дозволило професору А. Касич

визначити ключові переваги та недоліки процесів руху прямих іноземних інвестицій (табл. 1.3) [216, с.8].

Концептуально доведено, що на сьогодні однією з вимог сталого розвитку регіональної економіки є активізація інвестиційних процесів, зокрема через залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що визначають привабливість регіонального інвестиційного потенціалу та бізнес-клімату в цілому.

Критичний аналіз тлумачень та обґрунтувань сутності вищезазначених економічних категорій (табл. 1.4) дозволяє зробити наступні висновки: 1) ефективність інвестиційних процесів обумовлюється інвестиційною привабливістю регіону; 2) інвестиційна привабливість регіону, у свою чергу, відображає рівень його розвитку і виступає рушійною силою формування його інвестиційного клімату; 3) інтенсивність інвестиційної діяльності в регіоні визначає інвестиційна активність його суб'єктів господарювання.

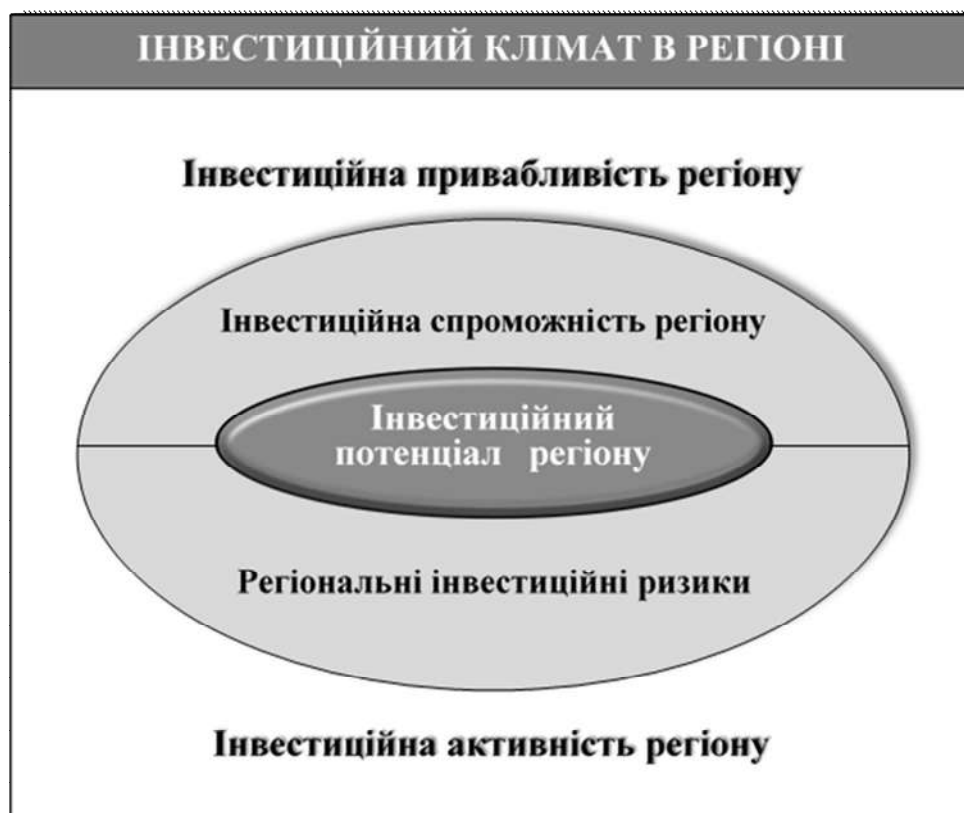

Рис. 1.4. Базові детермінанти залучення ПІІ до процесів сталого розвитку регіональної економіки. Джерело: авторська розробка

Щодо інвестиційної спроможності регіону, то, згідно існуючих наукових поглядів, вона характеризується інвестиційною забезпеченістю, інвестиційною результативністю, інвестиційною самостійністю і базується на здатності регіону залучати, ефективно формувати й використовувати інвестиції для сталого розвитку [410]. Для оцінки інвестиційної привабливості регіону необхідний аналіз двох складових: інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику.

На основі цього визначимо базові детермінанти залучення ПІІ до процесів сталого розвитку регіональної економіки (рис. 1.4).

Бажання інвесторів залучати капітал у той чи інший регіон країни залежить від характеру їхнього інвестиційного клімату. Найчастіше його трактують як сукупність політичних, економічних, правових чинників та умов регулювання інвестиційної діяльності. Зазначені фактори, як правило, піддаються адекватній кількісній оцінці, а відтак – порівняльному аналізу, який дозволяє ідентифікувати рівень інвестиційної привабливості регіону на фоні інших регіонів держави [454, с.17].

У свою чергу, для діагностування інвестиційного клімату в регіоні та прийняття рішення щодо спрямування інвестиційного капіталу у розвиток регіональної економіки спочатку варто дослідити його інвестиційну привабливість регіону, що відображає ефективність інвестиційної діяльності, та регіональну інвестиційну активність, що виступає критерієм інтенсивності інвестиційних процесів тощо.

Дослідження сучасного арсеналу методичних підходів щодо оцінки інвестиційної привабливості регіону, дозволили серед такої множини здійснити їх узагальнення та виокремити найбільш достовірні, зокрема: економіко-математичні методи, методи факторіального аналізу та методи експертних оцінок тощо. Хоча, значна кількість науковців переконана, що системний моніторинг інвестиційної привабливості регіонів варто здійснювати на основі офіційної статистичної інформації. У свою чергу (табл. 1.5):

Таблиця 1.5

Алгоритм діагностики інвестиційної привабливості регіону

Етап	Мета	Заходи
1	2	3
Підготовчий	Визначення основних критеріїв, за якими оцінюється інвестиційна привабливість регіону	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення напрямів, за якими проводитиметься підрахунок показників, серед яких можливі: економічний розвиток регіону, зовнішньоекономічна відкритість, інноваційно-інвестиційна активність, рівень розвитку інфраструктури, екологічний стан тощо [427]. 2. Системний аналіз проблеми, її структуризація та представлення у вигляді ієрархії [494]. 3. Побудова системи статистичних та інтегральних показників інвестиційної привабливості регіону [345]. 4. Загальний підбір показників оцінки інвестиційної привабливості за її напрямками (складовими) [72].
Перший	Формування ряду конкретних показників для оцінки інвестиційної привабливості регіону	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відбір часткових показників: стимуляторів та дестимуляторів [427]. 2. Добір показників регіональної статистики, що характеризують інвестиційні переваги регіону [494]. 3. Відбір часткових показників [345]. 4. Формування масиву показників оцінки інвестиційної привабливості [78].
Другий	Нормування показників оцінки інвестиційної привабливості регіону	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення максимальних (для показників-стимуляторів) і мінімальних (для показників-дестимуляторів) значень [427]. 2. Ранжування показників, вибір кращого значення для кожного показника, порівняння до кращого в Україні (в певному регіоні) [494] 3. Нормування часткових показників [437] 4. Визначення позитивного і негативного спрямування показників, виходячи з їх пріоритетності для інвесторів; визначення максимальних та мінімальних значень показників для об'єктів інвестування [72]
Третій	Розрахунок інтегрального показника, що характеризує інвестиційні переваги регіону	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розрахунок зведеного інтегрального індексу інвестиційних переваг регіону [427, 494] 2. Побудова інтегрального показника інвестиційної привабливості регіону [437] 3. Обчислення інтегральних індексів (оцінок) інвестиційної привабливості об'єкту інвестування [72]

Продовження табл. 1.5

1	2	3
Четвертий	Формування груп регіонів за рівнем їх інвестиційної привабливості для потенційних інвесторів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення рейтингу регіонів [427] 2. Ранжування регіонів за зведеним інтегральним індексом інвестиційних переваг [494] 3. Розподіл регіонів за рівнями інвестиційної привабливості [437] 4. Побудова графіку рейтингу регіонів за бальною оцінкою їх інвестиційної привабливості [72]
Завершальний	Здійснення моніторингу інвестиційної привабливості регіону	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відстеження динаміки зміни рейтингів регіонів протягом аналізованого періоду [427] 2. Прогнозування рівня інтегрального показника інвестиційної привабливості регіону; розроблення рекомендацій для підвищення рівня інвестиційної привабливості досліджуваного регіону [345]

Джерело: сформовано автором за даними [72, 345, 427, 437, 494]

- більш поглиблене дослідження рівня інвестиційної привабливості регіонів пропонують проводити шляхом експертних опитувань М. Бутко, С. Зеленський, О. Акименко, хоча, на нашу думку, суб'єктивізм експертних оцінок та трудомісткість є основними недоліками цього методу [52, с. 34-36];

- шляхом побудови матриці галузевої спеціалізації регіонів на основі двох критеріїв: видів промислової діяльності та галузевої спеціалізації регіонів – І. Заблюдська, О. Шаповалова [140, с. 69-71];

- за допомогою побудови одно- та багатofакторних моделей – Л.В. Кирик, хоча така методика має наочність та зрозумілість отриманих результатів, однак недостатня обґрунтованість вибору сукупності чинників є недоліком факторного аналізу [219, с. 59-65];

- за допомогою інтегрального індексу інвестиційної привабливості регіону – О. Савлук [427, с. 33-38];

- за допомогою інтегральних індексів – шляхом використання кращих (максимальних) показників, досягнутих у регіоні, за базу порівняння для показників-стимуляторів і мінімальних показників, досягнутих у регіоні, – для показників-дестимуляторів – Т.В. Уманець [494, с.137-141].

В результаті проведеного моніторингу сучасних методичних підходів оцінки інвестиційної привабливості регіону можна констатувати, що всі методики засновані на визначенні комплексу чи системи показників та чинних економіко-математичних методах обробки інформації.

Для аналізу інвестиційного клімату в регіоні та прийняття рішення щодо прямого іноземного інвестування, необхідно проаналізувати другу його складову – інвестиційну активність регіону, яку зазвичай розглядають як взаємозалежну компоненту інвестиційної привабливості, що характеризує інтенсивність інвестиційної діяльності в регіоні, темпи та обсяги залучення інвестицій тощо.

В «Сучасному економічному словнику» Б. Райзберга зазначається, що інвестиційна активність, як певний вимірюваний результат інвестиційної діяльності об'єкта, що відображає реалізацію його потенційних можливостей при наявності ризиків – є складовою інвестиційного клімату, інвестиційної системи та інвестиційного процесу [412, с.211].

Рис. 1.5. Фактори інвестиційної активності регіону
Джерело: авторська розробка

З огляду на це, інвестиційна активність є результатом тісної факторіальної взаємодії можливостей інвестування та інвестиційних ризиків (ймовірності досягнення цілей інвестування). В обох випадках важливого

значення набуває людський фактор, оскільки оцінка інвестиційного потенціалу та інвестиційних ризиків регіону, а потім прийняття рішень про активні інвестиційні заходи входить до функціоналу топ-менеджменту [309, с.61].

Розглянемо основні фактори інвестиційної активності регіону (рис. 1.5).

Регіональна інвестиційна політика розробляється на основі інвестиційної стратегії регіону та спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату, залучення прямих іноземних інвестицій в регіон. При цьому, механізмом її впровадження виступає комплекс заходів, за допомогою яких органи регіонального управління впливають на учасників інвестиційного процесу з метою реалізації пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку регіону. До основних цілей залучення ПІІ у регіон відносять:

- мобілізацію інвестиційних ресурсів в регіоні;
- формування прямих іноземних потоків і спрямування їх у сектори та галузі економіки, де забезпечується найбільша ефективність від вкладень;
- підвищення ефективності використання інвестицій, тобто інвестиційної привабливості регіону;
- підвищення інвестиційної активності в регіоні тощо.

Комплекс нормативно-правового забезпечення *процесів залучення іноземних інвестицій* зовнішньоекономічної діяльності у розвиток регіональної економіки, зокрема сталого розвитку агропродовольчої сфери включає наступні нормативно-правові акти та положення, зокрема:

- Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць», який спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів [395];

- Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», що має на меті забезпечення підготовки та

реалізації інвестиційних проєктів в регіонах за принципом «єдиного вікна» [388].

Враховуючи, що транскордонне співробітництво є важливою складовою регіональної політики, слід назвати також окремі нормативно-правові акти, що сприяють розвитку як регіонального, так і міжнародного євроекономічного співробітництва, зокрема:

- Закон України «Про транскордонне співробітництво», метою якого є формування добросусідських відносин та поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що сприяє спільному вирішенню завдань місцевого та регіонального розвитку [401];

- Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2016-2020 рр., що ставить на меті ефективне використання внутрішніх факторів розвитку і підвищення рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів України шляхом активізації та розвитку транскордонного співробітництва тощо [373].

Однак, на сьогодні в Україні не існує належної нормативно-правової бази, яка б регулювала та удосконалювала регіональну інвестиційну політику. Переважно інвестиційна політика регіону виражається у програмах і проєктах регіонального розвитку. Так, наприклад, в Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2020 року визначено, що головною умовою реалізації цієї Стратегії є залучення в економіку області значного інвестиційного ресурсу у пріоритетні галузі, розвиток транзитного потенціалу області, поглиблення переробки власної сировинної бази, а також усунення значних територіальних диспропорцій промислового виробництва [465]. «Найбільш перспективними галузями для інвестування в області є: харчова і легка промисловість – галузі зі швидким періодом окупності; металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів – галузь з високим рівнем прибутковості, а також наукомісткі галузі – машинобудування, суднобудування та оборонна промисловість. За наявності реальних інвестицій ці галузі промисловості могли б швидко

трансформуватися у ринковий простір, сприяти зростанню економічних показників промислового виробництва області, збільшенню надходжень до місцевих бюджетів та створенню нових робочих місць. Очевидно, що залучення інвестицій для Миколаївської області не може відбутися без ефективного маркетингу регіону, головним завданням якого є просування інвестиційного потенціалу області на інвестиційні ринки» [465, с. 54].

Отже регіональна інвестиційна політика є невід'ємною частиною стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Як зазначає О. Цанько, для вироблення раціональної інвестиційної політики на регіональному рівні потрібно враховувати: інвестиційну привабливість та специфічні чинники регіону; рівномірність розподілу інвестицій серед регіонів за статистичними даними; дотримання базових принципів інвестування, що мінімізують ризики для інвесторів; збільшення впливу регулювання органів влади на формування та регулювання процесу інвестування тощо [505, с. 98].

З огляду на зазначене, варто відмітити, що саме інвестиційна активність обумовлює рівень розвитку регіону, тоді як від розробки та реалізації регіональної інвестиційної політики залежить стан розвитку виробничої сфери, рівень її техніко-технологічного забезпечення, можливість розв'язання соціальних, економічних, екологічних та інших регіональних проблем та ризиків. При цьому, до системних чинників інвестиційної активності регіону також нами віднесено – масштабність, інноваційну складову інвестиційної діяльності та конкурентоспроможність підприємств регіону тощо.

Характерними ознаками *масштабності інвестиційної діяльності* регіону виступають: удосконалення об'єктної бази для здійснення інвестування; максимальне інвестування розвитку та ефективного використання людського капіталу регіону; активізація системної роботи щодо залучення інвестицій та реалізації інвестиційних проектів (стартапів).

Інноваційна складова інвестиційної діяльності регіону, на думку багатьох вчених, передбачає модернізацію економіки регіону, яка ґрунтується на

впровадженні принципово нових технологій і застосуванні нових знань [208, 296, 493]. В умовах сьогодення регіонам необхідно самостійно формувати власну інноваційно-інвестиційну політику регіонального розвитку. Міжнародні кампанії, що здійснюють прямі іноземні інвестиції, здатні здійснити суттєвий вплив на інноваційний розвиток регіону [208, 296, 493].

Для повноцінної реалізації регіонального інноваційного потенціалу необхідна наявність розвинутого інституціонального середовища, яке формують відповідна нормативно-правова база, підприємницька культура, інфраструктурне інноваційне забезпечення. На нашу думку, до цих факторів можна ще додати інноваційну сприйнятливість регіону, тобто готовність регіону до здійснення інновацій.

Згідно з [79], інноваційна сприйнятливість регіону – це наявність у ньому можливостей та умов для генерації, придбання та запровадження інновацій у всіх сферах економіки та житті суспільства [79, с.3]. Мається на увазі рівень доходів населення, якість життя, рівень освіти, розвиненість науково-освітньої інфраструктури, рівень інформатизації та комп'ютеризації, стан матеріально-технічної бази регіональних НДІ, фінансова забезпеченість НДДКР, характер регіонально підтримки інновацій. В той же час цікавим є визначення інноваційної сприйнятливості регіону М.В. Єгоровою [125] як наявність бажання, умов та можливостей в регіоні для створення (чи придбання), розповсюдження й використання різного роду нововведень [125, с.91]. Варто зазначити, що міжнародні кампанії, що здійснюють в регіоні прямі іноземні інвестиції, зі свого боку також зацікавлені в проведенні сумісних НДДКР з місцевими підприємствами. Крім того, нагальна необхідність міжнародного співробітництва в цій сфері продиктована загальністю наукового знання в умовах глобалізації науки й технології, а також інтернаціоналізацією виробництва.

З огляду на це, можливим стає виокремлення ще одного з чинників інвестиційної активності – конкурентоспроможності регіональних суб'єктів

господарювання. Доведено, що ПП пріоритетно спрямовуються у види економічної діяльності з високим експортним потенціалом, які в повній мірі забезпечують конкурентні переваги регіонів країни. При цьому, у стратегічному плануванні основу розвитку експорторієнтованого виробництва складають підприємства, які здатні впроваджувати інноваційні та енергоефективні технології, що при високій технологічності виробничого процесу забезпечують отримання продукту з високою доданою вартістю. Варто також додати, що розробка регіональних інвестиційних програм має здійснюватися з урахуванням новітніх світових тенденцій, які демонструють структурні зрушення залучення ПП у напрямку галузей сервісного обслуговування (освіта, медицина тощо).

На думку Г. Дорошенко, інвестиції варто залучати у всі регіони держави, але залежно від рівня їх інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств їх обсяг та спрямування можуть бути різними. Так, для регіонів із низьким рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств інвестиції повинні бути спрямовані на структурну перебудову економіки регіональних господарських систем, що дозволить стабілізувати фінансово-економічний стан та відповідно сформувати інноваційний потенціал і конкурентні переваги регіональних соціально-економічних систем держави [117]. Для регіонів із середнім рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств інвестиції варто спрямовувати в ті види економічної діяльності, які дозволять в найкоротший термін створити інноваційний продукт та забезпечити конкурентоспроможність регіональних соціально-економічних систем держави [117]. Для регіонів із високим рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств інвестиції варто спрямовувати в експортноорієнтовані та наукомісткі галузі задля підвищення рівня конкурентоспроможності регіональних економічних систем держави та одержання конкурентних переваг на світових ринках [117, с. 149].

Інвестиційна активність регіону, так само, як і інвестиційна привабливість, може бути оцінена за допомогою інтегрального індексу інвестиційної активності регіону. Так у [339] пропонується модель інвестиційної активності, етапами побудови якої є:

- відбір найбільш значущих показників, які здійснюють вплив на інвестиційну активність регіону;
- агрегування їх в єдину цифрову модель;
- оцінка рівня інвестиційної активності регіону;
- визначення закономірностей змін окремих параметрів інвестиційної активності регіону.

Виходячи з того факту, що інвестиційна активність регіону є узагальнюючим показником впливу різних факторів (як і інвестиційна привабливість), і характеризує обсяги та інноваційність інвестицій, а також конкурентоспроможність підприємств, вона може бути представлена у вигляді моделі (згідно [339]):

$$IAP = f(M_i, I_i, КП_i), \quad (1.1)$$

де IAP – інвестиційна активність регіону; M_i – масштабність інвестиційної діяльності в i -му періоді; I_i – інноваційна складова інвестиційної діяльності регіону в i -му періоді; $КП_i$ – конкурентоспроможність підприємств регіону в i -му періоді.

Ця модель враховує ресурсні, технічні, технологічні, ринкові, інноваційні, управлінські параметри розвитку виробничої діяльності регіону для прийняття рішення щодо прямого інвестування. При цьому головним критерієм для іноземного інвестора є наявність в регіоні працюючих виробничих потужностей.

Крім цього, в умовах сьогодення важливою складовою інвестиційної активності регіону є механізм державно-приватного партнерства. Для стійкого економічного зростання необхідні сучасні автомобільні та залізничні шляхи, реалізація проектів з будівництва й утримання шкіл, доріг, мостів, громадських

місць, лікарень, інфраструктури водопостачання, водовідведення і електропостачання, аеропортів, громадського транспорту і всіх інших ключових компонентів сучасної цивілізації. Належне фінансування зазначених проєктів для регіонів є складним завданням, що створює суттєві проблеми для державного бюджету та забезпечення національної безпеки. Тоді, як подолання окреслених проблем та ризиків можливе через розвиток державно-приватного партнерства в процесі сталого регіонального розвитку.

У науковій літературі партнерство інститутів держави, бізнесу та громадянського суспільства визначають по-різному: трапляються такі поняття, як «публічно-приватне партнерство», «державно-приватне партнерство», «приватно-державне партнерство». Значна частина науковців ці поняття вживає як синоніми, що відповідають англomовному терміну «public-privatepartnership», пояснюючи це особливістю перекладу іншомовних джерел. Разом з тим все більше авторів розглядає «публічно-приватне партнерство» і «державно-приватне партнерство» як окремі взаємовиключні поняття, вживання яких пов'язане з роллю та функціями держави в суспільстві. Змістове використання цих понять залежить від моделі та культури державного управління.

Зарубіжним дослідникам найбільш близьким до відображення змісту концепції видається поняття «публічно-приватне партнерство», яке до того ж найбільш точно відтворює її сутність відносин, адже - як публічний партнер у зарубіжній практиці часто виступають не лише органи державної влади, а й органи місцевого самоврядування, потужні громадські організації та благодійні фонди тощо [93, с.7].

Як зазначає І. Дубок [120], партнерство здійснюється між інститутами держави всіх рівнів влади, приватного сектору, до якого належать організації інвесторів та бізнесу, та представниками громадянського суспільства для вирішення суспільно важливих проблем, які стосуються компетенції держави, і отримання взаємної економічної вигоди. Державний партнер зосереджується на

прийнятті необхідних нормативно-правових актів, визначенні цілей і завдань проектів ДПП, якості послуг, ціновій політиці, моніторингу виконання проектів, тобто виконує регулюючу та координуючу функції. Приватний партнер безпосередньо виконує проект: вкладає капітал або використовує навички щодо залучення коштів, технічні знання та забезпечує ефективну реалізацію проектів. Послуги «третьої сторони» також важливі, оскільки місцеві жителі як представники громадянського суспільства краще за будь-кого розуміють свої потреби і шукають шляхи вирішення проблем, пропонуючи представникам державної влади та приватного сектору впровадження та реалізацію партнерських проектів. Саме через активну позицію представників громадянського суспільства та приватного сектору щодо реалізації проектів відображається зміст концепції «публічно-приватне партнерство» [120, с.141-142]. Ті, що використовують поняття «приватно-державне партнерство», мають на увазі співпрацю між державною владою та приватним сектором у суспільно значущих галузях, але провідну роль відіграє приватний сектор, який не тільки дбає про отримання прибутків, а й усвідомлює соціальну відповідальність перед суспільством.

Існують різні підходи до визначення терміна «державно-приватне партнерство», який можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні державно-приватне партнерство – це «система відносин держави та бізнесу, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку» [88, с.12]. У вузькому розумінні державно-приватне партнерство – це «конкретні проекти, що реалізуються спільно державними органами і приватними компаніями на об'єктах державної та муніципальної власності» [88, с.12].

Уряди у всьому світі все частіше звертаються до ДПП у галузі транспорту (Канада, Греція, Ірландія, Іспанія), житлово-комунального господарства (Великобританія, Нідерланди) та охорони здоров'я (Польща), які раніше

знаходились у державній компетентності. США переважно виконують проекти державно-приватного партнерства, які об'єднують природоохоронну діяльність і життєзабезпечення сільських населених пунктів.

I. Волощук [71] надає кілька основних переваг зростаючої співпраці з приватним сектором, у розробці та наданні послуг інфраструктури, серед яких:

- підвищення ефективності планування, реалізації проекту, а також його експлуатації та управління;
- наявність додаткових ресурсів для задоволення зростаючих потреб інвестицій у цей сектор;
- доступ до передових технологій та інновацій;
- посилення впливу конкуренції у галузі [71, с.52].

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство», державно-приватне партнерство трактується як «...співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями(приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами» [370].

На стороні приватного партнера у договорі, що укладається в рамках державно-приватного партнерства, можуть виступати декілька осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути приватними партнерами. Такі особи несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, що укладається в рамках державно-приватного партнерства [370].

Для іноземних приватних партнерів, які здійснюють в Україні державно-приватне партнерство, встановлюється національний правовий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [370].

У свою чергу, можливою проблемою у запровадженні державно-приватного партнерства в Україні – це питання відповідного рівня культури сприйняття даного механізму, готовності держави вести рівноцінний, конкурентний діалог з іноземним приватним партнером, нести спільну відповідальність, що має вплив на іноземні інвестиційні компанії та їхню активність в регіоні [253, с. 8]. Однак, у той же час група науковців дотримуються оптимістичних поглядів щодо розвитку та поширення механізму державно-приватного партнерства в Україні, як інструменту залучення прямих іноземних інвестицій у регіони [253, 203].

З метою залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону доцільно використовувати як традиційні (концесії, державні гарантії), так і нові фінансові інструменти: розширення кола інвесторів за рахунок пенсійних та страхових фондів; надання приватним компаніям додаткових джерел доходів за рахунок стягнення мита; використання додаткових державних гарантій щодо компенсації специфічних ризиків; дозвіл місцевим органам влади спрямовувати частку доходів на фінансування об'єктів інфраструктури.

Важливою складовою інвестиційної активності регіону є наявність розвинутої інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, сутності, функціям та організації якої буде приділено увагу у главі 1.3 цього дослідження.

За свідченням Центру Разумкова [282], сьогодні прямі іноземні інвестиції наявні в усіх галузях української економіки. Водночас більшість інвесторів, представлених на українському ринку, охоче інвестують у галузі переробної промисловості, а також сферу оптової та роздрібною торгівлі – там, де швидко з'являються нові товари, змінюється асортимент, швидко окупаються витрати та невисокі комерційні ризики. Також популярними є галузі, що не потребують довгострокових капіталовкладень і освоєння нових технологій, зокрема фінансовий сектор та сектор нерухомості.

За 10 місяців 2018 року визначено ТОП-10 регіонів України за накопиченими обсягами прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) (млн. дол.). Це – м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Донецька, Одеська, Полтавська, Львівська, Івано-Франківська, Запорізька та Харківська області [282]. Першочергово прямі іноземні інвестиції мають сприяти стійкому та збалансованому розвитку територій, структурній модернізації національної економіки, підвищенню рівня її міжнародної конкурентоспроможності.

Іншим регіонам України (у т.ч. і Миколаївській області) необхідно визначити проблеми, які заважають припливу капіталу та запропонувати перспективні напрямки залучення прямих іноземних інвестицій.

Сучасні глобалізаційні процеси, відокремлення економіки великих міст від національної, нівелювання ролі місця розташування суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності обумовлюють становлення регіону як самостійного учасника зовнішньоекономічних відносин. В Україні формування регіону як самостійного учасника конкурентних відносин на світовому ринку знаходиться на початковому етапі. Як визначили вчені Ю.Г. Козак, Н.В. Притула, О.А. Єрмакова та ін. [230], причинами цього є: неоднозначність українського законодавства в цій сфері, обмеженість регіонів у проведенні самостійної економічної політики, усталені стереотипи централізованої планової економіки, високий ризик дезінтеграції держави, що стало причиною зволікання із проведенням адміністративно-територіальної реформи.

При цьому слід зазначити, що сфера зовнішньоекономічної діяльності за визначенням залишається тією сферою господарювання, в якій держава продовжує зберігати за собою тому регулюючу роль, яка здійснюється в інтересах пріоритетів загальнонаціонального розвитку, державної внутрішньої та зовнішньої політики [230, с. 36-37].

А отже, держава, що прагне досягти високого рівня конкурентоспроможності на світовому ринку, має забезпечувати комфортний інвестиційний клімат та позитивний імідж своїх регіонів. І тут перед державою

постає проблема необхідності пошуку нових підходів до регіонального розвитку задля участі регіонів у зовнішньоекономічній діяльності. Справа в тому, що регіональна політика будь-якої країни націлена на зменшення диспропорцій в розвитку регіонів, тому не всі регіони країни здатні долучитися до комерційної діяльності на світових ринках внаслідок економічного відставання, безініціативності, відсутності власних шляхів розвитку і розробки власних конкурентоспроможних продуктів.

Розглянемо досвід деяких країн Східної Європи щодо стану та вирішення проблем економічних диспропорцій та відставання у регіональному розвитку (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Основні диспропорції регіонального розвитку країн Східної Європи
та шляхи їх зменшення

Країна	Причини, які перешкоджають гармонійному розвитку регіонів країни	Шляхи зменшення диспропорцій в розвитку регіонів
1	2	3
Румунія [558, с.442-450], Болгарія [549, с.1-13]	1. Іноземних інвесторів приваблюють розвинуті регіони, тоді як бідні регіони залучають невелику кількість прямих іноземних інвестицій, що призводить до збільшення диспропорцій у розвитку 2. Країна не змогла залучити всі структурні фонди ЄС (Structural Funds) для регіонального розвитку	1. Формування та реалізація ефективної регіональної політики, яка б залучила інвесторів до менш розвинутих регіонів 2. Переосмислення державної політики розвитку, щоб надати регіонам більшу легітимність для збільшення поглинання структурних фондів ЄС до 2020 року
Чехія [562, с.43-47; 561, с.571-582]	1. Високий рівень безробіття в регіонах, крім Праги 2. Погані транспортні зв'язки між віддаленими регіонами 3. Великі інвестиції націлені на більш динамічні території	1. Формування та реалізація ефективної програми розвитку прикордонних регіонів, що дозволить знайти нові підходи та альтернативні рішення щодо подолання диспропорцій регіонального розвитку. 2. Створення чотирьох регіональних кластерів, що містять території з однаковими економічними і соціальними проблемами

Продовження таблиці 1.6

1	2	3
Хорватія [553, с.87-105; 542, с.2-21]	1. Лише чотири округи Хорватії мають найсильніші фактори конкурентоспроможності, тобто їхній бізнес здатний конкурувати з новими і унікальними продуктами на зовнішніх ринках, а в інших регіонах спостерігається незадовільний стан загальної та бізнес-інфраструктури, слабка співпраця між університетами, бізнесом та органами місцевої влади	1. Усвідомлення органами державної влади, що значні інвестиції в розвиток підприємницької та інноваційної діяльності регіону (особливо в малий і середній бізнес) – це потенціал, на якому має будуватися майбутня конкурентоспроможність регіону на зовнішньому ринку 2. Необхідність проведення термінових заходів у сфері адміністративної реорганізації і фінансової децентралізації, щоб забезпечити регіональну конкурентоспроможність у майбутньому
Білорусь [519, с.53-61; 413, с.43-59]	1. Стійка тенденція відставання економічного розвитку регіонів від столиці країни 2. Значна роль держави в економіці, превалювання адміністративних методів регулювання економіки	1. Створення умов для функціонування університетів, враховуючи їхню ключову роль у розвитку економіки регіонів 2. Поглиблення спеціалізації та диверсифікації економіки регіонів шляхом стимулювання створення нових видів виробництв 3. Стимулювання розвитку міст-супутників біля великих центрів, подальший розвиток малих та середніх міських поселень 4. Точкове фінансування «проривних» інвестпроектів, які спрямовані на розвиток конкретних територій

Джерело: сформовано автором за даними [413, 519, 542, 549, 553, 558, 561, 562].

Нами розглянуто основні диспропорції регіонального розвитку деяких країн Східної Європи (табл. 1.6). Як показала криза 2008-2009 рр., економіки країн Східної Європи мають багато спільного, стикаються зі схожими проблемами і є дуже взаємозалежними [178, с.105]. У вищезазначених країнах (табл. 1.6) бачимо схожість причин, що перешкоджають гармонійному розвитку їх регіонів. Шляхи подолання регіональних диспропорцій науковці [413, 519, 542, 549, 553, 558, 561, 562] вбачають у розробленні ефективної регіональної

політики, основними напрямками якої будуть: надання більшої самостійності регіонам у проведенні економічної політики, залучення інвестицій в інноваційно-технологічний продукт, підтримка малого і середнього бізнесу, ефективна співпраця науки, бізнесу та місцевої влади регіону, розвиток інфраструктури. Все це стимулюватиме кожний регіон максимально ефективно використовувати наявні ресурси для подальшого розвитку, сприятиме покращенню економічних характеристик регіонів і, як наслідок, їх здатності бути конкурентоспроможними не тільки на внутрішньому, але й на зовнішньому ринку.

1.3. Сутність, функції та організація інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва

Діяльність суб'єктів зовнішньоекономічних відносин забезпечується певною інфраструктурою, рівень розвиненості якої визначає зрілість зовнішньоекономічної діяльності. Термін «інфраструктура» в сучасному розумінні – це підґрунтя певної системи, що забезпечує її цілісність і розвиток.

У науковому дослідженні [196] згруповано теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «інфраструктура». Згідно з теоретико-економічним підходом, інфраструктура – це фундамент для розвитку всіх інших галузей господарства, база, яка обслуговує і забезпечує їх функціонування та розвиток; інституціональний підхід розглядає інфраструктуру як суспільно-ринковий інститут; представники структурно-функціонального підходу визначають інфраструктуру як комплекс галузей народного господарства, які мають обслуговуючий характер; і, нарешті, згідно комплексного підходу, інфраструктура – сукупність галузей та підгалузей, основними функціями яких є виробничі послуги і забезпечення економічного обігу в національній економіці. Вони створюють загальні умови для нормальної

життєдіяльності населення та розміщення й успішного функціонування виробничої сфери, відносяться в т.ч. транспорт, засоби зв'язку, об'єкти електроенергетики тощо [196].

У праці [55] представлений аналіз сучасних підходів до наукового визначення регіональної інфраструктури. Згідно з авторами [55], регіональну інфраструктуру доцільно розглядати як певну соціально-економічну підсистему регіону з різноманітними взаємозв'язками та пропорціями, яка обов'язково має пряму залежність від фактора регіональності [55, с.152]. І далі науковці зазначають, що саме ресурсний потенціал та економічна спеціалізація регіону, справляють суттєвий вплив на процеси формування та розвитку регіональної інфраструктури, а також безпосередньо залежать від її стану [55, с.153].

Розглянемо зміст термінів, які окреслюють інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності, компоненти цієї інфраструктури, їх взаємозв'язок, функціонування з метою максимального використання можливостей та резервів регіону та країни в цілому (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Наукові підходи щодо змісту термінів, які окреслюють інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Автор 1	Термін 2	Характеристика 3
Садридін Р.Ш. [428, с.5]	Інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності	Система міжнародних державних, приватних і громадських інститутів, а також технічних засобів, що діють та використовують відповідні заходи у ринково-фінансовій, організаційно-виробничій, комунікаційній сферах в масштабах окремих країн і міжнародної економіки в цілому
Бондарчук Л.В., Гусак К.Ю. [42, с.32]	Зовнішньоекономічна інфраструктура	Система, яка може забезпечити просування товарів та послуг від виробника до споживача в іншій країні. У цій системі основними є матеріально-технічна база (склади, які обладнані необхідним устаткуванням) та спеціалізовані організації для післяпродажного технічного обслуговування

Продовження таблиці 1.7

1	2	3
Солонінко К.С. [456, с.132]	Зовнішньоекономічна інфраструктура	Сукупність інститутів, що забезпечують швидкість пересування товарів та послуг від виробника до споживача
Почерніна Н.В. [361, с.11]	Ринкова інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності	Система міжнародних, державних, приватних і громадських інститутів, а також технічних засобів, що обслуговують інтереси суб'єктів міжнародних ринкових відносин та забезпечують їх ефективну діяльність та взаємодію
Малахова Т.П. [275, с.10]	Інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності	Складна, багатокомпонентна, неоднорідна підсистема світової економіки. Охоплює усі рівні та форми світогосподарських зв'язків, які формують відносну стійкість зовнішньоекономічного комплексу країни
Бондаренко В.А. [39, с.38]	Інфраструктура зовнішньоторговельної діяльності	Система маркетингових інструментів трьох рівнів: політичні інститути – економічні механізми – пов'язані структури
Салійчук В.Ф., Кислякова М.А. [430, с.125]	Інфраструктура зовнішньої торгівлі	Сукупність інститутів і матеріально-технічних об'єктів, залучених в організацію зовнішньої торгівлі, та нормативно-правова база, що регулює діяльність елементів інфраструктури і зовнішньоторговельну діяльність в цілому
Дайнеко А.Є. [67, с.36]	Зовнішньоторговельна інфраструктура	Забезпечення необхідних умов для просування національної продукції на світовий ринок через створення та ефективне використання товаропровідної мережі та інформаційного забезпечення експортерів
Малашенко Ю.А., Єфременко А.Г., Заволока Ю.М. [276, с.408]	Інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності	Система контактних аудиторій підприємств (установ, організацій, державних та комерційних підприємств та служб), які забезпечують мінімальний рівень трансакційних витрат у реалізації зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: сформовано автором за даними [39, 42, 67, 275, 276, 361, 428, 430].

Як бачимо з табл. 1.7, визначення терміну «інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності» поділяються на поняття «ринкова інфраструктура» та «інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності». Останнє є сучасним визначенням і обґрунтовує інфраструктуру за її функціональними ознаками. Цей факт призвів до дуже великої кількості

наукових праць щодо елементів та змісту інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності.

В цілому, усі інтерпретації інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності (табл. 1.7) надають можливість виокремити складові або підрозділи інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Хочемо зазначити, що рядом вчених досліджено склад інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Так, В. Салійчук та М. Кислякова [430] пропонують розглянути інфраструктуру зовнішньої торгівлі у вигляді сукупності трьох основних частин: інституціональної, матеріальної та нормативної [430, с.125]. Вчений В. Бондаренко [39] класифікує інфраструктуру зовнішньої торгівлі за укрупненими блоками: політичні інститути, економічні механізми, пов'язані структури [39, с. 122]. У праці [456] зазначено, що до складу основних інфраструктурних елементів світової торгівлі належать: матеріально-технічна база (склади, бази, що обладнані необхідним устаткуванням); спеціалізовані підрозділи, що забезпечують допродажне та післяпродажне технічне обслуговування; організації, що забезпечують проведення розрахункових операцій; транспортна мережа світу; інформаційне забезпечення зовнішньоторговельних зв'язків тощо [456, с. 133].

Вітчизняні дослідники Ю. Козак, Н. Притула, О. Єрмакова та ін. [230] виділяють бізнес-інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, до якої відносять структури, що здійснюють брокерську, інформаційну, консультативну, девелоперську, інноваційну та промоутерську функції [230, с. 127-128], а також інноваційну інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності, складові якої: індустриальні парки, технопарки, інтертехноконсорціуми, а також віртуальні корпорації. Головна задача інноваційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності – встановити баланс між попитом та пропозицією інновацій [230, с.137].

Рис. 1.6. Функції інфраструктурного забезпечення розвитку ЗЕД

Джерело: розроблено автором

У науковому дослідженні Р. Садридінєв доводить, що інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність суб'єктів, що здійснюють прямий та опосередкований вплив на розвиток

зовнішньоекономічної діяльності, а також забезпечують процес товаропросування від продавця до покупця на зовнішньому ринку [428]. Тоді як, за функціональним призначенням автор поділяє цих суб'єктів на: забезпечувальні (банки, страхові компанії, посередники тощо); підтримуючі (фонди підтримки підприємництва, торгово-промислові палати, асоціації, комітети, бізнес-інкубатори, освітні заклади тощо); контролюючі (державні органи тощо), регулюючі (міжнародні урядові та неурядові організації) тощо [428, с.6]. Далі автор Р. Садридінєв виділяє функції інфраструктурного забезпечення, хоча на нашу думку, це не повний їх перелік, і, окремо, складові інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності: митне, маркетингове, банківське, транспортне, інформаційно-аналітичне, кадрове, правове, консалтингове забезпечення та страхування [428, с.6-7].

Отже, на основі систематизації термінів, які окреслюють інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності та його складових, визначимо функції зовнішньоекономічної інфраструктури (рис.1.6). Політичні інститути, що представлені органами державного регулювання різних рівнів, контролюючими органами, а також законодавчою базою об'єднані нами в одну функцію – регулюючу (рис. 1.6). Важливою функцією суб'єктів інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності є обслуговуюча функція.

Під обслуговуючою функцією слід розуміти усю сукупність матеріально-технічних об'єктів і технологій, за допомогою яких і здійснюються безпосередньо зовнішньоекономічні операції, а також пересування, обробка, супровід зовнішньоторговельних вантажів. Як зазначається у [430], до суб'єктів інфраструктури, що виконують цю функцію відносяться транспортні магістралі (залізниці, автомагістралі, авіа магістралі) і транспорт усіх видів; термінально-складські комплекси; морські та річкові порти; вокзали, аеропорти; адміністративні приміщення; засоби зв'язку; технічні засоби митного контролю тощо.

Важливу роль в реалізації систематичного розроблення, нагромадження, аналізу інформації про наявність певного товару, певної послуги, цін, прогнозованих обсягів попиту та пропозиції на зовнішніх ринках, відіграють рекламні, маркетингові, консалтингові структури, виставкові центри.

При здійсненні зовнішньоекономічних операцій суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зіштовхуються з проблемами економічної безпеки як країни-експортера, так і країни-імпортера. Крім цього, у зовнішньоекономічній діяльності постає питання економічної безпеки продукції. У науковому дослідженні О. Попової [360] показаний взаємозв'язок між економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства та економічною безпекою держави і зазначено, якщо внутрішні виробники функціонують в більш жорстких умовах до забезпечення безпеки продукції, то вони матимуть більш високі витрати на виробництво і збут порівняно з виробниками-імпортерами, які виграють за більш низькими цінами внаслідок відсутності строгих форм контролю якості та безпеки продукції. Споживачі можуть бути готові сплачувати за додаткові характеристики безпеки, але відсутність платоспроможного попиту може призвести до втрати підприємством-виробником ринкових позицій, що в значній мірі знижує рівень його безпеки, а згодом і рівень економічної безпеки держави [360].

З огляду на це, від здатності вітчизняних підприємств-експортерів забезпечувати свою економічну безпеку при здійсненні зовнішньоекономічних операцій залежить поступове розширення ринків збуту та активізація експортної діяльності країни.

Отже, інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності – це складний організаційний процес, який ґрунтується на взаємодії структурних підрозділів та забезпечує необхідні умови функціонування суб'єкта (підприємства, регіону, держави) на зовнішніх ринках.

Щодо організації інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, то тут економічна наука нагромадила великий досвід, завдяки якому

стає можливим визначення теоретико-методологічних аспектів, що є основоположними для організації ефективного інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Аспекти організації інфраструктурного забезпечення розвитку
зовнішньоекономічної діяльності

Головний аспект	Характеристика	Автор
Інституціональний; оптимізація горизонтальних і вертикальних зв'язків між елементами інфраструктури	Сукупність інститутів (установ, організацій, правил, різних правових норм), механізмів і способів реалізації, які забезпечують взаємодію суб'єктів господарської діяльності з урахуванням особливостей підприємницького середовища та сприяють підвищенню її ефективності шляхом оптимізації транзакційних витрат	Антонюк Д.А. [12, с.180]
Інформаційний; Інформаційно- аналітичний	Створення сучасної інформаційної інфраструктури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності є одним із пріоритетних напрямів розвитку підприємств	Бойчик І.М. [37, с.37]; Вітушко А. [66, с.325]
Фінансово- кредитний; Організаційно- правовий	Фінансово-кредитна складова охоплює усі фінансові установи, страхові компанії, венчурні фонди тощо. Організаційно-правовий аспект вказує на виконання державою функцій регулятора розвитку інфраструктури, що є нормою для багатьох держав з розвинутою економікою	Колісник Г.М. [236, с.17]; Бойчик І.М. [37, с.37]
Транспортний	Перед транспортом гостро постає проблема стримування та негативного впливу, максимально можливого збереження та нарощування вантажопотоків, що забезпечують зовнішньоекономічну діяльність України	Карпов В.М. [215, с.125]
Маркетинговий	Із поглибленням інтеграції підприємства в процес глобалізації перед ним постає вибір того чи іншого комплексу маркетингу. Маркетингова інфраструктура дає змогу виробнику товарів і послуг цілеспрямовано поліпшувати своє положення на глобальному ринку й одержувати відчутні конкурентні переваги в умовах розвитку глобалізації бізнесу	Середа Н.М. [443, с.31]; Озарко К.С., Челомбитько В.В., Видра Н.І. [324, с.392]
Інноваційний	Створення системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності в Україні є сьогодні найбільш актуальним питанням організаційної підтримки, тому що передбачає обсяг продажу на ринку нових товарів, експорт високотехнологічної продукції та послуг, рівень зайнятості у високотехнологічних послугах, частку підприємств з інноваціями, частку торгових марок Європейського Союзу, наявність європатентів, взаємодію малих підприємств, витрати на інновації та науково-дослідні роботи, наявність приватного кредитування та венчурного капіталу, рівень освіти молоді, рівень кваліфікації тощо	Новікова Н.М. [320, с.129]; Козак Ю.Г., Притула Н.В., Єрмакова О.А. та ін. [230, с.136-145]

Джерело: сформовано автором за даними [12, 37, 66, 215, 230, 236, 324, 443].

Аналізуючи аспекти ефективної організації інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності (табл. 1.8), зазначимо, що усіх їх можна розділити на два концептуальні напрями: організаційно-правовий та організаційно-економічний.

Головним завданням інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності з позиції організаційно-правового напрямку є створення сприятливих умов для реалізації зовнішньоекономічної діяльності країни. Цей напрям передбачає цілеспрямовані дії органів державної влади по визначенню режиму регулювання зовнішньоторговельних зв'язків й оптимізацію участі країни в міжнародному поділі праці.

Традиційно зовнішньоторговельну політику визначають як політику держави, спрямовану на зміцнення позицій країни на світовому ринку та підвищення ефективності зовнішньої торгівлі як фактора розвитку національної економіки. У сучасному світі зовнішньоторговельна політика України повинна враховувати глобальні процеси світової торгівлі товарами і послугами:

- стрімкий економічний підйом у країнах, що швидко розвиваються. Здійснюючи політику відкритості й інтеграції до світового господарства, ці країни одержують доступ не лише до провідних технологій і ресурсів, необхідних для прискорення індустріалізації, а й до значного зростання зовнішнього попиту на їх експорт;

- формування глобальних ланцюгів доданої вартості, які докорінно змінюють природу міжнародної торгівлі й механізми «підключення» країн до світової економіки через зниження транспортних і логістичних витрат, поліпшення інформаційних технологій і збільшення відкритості національних економік;

- формування мегарегіональних інтеграційних угруповань, які відрізняються від звичайних угод про вільну торгівлю значною економічною вагою учасників переговорів на світовому ринку й широким колом

обговорюваних норм регулювання міжнародної торгівлі, які виходять далеко за межі існуючих правил у рамках СОТ;

- активний розвиток міжнародної електронної торгівлі, що є одним із ключових двигунів економічного зростання та збільшення обсягів міжнародної торгівлі [97, с.16].

На думку І. Гужви [97], за таких глобальних довгострокових трендів, зовнішньоторговельна політика України має спрямовуватися на подолання сировинної спеціалізації на міжнародних ринках, у тому числі за допомогою посилення торговельного протекціонізму. Крім того, зазначає науковець [144], в українській практиці обмеження експорту сировинної продукції врегульовано зобов'язаннями в рамках СОТ щодо можливості застосування експортних мит на окремі товарні позиції, зокрема брутто чорних та кольорових металів, насіння соняшнику, шкірсировина тощо, а також тимчасовим мораторієм експорту необробленої деревини, що загалом позитивно впливає на відбудову й подальший розвиток переробної промисловості країни, а також на її позиції в ланцюгах доданої вартості [97, с.18].

Тієї ж думки притримується і О. Баєва [20], зазначаючи, що політика протекціонізму вигідна для національної економіки. Використання протекціонізму, на думку вченого, підтримує вітчизняні галузі, підвищує рівень зайнятості населення, покращує платіжний баланс, підвищується кількість продажів національних товарів і послуг, збільшуються надходження до місцевого бюджету завдяки додаткового прибутку вітчизняних виробників, що забезпечує економічну стабільність і безпеку країни тощо [20, с.23].

У науковому дослідженні Т. Мельник та О. Головачової [293] проведений комплексний аналіз заходів регуляторної зовнішньоекономічної політики держави як системи дій уряду, що спрямовані на формування передумов для ефективного здійснення господарської діяльності на засадах факторної гнучкості, легальності, рівності, прозорості та збалансованості інтересів держави і суспільства із гармонізацією національних пріоритетів розвитку з

нормами та правилами міжнародних регуляторних інституцій, поточним станом і очікуваними змінами кон'юнктури світового ринку, основними тенденціями міжнародної торгівлі [293, с.13]. Дослідники обґрунтували необхідні заходи регуляторної зовнішньоекономічної політики держави:

- заходи інформаційної підтримки; активізація наукових досліджень у напрямі ресурсощадних та екологічно безпечних технологій; підтримка створення об'єднань експортерів; проведення міжнародних виставок для поширення досвіду впровадження новітніх технологій, підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності продукції;

- заходи фінансової підтримки, спрямовані на прискорення гармонізації українських стандартів зі світовими та європейськими; розробка механізму фінансової підтримки через здешевлення кредитування тощо;

- заходи інституціональної підтримки, використання інструментів біржової торгівлі; вдосконалення інституціонального середовища у сфері технічного регулювання тощо;

- заходи, спрямовані на захист внутрішнього ринку, – проведення переговорів у двосторонньому форматі з країнами-членами СОТ щодо модифікації тарифних ставок ввізного мита, створення відповідного інституційного середовища для повноцінного використання надзвичайних захисних заходів тощо [293, с.16].

Підсумовуючи погляди вчених на сучасну зовнішньоекономічну політику, зазначимо, що, не дивлячись на певні недоліки, такі як відособлення від економіки інших країн, сприятливі умови для розвитку вітчизняних монополій, певне гальмування науково-технічного прогресу, політика протекціонізму і застосування тарифних та нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі, допоможе збільшити експорт Україні і обмежити імпорт, підвищуючи тим самим дохід держави. Сучасні дослідники виправдовують ще протекціонізм у зовнішньоторговельній політиці захистом від демпінгу, тому що враховується необхідність протидії недобросовісної конкуренції.

Отже, визначимо основні компоненти організаційно-правового напрямку інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності:

1. Правові норми у вигляді міжнародних договорів держави та внутрішніх нормативно-правових актів. Цей масив нормативних документів – структурована, логічно взаємопов'язана, ієрархічно побудована база даних, яка визначає поточний та на найближчу перспективу напрямок розвитку зовнішньої торгівлі. При цьому така база даних спирається на зовнішньоторговельну політику держави, національні інтереси та міжнародні договори, стороною яких виступає держава. А в регуляторному аспекті ця база даних є комплексом управлінського впливу, спрямованого на формування бажаної поведінки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

2. Державний контроль у вигляді зворотного зв'язку регуляторного впливу. Такий контроль, з одного боку, сигналізує про розбіжності між бажаним результатом, на який націлена зовнішньоекономічна політика держави та реальним результатом, отриманим в результаті системи дій уряду; а, з іншого боку, виступає джерелом інформації для інших сфер регуляторного впливу держави.

Організаційно-економічний напрям інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності полягає в обслуговуванні основних процесів зовнішньоекономічної діяльності. Визначимо основні компоненти цього напрямку:

1. Забезпечення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Важливу роль інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності у посиленні позицій України на світовому ринку сьогодні підкреслюють усі підприємці, вчені, представники органів державної влади.

На думку Р. Сімонова [448], важливими учасниками зовнішньоекономічної діяльності є експортні посередники, що можуть дати

змогу навіть відносно меншим та менш продуктивним фірмам подолати наявні бар'єри на зовнішніх ринках та експортувати, збільшуючи торговельні потоки між країнами. Як зазначає дослідник, фактично немає загальних емпірично доведених фактів того, що посередники негативно впливають на торгівлю. Одним з основних негативних проявів розвитку посередницької торгівлі є вірогідність збільшення ринкової влади в руках посередників, отже, певне викривлення конкуренції на окремих ринках. Також слід відзначити можливість втрати виробника прямого зв'язку зі споживачем під час використання лише послуг посередника під час роботи із закордонними ринками. Проте незмінним залишається факт, що нині посередники залишаються вагомим елементом системи міжнародного торговельного обміну [448, с.24].

У науковому дослідженні О.В. Сторожук та Г.М. Свириденко [463], найефективнішою складовою інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності вважається митно-тарифне регулювання і пропонуються шляхи реформування цієї сфери інституційного, кадрового, функціонального та тарифного характеру. Підкреслюється, що сукупність реформ дасть змогу забезпечити безпеку національних інтересів у митній сфері та сприятиме процесу євроінтеграції, підвищенню конкурентоспроможності економіки України та її позицій у світовому рейтингу ведення бізнесу завдяки створенню сприятливіших умов для міжнародної торгівлі [463, с.97].

М. Солодкий та В. Яворська [455] підкреслюють роль і важливість біржового ринку в умовах глобалізації, який не тільки виступає центром відкритого та прозорого ціноутворення, але й надає достовірну аналітичну інформацію [455, с.77].

Л. Грицина та М. Кошівська [91] вважають, що транспортна логістика є одним із важливих складників розвитку економіки держави. Дослідники зазначають, що в умовах нестабільної фінансової ситуації, що склалася в країні, та зважаючи на економіко-географічне положення України, розвиток

транспортно-логістичної системи можливий шляхом розвитку транзитного потенціалу країни та участі України в міжнародних транспортно-логістичних проектах. Євроінтеграція є головним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальша розбудова та поглиблення взаємовідносин з ЄС дасть можливість для розвитку транспортно-логістичної системи України [91, с.16].

С. Вовк [68] розкриває проблеми фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, головною серед яких вважає недостатній рівень поінформованості бізнесу про розмаїття методів фінансування зовнішньоекономічної діяльності, а це негативно впливає на суб'єктивні фактори попиту та на готовність бізнесу до вибору та застосування того чи іншого методу фінансування в процесі здійснення зовнішньоекономічних операцій [68, с.148].

2. Консультування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Т. Рибаківа [415] у своїй праці наполягає на комплексному консультаційному забезпеченні зовнішньоекономічної діяльності із використанням консультантів, що на думку автора дозволить підприємствам вирішувати складні проблеми зовнішньоекономічної діяльності, прогнозувати ймовірне виникнення нових проблем, забезпечувати реалізацію ефективного співробітництва з консультантом у перебігу консультаційного процесу [415].

На проблемах одержання консультаційних послуг правового, економічного, технологічного характеру при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємством наголошує і О. Білик [30]. Вчений зазначає, що важливим напрямом удосконалення інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності є створення інформаційно-консультативної служби, яка буде враховувати проблеми зовнішньої торгівлі регіону та включатиме в своїй структурі три рівні: державний, регіональний та районний [30].

3. Маркетингове супроводження зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення повноцінної клієнтоорієнтованості

Для підвищення конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках, зазначає О. Богоявленський [34], потрібні маркетингові дослідження потенційних цільових груп споживачів для формування позитивного іміджу та створення «ефекту країни походження». Після цього необхідно розробити комплекс маркетингових комунікацій, спрямований на відповідні сегменти ринку іноземних споживачів українських продуктів [34, с.15]. Тієї ж думки щодо маркетингового супроводження зовнішньоекономічної діяльності дотримується і Ю. Коваленко [226], яка підкреслює, що застосування маркетингового інноваційного підходу до зовнішньоекономічної діяльності дає змогу підприємствам створювати лояльний імідж щодо споживачів, партнерів та постачальників, сприятиме поліпшенню маркетингової позиції на ринку, доповнюватиме систему застосування інновацій у забезпеченні всіх процесів, які пов'язані з функціонуванням конкретного суб'єкту господарювання у світовому економічному просторі, забезпечуватиме цілісність системи інноваційного виробництва, просування, реалізації товарів та послуг на зовнішніх ринках [226, с. 20].

4. Інноваційне спрямування продукції, призначеної для продажу на зовнішніх ринках

Розмаїття системи суб'єктів інноваційної інфраструктури (технопарки, технополіси, венчурні фонди, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, центри комерціалізації, біржі інтелектуальної власності, стартапи тощо) дає можливість здійснювати різного роду забезпечення та обслуговування інноваційної діяльності, зокрема, згідно з [280], матеріально-технічне (виробниче), фінансове, інформаційно-кадрове. Так, матеріально-технічне (виробниче) сприяння полягає в організації наукомісткого виробництва, створенні матеріальних умов та забезпеченні організаційних засад для реалізації інноваційних проектів, що може проявлятися у наданні виробничих

потужностей, обладнання, площ та офісних приміщень, необхідних для реалізації інноваційного проекту. У рамках фінансового забезпечення інноваційної діяльності суб'єктами інноваційної інфраструктури здійснюється залучення, акумуляція та інвестування коштів. Інформаційно-кадрове забезпечення полягає у: а) створенні системи наукових установ та організацій, що забезпечать інноваційну сферу освіченими науковими кадрами, вченими; б) наданні суб'єктам інноваційної діяльності інформаційних, консалтингових, аутсорсингових, посередницьких послуг, пов'язаних з питаннями ведення інноваційного бізнесу, його правового оформлення, комерціалізації результатів інноваційної діяльності тощо [280, с.45].

Як зазначалося у підрозділі 1.2, в умовах сьогодення регіон виступає суб'єктом міжнародних економічних відносин. На думку М. Жука, регіональна і місцева влада зацікавлена в розвитку інноваційної діяльності та ефективності функціонування інфраструктури інноваційного процесу, тому що він дозволяє створювати додаткові місця для високоінтелектуальної праці, залучає додаткові інвестиції для інноваційного розвитку регіону, покращує життєвий рівень населення. Місцева влада підтримує інноваційні та високотехнологічні підприємства регіону, які задіяні у процесі, надає фінансову допомогу інноваційній інфраструктурі, бере участь у створенні місцевого інноваційного та інших фондів розвитку тощо.

Отже, інтеграція України у світову економіку відбуватиметься через формування внутрішніх і зовнішніх передумов. Однією з важливих внутрішніх передумов, на нашу думку, є інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що включає компоненти організаційно-правового та організаційно-економічного напрямів.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення наукових поглядів щодо тлумачення категорії «зовнішньоекономічна діяльність» в умовах сталого розвитку

агропродовольчого виробництва регіону дозволили виокремити два системні підходи: 1) економіко-організаційний, який передбачає, що зовнішньоекономічна діяльність відноситься до сфери ринкових відносин, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурному зв'язку з виробничими процесами, тобто здійснюється на рівні підприємств, що забезпечують виробництво експортної продукції (робіт, послуг) та реалізації її на зовнішньому ринку; 2) законодавчо-правовий, що відображає визначення, які подані в основних законодавчих актах України, які повністю або частково присвячені впорядкуванню зовнішньоекономічної діяльності. Спроба поєднання цих наукових підходів у роботі, дозволила визначити зовнішньоекономічну діяльність як компоненту загальної сукупності виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з участю в суб'єкта господарювання у зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно із цілями та задачами підприємства щодо його функціонування та розвитку тощо. Доведено, що зовнішньоекономічна діяльність залежить від регіональних особливостей а зовнішньоекономічний потенціал регіону має три основні складові ресурсну, структурну та технологічну.

2. За результатами критичного аналізу нормативно-правової бази та сучасних наукових досліджень понятійно-категоріального апарату у сфері зовнішньоекономічної діяльності, запропоновано її структурну модель, яка включає її базові компоненти (суб'єкти, принципи, види діяльності та функції) та де через розробку державної зовнішньоекономічної політики здійснюється її державне регулювання, основним завданням якої є диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків. При цьому встановлено, що: 1) зовнішньоекономічну політику слід розглядати як сукупність державних заходів цілеспрямованого характеру стосовно реалізації економічного

потенціалу держави/регіону на рівні зовнішнього ринку (зовнішньоторговельна, митно-тарифна, валютна політики та політика залучення іноземних інвестицій);

2) визначено основні функції ЗЕД (організація та обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці в їх матеріальній та вартісній формах; міжнародне призначення споживчої вартості продуктів міжнародного поділу праці; організація міжнародного грошового обігу);

3) обґрунтовано групи основоположних принципів, до складу яких віднесено, зокрема, загальні принципи ЗЕД (науковість, системність, взаємовигідність), специфічні та національні принципи.

3. Доведено, що специфіка функцій зовнішньоекономічної діяльності країни/регіону обумовлена сучасним етапом розвитку національної економіки, її реформуванням, становленням ринкових відносин, та початковим етапом інтеграції України в світову економіку. З огляду на це, встановлено що зовнішньоекономічні функції сталого розвитку агропродовольчого виробництва розглядаються як: виробничо-господарські функції суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності містять процес створення експортного продукту, починаючи від пошуку ідеї та оцінки конкурентоспроможності цього продукту до налагодження виробничих зв'язків з внутрішніми партнерами та виробництва експортної продукції; організаційно-економічні – складаються з маркетингових досліджень зовнішнього ринку, забезпечення виходу на зовнішній ринок та логістики; комерційні функції суб'єкта ЗЕД складаються з підготовки зовнішньоекономічної операції, визначення умов контракту, його підписання тощо.

4. Концептуально доведено, що важливою складовою зовнішньоекономічної діяльності, зокрема у сфері агропродовольчого виробництва, є її регулювання, як державою, так і недержавними органами (на підставі їх статутних документів), де значний вплив на розвиток і здійснення ЗЕД мають регіональні торгово-промислові палати (РТПП), що організують взаємодію між суб'єктами підприємницької діяльності та держави, сприяють

оптимізації умов здійснення експортно-імпортних операцій об'єднання експортерів, імпортерів.

Концептуально доведено, що в умовах сьогодення важливою складовою інвестиційної активності регіону є механізм державно-приватного партнерства.

5. На основі ґрунтовного дослідження наукових підходів щодо формування та реалізації зовнішньоекономічної політики удосконалено структурно-логічну схему зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням регіональних особливостей агропродовольчого виробництва, ядром якої є суб'єкти ЗЕД та зовнішньоекономічний потенціал галузі регіону, що характеризується сукупністю складових, які уможливають вихід підприємств регіону на зовнішні ринки, зокрема: 1) ресурсної складової, до якої належать основні ресурси (їх склад визначається по кожному регіону окремо), розвинені ресурси (загальна інфраструктура регіону, науковий потенціал, рівень освіти населення), спеціальні ресурси (інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності регіону, наявність спеціальних економічних зон, фахівці відповідного профілю знань, особисте технологічне обличчя регіону тощо); 2) технологічна складова, яка визначає його ефективність і конкурентоспроможність, при цьому зазнає постійних змін під впливом науково-технічного прогресу. Технологічний моніторинг в регіоні повинен стати засобом активізації інноваційних процесів і підвищення технологічного рівня регіону; 3) структурна складова створює можливості задоволення різноманітних потреб споживачів в експортній продукції, яка виробляється в регіоні, впливає на загальний рівень ефективності зовнішньоекономічного потенціалу.

6. Імплементация зарубіжного досвіду організації інвестиційної діяльності дозволила визначити систему її факторіального впливу на ринковому, виробничому, фінансовому, технологічному, організаційно-управлінському та соціально-економічному рівнях. При цьому концептуально доведено, що: 1) інтенсивність інвестиційної діяльності відображається через

інвестиційну активність регіону; 2) інвестиційна спроможність регіону характеризується інвестиційною забезпеченістю, інвестиційною результативністю, інвестиційною самостійністю і базується на здатності регіону залучати, ефективно формувати й використовувати інвестиції для сталого розвитку; 3) оцінку інвестиційної привабливості регіону необхідно здійснювати через дослідження інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику.

7. Діагностика наявних методичних підходів щодо оцінки інвестиційної привабливості регіону дозволила: 1) ідентифікувати найбільш уживані групи методів (економіко-математичні, методи факторного аналізу та методи експертних оцінок); 2) здійснити їхній порівняльний аналіз, визначити переваги одних та недоліки й суб'єктивізм інших, адже всі сучасні методики базуються на системі показників та відповідних методах обробки даних; 3) виділити базові етапи запровадження такої оцінки тощо.

8. На підставі, того що інвестиційна активність регіону, як узагальнюючий показник впливу різних чинників характеризує обсяги та інноваційність інвестицій, конкурентоспроможність підприємств, запропоновано відображати її у вигляді моделі: $IAP = f(M_i, I_i, КП_i)$, де IAP – інвестиційна активність регіону; M_i – масштабність інвестиційної діяльності в i -му періоді; I_i – інноваційна складова інвестиційної діяльності регіону в i -му періоді; $КП_i$ – конкурентоспроможність підприємств регіону в i -му періоді. Встановлено, що зазначена модель описує ресурсні, технічні, технологічні, ринкові, інноваційні, управлінські параметри розвитку виробничої діяльності регіону для прийняття рішення щодо прямого інвестування.

9. В результаті дослідження аспектів ефективної організації інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності (інституціональний, інформаційно-аналітичний, фінансово-кредитний, організаційно-правовий, логістичний, маркетинговий та інноваційний), яке нами розглядається як складний організаційний процес, що ґрунтується на

взаємодії структурних підрозділів та забезпечує необхідні умови функціонування суб'єкта (підприємства, регіону, держави) на зовнішніх ринках визначено його концептуальні напрями: організаційно-правовий та організаційно-економічний, де стратегічним завданням для першого є створення сприятливих умов для реалізації зовнішньоекономічної діяльності країни, тоді як для другого – обслуговування основних процесів зовнішньоекономічної діяльності через забезпечення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності; консультування суб'єктів ЗЕД; маркетингове супроводження зовнішньоекономічних операцій для забезпечення повноцінної клієнтоорієнтованості; інноваційне спрямування продукції, призначеної для продажу на зовнішніх ринках тощо.

10. Розвинуто трактування сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність агропродовольчої сфери регіону» з метою консолідації економіко-організаційного (передбачає, що зовнішньоекономічна діяльність відноситься до сфери ринкових відносин, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурному зв'язку з виробничими процесами) та законодавчо-правового наукових підходів (відображає визначення, які зазначені в основних законодавчих актах) – як сукупна діяльність загальної організаційної агропродовольчої виробничої структури регіону, що включає організаційні, економічні, технологічні, виробничі та фінансові складові зовнішньоекономічного процесного механізму та спрямована на комплексну взаємодію її учасників для отримання максимального соціально-економічного ефекту. При цьому дефініція «зовнішньоекономічна активність суб'єктів агропродовольчої сфери регіону» – розглядається як процес зовнішньоекономічної взаємодії основних учасників регіональної агропродовольчої сфери, що включає залежність кількісних та якісних параметрів такої взаємодії, та спрямований на задоволення потреб соціально-економічного, організаційного, інформаційного та іншого характеру тощо.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ

2.1. Теоретико-методичні підходи оцінки ефективності диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності

На сучасному етапі економічного розвитку світової економіки агропромисловий сектор є однією з найбільш важливіших ланок економічних систем в переважній більшості країн світу із ринковою економікою. Сьогодні його розвиток обумовлений високою енергетичною забезпеченістю, застосування широкого спектра різноманітних агротехнічних прийомів, екологізації на основі використання новітніх енерго- та природозберігаючих технологій, методів та способів меліорації та хімізації.

Тому агропродовольча сфера України з її базовою складовою, сільським господарством, є «системоутворюючою в національній та регіональній економіках, формує продовольчу, і у визначених межах, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей та створює соціально-економічні основи розвитку сільських територій» [141, 179, с. 68-70]. Саме агропродовольчий комплекс є однією із «точок зростання», найважливіших основ для наступного економічного розвитку України як незалежної держави. Адже потреби населення країни у всіх основних продуктах харчування потрібно забезпечувати за рахунок злагодженої роботи та наступного розвитку достатньо потужної в ресурсному і виробничому відношеннях національної агропродовольчої сфери. Навіть зараз, в період становлення постіндустріальної економіки та за сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій, широкого вдосконалення автоматизованого промислового виробництва на базі інтелектуалізації в економіці, Україна

продовжує сприйматися у світі переважно як держава із пріоритетним розвитком агропродовольчої сфери, причиною цього є значний аграрний ресурсний потенціал, передусім, найбагатші у світі чорноземи.

Слід сказати, що саме поняття «агропродовольча сфера», є значно більшим від спорідненого поняття «агропродовольчий комплекс (АПК)», адже крім традиційних складових АПК, до її складу входить складну галузєво-територіальну підсистему (сільсько-міський континуум) як середовище проживання і трудової діяльності значної частини населення України.

Агропродовольча сфера сформована та функціонує завдяки природі та діяльності людини, тому є як природною, так і соціально-економічною категорією. Тому, безумовно, трансформація та доповнення структури агропродовольчої сфери кожного регіону потребує подальшого удосконалення. У зв'язку з цим відзначимо, що агропродовольча сфера (АПС) складається з таких наступних складових [157]:

- сільське господарство (тваринництво та рослинництво);
- галузі промисловості, які займаються переробкою сільськогосподарської сировини;
- галузі, які створюють відповідні засоби виробництва для підприємств АПК (сільськогосподарське і харчове машинобудування);
- соціальна та виробнича інфраструктура (заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції).

Виробнича база агропромислової сфери базується на розгалуженій інфраструктурній мережі та системі науково-дослідного забезпечення її наступного розвитку.

Шляхи наступного розвитку агропромислового сектору України передбачають взаємозв'язані та збалансовані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у сільськогосподарське виробництво найбільш важливих досягнень науково-технічного прогресу, світового наукового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки та організації виробництва на

базі першочергового вирішення актуальних проблем: перерозподіл майна та землі, сюди входить і поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; розвиток кооперації; реструктуризація підприємств та форм господарювання; впровадження ринкових методів господарювання – маркетингу та менеджменту; державне регулювання аграрної економіки за допомогою максимально ефективного використання цінкових інструментів, податкової та фінансово-кредитної систем; розвиток системи ринків сільськогосподарської продукції, послуг та матеріально-технічних ресурсів; диверсифікація та інтенсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо [142, 145].

Саме зовнішньоекономічна діяльність останнім часом є одним із найважливіших напрямків діяльності вітчизняних агропідприємств. Зовнішньоекономічна діяльність в сучасних умовах глобалізації виробництва: 1) виступає рушієм розвитку економіки будь-якої країни; 2) визначає діяльність суб'єктів економічних відносин України та іноземних суб'єктів, що здійснюється на основі співробітництва та партнерства як на території України, та і за її межами; 3) це система економічних відносин, яка виникає внаслідок руху товарних і фінансових ресурсів тощо. ЗЕД суб'єктів агропродовольчої сфери, часто ототожнюють зі здійсненням зовнішньоторговельних операцій, питома вага яких сягає 80% загального обсягу зовнішньоекономічних відносин. Міжнародна диверсифікація, що відбувається під впливом ринкових процесів з комерційними та соціальними цілями, дає можливість підприємцям результативно використовувати існуючі маркетингові можливості підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках, формувати сучасні пропозиції на нових іноземних ринках збуту, постійно підвищувати ефективність маркетингової діяльності, збільшувати розміри прибутків, знижувати існуючі підприємницькі ризики за допомогою ефективного управління бізнес-діяльністю.

Таким чином, ефективне функціонування економіки підприємств аграрного сектору не може відбуватися без розвинутої системи зовнішньоекономічних зв'язків в аграрній сфері. Включення економіки аграрного сектору до системи світових господарських процесів та формування ефективних стратегій зовнішньоекономічної діяльності аграрними підприємствами позитивним чином впливає на розвиток аграрного сектору та сприяє підвищенню технічного рівня виробництва, ліквідації дефіциту окремих товарів, раціональному використанню природно-сировинних ресурсів, а значить, і підвищенню рівня життя населення [154].

При цьому для підприємств аграрного сектору, які працюють на зовнішньому ринку, важливо адекватно оцінити ситуацію, що існує на ринку, розробити ефективні способи зростання власної конкурентоспроможності, що відповідали б, з одного боку, конкретній поточній ринковій ситуації і тенденціям її розвитку, а з іншої – враховували особливості виробництва. Процеси, що пов'язані із розвитком зовнішньоекономічних відносин та міжнародного співробітництва окремих агропродовольчих суб'єктів господарювання, обумовлюють перед економічною наукою та інноваційною практикою низку новітніх викликів.

Як ми переконалися, в економіці України аграрний сектор значним чином впливає на соціально-економічне становище суспільства. В той же час на сучасному етапі розвитку фінансовий стан підприємств аграрного сектору та їх соціальної сфери є незадовільним. В сучасних ринкових умовах головною ціллю діяльності підприємств аграрного сектору є досягнення значних конкурентних переваг в довгостроковому періоді, що будуть спроможні надати значну норму прибутку та забезпечити стабільне економічне зростання. З огляду на потребу забезпечення високої конкурентоспроможності агропродовольчої продукції актуальним завданням постає утримання існуючих ринкових позицій та пошук нових можливостей, що сприятиме розширенню ринків збуту та зростанню економічної ефективності.

Успішність зовнішньоекономічної діяльності кожного підприємства аграрного сектору залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких одним із головних є формування та реалізація ефективної стратегії зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), що являє собою довгостроковий план розвитку підприємств аграрного сектору відносно до діяльності, що пов'язана із виходом на зовнішній ринок, завоюванням окремої частки ринку, розширення та утримання своїх позицій. Крім цього – це певний комплекс управлінських рішень, що суттєво звужують всю множину можливих варіантів зовнішньоекономічних дій підприємства аграрного сектору до невеликої множини найбільш ефективних з точки зору довгострокових цілей сформульованих у загальній стратегії [144].

Т. Панфілова стверджує, що «стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємства аграрного сектору є сукупністю перспективних планів і завдань, які необхідно виконати, щоб досягти поставлених цілей» [416, с. 42-43]. Стратегія зовнішньоекономічної діяльності призначається для формування певних правил і прийомів поведінки фірми на зовнішньому ринку у ролі експортера або ж імпортера товарів та послуг.

Послідовність процесу розробки стратегії не є строго детермінованою і відрізняється для кожної окремої економічної системи. Однак для окремого суб'єкта господарювання в цілому її можна показати у вигляді ланцюга, головними ланками якого є [144, 125]:

- аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища;
- розробка місії та цілей підприємства;
- вибір певної стратегії розвитку;
- реалізація підприємством даної стратегії.

Основні етапи розробки стратегії поведінки вітчизняних підприємств аграрного сектору на зовнішньому ринку повинні включати: 1) всебічний аналіз стану і розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств; 2) аналіз можливостей аграрних підприємств на зовнішньому ринку з

урахуванням прогностичних змін у його кон'юнктурі; 3) аналіз очікуваних змін підприємствами аграрного сектору у кон'юнктурі зовнішнього ринку; 4) аналіз внутрішньої і зовнішньої бюджетно-податкової політики, вплив змін у ній на умови діяльності організації; 5) аналіз тенденцій розвитку світової економіки, стан і тенденції розвитку світового ринку, включаючи ринок кредиту, зовнішньоторговельної політики різних країн, оцінка впливу змін у ній на умови функціонування аграрних підприємств; 6) розробка довгострокової стратегії зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням існуючого і прогностичного стану на зовнішніх ринках, а також можливостей і очікуваних змін в умовах функціонування аграрних підприємств [144].

Таким чином, стратегія зовнішньоекономічної діяльності є ключовим елементом концепції розвитку аграрних підприємств на основі інтернаціоналізації виробництва [144].

Однією із найбільш поширених стратегій зовнішньоекономічної діяльності є стратегія диверсифікації. Для зниження ризиків в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємство використовує такі стратегічні напрями як: диверсифікація асортименту продукції, що дозволяє покривати постійні витрати на виробництво та економити на рекламі, розкручуючи лише одну торгову марку; диверсифікація закордонних ринків, що забезпечує постійний попит на продукцію; диверсифікація імпорتنих закупівель у постачальників різних країн, що дозволяє знизити ризики кількості збоїв; диверсифікація способів виходу на зовнішній ринок (прямий і непрямий експорт, спільні підприємства, виробництво за кордоном), що створює конкурентні переваги.

Вдало вибрана і реалізована стратегія диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності дозволяє зберегти виробничий потенціал аграрного підприємства; підвищити рівень використання виробничих потужностей та ресурсної бази; впроваджувати нові технології; розширювати

ринкові межі; знаходити нові напрямки капіталовкладень, розподіляючи ризики та створюючи фінансову стабільність.

Розглянемо загальні підходи до оцінки ефективності застосування стратегії диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності. Слід сказати, що О. І. Чайкова виділяє такі основні напрямки зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору [152]:

- 1) експортування;
- 2) спільне підприємництво;
- 3) пряме інвестування.

Практика безпосереднього експорту найпоширеніша серед аграрних підприємств, які тільки розпочинають свою експортну діяльність. По-перше, вона потребує менше капіталовкладень, підприємству не потрібен за кордоном власний торговий апарат, не потрібно налагоджувати зв'язки з покупцями. По-друге, вона пов'язана з меншим ризиком, тому що посередники діють за своєю ініціативою, спираючись на знання кон'юнктури закордонних ринків, та пропонують виробнику додаткові послуги [145, 14, с. 27-29].

Стратегія експортування є найпростішим способом виходу підприємств аграрного сектору на зовнішній ринок, в основному вона застосовується у випадках, коли підприємства лише розпочинають свою експортну діяльність. Аграрні підприємства застосовують дану стратегію при виготовленні своїх товарів у власній країні, пропонуючи їх на експорт у модифікованому або в немодифікованому вигляді. Застосовуючи стратегію експортування, підприємства аграрного сектору мають на меті збільшити свої доходи від продажу товарів та надання послуг.

Під спільним підприємництвом розуміється об'єднання зусиль партнерів щонайменше з двох країн з метою організації спільної комерційної справи.

Комплексна система оцінки стратегії диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності передбачає: 1) визначення її сильних і слабких сторін на основі критичного аналізу показників економічного ефекту

та економічної ефективності кожного з видів та напрямків зовнішньоекономічних операцій; 2) виявлення резервів розвитку та мінімізацію комплексу витрат; 3) оптимізацію структури зовнішньоекономічних операцій та підвищення їхньої ефективності.

В розрізі основних підходів щодо оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності [16], найчастіше використовують [343]:

1. Показник повної ефективності експорту:

$$k_e = \frac{Ve}{Se}, \quad (2.1)$$

де, Ve – вартість експортованої продукції у зовнішньоторговельних цінах або валютна виручка від продажу продукції на зовнішньому ринку; Se – витрати на придбання експортної продукції або витрати на придбання національних товарів для реалізації на зовнішньому ринку.

2. Ефект від експорту:

$$Ee = Ve - Se, \quad (2.2)$$

3. Показник повної ефективності імпорту:

$$k_i = \frac{Vi}{Si}, \quad (2.3)$$

де, Vi – вартість імпортованої продукції у зовнішньоторговельних цінах або валютні кошти, витрачені на закупівлю імпортних товарів; Si – витрати на придбання вітчизняних товарів, аналогічних імпортним.

4. Ефекти від імпорту: $Ei = Vi - Si$.

Реалізацію зовнішньоекономічних відносин суб'єктів агропродовольчої сфери (АПС) регіону АПК можна діагностувати визначеною системою як кількісних, так і якісних показників. При цьому, для більш достовірної оцінки зовнішньоекономічного розвитку АПС варто також використовувати такі показники, як коефіцієнт відкритості, індекс фактичних порівняльних переваг, коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі тощо.

Зазначені теоретико-методичні засади, описуючи найбільш вагомні аспекти стратегії диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності АПС, дозволяють: 1) досить швидко й об'єктивно сформулювати уявлення про стан,

тенденції розвитку та ефективність зовнішньоекономічних процесів сталого розвитку АПС; 2) зробити висновки щодо рівня конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарської та продовольчої продукції; 3) встановити перспективну товарну та географічну структури зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією; 4) визначити слабкі та сильні сторони діяльності підприємств АПС регіону, як учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Для визначення рівня ризику територіальної спрямованості експортно-імпорتنних операцій агропродовольчою продукцією вітчизняними науковцями розроблено та запропоновано використовувати індекс ризику географічної диверсифікації (*ІДР*), який допомагає визначити товарні групи товарів, експорт та імпорт яких є найбільш ризикованим у теперішній час [16].

Географічна диверсифікація експорту – це розподілення експортних поставок товару серед великої кількості країн-імпорту з метою зниження ризику можливих втрат ринків збуту, підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій, в результаті чого створюються кращі умови для ЗЕД підприємств, з'являються перспективи для зменшення ризиків здійснення експортних операцій, пов'язаних з політичними, економічними, правовими факторами, а також розширюються можливості подолання негативних ситуацій при зміні кон'юнктури ринку тощо [343].

З огляду на зазначене, ефективна географічна диверсифікація експорту (імпорту) пов'язана з більш-менш рівномірним розподіленням експортної (імпоротної) продукції серед відносно великої кількості країн-імпортерів (експортерів). При цьому формула *ІДР* набуває вигляду [343]:

$$ІДР = \sum_{i=1}^m E_i - \frac{m}{n}, \quad (2.4)$$

де n – загальна кількість країн імпортерів певного товару, m – кількість країн імпортерів, обсяг експорту в які перевищує або дорівнює середньому значенню експорту ($\sum_{i=1}^m E_i \geq E_c, E_c = E/n$), $\sum_{i=1}^m E_i$ - обсяг експорту певного товару в

m країн [343].

У свою чергу, $ИДР$ залежить від загальної кількості країн, в які експортується товар, кількості країн, обсяг експорту в які перевищує або дорівнює середньому значенню, а також від загального обсягів експорту в ці країни. Значення $ИДР$ коливається в межах від 0 до 1, оскільки:

$$\sum_{i=1}^m E_i \geq mE_c, \quad \text{а} \quad \sum_{i=1}^m E_i < 1.$$

Очевидно, що чим менше число країн, обсяг експорту в які перевищує E_c , тим більше значення $ИДР$, і навпаки. Тобто при значних обсягах експорту до малої кількості країн має місце диверсифікаційний ризик, і при збігові з іншими ризиками (політичними, економічними тощо) становить загрозу експорту даного товару. Якщо експорт розподілений відносно рівномірно, тобто при збільшенні кількості країн, обсяги експорту в які перевищують E_c , ризик експорту певного товару зменшується [343].

Проте, частіше всього ефективність ЗЕД суб'єктів агропродовольчої сфери на державному/регіональному рівні досліджують через використання системи абсолютних показників експортно-імпортних операцій тощо.

2.2. Методичні засади діагностики стану залучення прямих іноземних інвестицій в регіональну економіку

На сучасному етапі розвитку аграрної сфери України важливу роль у забезпеченні позитивних результатів її функціонування відіграють саме інвестиції. Вони є головним джерелом технічного оснащення аграрних підприємств і освоєння нових технологій, формування виробничого потенціалу, основним механізмом реалізації стратегічних цілей економічного розвитку. Разом з тим розвиток інвестиційної діяльності в останні роки супроводжується рядом проблем. Відтак, необхідним є дослідження сучасного стану інвестиційної діяльності в аграрній сфері з метою виокремлення основних з них і обґрунтування способів їх подолання [151].

Подолання глибокої соціально-економічної кризи в країні потребує суттєвого збільшення обсягу інвестування реального сектору економіки, а створення ефективною і адаптованою системи залучення інвестиційного капіталу, що забезпечить економічне зростання, поліпшення соціально-економічного стану в країні та покращення добробуту населення, є однією з нагальних проблем сталого розвитку економіки України. В сфері агропродовольчого виробництва інвестиційна діяльність виступає також засобом забезпечення продовольчої та економічної безпеки держави, гарантом розвитку її галузей та реалізації екологічних та природоохоронних принципів використання природних ресурсів. Стабілізація макроекономічної ситуації в нашій країні дозволить не лише оптимізувати інвестиційні процеси АПС, а й забезпечити достатній рівень інвестиційної активності суб'єктів господарювання, який дозволить задовольнити в повній мірі потребу в інвестиційних ресурсах.

Проблема залучення інвестиційних ресурсів і ефективного їх використання у сучасних умовах посилення конкуренції на світових ринках є однією з головних в аграрній сфері, оскільки без її вирішення розраховувати на збільшення обсягів виробництва, підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств і забезпечення продовольчої безпеки нашої країни є практично неможливими.

Необхідність активізації інвестиційної діяльності полягає в тому, що аграрний сектор економіки України не в змозі розвиватися без залучення й ефективного використання іноземних інвестицій. Акумулюючи підприємницький, державний та змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій та менеджменту, іноземні інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестиційних ринків, але й пожвавлюють ринки товарів та послуг [154, 162].

Успішна інвестиційна діяльність можлива за умови створення сприятливого інвестиційного клімату, тобто середовища, в якому проходять інвестиційні процеси, або ж сукупності всіх факторів макро- та

мікросередовища, які впливають на рішення іноземних інвесторів, щодо вкладання коштів. З огляду на те, що інвестиційний клімат формується під впливом політичних, економічних, соціальних та інших факторів, які обумовлюють параметри інвестиційної діяльності в регіоні і ступінь ризику інвестування, в сучасних умовах реформування відносин власності і форм господарювання виникає нагальна потреба дослідження інвестиційного клімату функціонування агропродовольчих підприємств з урахуванням регіональних ознак та особливостей.

З погляду функціонування і розвитку аграрної сфери та її основної складової частини, ефективність залучення іноземних інвестицій перебуває у тісному зв'язку із підвищенням економічної ефективності галузі. При оцінці міжнародного співробітництва необхідно враховувати специфічні особливості діяльності в аграрній сфері. Адже ефективність діяльності аграрної сфери значною мірою залежить не лише від економічних, але й природно-кліматичних, біологічних та інших чинників виробництва.

Надходження іноземних інвестицій поліпшує стан і результативність аграрної сфери, сприяє залученню інноваційних технологій, поліпшенню якості переробки та зберігання продуктів сільського господарства, використанню ресурсів, насиченості внутрішнього ринку високоякісним продовольством, створенню нових робочих місць, нарощуванню експортного потенціалу, налагодженню економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами тощо [143, 165].

Враховуючи специфіку теми дослідження можна виділити структурну модель інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки (рис. 2.1).

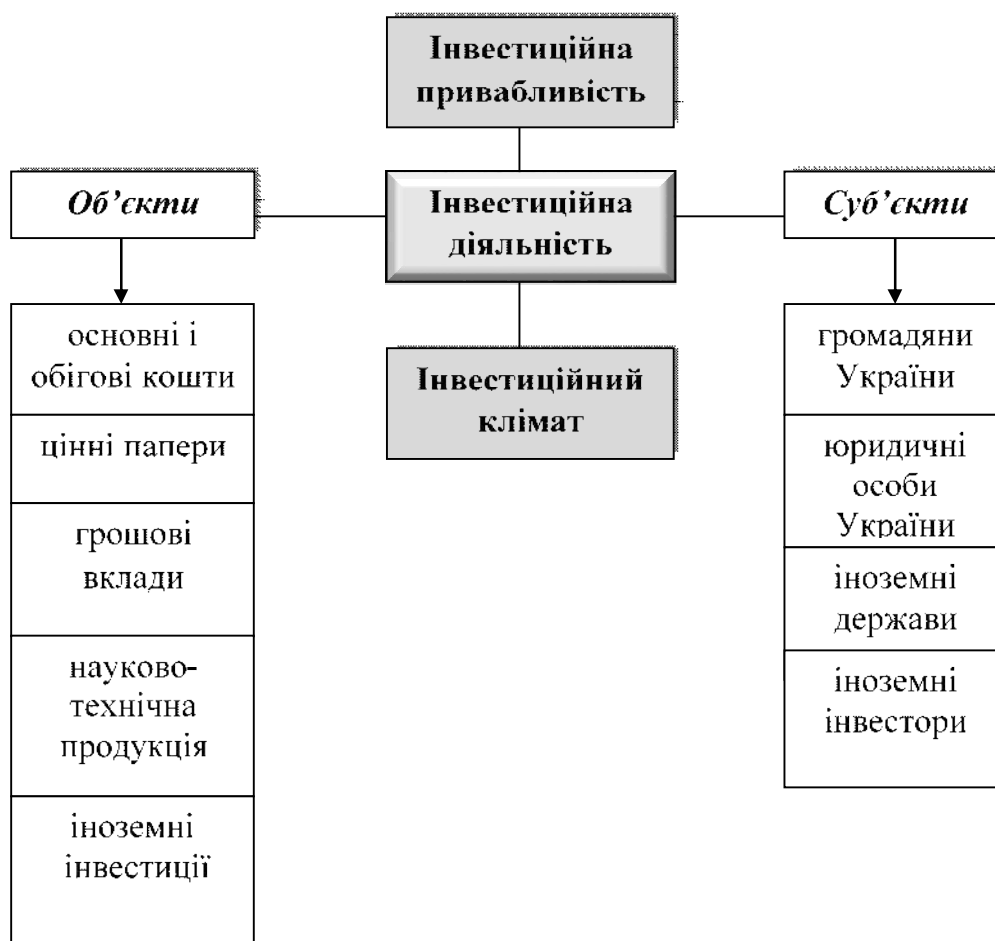

Рис. 2.1. Структурна модель інвестиційної діяльності в економіці агропродовольчих підприємств
Джерело: авторська розробка

Важливе значення при цьому має ретельна та точна діагностика стану залучення прямих іноземних інвестицій в регіональну економіку та АПК.

Перш за все, слід оцінити основні переваги, які дають іноземні інвестиції для регіонального та галузевого розвитку [159]:

- сучасні технології виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- прозорість ведення бізнесу;
- застосування міжнародних стандартів менеджменту, екологічної безпеки, охорони праці та якості продукції;
- нові робочі місця та зменшення рівня безробіття;

- додаткові податкові надходження.

Нарешті слід оцінити обсяги прямих іноземних інвестицій в динаміці за останні 5-10 років. Потрібно дослідити також їх продуктову та галузеву структуру, оцінити інтенсивність інвестиційних процесів за країнами походження.

Слід врахувати якісні зміни, що відбуваються на галузевому та регіональному рівні після надходження прямих іноземних інвестицій. Слід сказати, що інвестиційні процеси у вітчизняному АПК суттєво поліпшилися. Про поліпшення інвестиційного клімату (крім реальних інвестицій в фізичні активи) також свідчать очікування інвесторів на фінансових ринках. Зокрема, станом на 6 червня 2017 р. вперше з жовтня 2014 р. загальна ринкова вартість українських публічних аграрних компаній перевищила 3,5 млрд. доларів США. 94 % вартості обраних компаній складають компанії KERNEL – 43,5 %, МНР – 31,3 %, ASTARTA – 12,4 %, OVOSTAR – 4,5 % і ІМС – 2,5 % [148]. Крім того, Україна покращила свій кредитний рейтинг в міжнародному економічному списку. Він змінився з Саа3 до Саа2, що означає зміна прогнозу зі «стабільного» на «позитивний» [151]. Інвестиційне пожвавлення відбулося більшою мірою завдяки початку реалізації відкладених раніше планів бізнесу через поліпшення очікувань власників бізнесу щодо перспектив в Україні. Крім того, на поліпшення показників вплинуло проведення структурних реформ в Україні, що допомогло країні впоратися з борговим навантаженням і поліпшити позиції на зовнішніх ринках [151].

На нинішньому етапі, як показує аналіз, для аграрних товаровиробників найважливішими залишаються зовнішні фактори інвестицій. Постійна зміна «правил гри», недостатній захист прав інвесторів, зростання податкового тиску, щорічне зростання цін на лаві матеріально-технічні ресурси промислового походження на 15-30%, зниження купівельної спроможності населення – без вирішення цих проблем інвестиційна діяльність в АПК не матиме інтенсивного характеру [149].

Дослідження основних факторів інвестиційної діяльності агропродовольчих підприємств дозволяє прогнозувати майбутні потреби в прямих іноземних інвестиціях на середньостроковій та довгостроковій перспективі.

До того ж реалізація стратегічних пріоритетів державної політики розвитку інвестиційної інфраструктури агропродовольчого виробництва пов'язана із формуванням системи, яка б являла собою сукупність відповідних інституційних елементів, поєднаних у вертикальному та горизонтальному вимірах із відповідними взаємозв'язками між ними та ресурсним забезпеченням. Створення такої комплексної, динамічної і структурно збалансованої системи спроможне в достатній мірі активізувати інвестиційні процеси, здатні забезпечити виробничо-технологічну модернізацію, розширення виробничих потужностей, підвищення ефективності, зміцнення конкурентоспроможності та реалізацію економічного потенціалу агропромислового виробництва України.

Система інвестиційної інфраструктури агропродовольчого виробництва набуває характеру горизонтально-вертикальної співпраці (у вигляді т. зв. «карти» інституційних елементів на перетині площин «рівні управління – функції»), де горизонтальна взаємодія проявляється через створення і забезпечення координації діяльності інституційних елементів системи на мікро, мезо, галузевому, макро та глобальному рівнях, а вертикальна інтеграція – взаємодію елементів системи в цілях реалізації головних функцій, що має виконувати повноцінна і розвинена інвестиційна інфраструктура галузевого комплексу.

Для більш точного і детального аналізу ефективності інвестицій, а також для оцінювання ефективності великих інвестиційних проектів необхідно використовувати методи, засновані на принципах дисконтування грошових потоків, тобто динамічні методи, які також називають методами дисконтування,

бо вони базуються на теорії вартості грошей в часі. Відповідно до розробок ЮНІДО до методів, в яких використовується дисконтування, відносять:

- метод розрахунку чистого приведенного доходу (NPV);
- метод визначення індексу рентабельності інвестицій (PI);
- метод визначення внутрішньої норми рентабельності інвестицій (IRR);
- метод розрахунку дисконтованого періоду окупності інвестицій (PP).

Всі зазначені показники мають одну важливу особливість: витрати і доходи розділені в часі приводяться до одного (базового) моменту часу. Базовим моментом часу, як правило, приймається дата початку реалізації інвестиційного проекту [5].

Показник чистої приведеної вартості (*NPV*) являє собою різницю між дисконтованими доходами та дисконтованими затратами інвестиційного проекту. Чиста приведена вартість – це сума початкових інвестицій (зі знаком «-») та дисконтованих грошових потоків за *n* років.

Показник чистої приведеної вартості визначається за формулою:

$$NPV = -C_0 + \sum \frac{C_n}{(1+r)^n}, \quad (2.5)$$

де C_0 – величина інвестицій, грош. од.;

C_n – грошовий потік, грош. од.;

r – ставка відсотка, %;

n – кількість років.

Проект вважається інвестиційно привабливим при додатному значенні чистої приведеної вартості ($NPV > 0$), що свідчить про прибутковість інвестиційного проекту і слугує критерієм позитивного рішення щодо доцільності його реалізації.

Порівнюючи результати аналізу проектів за двома підходами (на основі показників чистої приведеної вартості - *NPV* та індексу прибутковості – *PI*, можна зробити наступні висновки.

По-перше, якщо показник NPV характеризує масштабність проекту, тобто є індикатором реального абсолютного приросту капіталу в результаті інвестування в проект, то показник PI характеризує його ефективність, тобто оцінює рівень віддачі вкладеного капіталу. При цьому можуть бути отримані протилежні результати ефективності проектів, отримані на основі чистої приведеної вартості та індексу рентабельності.

По-друге, для прийняття кінцевого рішення про вибір проекту з існуючих альтернативних варіантів доцільно проводити поетапний аналіз з використанням комбінації обох цих показників. На першому етапі розраховуються показники NPV для альтернативних проектів і вибираються проекти з найбільшими його значеннями. На другому етапі з двох чи більше відібраних варіантів (з найвищими значеннями показника NPV) обирається той проект, який буде мати краще значення показника PI [343].

Показник індексу рентабельності (PI) являє собою відношення дисконтованих доходів до дисконтованих затрат інвестиційного проекту. Індекс рентабельності – це відношення дисконтованих грошових потоків до початкових інвестицій.

Показник індексу рентабельності визначається за формулою:

$PI = \text{Дисконтовані доходи} / \text{Дисконтовані затрати}$

$$PI = \frac{\sum \frac{C_n}{(1+r)^n}}{|-C_0|}, \quad (2.6)$$

Якщо $PI > 1$, то проект є вигідним, якщо $PI < 1$, то проект є невигідним.

Показник внутрішньої норми доходності (IRR) визначається за формулою:

$$IRR = r_1 + \frac{NPV_1}{NPV_1 - NPV_2} \cdot (r_2 - r_1) \quad (2.7)$$

r_1, r_2 – ставки відсотка, %; NPV_1 – значення чистої теперішньої вартості при r_1 , грош. од.; NPV_2 – значення чистої теперішньої вартості при r_2 , грош. од.

Для кількісної оцінки рівня ризику інвестиційного проекту використовують: статистичний метод і метод експертних оцінок.

Статистичний метод використовують при наявності значного обсягу статистичної інформації про реалізацію визначених видів ризику і збитках від них у минулі періоди по конкретних напрямках підприємницької діяльності, з метою оцінки імовірності їхнього настання в майбутньому. Ця імовірність і буде ступенем ризику. Він дорівнює величині середнє квадратичного відхилення від очікуваних величин. Головні елементи статистичного методу – математичне чекання, дисперсія, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації.

Математичне чекання ($\overline{Er}$) - це сума добутків усіх можливих значень, що може приймати досліджуваний параметр ($\sum Er$), на імовірність їхнього виникнення (Pi). Математичне чекання приблизне дорівнює середньому арифметичний можливих значень розглянутого параметра.

$$\overline{Er} = \sum Er \times Pi \quad (2.8)$$

Дисперсія – це міра відхилення фактичного значення ознаки E від її середнього значення. У теорії імовірностей дисперсію визначають як математичне чекання квадрата відхилення:

$$\sigma^2 = \sum (Er - \overline{E})^2 Pi \quad (2.9)$$

Середнє квадратичне відхилення (σ) показує максимально можливе відхилення параметра від його середнього очікуваного значення і розраховується:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} \quad (2.10)$$

Ця величина характеризує ступінь конкретного ризику – чим вона більше, тим ризикованіше обраний шлях.

Коефіцієнт варіації визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт варіації} = \sigma / \overline{Er} \quad (2.11)$$

Чим менше коефіцієнт варіації, тим більш стабільна прогнозована ситуація і менший рівень ризику.

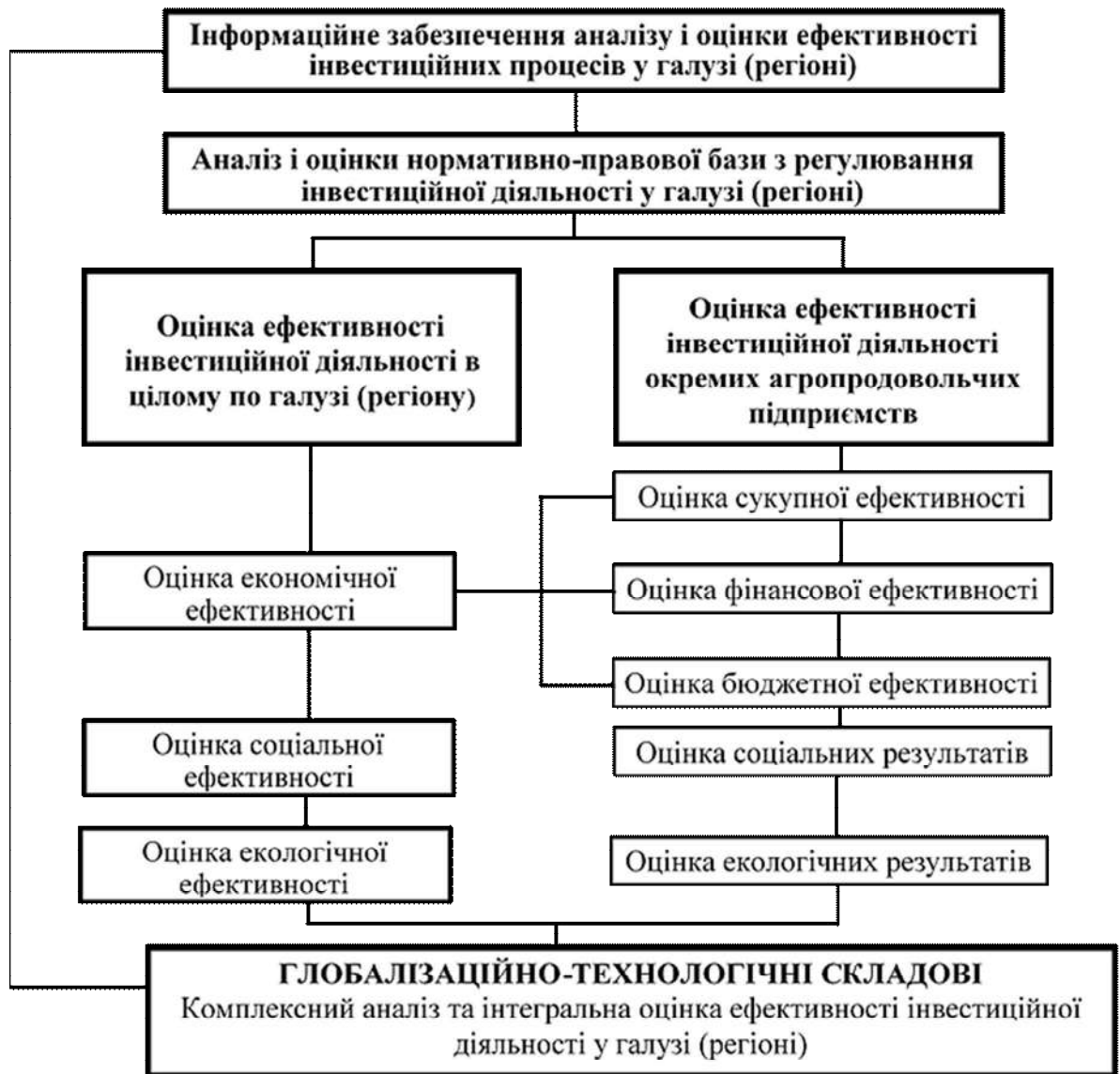

Рис. 2.2. Структура аналізу та оцінки ефективності інвестиційно діяльності агропродовольчої сфери регіону

Абсолютна ефективність капітальних вкладень показує загальну величину їх віддачі та обчислюється зіставленням величини економічного ефекту з величиною затрат. Абсолютну ефективність інвестицій можна визначити за допомогою показників [16]:

1. Коефіцієнт економічної ефективності (E_p):

$$E_p = \frac{\Delta\Pi}{K}, \text{ або } E_p = \frac{\Pi}{K}, 1/\text{рік}, \quad (2.12)$$

де, $\Delta\Pi$ – приріст прибутку підприємства у випадку вкладення капіталу у реконструкцію, модернізацію, технічне переоснащення, грн.; Π – загальна сума

прибутку для новостворюваних об'єктів, грн.; K – загальна сума виробничих інвестицій (капіталовкладень), грн. [16].

Абсолютну ефективність затрат можна обчислити також через ефективність використання виробничих фондів:

$$E_p = \frac{\Pi}{S_{сер} + S_{ноз}}, \quad (2.13)$$

де, E_p – коефіцієнт економічної ефективності; Π – загальна сума прибутку для новостворюваних об'єктів, грн.; $S_{сер}$ – середньорічна вартість основних фондів; $S_{ноз}$ – середньорічний залишок оборотних коштів.

2. Строк окупності капіталовкладень $T_{ок.р.}$, який є оберненим показником до E_p :

$$T_{ок.р.} = \frac{1}{E_p}, \text{ років}, \quad (2.14)$$

де, E_p – коефіцієнт економічної ефективності.

Розрахований коефіцієнт економічної ефективності капіталовкладень E_p повинен порівнюватися з нормативним коефіцієнтом E_n , який визначається офіційним органом на певний період. Якщо $E_p > E_n$, то вкладення капіталу вважають доцільним.

Розрахунки порівняльної ефективності капітальних вкладень здійснюють тоді, коли треба вибрати кращий із можливих проектів інвестування виробництва [16]. Показником порівняльної ефективності капітальних вкладень є мінімум приведених витрат ($Z_{прив}$):

$$Z_{прив} = C_i + E_n \times K_i \rightarrow \min, \text{ грн.}, \quad (2.15)$$

де, C_i – собівартість річного випуску продукції за i -м варіантом капіталовкладень, грн.; E_n – нормативний коефіцієнт; K_i – капіталовкладення за i -м варіантом, грн. [16].

Кращим з економічної точки зору, вважається той проект при якому сума приведених витрат є мінімальною.

Розрахунковий строк окупності додаткових капіталовкладень ($T_{ок.р}$) за певним варіантом обчислюється:

$$T_{ок.р.} = \frac{K_2 - K_1}{C_1 - C_2}, \text{ років}, \quad (2.16)$$

де, K_1, K_2 – сума капіталовкладень за першим і другим варіантами, грн.; C_1, C_2 – собівартість річного випуску продукції за першим і другим варіантами, грн.

Найважливішими показниками оцінки економічної ефективності інвестицій є [5, с.177]:

1. Чиста дисконтована (теперішня) вартість ($ЧДВ$):

$$ЧДВ = -K + \frac{ГП_1}{(1+R)} + \frac{ГП_2}{(1+R)^2} + \frac{ГП_3}{(1+R)^3} + \dots + \frac{ГП_T}{(1+R)^T}, \text{ грн.}, \quad (2.17)$$

де, K – загальна сума виробничих інвестицій (капіталовкладень), грн.; $ГП_1, ГП_2, \dots, ГП_T$ – очікувані грошові потоки у кожному із років періоду реалізації проекту, грн.; R – це процентна ставка, що характеризує норму прибутку, на який щорічно розраховує інвестор.

Рішення про прийнятність інвестицій під час їх оцінки може бути позитивним лише у тому випадку, коли $ЧДВ > 0$.

Цей показник може використовуватись як критерій доцільності реалізації інвестицій взагалі і для визначення порівняльної ефективності інвестиційної діяльності окремих підприємств.

2. Індекс дохідності інвестицій (I_d):

$$I_d = \frac{ГП}{K}, \quad (2.18)$$

де, $ГП$ – (грошовий потік), тобто сума чистого доходу підприємства та амортизаційних відрахувань; K – загальна сума виробничих інвестицій (капіталовкладень), грн.

За умови різночасності здійснення капіталовкладень їх треба також приводити до теперішньої вартості.

3. Внутрішня норма рентабельності інвестицій (*ВНР*) – це така дисконтна ставка, за якої суми початкових інвестицій і теперішньої вартості грошових потоків є однаковими, тобто $ЧДВ = 0$. Розрахунковий показник ВНР має бути не нижчим за граничну ставку, прийнятну для підприємства.

4. Період окупності інвестицій ($T_{ок}$):

$$T_{ок} = \frac{K}{\overline{ГП}}, \text{ роки} \quad (2.19)$$

де, K – загальна сума виробничих інвестицій (капіталовкладень), грн.; $\overline{ГП}$ – середньорічна величина грошового потоку за певний період, грн.

Для короткострокових інвестицій період вимірюється в місяцях, для довгострокових – в роках.

Залежно від виду оцінки ефективності, застосовуються різні методи інвестиційного аналізу. Традиційні методи аналізу застосовуються паралельно з методами, що ґрунтуються на використанні концепції дисконтування і базуються на обчисленні таких показників, як норма ефективності та період окупності інвестицій.

Норма ефективності обчислюється як відношення сумарних грошових надходжень до обсягів інвестицій, спрямованих на реалізацію інвестиційного проекту. В практичних розрахунках використовується річна норма ефективності [343, с.61]:

$$HE_p = \frac{\overline{ГН_p}}{\sum IK}, \quad (2.20)$$

де HE_p – річна норма ефективності; $\overline{ГН_p}$ – середньорічні грошові надходження; $\sum IK$ – загальна сума інвестованих коштів.

Якщо норма ефективності менша одиниці, проект повинен бути відхилення як такий, що не принесе додаткових доходів інвестору.

Період окупності інвестицій обчислюється як зворотний показник:

$$ПО = \frac{\sum IK}{\overline{ГН_p}}, \quad (2.21)$$

де, $ПО$ – період окупності інвестицій в роках; $\sum IK$ – загальна сума інвестованих коштів; $ГН_p$ – середньорічні грошові надходження.

Метод розрахунку прибутку дозволяє визначити статичну норму ефективності інвестицій, тобто загальну потребу у прибутку для здійснення обов'язкових платежів. Норма ефективності може визначатись стосовно інвестицій або виробничих фондів [341, с.64]:

$$HE_c = \frac{\sum_{t=0}^T \Pi_T}{T * \overline{IK}}, \quad (2.22)$$

$$HE_c = \frac{\sum_{t=0}^T \Pi_T}{T * \overline{\Phi B}}, \quad (2.23)$$

де, HE_c – статична норма ефективності; $\sum_{t=0}^T \Pi_T$ – загальна потреба у прибутку впродовж інвестиційного проекту (T); $\overline{IK}$ – середньорічний обсяг інвестицій у періоді, що розглядається; $\overline{\Phi B}$ – середньорічна вартість виробничих фондів [341].

Метод чистої теперішньої вартості (ЧТВ) капіталу дозволяє визначити динамічну норму ефективності як норму приведення (дисконту), при якій сума дисконтованого доходу за певний інвестиційний період дорівнює інвестиціям [341, с. 69]:

$$D = D_0 + \frac{D_1}{1 + HD} + \frac{D_2}{(1 + HD)^2} + \dots + \frac{D_T}{(1 + HD)^T} = \sum_{T=0}^T \frac{D_T}{(1 + HD)^T}; \quad (2.24)$$

$$IK = IK_0 + \frac{IK_1}{1 + HD} + \frac{IK_2}{(1 + HD)^2} + \dots + \frac{IK_T}{(1 + HD)^T} = \sum_{T=0}^T \frac{IK_T}{(1 + HD)^T}, \quad (2.25)$$

де, D – дохід; IK – інвестовані кошти (капітал); HD – норма дохідності (дисконту); T – період інвестиційного циклу, який може бути як терміном служби технологічного обладнання, так і будь-якою іншою стадією інвестиційного процесу.

Метод граничної ефективності дозволяє встановити задану норму дохідності. За допомогою цього методу проводиться порівняння розрахункової

норми дохідності з мінімально можливою. Мінімально можлива процентна норма – це така процентна ставка, при якій ЧТВ дорівнює нулю, або дисконтовані інвестиції дорівнюють первинним [302, с. 484]:

$$IK = \sum_{T=0}^T \frac{D_T}{(1+HD)^T} = D_0 + \frac{D_1}{1+HD} + \frac{D_2}{(1+HD)^2} + \dots + \frac{D_T}{(1+HD)^T}, \quad (2.26)$$

де, IK – інвестовані кошти (капітал); D – дохід; HD – норма дохідності (дисконту); T – період інвестиційного циклу, який може бути як терміном служби технологічного обладнання, так і будь-якою іншою стадією інвестиційного процесу [305].

В кожному році інвестиційного періоду норма дохідності буде різною, тому методом підстановки визначаються мінімально припустимі значення норми доходу [305].

Метод бюджетування інвестицій. В основі цього методу є визначення співвідношення позитивних і негативних грошових потоків. Застосовується метод частіше для оцінки ефективності фінансових інвестицій. З цією метою визначається позитивний грошовий потік (середньозважений чистий приведений дохід) у розрахунку на кожного інвестора [305, с. 484]:

$$ЧПД = \sum_{T=0}^{T,I} \frac{[(1-P_n)D_T] \times (1-C_n)}{(IK_i + IK_T)^T}, \quad (2.27)$$

де, $ЧПД$ – чистий приведений дохід у розрахунку на одного інвестора; P_n – процентні платежі, що враховують ставку корпоративного податку, платню за кредит, інші платежі і збори; D_T – річний дохід (позитивний грошовий потік); C_n – ставка податкового податку окремого інвестора; IK_i – первинний капітал, інвестований окремим інвестором; IK_T – додатковий щорічний капітал, інвестований окремим інвестором (реінвестиції) [305].

Підставою всіх розрахунків при інвестиційному аналізі є зіставлення теперішніх і грошових надходжень, які можна одержати в майбутньому. Рівень окупності теперішніх витрат (інвестицій) майбутніми надходженнями визначає поточна (теперішня) вартість ануїтету [310, с.64].

Загальна теперішня вартість ануїтету визначається за формулою [78, с. 407]:

$$ЗТВ_a = \sum_{t=1}^n \frac{МП_t}{(1+k)^t}, \quad (2.28)$$

де, $ЗТВ_a$ – загальна теперішня вартість ануїтету; $МП_t$ – майбутній платіж у кінці періоду t ; k – необхідна (внутрішня) норма ефективності; n – число періодів, упродовж яких у майбутньому надійдуть доходи від теперішніх інвестицій [78].

Якщо надходження за ануїтетом рівномірні, теперішня вартість ануїтету визначається за формулою:

$$ТВ_a = \sum_{t=1}^n \frac{1}{(1+k)^t} = \frac{1 - \frac{1}{(1+k)^n}}{k} = \frac{1}{k} - \frac{1}{k(1+k)^n}, \quad (2.29)$$

де, $ТВ_a$ – теперішня вартість ануїтету, в 1 грн. на кінець кожного із n періодів при ставці дохідності на рівні k [78, с.407].

Таким чином, інвестиції відіграють вирішальну роль в економічному процесі, оскільки є найважливішим чинником економічного розвитку, в результаті якого збільшуються обсяги виробництва і реалізації продукції підприємства, зростають валова додана вартість за сферами економічної діяльності і валовий внутрішній продукт держави, в економічній конкуренції розвиваються галузі та підприємства, внаслідок чого задовольняється попит на товари і послуги. Тому дослідження рівня інвестиційного забезпечення є необхідною передумовою для здійснення ефективної інвестиційної діяльності, модернізації виробництва, впровадження інноваційних технологій, виробництва якісної продукції тощо.

2.3. Теоретичні та методичні аспекти дослідження інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва

Підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності підприємств агропродовольчої сфери України та їх конкурентоздатність на світовому продовольчому ринку залежить від досконалості, стану та рівня розвитку інституційної інфраструктури.

Наднаціональні, національні та мікрорівневі інститути інфраструктурного забезпечення внутрішнього і зовнішнього ринку продукції АПС, в комплексі з іншими організаційно-економічними заходами інтенсифікації агропродовольчого виробництва, обумовлюють інтенсивні взаємозв'язки і взаємодії підприємств-експортерів галузі із зовнішнім економічним середовищем у контексті забезпечення ефективного функціонування їх виробництва. Крім того, створюють сприятливі передумови для сталого розвитку галузі і відкривають для українського бізнесу можливість вийти за національні межі і стати частиною європейської бізнес-спільноти [149].

Система внутрішнього і зовнішнього інституційного середовища розвитку агропродовольчої сфери України та торгівлі сільськогосподарською продукцією на регіональному рівні організаційно охоплює наступні основні напрями: внутрішню підтримку національних аграрних товаровиробників, полегшення їх доступу на європейський сільськогосподарський ринок, а також запровадження експортних субсидій у регулюванні торгівлі продукцією сільського господарства тощо. На сучасному етапі домінують у більшості вітчизняних аграрних підприємств взаємодії і взаємовідносини з партнерами на рівні епізодичних контактів та окремих зовнішньоторговельних договорів, що вказує на еволюційне формування інституційного інфраструктурного забезпечення їх зовнішньоекономічної діяльності на ринкових засадах.

Сучасний аграрний сектор України характеризується вирощуванням, в основному, зернових і технічних культур, які без додаткової переробки експортуються на світовий ринок, а глибока переробка сільськогосподарської сировини та виробництво продовольства з високою доданою вартістю для переважної частини експортерів не являється пріоритетом їх зовнішньоекономічної діяльності.

Порівняно з іншими формами економічних відносин, зовнішньоекономічна діяльність для належного функціонування вимагає більш потужного інфраструктурного забезпечення, оскільки включає в себе систему державних та приватних установ, що надають юридичне, консультаційне та наукове сприяння ефективній діяльності підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. До складових елементів інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, на нашу думку, можна віднести: державні органи управління, фінансово-кредитні установи, навчальні та науково-дослідні заклади, зовнішньоторговельні фірми, логістичні та експедиторські підприємства тощо.

Зважаючи на важливість інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку зовнішньоекономічної діяльності, слід постійно проводити його оцінку з точки зору досягнення основних запланованих показників розвитку зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні [151].

На першому етапі слід оцінити наявний інфраструктурний потенціал забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в кількісному та якісному вираженні. Після цього встановити структурні особливості інфраструктурного забезпечення ЗЕД.

Так, у регіонах є значна кількість навчальних та науково-дослідних закладів, рекламні агенції, аудиторські фірми. На регіональному рівні проводяться ярмарки, аукціони та тендери. Проте існують проблеми з енергетичною та транспортною інфраструктурою, що дуже важливо для міжнародних перевезень. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності

передбачає також наявність обслуговуючої сфери. Більшість переробних підприємств АПС розширюють своє виробництво не лише за рахунок одержаних прибутків, а й за допомогою кредитів.

Також для підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, важливим є наявність в регіоні специфічних закладів, а саме – фірм, що здійснюють міжнародні перевезення, установ, які проводять фітосанітарний і екологічний контроль, надають консалтингові та правові послуги, видають сертифікат про походження товару, проводять маркетингові дослідження ринків тощо. Відсутність або неналежне функціонування зазначених інституцій значно ускладнює співробітництво вітчизняних виробників з іноземними партнерами. Це ж стосується й доступу до інформації. Нині більшість підприємств через складний фінансовий стан лише частково або взагалі не володіють даними про кон'юнктуру глобальних ринків, рівень світових цін, коливання валютних курсів. Користування послугами існуючих бізнес-інформаційних центрів або збір інформації власними силами потребує значних грошових витрат, які у більшості випадків відсутні. Таким чином, ці тенденції негативно позначаються на формуванні та використанні експортного потенціалу регіону.

Крім того, важливе значення також має надання технічної та правової допомоги. Слід дослідити роль та ефективність діяльності регіональних фондів підтримки підприємництва, основна мета діяльності яких: створення бізнес-центрів, консультаційних, координаційних та інформаційних структур; розвиток міжрегіональних зв'язків у сфері наукових досліджень, проведенні підготовки та перепідготовки кадрів; своєчасне інформаційне забезпечення підприємств; співпраця із іноземними фондами у рамках реалізації на території регіону міжнародних програм розвитку [159].

З огляду на це, розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури регіону значно активізує його міжнародну торгівлю, а також сприятиме залученню

інвестицій, більш ефективному використанню природних ресурсів і поліпшить ситуацію із зайнятістю населення.

Можна констатувати, що інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери складають ті підприємства, організації і окремі сільгосптоварники, які здійснюють зовнішньоекономічні операції та міжнародні, державні, приватні і суспільні інститути, що представляють окрему складову в загальній системі взаємопов'язаних, взаємозабезпечуючих структурних елементів ринку. Її значення полягає в забезпеченні вільного руху товарів, безперервному функціонуванню сфери аграрного виробництва і постачанню товарів кінцевим споживачам, а також представляє інтереси суб'єктів міжнародних відносин і забезпечує їх ефективну діяльність і взаємодію таких складових інфраструктури як маркетингова, фінансово-кредитна і інформаційно-консультативна [166].

Отже, зовнішньоекономічна діяльність і обслуговуюча інфраструктура представляють в сукупності інтегровану систему експорто-орієнтованого аграрного сектора. Основними завданнями даної інтеграції є стабільний розвиток для якого характерним є ефективно і безперервне функціонування та розподіл кінцевих результатів діяльності. Це насамперед, одержання і розділення економічних вигід від зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських, переробних, торговельних структур, що в цілому забезпечує динамічний розвиток національної АПС.

Слід дослідити й іншу важливу функцію зовнішньоекономічної діяльності аграрного ринку, її реалізацію – опосередкування взаємин суб'єктів зовнішньоекономічних відносин і забезпечення безперервності господарських товарів та фінансових ресурсів, а також регулювання їх потоків та здійснення при цьому фінансового і правового контролю. Забезпечуючи функціональну діяльність зовнішнього аграрного ринку через створення можливостей для саморозвитку зовнішнього сектора і координації його взаємозв'язків з іншими

секторами економіки інфраструктура тим самим виконує головне своє завдання зовнішньоекономічної діяльності [148].

Інфраструктура зовнішнього товарного ринку агропродовольчої сфери складається з трьох основних елементів: виробники продукції, споживачі відповідних видів продукції, інфраструктура ринку, яка здійснює зв'язок між ними. В свою чергу кожний елемент інфраструктури зовнішнього товарного ринку включає в себе ряд складових.

Так, до складу виробників входять сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті господарства населення, імпортери сільгосппродукції. Інфраструктура ринку представлена оптовими ринками плодоовочевої продукції, товарними біржами, аукціонами, ярмарками, агроторговими домами та ін. Групу споживачів складають переробні підприємства, підприємства громадського харчування, населення, роздрібні торгові мережі.

Інфраструктура агропродовольчого ринку має в своєму складі ряд формувань інституціонального та виключно структурного характеру, які сприяють її функціонуванню. Сюди слід віднести комерційні банки, міжнародні фондові і товарні біржі, кредитні спілки, дорадчі служби, транснаціональні банки, консалтингові і аудиторські фірми, лізингові і венчурні організації.

Виробнича інфраструктура агропродовольчого ринку пов'язана з виконанням функції виробничо-технічного обслуговування агропромислової діяльності [144].

Інституціональна система АПС України складається з інформаційного, банківського, фінансового обслуговування, маркетингового та органічного забезпечення. Слід відмітити, що її розвиток тільки частково задовольняє сучасні потреби в повному та якісному забезпеченні суб'єктів агропромислового комплексу базовою підтримкою відповідних структур.

На останньому етапі оцінки необхідно сформулювати основні проблеми та труднощі в функціонуванні інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, на сьогоднішній день слід констатувати, що розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери, основою якого є загальна інфраструктура аграрного сектору, не досконала, має цілий ряд вад, які обумовлені внутрішніми (ендогенними) та зовнішніми (екзогенними) чинниками. До внутрішніх чинників відносяться:

- незбалансованість аграрної структури виробництва;
- недостатній облік споживчого попиту;
- низька ефективність виробництва;
- відсутність стимулів до підвищення конкурентоспроможності;
- недосконалість організованих каналів отримання стратегічної і оперативної ринкової інформації і неефективність структури експорту агропромислових підприємств, в яких більшість складають товари з низьким ступенем переробки.

До зовнішніх чинників слід включити наступні:

- нормативні, які полягають в слабкому рівні гармонізації національного законодавства з міжнародним;
- економічні, які обумовлені відсутністю відповідних умов для виходу на міжнародний ринок і залучення інвестицій в аграрний сектор;
- екологічні, що викликані недотриманням, а в ряді випадків і певним ігноруванням агровиробникам природоохоронних вимог ведення сільськогосподарської діяльності та збереження довкілля;
- соціально-культурні, пов'язані з розвитком суспільства і ментальними особливостями української нації.

Головним, в підвищеній ефективності аграрного виробництва є усунення дії і деструктивного впливу ендогенних чинників, що в кінцевому рахунку обмежують або виключають можливість виникнення екзогенних [156].

Підвищення ефективності інституційної інфраструктури розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС залежить від прискореної адаптації вітчизняних інституцій та інститутів до ринкових умов функціонування і формування ефективного, стимуляційного нормативно-правового поля діяльності аграрних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринку. Потребують перегляду інституційні підходи на державному рівні щодо підтримки, стимулювання і захисту національних сільгоспвиробників, формування експортного потенціалу підприємств АПС, оптимізації товарної й географічної структури експорту сільськогосподарської продукції. Особливу увагу необхідно звернути на збільшення частки готової до споживання продукції в сільськогосподарському експорті. При цьому, в імпорті має переважати не продовольство, а технології, сучасне обладнання та ресурси для організації сучасного сільськогосподарського виробництва.

Результатами дослідження визначено, що діагностику інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону необхідно запроваджувати на регіональному (державному), галузевому та підприємницькому рівнях (тобто на макро-, мезо- та мікрорівнях). З огляду на це, для такої оцінки на регіональному (державному) та галузевому рівнях нами пропонується використовувати інтегральні методи рейтингової оцінки Macro- та MezoIPFEA-аналіз (макро- та мезо-інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності), які дозволяють визначити систему, дольове значення (питому вагу) впливу та спрогнозувати динаміку чинників зовнішнього середовища, зокрема: митного (customs), консалтингового (consulting), правового (legal), інформаційно-аналітичного (information analysis), маркетингового (marketing), кадрового (staffing), страхового (insurance), банківського (banking), логістичного (logistic) забезпечення тощо.

Для рівня підприємства (мікрорівня) доцільним буде застосування MicroIPFEA-аналізу (рис. 2.3).

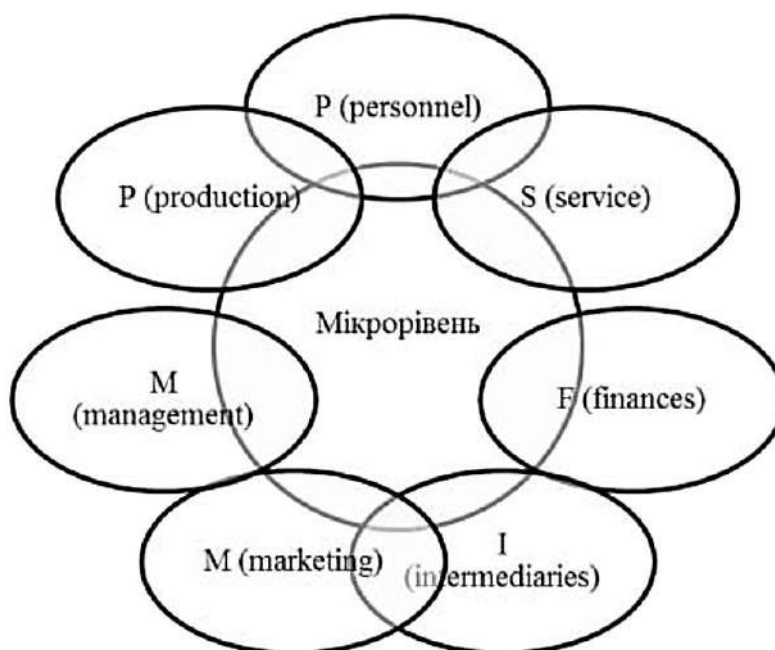

Рис. 2.3. MicroIPFEA-аналіз оцінки інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчої сфери регіону

Джерело: авторська розробка за даними [494]

Запропоновані методи базуються на експертній оцінці дієвості чинників, що в результаті виражає загальний кількісний (інтегральний) вираз впливу, обумовлює прояви окремих факторів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчих підприємств, взаємозв'язок та взаємозалежність між факторами, визначають їхню пріоритетність тощо.

Дослідження основоположних засад формування інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку АПС регіону дозволили виокремити базові елементи інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчих підприємств, до складу якої мають входити (на прикладі Миколаївської області) (рис. 2.4):

- державні органи управління (Миколаївська державна обласна адміністрація, Миколаївська міська рада, Миколаївська митниця ДФУ);
- фінансово-кредитні установи, організації, інвестиційні фонди та компанії регіону;

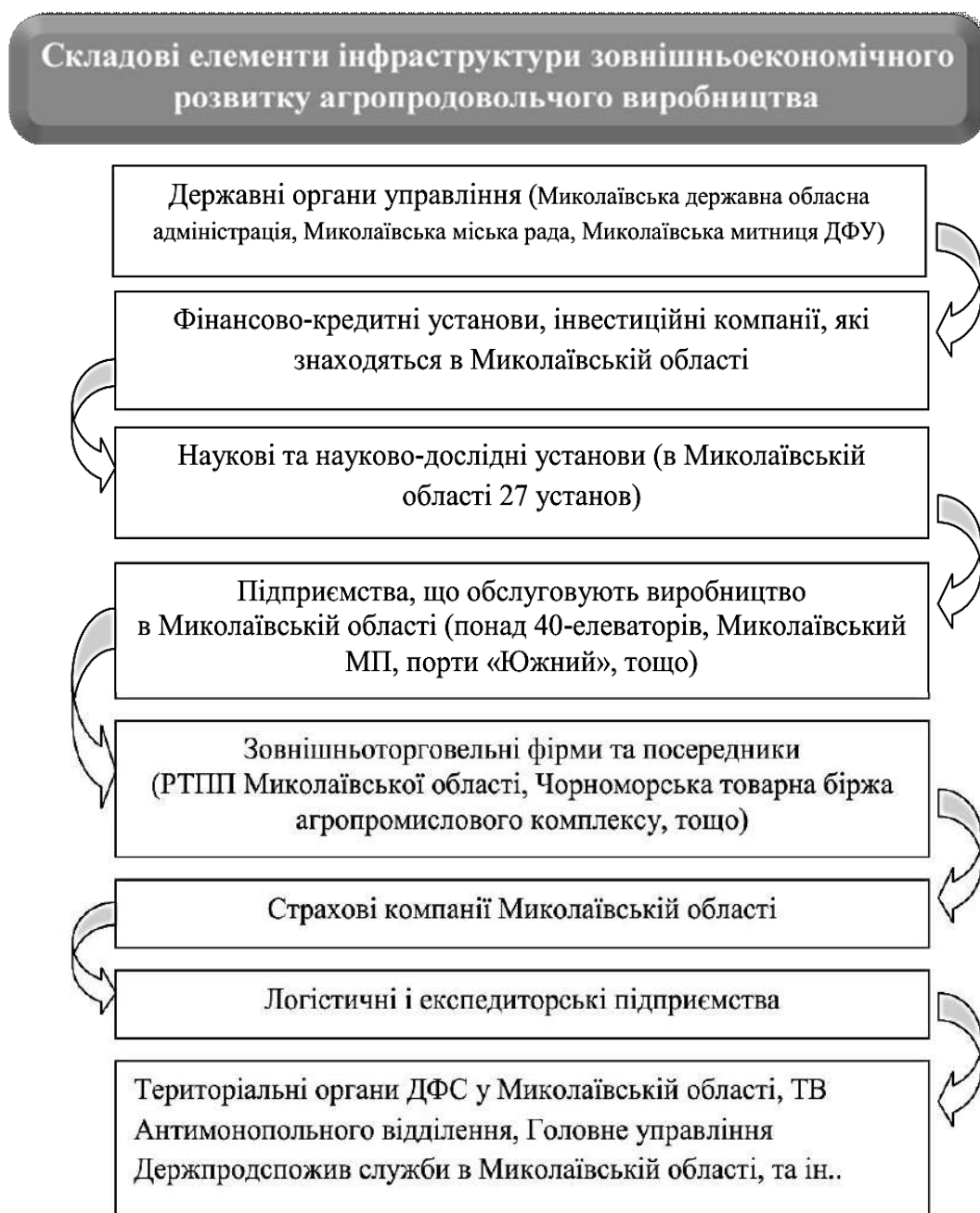

Рис. 2.4. Суб'єкти інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчих підприємств Миколаївської області
Джерело: сформовано автором за даними [465]

- наукові та науково-дослідні установи, організації (в Миколаївській області 27 установ);
- суб'єкти господарювання (підприємства), що обслуговують основне виробництво (в Миколаївській області понад 40-елеваторів, Миколаївський МП, порти «Южний», тощо);

- зовнішньоторговельні фірми та посередники (РТПП Миколаївської області, Чорноморська товарна біржа агропромислового комплексу, тощо)
- страхові установи та організації регіону;
- логістичні та експедиторські підприємства;
- територіальні органи ДФС, Антимонопольного комітету, управління Держпродспожив служби та ін.

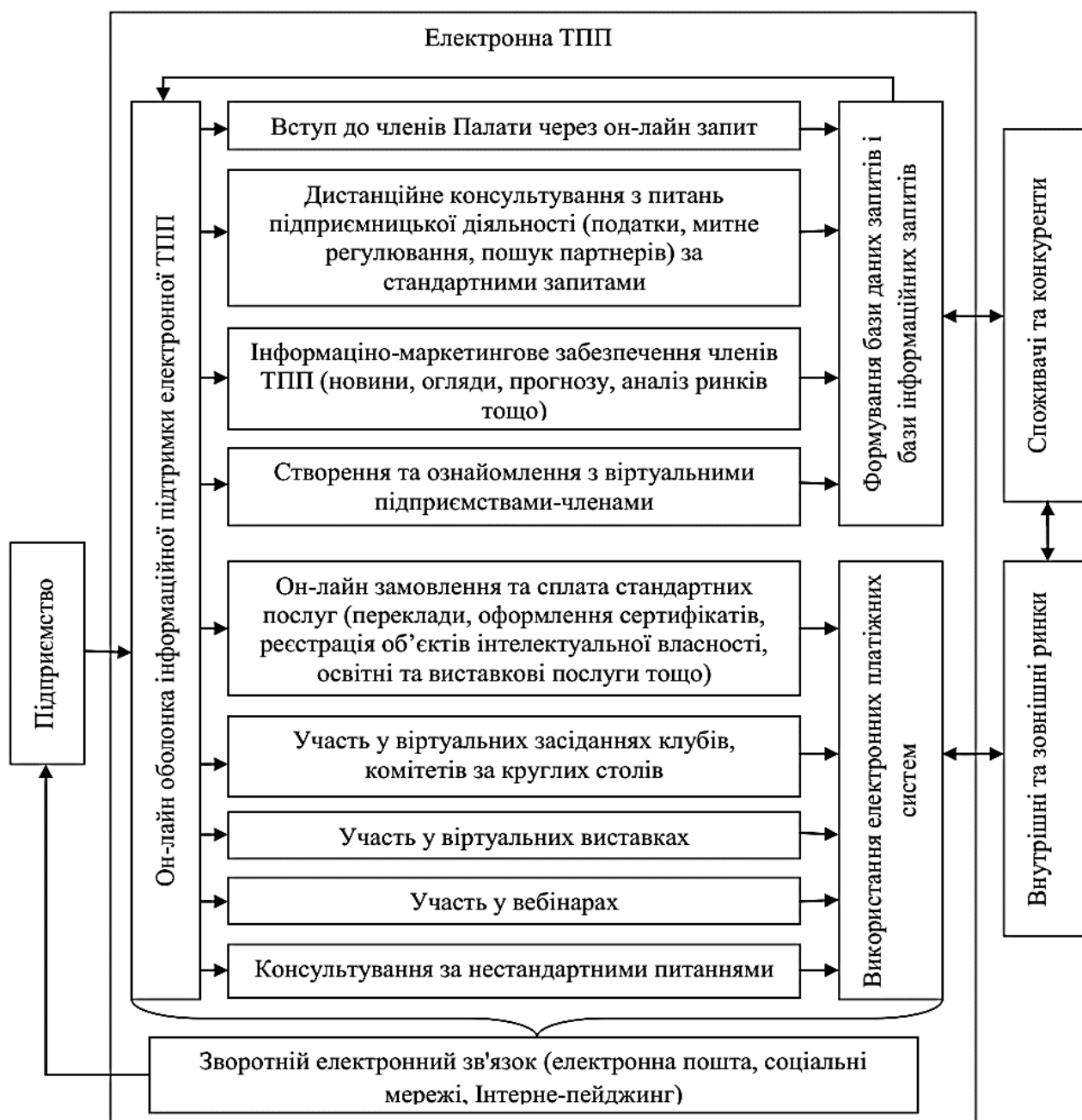

Рис. 2.5. Взаємодія аграрних та продовольчих підприємств з електронною торгово-промисловою палатою.

Джерело: побудовано автором за даними [484, 398, 399]

Обґрунтовано, що одним із основних суб'єктів інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва є регіональні торгово-промислові палати адміністративних областей, метою функціонування яких формування бізнес-клімату, що об'єднує установи, організації та суб'єктів господарювання з метою ефективного сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону й інтеграції її у міжнародну економічну систему, надають універсальний комплекс консалтингових послуг, необхідних для успішного ведення підприємництва.

В результаті проведених досліджень, доведено значну ефективність використання електронного онлайн-ресурсу «Електронна торгово-промислова палата», що дозволяє у зручний спосіб забезпечити безпосередній контакт між підприємцями регіону та її центральним електронним ресурсом через он-лайн сервіси, з метою: консультування та отримання необхідної інформації; питань щодо вступу до торгово-промислової палати безпосередньо через офіційний сайт; сервісного обслуговування за визначеним пакетом послуг; участі у громадських науково-практичних та інших заходах тощо (рис. 2.5).

Дослідження розвитку та ефективності інформаційних й автоматизованих систем у сфері управління інфраструктурним забезпеченням розвитку зовнішньоекономічних процесів обумовило доцільність запровадження у практичну діяльність агропродовольчих підприємств: системи електронної комерції; пакету програмного забезпечення «ЗЕД» (розробник компанія «СТМ»); програмного забезпечення «Управління контрактами» (розробник компанія «Cyscom» (Великобританія); бази облікових та сервісних даних АУМА; програмного забезпечення «Due Diligence» (дозволяє становити достовірну інформацію про нового контрагента та сформувати об'єктивне бачення щодо подальшого співробітництва) тощо.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що з метою збереження та нарощування виробничого потенціалу агропродовольчої сфери, підвищення рівня використання виробничих потужностей та ресурсної бази регіону, впровадження новітніх технологій, розширення ринкових меж, ефективного залучення інвестиційного капіталу, створення фінансової стабільності регіону в цілому має бути розроблена стратегія диверсифікації ЗЕД, що реалізується за стратегічними напрями як: диверсифікація асортименту продукції (дозволяє покривати постійні витрати на виробництво та економити на рекламі, розкручуючи лише одну торгову марку); диверсифікація закордонних ринків (забезпечує постійний попит на продукцію); диверсифікація імпорتنих закупівель у постачальників різних країн (дозволяє знизити ризики кількості збоїв); диверсифікація способів виходу на зовнішній ринок (прямий і непрямий експорт, спільні підприємства, виробництво за кордоном), що створює конкурентні переваги тощо. Встановлено, що стратегія експортування є найпростішим способом виходу підприємств агропродовольчої сфери на зовнішній продовольчий ринок.

2. На основі ґрунтового дослідження методичних засад формування критеріального комплексу щодо оцінки стратегії диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності, встановлено, що з метою визначення її сильних і слабких сторін, найчастіше використовують показники економічного ефекту та економічної ефективності у розрізі видів та напрямків зовнішньоекономічних операцій. Для більш детальної діагностики зовнішньоекономічних відносин суб'єктів агропродовольчої сфери регіону оцінку слід здійснювати через дослідження спеціальних зовнішньоекономічних показників (коефіцієнт відкритості, індекс фактичних порівняльних переваг, коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі, індекс ризику географічної диверсифікації (ІДР) тощо).

Для оцінки ступеня ризику експортно-імпортних операцій з агропродовольчою продукцією та підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій у той чи інший регіон (країну) рекомендовано використовувати індекс ризику географічної диверсифікації (ІДР), за яким визначають групи товарів, експорт (імпорт) яких є найбільш ризикованим у теперішній період часу.

3. Доведено, що базисом прийняття управлінського рішення щодо здійснення інвестиційної діяльності в ринкових умовах виступає порівняльна оцінка можливого обсягу інвестування та величина прибутків найближчої перспективи. При цьому методи, які використовуються для діагностики реального інвестування, в залежності від часового критерію, поділяються на: 1) динамічні – засновані на дисконтованих оцінках (чиста приведена вартість (NPV), внутрішня норма доходу (IRR), індекс рентабельності інвестицій (PI), дисконтований термін окупності інвестицій (DPP), модифікована внутрішня норма прибутку (MIRR) тощо; 2) статистичні - засновані на оцінці облікових даних економічної діяльності (термін окупності інвестицій (PP), коефіцієнт ефективності інвестицій (ARR) тощо. Встановлено, що застосування будь-яких методів не забезпечує повної передбачуваності кінцевого результату, а тому з метою підвищення аналітичності, оперативності та точності отриманих даних, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень та подальшого удосконалення методичних положень оцінки інвестиційних процесів запропоновано методика їхнього комплексного застосування, що враховує умови нестабільного ринкового середовища, дає можливість визначати ефективність реальних інвестицій за допомогою статичних і дисконтних прийомів тощо.

4. Концептуально доведено, що діагностику інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, що обумовлено регулюючою, обслуговуючою, кредитно-фінансовою, інформаційною та безпековою функціями, необхідно

запроваджувати на регіональному (державному), галузевому та підприємницькому рівнях. З огляду на це, для такої оцінки на регіональному (державному) та галузевому рівнях запропоновано використовувати інтегральні методи рейтингової оцінки, зокрема MacroIPFEA-аналіз (макро-інфраструктурне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності), який дозволяє визначити систему, дольове значення (питому вагу) впливу та спрогнозувати динаміку чинників зовнішнього середовища, зокрема: митного (customs), консалтингового (consulting), правового (legal), інформаційно-аналітичного (information analysis), маркетингового (marketing), кадрового (staffing), страхового (insurance), банківського (banking), логістичного (logistic) забезпечення тощо. Тоді як, за допомогою MicroIPFEA-аналізу слід здійснювати оцінку інфраструктурного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчої сфери регіону.

Запропоновані методи базуються на експертній оцінці дієвості чинників, що в результаті виражає загальний кількісний (інтегральний) вираз та обумовлює характер та системність впливу на розвиток зовнішньоекономічних процесів агропродовольчих підприємств, взаємозв'язок та взаємозалежність між факторами, визначає їхню пріоритетність тощо.

5. Обґрунтовано значну ефективність використання електронного онлайн-ресурсу «Електронна торгово-промислова палата», що дозволяє у зручний спосіб забезпечити безпосередній контакт між підприємцями регіону та її центральним електронним ресурсом через он-лайн сервіси, з метою: дистанційного консультування з питань підприємництва та отримання необхідної інформації; інформаційно-маркетингового огляду новин, прогнозів, аналізів ринків тощо; питань щодо вступу до торгово-промислової палати безпосередньо через офіційний сайт; користування за всіма послугами, що надаються; оформити заявку та взяти участь у конкретній виставці, конференції, семінарі та інших заходах; пройти дистанційне навчання чи

стажування; замовити пакет дозвільних та інших документів; здійснити електронний платіж за відповідні послуги.

6. На підставі проведеного аналізу наукових засад становлення та розвитку регіональних зовнішньоекономічних процесів встановлено, що їх основним базисом є формування та реалізація ефективної стратегії зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), як довгостроковий план розвитку інноваційного агропродовольчого виробництва, відносно до діяльності, що пов'язана із виходом суб'єктів підприємництва на зовнішній ринок, завоюванням окремої частки ринку, розширення та утримання своїх позицій.

У свою чергу, зовнішньоекономічна діяльність і обслуговуюча інфраструктура формують в сукупності інтегровану систему експортно-орієнтованого агропродовольчого сектора, основним завданням якої є сталий розвиток, для якого характерним є ефективно і безперервне функціонування та раціональний розподіл кінцевих результатів діяльності.

7. Визначено та систематизовано комплекс проблемних вад, що обумовлюють цілковиту недосконалість розвитку інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності регіональної агропродовольчої сфери, основою якого є загальна інфраструктура агропромислового сектору через прояви як внутрішніх (ендогенних) та зовнішніх (екзогенних) чинників, до переліку яких включено насамперед: нормативні (які полягають в слабкому рівні гармонізації національного законодавства з міжнародним), економічні (обумовлені відсутністю відповідних умов для виходу на міжнародний ринок і залучення інвестицій в аграрний сектор), екологічні (викликані недотриманням, а в ряді випадків і певним ігноруванням агровиробникам природоохоронних вимог ведення агротехнологічної діяльності та збереження довкілля) та соціально-культурні чинники (пов'язані з розвитком суспільства і ментальними особливостями української нації) тощо.

РОЗДІЛ 3

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ

ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО

ВИРОБНИЦТВА ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Ретроспективний аналіз стану та тенденцій розвитку регіональної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією

Сучасний господарський комплекс України складається з соціально-економічних систем регіонів, кожен з яких має свої особливості складу та розвитку. З огляду на це, актуальним, в розрізі з метою та завданнями даної роботи, є дослідження ретроспективи та динаміки обсягів експортно-імпортних операцій Причорноморського регіону, їх географічну та товарну структуру, відносні показники зовнішньоторговельної діяльності, її інтенсивність та ефективність, узагальнити отримані результати та окреслити перспективи зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва тощо.

Агропродовольча сфера (АПС) Причорноморського регіону України – сучасна економічна система, до складу якої у географічному плані входять агропродовольчі підкомплекси Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Що стосується галузевого аспекту, то тут елементами АПС Причорноморського регіону є ряд сільськогосподарських, допоміжних, переробних підприємств харчової промисловості цих областей.

Відмітимо, що більша частина території (більше 80%) Причорноморського економічного району є залученою до сільськогосподарського обігу, адже район характеризується дуже високим ступенем розораності земель сільськогосподарського призначення (яка представлена наявністю звичайних та південних чорноземів). Економіко-географічне положення Причорноморського економічного району (рис. 3.1) є надзвичайно вигідним, район є приморським (всі три області мають вихід до

моря), внаслідок прямого виходу до Чорного та Азовського морів існують можливості виходу в Середземне море через протоки Босфор, Дарданелли, а через протоку Гібралтар до Атлантичного океану.

Рис. 3.1. Причорноморський економічний район України

До Причорноморського економічного району крім Автономної Республіки Крим і міста зі спеціальним статусом Севастополь також входять Миколаївська, Одеська та Херсонська області, що підлягають дослідженню. З огляду на втрату контролю над частиною території, невизначений стан та порядок використання Керченської протоки посилюється значення саме тих областей, які мають прямий вихід до Чорного моря та діючих морських портів.

Причорноморський економічний район має винятково зручне транспортно-географічне положення з точки зору зв'язків із іншими країнами. По території району також протікають такі судноплавні річки України як Дніпро, Південний Буг, Дністер, Дунай, слід також згадати сформовану густу мережу судноплавних каналів, до всіх портів прокладені залізничні та автомобільні магістралі, трубопроводи тощо.

Агропродовольча сфера Причорноморського регіону є добре розвиненим народногосподарським комплексом, особливо це стосується сільського господарства, в якому з давніх давень культивуються такі рослини як озима

пшениця, кукурудза, соняшник, ячмінь, просо, рис. Також вирощують деякі ефіроолійні культури (шавлію, троянду, лаванду), тютюн, а також цукрові буряки на півночі Миколаївської і Одеської областей. У Херсонській, Одеській і Миколаївській областях активно займаються вирощуванням баштанних культур, здійснюють промислове виробництво та переробку овочів та винограду.

Серед галузей тваринництва розповсюджені свинарство, вівчарство, скотарство, бджільництво, птахівництво та шовківництво. У харчовій промисловості більшість підприємств зосереджена в олійно-жировій, молочній, консервній, м'ясо-молочній та виноробній галузях.

Таким чином, зручне географічне розташування Причорноморського економічного району та розвиток сільського господарства зумовлюють активну участь суб'єктів агропродовольчої сфери (АПС) регіону в зовнішньоекономічній діяльності [148].

Таблиця 3.1

Показники зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією
Причорноморського регіону у період 2009-2018 рр., млн. дол. США

Рік/ показник	Експорт	Імпорт	Сальдо	Зовнішньоторговельний оборот
2009	1417,4	925,6	491,8	2343,1
2010	1553,0	971,9	581,1	2524,9
2011	1475,0	856,0	619,0	2330,9
2012	2222,0	979,4	1242,6	3201,3
2013	2087,6	1166,0	921,6	3253,6
2014	2279,4	700,0	1579,3	2979,4
2015	2055,1	321,8	1733,3	2377,0
2016	2416,2	440,0	1976,1	2856,2
2017	2768,7	450,9	2317,8	3219,6
2018	2837,2	488,1	2349,0	3325,3
+/- в.п. 2018 р. проти: - 2010 р. - 2014 р.	+82,7	-49,8	+4,0 рази	+31,7
	+24,5	-30,3	+48,7	+11,6
Середнє значення за 2016-2018 рр.	2674,6	3597,0	2214,3	3133,7

Джерело: складено та розраховано автором [110].

Дослідження динаміки зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери Причорноморського регіону за період 2009-2018 рр. (табл. 3.1, рис. 3.2) дозволило виявити позитивну тенденції до зростання базових показників та зробити наступні висновки:

- загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту агропродовольчої сфери збільшився з 2009 р. на +41,9% до позначки у 3,33 млрд. дол. США тобто досяг максимуму за досліджуваний період, і це при тому, що у 2015 р. було зафіксовано його регресія до відмітки у 2,38 млрд. дол. США;

- обсяги регіонального агропродовольчого експорту за досліджуваний період зріс у 2 рази до рівня у 2,84 млрд. дол. США, при цьому рівень його приросту проти показників 2014 р. становив + 24,5% або 557,8 млн. дол. США. Такий стан відмічає лінія тренду лінійної функції, що описується рівнянням з величиною апроксимації $R^2 = 0,8713$;

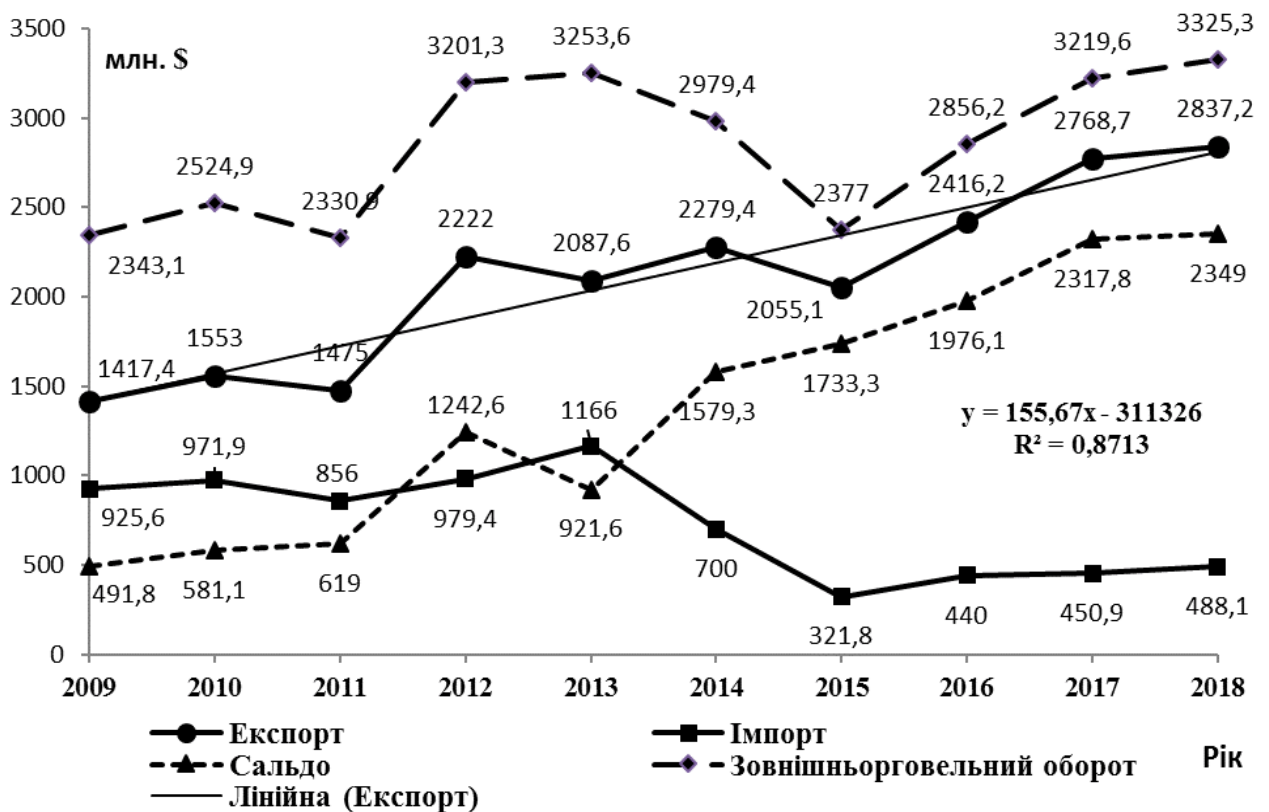

Рис. 3.2 Динаміка показників зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів АПС Причорноморського регіону в 2009-2018 рр., млн. дол. США

Джерело: авторська розробка за даними [110]

- дослідження ретроспективи та динаміки агропродовольчого імпорту суб'єктами регіонального агробізнесу з 2009 р. до сьогодні дозволили констатувати тенденцію щодо його скорочення майже на половину (на – 47,3%) до рівня у 488,1 млн. дол. США, а в порівнянні з піковим 2013 р. де його обсяги сягнули 1242,6 млн. дол. США зниження становило – 60,7%;

- у свою чергу діагностика сальдо торговельного балансу зовнішньоторговельного агропродовольчого обороту (різниці між вартістю експорту та імпорту) вказує на період 2018 р. про наявність позитивного сальдо у 2,35 млрд. дол. США (максимальне значення), яке свідчить про перевищення сільськогосподарського та продовольчого експорту над імпортом. До того ж його зростання за досліджуваний період становило + 4,8 разів з рівня у 491,8 млн. дол. США тощо.

Зважаючи на вагому значущість показників агропродовольчого експорту та інших показників зовнішньоторговельної діяльності для розвитку регіональної економіки проведемо оцінку їхньої динаміки за ланцюговою та базисною системою (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Аналіз показників динаміки експорту агропродовольчої продукції

Причорноморського регіону в 2009-2018 рр.

Рік	Рівень ряду, у млн. дол.	Абсолютний приріст		Темп росту,%		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
2009	1417,4	-	-	-	-	-	-	-
2010	1553	135,6	135,6	109,57	109,57	9,57	9,57	14,174
2011	1475	-78	57,6	94,98	104,06	-5,02	4,06	15,53
2012	2222	747	804,6	150,64	156,77	50,64	56,77	14,75
2013	2087,6	-134,4	670,2	93,95	147,28	-6,05	47,28	22,22
2014	2279,4	191,8	862	109,19	160,82	9,19	60,82	20,876
2015	2055,1	-224,3	637,7	90,16	144,99	-9,84	44,99	22,794
2016	2416,2	361,1	998,8	117,57	170,47	17,57	70,47	20,551
2017	2768,7	352,5	1351,3	114,59	195,34	14,59	95,34	24,162
2018	2837,2	68,5	1419,8	102,47	200,17	2,47	100,17	27,687

Джерело: складено та розраховано автором за даними [110].

Таким чином, з 2009 до 2018 року обсяги експорту агропродовольчої продукції регіону зросли на 1419,8 млн. дол. або на 100,17%. При цьому найбільше зростання експорту спостерігалось в 2016-2017 роках (відповідно на 361,1 та 352,5 млн. дол.). Найбільше зменшення обсягів експорту спостерігалось в 2015 році – на 224,3 млн. дол. Найбільший відносний ріст експорту спостерігався в 2012 році – на 50,64%, найбільше відносне зменшення – в 2015 році – на 9,84%. Дослідимо середні показники ряду динаміки експорту.

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_x}{n-1} = \frac{1419,8}{10-1} = 157,756 \text{ млн. дол. США};$$

$$\text{середній темп росту} - \bar{T}_p = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[10]{2,0017} * 100 \approx 108,02\%$$

$$\text{середній темп приросту} - \bar{T}\bar{P} = (\bar{T}_p - 100) = 8,02\%.$$

Доведено, що в середньому за рік експорт агропродовольчої продукції Причорноморського регіону підприємств зростав на 157,756 млн. дол. або ж на 8,02% тощо.

Таблиця 3.3

Аналіз показників динаміки зовнішньоторговельного сальдо АПС
Причорноморського регіону в 2009-2018 рр.

Рік	Рівень ряду, у млн. дол.	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
2009	491,8	-	-	-	-	-	-	-
2010	581,1	89,3	89,3	118,16	118,16	18,16	18,16	4,918
2011	619	37,9	127,2	106,52	125,86	6,52	25,86	5,811
2012	1242,6	623,6	750,8	200,74	252,66	100,74	152,66	6,19
2013	921,6	-321	429,8	74,17	187,39	-25,83	87,39	12,426
2014	1579,3	657,7	1087,5	171,37	321,13	71,37	221,13	9,216
2015	1733,3	154	1241,5	109,75	352,44	9,75	252,44	15,793
2016	1976,1	242,8	1484,3	114,01	401,81	14,01	301,81	17,333
2017	2317,8	341,7	1826	117,29	471,29	17,29	371,29	19,761
2018	2349	31,2	1857,2	101,35	477,63	1,35	377,63	23,178

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110].

З наведених даних табл. 3.3., видно, що у досліджуваній період 2009-2018 рр. зовнішньоторговельне сальдо при здійсненні зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією Причорномор'я зросло на 1857,2 млн. дол. США або у +3,8 рази. При цьому найбільше зростання експорту спостерігалось в 2012 та 2014 роках (відповідно на 623,6 та 657,7 млн. дол. США), тоді як найбільше скорочення зовнішньоторговельного сальдо відмічалось у 2013 р. – на рівні 321,0 млн. дол. США. При цьому, найсуттєвіший відносний приріст мав місце у 2012 році на рівні +100,7% тощо.

Таблиця 3.4

Структура агропродовольчого експорту Причорноморського регіону в розрізі адміністративних областей у період 2009-2018 років, млн. дол. США

Рік / показник	Області регіону			
	Миколаївська	Херсонська	Одеська	Разом по регіону
2009	718,3	166,7	532,5	1417,4
2010	843,8	159,6	549,6	1553
2011	742,7	180,3	552	1475
2012	1369,1	179,1	673,8	2222
2013	1201,6	190,6	695,5	2087,6
2014	1051,1	238,9	989,4	2279,4
2015	959,3	128,1	967,8	2055,1
2016	1078,1	168,5	1169,5	2416,2
2017	1312,6	181,5	1274,5	2768,7
2018	1452,2	184,1	1200,8	2837,2
+/- в.п. 2018 р. проти:				
- 2010 р.	+72,1	+15,4	+2,1 рази	+82,7
- 2014 р.	+38,2	-22,3	+21,4	+24,5
Середнє значення за 2016-2018 рр.	1280,9	178,0	1214,9	2674,0

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110].

Дослідження середніх показників ряду динаміки агропродовольчого зовнішньоторговельного сальдо за досліджуваний період зросло на 206,4 млн. дол. США або ж на 118,98%:

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_n}{n-1} = \frac{1857,2}{10-1} = 206,356 \text{ млн. дол.};$$

середній темп росту - $\bar{T}_p = \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[9]{4.7763} * 100 \approx 118.98\%$

середній темп приросту - $\bar{\Pi} = (\bar{T}_p - 100) = 18.98\%$.

З даних, представлених в табл. 3.4, можна зробити висновок про те, що в період 2010-2018 рр.:

- найбільшу участь у здійсненні агропродовольчого експорту регіону здійснює Миколаївська область, обсяги якої у 2018 р. сягнули 1452,2 млн. дол. США, при тому що приріст експорту проти показників 2010 р. відмічався на рівні +72,1%, тоді як проти 2014 р. – 38,2% відповідно;

- загальний обсяг експорту агропродовольчої продукції Миколаївщини в середньому за 2016-2018 рр. перевищував показник Одеської області на +5,4%, тоді як Херсонщини у 7,2 рази тощо.

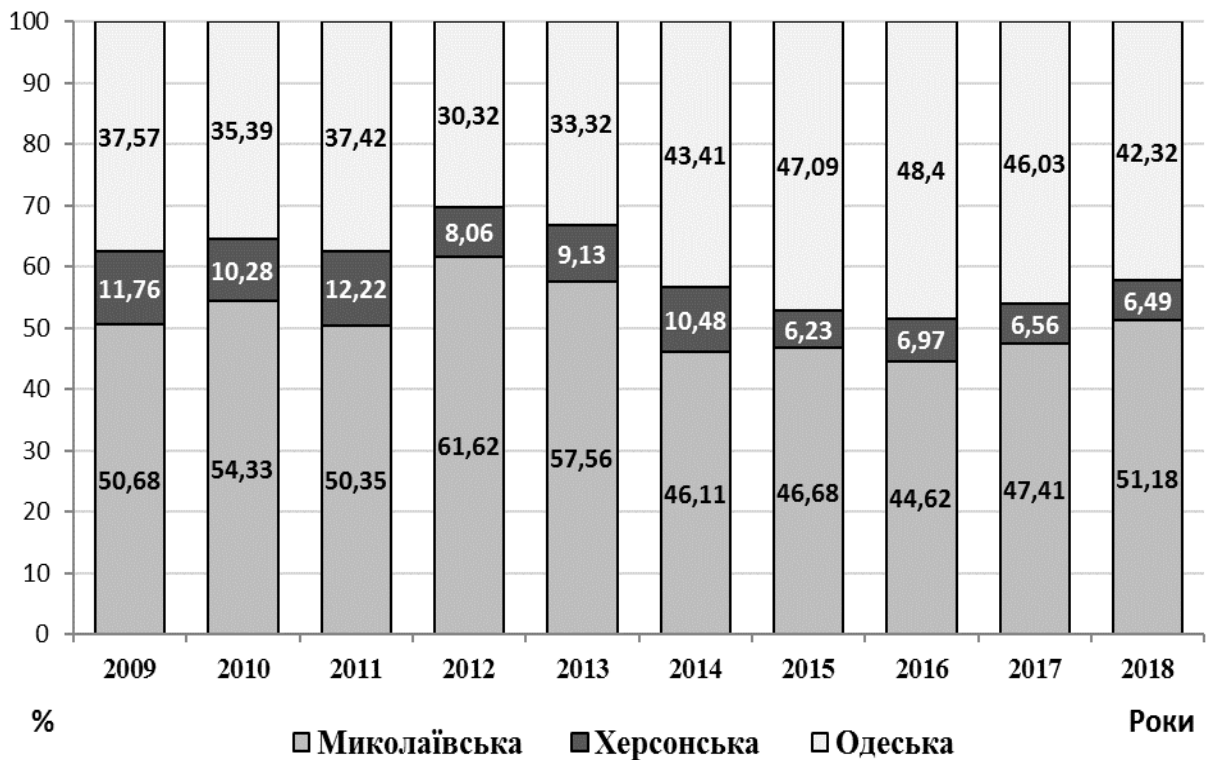

Рис. 3.3. Структура агропродовольчого експорту Причорноморського регіону в розрізі областей за 2009-2018 роки, %

Джерело: авторська розробка за даними [110]

В результаті проведених досліджень структури агропродовольчого експорту суб'єктами господарювання Причорноморського регіону визначено питому вагу кожної з адміністративних областей у період 2009-2018 років (рис. 3.3), де домінує Миколаївська область, частка якої за досліджуваний період мала незначне збільшення (+1,0 в.п.) до рівня 51,18% від загального обсягу. При цьому найбільша частка Миколаївщини в експорті агропродовольчої продукції на рівні 61,62% спостерігалась у 2012 році.

З огляду на динаміку зовнішньоекономічних процесів в даному аспекті заслуговують на увагу суттєве зростання частки експорту агропродовольчої сфери Одеської області, яка продемонструвала приріст у +12,6 в.п. до позначки 42,32% на період 2018 р. У протиположності, питома вага агропродовольчого експорту Херсонщини за досліджуваний період практично зменшилася вдвічі (-44,9 в.п.) в порівнянні з 2009 р. до частки 6,49%.

Таблиця 3.5

Структура агропродовольчого імпорту Причорноморського регіону в розрізі адміністративних областей у період 2009-2018 років, млн. дол. США

Рік / показник	Області регіону			
	Миколаївська	Херсонська	Одеська	Разом по регіону
2009	120,7	18,5	786,4	925,6
2010	120	20,1	831,8	971,9
2011	80,6	39,8	735,6	856
2012	100,9	20,7	857,7	979,4
2013	129,6	27,1	1009,3	1166
2014	117,9	28,5	553,6	700
2015	73,2	13,4	235,2	321,8
2016	101,8	14,9	323,2	440
2017	73,4	16	361,5	450,9
2018	89,3	19,2	379,6	488,1
+/- в.п. 2018 р. проти:				
- 2010 р.	-25,4	-4,5	-54,4	-49,8
- 2014 р.	-24,3	-32,7	-31,5	-30,7
Середнє значення за 2016-2018 рр.	88,2	16,7	354,8	459,7

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110].

Дослідження структури агропродовольчого імпорту регіону в розрізі адміністративних областей у період 2009-2018 років різними суб'єктами господарювання дозволяє стверджувати:

- на відміну від динаміки експортних операцій в розрізі областей регіону обсяги агропродовольчого імпорту кількісно значно поступаються регіональному експорту (середнє значення за 2016-2018 рр. – 459,7 млн. дол. США), при цьому мають негативну тенденцію до скорочення станом на 2018 р. як проти 2010 р. – на -49,8%, так і проти показників 2014 р. – на -30,7% відповідно;

- лідером за обсягами імпорту сільськогосподарської продукції та продовольчих продуктів за досліджуваний період є Одеська область, яка хоча й скоротила кількісно імпорт з 2014 р. на -31,5%, в середньому за 2016-2018 рр. ввозила продукції на 354,8 млн. дол. США, що 3,4 рази перевищує сумарний показник Миколаївської та Херсонської областей.

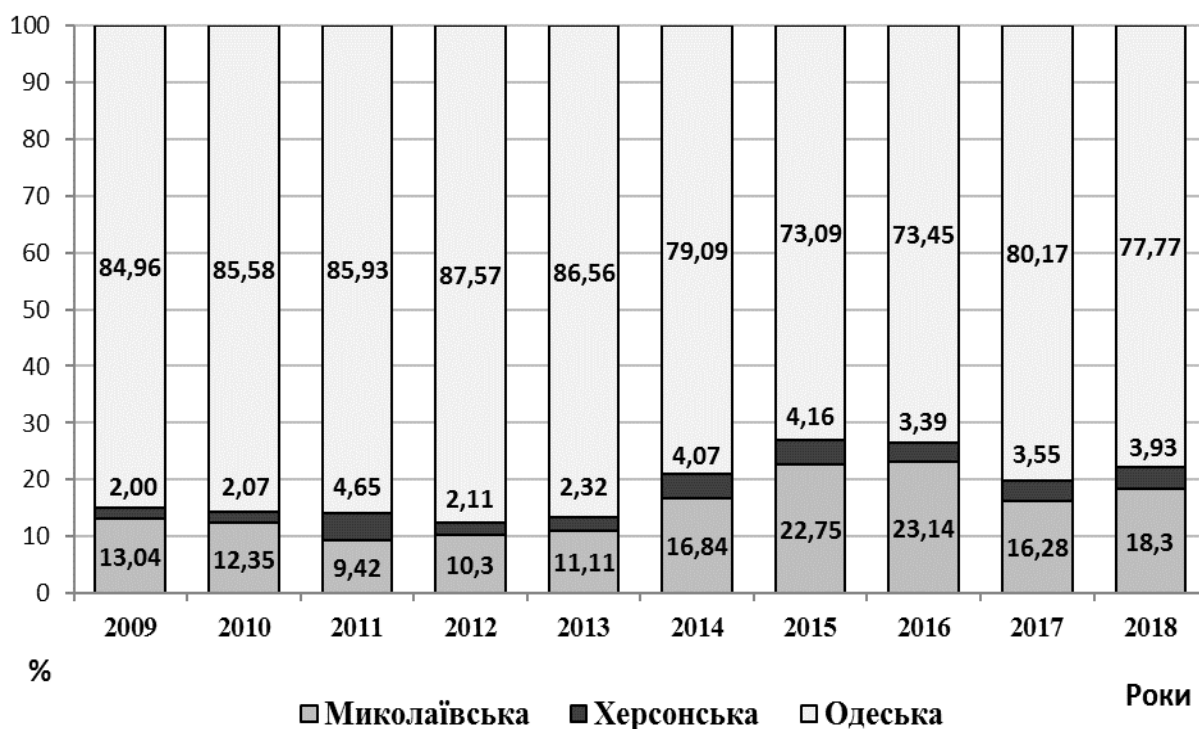

Рис. 3.4. Структура агропродовольчого імпорту Причорноморського регіону в розрізі областей за 2009-2018 роки, %

Джерело: авторська розробка за даними [110]

На основі ґрунтового дослідження участі адміністративних областей Причорномор'я України у період 2009-2018 років в структурі агропродовольчого імпорту встановлено значну перевагу Одеської області (рис.3,4), питома вага якої і зменшилася з 2009 р. на -8,5 в.п. до позначки у 77,8% все одно у 3,5 рази перевищує сумарний обсяг імпорту Миколаївської та Херсонської областей. При цьому варто відмітити активізацію агропродовольчого імпорту Миколаївщиною до частки у 18,3% (+40,3 в.п.) за досліджуваний період, з суттєвим збільшенням питомої ваги в обсязі регіонального імпорту до 22,75-23,14% у період 2015-2016 рр. тощо.

Таблиця 3.6

Структура зовнішньоторговельного обороту АПС Причорноморського регіону в розрізі адміністративних областей у період 2009-2018 років,

млн. дол. США

Рік / показник	Області регіону			
	Миколаївська	Херсонська	Одеська	Разом по регіону
2009	839	185,2	1318,9	2343,1
2010	963,8	179,6	1381,4	2524,9
2011	823,3	220,1	1287,6	2330,9
2012	1470	199,8	1531,5	3201,3
2013	1331,2	217,7	1704,8	3253,6
2014	1169	267,4	1543,1	2979,4
2015	1032,5	141,5	1202,9	2377
2016	1180	183,5	1492,7	2856,2
2017	1386,1	197,5	1636	3219,6
2018	1541,5	203,3	1580,4	3325,3
+/- в.п. 2018 р. проти:				
- 2010 р.	+59,9	+13,2	+14,4	+31,7
- 2014 р.	+31,9	-24,0	+2,4	+11,6
Середнє значення за 2016-2018 рр.	1369,2	194,8	1569,7	3133,7

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110].

Діагностика структури зовнішньоторговельного обороту, що здійснюється суб'єктами АПС Причорноморського регіону в розрізі

адміністративних областей у період 2009-2018 років (табл. 3.6) засвідчила значний його приріст для Миколаївської області, що проти показників 2010 р. – на +59,9%, так і проти 2014 р. – на 31,9% до рівня у 1541,5 млн. дол. США. Незважаючи на такі показники, максимальний зовнішньоторговельний оборот агропродовольчої продукції здійснює Одеська область, де його обсяг в середньому за останні роки відмічався на рівні 1569,7 млн. дол. США, що на +14,6% перевищує рівень Миколаївщини, тоді як аналогічні показники Херсонщини – у 8,1 рази.

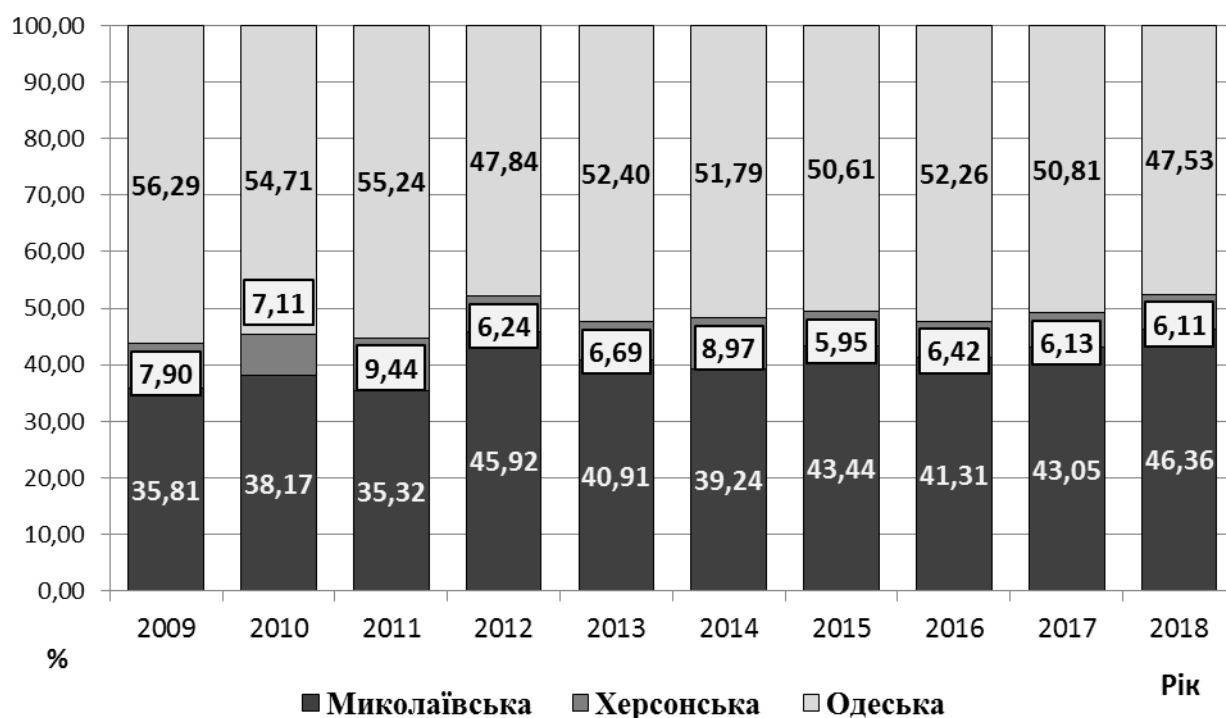

рис. 3.5. Структура зовнішньоторговельного обороту АПС Причорноморського регіону за окремими областями у період 2009-2018 рр., %
Джерело: авторська розробка за даними [110]

В результаті дослідження структури зовнішньоторговельного обороту агропродовольчої продукції регіону за вказаний період було встановлено відносну стабільність дольової участі Херсонської області (7,9-6,11% за вказаний період (рис. 3.5). В той же час динаміка часток Миколаївської та Одеської області в зовнішньоторговельному обороті має протилежні тенденції: якщо частка Миколаївської області в агропродовольчому зовнішньоторговельному обороті галузі регіону виросла з 35,81 до 46,36%, то

частка Одещини, навпаки, зменшилась з 56,29 до 47,53% і таким чином питома вага обох областей майже зрівнялися тощо.

Таблиця 3.7

Динаміка зовнішньоторговельного сальдо АПС Причорноморського регіону в розрізі адміністративних областей у період 2009-2018 років,

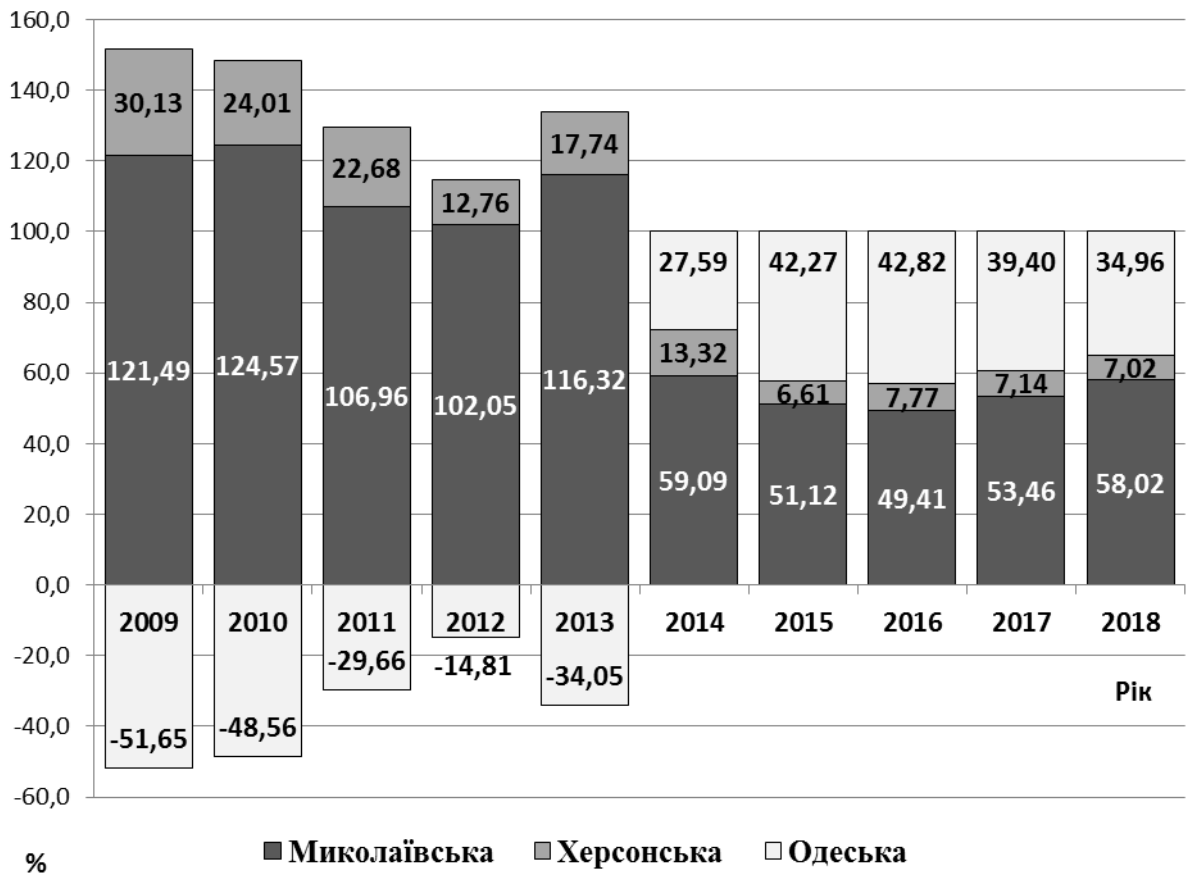
млн. дол. США

Рік / показник	Області регіону			
	Миколаївська	Херсонська	Одеська	Разом по регіону
2009	597,5	148,2	-254	491,8
2010	723,9	139,5	-282,2	581,1
2011	662,1	140,4	-183,6	619
2012	1268,1	158,5	-184	1242,6
2013	1072	163,5	-313,8	921,6
2014	933,2	210,4	435,8	1579,3
2015	886,1	114,6	732,6	1733,3
2016	976,3	153,6	846,2	1976,1
2017	1239,2	165,5	913,1	2317,8
2018	1363	164,8	821,2	2349
+/- в.п. 2018 р. проти:				
- 2010 р.	+88,2	+18,1	-	+4,0 рази
- 2014 р.	+46,6	-21,7	+88,4	+48,7
Середнє значення за 2016-2018 рр.	1192,8	161,3	860,2	2214,3

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110].

Критичний аналіз показників динаміки зовнішньоторговельного сальдо АПС Причорноморського регіону при здійсненні торгівельних операцій з агропродовольчою продукцією в розрізі адміністративних областей у досліджуваній період (табл. 3.7.) показав, що максимальне його значення в середньому за 2016-2018 рр. було забезпечене АПС Миколаївської області на рівні 1192,8 млн. дол. США, що у свою чергу перевищує показники Одещини на +38,7%, а Херсонської області – взагалі у 7,4 рази (161,3 млн. дол. США) тощо. Також для АПС Миколаївщини характерні й максимальні прирости сальдо як порівняно з 2010 р. - +88,2%, так і проти 2014 р. + 46,0%.

ис. 3.6. Структура зовнішньоторговельного сальдо АПС Причорноморського регіону за окремими областями у період 2009-2018 рр., %
Джерело: авторська розробка за даними [110]

До того ж було встановлено, що найбільший внесок у формування зовнішньоторговельного сальдо Причорноморського регіону здійснює агропродовольча сфера Миколаївської області (рис. 3.6). Більше того, дослідженнями визначено, що у період 2009-2013 років саме Миколаївщина забезпечувала понад 100% регіонального показника чим перекривала значне від'ємне сальдо Одеської області тощо.

Оскільки виявлені основні тенденції в динаміці та структура показників зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією Причорноморського регіону, слід дослідити, за рахунок яких чинників були генеровані саме такі особливості. Один із таких факторів – товарна спеціалізація АПС регіону, яка проявляється в товарній структурі зовнішньоторговельних операцій.

Таблиця 3.8

Експорт агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання
Причорноморського регіону у період 2010-2018 років за окремими групами
товарів, млн. дол. США

Рік/ показник	Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Готові харчові продукти	Разом
2010	20,0	1029,6	265,4	238,1	1553,0
2011	35,4	919,3	266,9	253,2	1475,0
2012	20,7	1465,9	376,7	358,7	2222,0
2013	43,1	1591,8	137,3	315,4	2087,6
2014	60,4	1701,2	237,3	280,2	2279,4
2015	42,1	1569,9	245,8	197,3	2055,1
2016	47,2	1773,9	371,7	223,4	2416,2
2017	55,5	1985,8	470,9	256,5	2768,7
2018	45,2	2179,3	310,4	292,3	2837,2
+/- в.п. 2018 р. проти: - 2010 р.	+2,26 рази	+2,12 рази	+17,0	+22,8	+82,7
- 2014 р.	-25,2	+28,1	+30,8	+4,3	+24,5
Середнє значення за 2016-2018 рр.	49,3	1979,7	384,3	257,4	2674,0

Джерело: складено та розраховано автором за даними [110]

Здійснений аналіз статистичних даних щодо експорту агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Причорноморського регіону у період 2009-2018 років за окремими групами товарів (табл. 3.8) дозволив обґрунтувати висновки та виокремити певні ознаки та особливості зовнішньоторговельних процесів, зокрема:

- у період з 2010 р. за всіма групами агропродовольчих товарів спостерігається зростання регіонального експорту. Особливої уваги заслуговують прирости експортування живих тварин та продуктів тваринного походження, які відмічають збільшення у 2,26 рази та продуктів рослинного походження (+2,12 рази), тоді як зростання продажу у 2018 р. за групою «Жири

та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» коливалися на рівні +17,0 та +22,8% відповідно;

- порівняно з 2014 р. ситуація щодо зростання загального агропродовольчого експорту по регіону у 2018 р. є менш переконливою + 24,5% (проти +82,7% в порівнянні з 2010 р.). Значний вплив на це здійснило зменшення на -25,2% частки експорту за групою продукції «Живі тварини; продукти тваринного походження», при тому що за групами товарів «Продукти рослинного походження» та «Жири та олії тваринного або рослинного походження» спостерігалися приросту продажів на +28,1 та +30,8% відповідно;

Рис. 3.7. Структура агропродовольчого експорту Причорноморського регіону за групами товарів у період 2009-2018 рр., %
Джерело: авторська розробка за даними [110]

- найбільшу частку у структурі агропродовольчого експорту Причорномор'я України забезпечують продажі на зовнішньому продовольчому ринку продукції рослинного походження, середній показник вартості якої за 2016-2018 рр. становить 1979,7 млн. дол. США, тоді як на групу товарів «Жири

та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» припадає в середньому 384,3 та 257,4 млн. дол. США відповідно. При цьому надходження коштів від експорту продукції «Живі тварини; продукти тваринного походження» виглядає мізерним – 49,3 млн. дол. США, що становить лише 1,85% від загального обсяг.

Дослідження структури агропродовольчого експорту Причорноморського регіону за групами товарів у період 2010-2018 рр. (рис. 3.7) виявило суттєве зростання частки продажу групи товарів «Продукти рослинного походження» на +15,8 в.п. за вказаний період до частки у 76,81% від загального регіонального експорту. При тому, що за групами «Жири та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» спостерігалось скорочення їхньої питомої ваги у структурі експорту на -36,0 та -32,9 в.п. до частки у 10,94 та 10,30% відповідно.

Дослідження структури агропродовольчого експорту Миколаївської області за групами товарів у період 2010-2018 рр. підтверджує загальні по регіону тенденції (додаток А.1, А.2). Так, у складі експорту АПС Миколаївської області домінують продукти рослинного походження, їх експорт зріс з 665067,5 тис. дол. у 2009 році до 1291253 тис. дол. в 2018 році. Наступна за величиною складова експорту підприємств АПС Миколаївської області – готові харчові продукти, їх експорт зріс з 45642,8 тис. дол. у 2009 році до 89747,8 тис. дол. в 2018 році. Експорт жирів та олій зріс з 4148,4 тис. дол. у 2009 році до 53451,9 тис. дол. в 2018 році, тоді як експорт живих тварин та продуктів тваринного походження зріс з 3408,7 тис. дол. у 2009 році до 17777,7 тис. дол. в 2018 році тощо.

У свою чергу, у складі експорту агропродовольчого виробництва Херсонщини домінують продукти рослинного походження, їх експорт зріс з 106476,3 тис. дол. у 2009 році до 107800,1 тис. дол. в 2018 році (додаток Б.1). Наступна за величиною складова експорту підприємств АПК Херсонської області – готові харчові продукти, їх експорт зріс з 37363,9 тис. дол. у 2009 році

до 39086,6 тис. дол. в 2018 році. Експорт жирів та олій знизився з 17640,7 тис. дол. у 2009 році до 12675,2 тис. дол. в 2018 році. Експорт живих тварин та продуктів тваринного походження зріс з 7982,9 тис. дол. у 2009 році до 14525,7 тис. дол. в 2018 році.

Найбільшою в зазначеній структурі є частка продуктів рослинного походження - приблизно 60% (додаток Б.2).

Дослідження структури агропродовольчого експорту АПС Одеської області також визначають тенденцію, де домінують продукти рослинного походження, їх експорт зріс з 231548,7 тис. дол. у 2009 році до 780270,5 тис. дол. в 2018 році. Наступна за величиною складова експорту підприємств АПК Херсонської області – жири та олії, їх експорт зріс з 177125,6 тис. дол. у 2009 році до 244233 тис. дол. в 2018 році. Експорт готових продуктів зріс з 117500 тис. дол. у 2009 році до 163477,5 тис. дол. в 2018 році. Експорт живих тварин та продуктів тваринного походження зріс з 6284,5 тис. дол. у 2009 році до 12856,3 тис. дол. в 2018 році. Найбільшою є частка продуктів рослинного походження, їх частка в експорті зросла з 43,49 до 64,98% (додаток В.1 та В.2).

В сучасних умовах здійснення зовнішньоторговельних операцій і взагалі ЗЕД важливого значення набуває зовнішня торгівля послугами, які здійснені суб'єктами АПС чи мають агропродовольче спрямування. На жаль в статистичних облікових даних експорту/імпорту агропродовольчих послуг в Херсонській та Миколаївській областях інформацію розпочали представляти пізніше, тому, наприклад, дані за експортом зовнішньоекономічних послуг, наданих суб'єктами АПС є неповними за весь досліджуваний період.

Як ми бачимо, статистична служба Миколаївської області розпочала здійснювати облік даних щодо експорту зовнішньоекономічних послуг АПС лише з 2014 року, в Херсонській області до цього часу не використовується загальний перелік послуг зовнішньоекономічної діяльності. Натомість, в Одеській області ще з 2009 року виділено в окрему статтю зовнішньоекономічні послуги сільськогосподарських підприємств тощо.

Таблиця 3.9

Експорт послуг здійснених суб'єктами АПС Причорноморського регіону
у період 2009-2018 років в розрізі областей, тис. дол. США

Рік / показник	Миколаївська область	Херсонська область	Одеська область
2009	-	-	2662,2
2010	-	-	1247,3
2011	-	-	1085,8
2012	-	-	2957,6
2013	-	-	2337,6
2014	524,3	-	3083,7
2015	306,9	-	2410,1
2016	386,8	-	1860,1
2017	524,6	-	1082,4
2018	382,5	-	4747,3
+/- в.п. 2018 р. проти:			
- 2010 р.	-	-	+3,8 рази
- 2014 р.	-27,1	-	+53,9
Середнє значення за 2016-2018 рр.	431,3	-	2563,3

Джерело: складено та розраховано автором за даними [110]

Дослідження зовнішньоекономічної торгівлі послугами в Миколаївській, Херсонській та Одеській областях (табл. 3.9) дозволяє зробити ряд важливих висновків:

- домінування Одеської області в загальному обсязі зовнішньоекономічної торгівлі послугами. Натомість, останніми роками вона значно втратила свої позиції і до неї впритул наблизилась Миколаївська область;

- значне переважання експорту послуг над імпортом по всім трьом областям, що формує стійке позитивне сальдо торгівлі послугами;

- лідером в динаміці торгівлі послугами є Миколаївська область і стійким зростанням сальдо в середньому на 16,11% на рік. Аутсайдером є Херсонська область із низькими показниками торгівлі послугами, хоча із позитивним сальдо.

В географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами переважають країни Європи, особливо різко ця риса характерна для Миколаївської області. Структурі експорту послуг Херсонської та одеської області європейський напрямок хоча і домінує, але значними є також і азійський та американський напрямки.

Таким чином, в Миколаївській області експорт послуг сільськогосподарськими підприємствами знизився з 524,3 тис. дол. в 2014 році до 382,5 тис. дол. в 2018 році. Що стосується Одеської області, то тут експорт послуг сільськогосподарськими підприємствами зріс з 2662,2 тис. дол. в 2009 році до 4747,3 тис. дол. в 2018 році. Натомість, в 2011 та 2017 роках було досягнуто мінімальні значення цього показника (1085,8 та 1082,4 тис. дол. відповідно).

З огляду на все зазначене вище, можна висунути гіпотезу про те, що зростання імпорту за досліджуваний період викликано, по-перше, постачанням на український ринок продукції, яку не можливо виробляти в Україні в силу природно-кліматичних умов; по-друге, насиченням ринку продовольчими товарами значно ширшого асортименту та цінового діапазону; по-третє, кількісним незадоволенням зростаючої купівельної спроможності населення України [217].

Разом із тим стрімкий ривок України на всесвітній ринок зерна, торгівля яким, з одного боку, приносить значні прибутки, але з іншого, ставка на ці тимчасові вигоди обертається згоранням розвитку виробництва інших видів продукції, може обернутися відставанням та програшем у найближчому часі, який (програш) вже негативно впливає на економіку України й розвиток аграрного виробництва.

Загальне зростання у вартісному виразі обсягів імпорту тваринницької продукції зумовлене збільшенням попиту на неї в Україні та зростанням світових цін. Основними продуктами тваринництва, які ввозяться в Україну, є м'ясопродукти і рибопродукти, тобто ті, внутрішнє виробництво яких не

задовольняє споживчий попит. До того ж ціни на цю продукцію порівняно з внутрішніми українськими виявляються нижчими. Однак якщо замінити імпорт морської риби та морепродуктів власним виробництвом Україні неможливо, то збільшити виробництво окремих видів м'яса (яловичина, свинина), зважаючи на історичні традиції, цілком реально. Збереження існуючої тенденції до загального зростання імпорту тваринницької продукції залежатиме від успішного здійснення заходів щодо активізації її власного виробництва [219].

Враховуючи стан зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, передбачається, що імпорт може відбуватися за кількома сценаріями:

- 1) імпорт здійснюється ліберально, відповідно до потреби внутрішнього ринку;
- 2) регуляторне обмеження імпорту окремих товарних груп нетарифними заходами;
- 3) стимулювання національного виробництва частини продукції, яка має значну частку в імпорті і яка вироблялась в Україні в минулому, може бути поновлена при достатніх інвестиціях та заходах підтримки.

Найперспективнішим є третій варіант, оскільки уможлиблює створення додаткових робочих місць, збільшення експорту, зменшення дефіциту бюджету й ін. Зазначимо, що внутрішнє виробництво відповідної продукції має бути конкурентоспроможним.

Оскільки у товарній структурі імпорту продукції АПК значну частку мають групи товарів, які виробляють в Україні, та є такі, які не можуть бути вироблені через відсутність відповідних умов, то, враховуючи необхідність задоволення потреб споживача і вдаючись до елементів імпортозаміщення, доцільно усі товари поділити на три групи залежно від наявності переваг їхнього виробництва у країні:

- критичного імпорту, тобто такі, які неможливо виробляти в Україні через відсутність відповідних кліматичних умов та природних ресурсів. До них

належать тропічні фрукти, чай, кава, какао-боби, морська риба окремих видів тощо;

- пріоритетного імпорту, тобто ті, масове виробництво яких існувало в Україні, але втрачене внаслідок економічних чинників. Держава має сприяти його відновленню через підтримку національного виробника, надання пільг іноземним інвесторам, а також сприяння науковій підтримки відповідного сектора економіки. До цієї групи належать живі тварини, саджанці, їстівні плоди й горіхи, різні види м'яса;

- квотованого імпорту – подібні товари, які виробляють в Україні, але вони мають сезонний характер, поступаються за ціновими і якісними характеристиками імпортованим, або їх недостатня кількість. Така продукція потребує поліпшення якості, створення спільних підприємств і залучення іноземних інвестицій. До неї належать окремі сорти сиру, м'яса, помідори, огірки, яблука, груші, волоські горіхи, насіння сільськогосподарських культур.

Безумовно, імпорт є необхідною передумовою задоволення внутрішнього попиту, особливо з урахуванням різноманітних смаків споживачів і наявності порівняльних переваг у виробництві агропродовольчої продукції тощо.

3.2. Діагностика інвестиційних процесів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва

На сучасному етапі розвитку аграрної сфери України важливу роль у забезпеченні позитивних результатів її функціонування відіграють саме інвестиції. Вони є головним джерелом технічного оснащення аграрних підприємств і освоєння нових технологій, формування виробничого потенціалу, основним механізмом реалізації стратегічних цілей економічного розвитку.

Разом з тим розвиток інвестиційної діяльності в останні роки супроводжується рядом проблем. Відтак, необхідним є дослідження сучасного

стану інвестиційної діяльності на регіональному рівні з метою виокремлення основних з них і обґрунтування способів їх подолання.

Проблема залучення інвестиційних ресурсів і ефективного їх використання у сучасних умовах посилення конкуренції на світових ринках є однією з головних в багатьох сферах регіону, оскільки без її вирішення розраховувати на збільшення обсягів виробництва, підвищення ефективності функціонування підприємств і забезпечення економічної безпеки нашої країни є практично неможливими.

Особливий інтерес для програмування подальшого соціально-економічного розвитку території представляє оцінка обсягів та динаміки надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) зовнішньоекономічної діяльності в сталий розвиток економіки областей Причорноморського соціально-економічного району в цілому, так і розвиток агропродовольчого виробництва чи АПС зокрема.

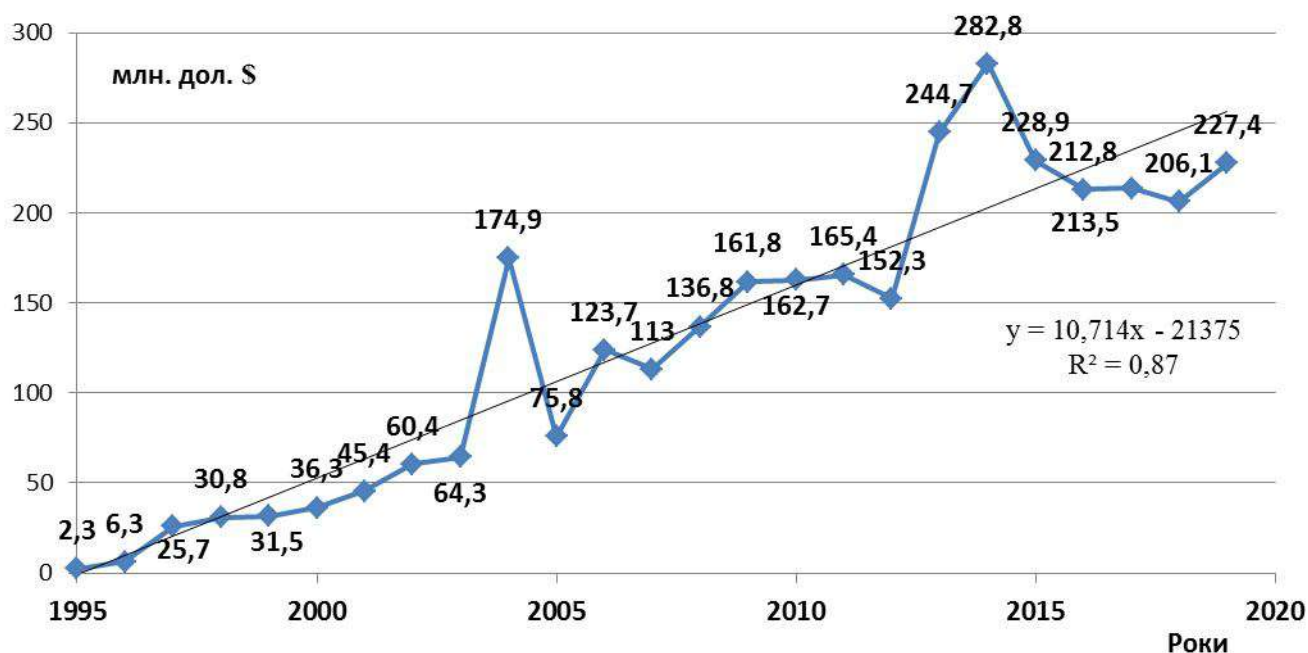

Рис. 3.8. Динаміка надходження прямих інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Миколаївської області у період 1995-2019 рр.

(станом на 1 січня), млн. дол. США

Джерело: авторська розробка за даними [110]

Результати дослідження залучення прямих іноземних інвестицій (ПІ) в економіку Миколаївської області збільшилися з 2,3 млн. дол. США в 1995 році до 227,4 млн. дол. США в наприкінці 2018 року (рис. 3.8). В перші два роки спостережень прямі іноземні інвестиції були доволі незначні – 2,3 та 6,3 млн. дол. відповідно. Але вже 1997 року вони зросли до 25,7 млн. дол. Далі відбувався повільний ріст протягом 6 років до 64,3 млн. дол. у 2003 році.

Наступне різке зростання прямих іноземних інвестицій відбулося в 2004 році – до 174,9 млн. дол. (майже в 3 рази в порівнянні із попереднім роком). У 2005 році відбувся різкий спад іноземних інвестицій, але на рівень, що значно перевищував показник 2003 року, тобто можна сказати. Що такою і була б еволюційна динаміка іноземних інвестицій, якби не різкий поштовх в 2004 році від позаекономічних причин. Надалі знову відбувалося еволюційне зростання прямих іноземних інвестицій аж до 2013 року (у 2013 році показник становив 152,3 млн. дол.). Різкий ріст відбувся в 2013-2014 роках (до 282,8 млн. дол. у 2014 році). І знову спад та повільне зростання в останні роки, але вже на вищому рівні. Динаміка даного показника наведена на рис. 3.23. Можна зробити висновок, що динаміка даного показника була майже лінійною, за винятком піків у 2004 році (174,9 млн. дол.) та в 2013-2014 рр. (244,7 та 282,8 млн. дол. відповідно). Виявлена закономірність дає можливість побудувати лінійну модель тренда даного показника та прогнозувати його в короткостроковій перспективі [163].

Розрахунки показників динаміки надходження прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Миколаївської області у період 1995-2019 рр. за ланцюговою та базисною системою наведено в додатку Г.

Здійснені розрахунки показників динаміки прямих інвестицій в економіку Миколаївської області за ланцюговою та базисною системою у період 2005-2019 рр. засвідчують їхній приріст у 97,9 разів або на 225,1 млн. дол. США. При цьому варто відзначити значне збільшення прямого іноземного інвестування в 2004 та 2013 роках, тоді як найбільше зниження залучення інвестиційних

обсягів було характерним для 2005 та 2015 років. Роки найбільшого відносного зростання (за ланцюговими темпами приросту) – 1997 рік (на 307,94 %), 2004 рік (на 172,01%) та 2006 рік (на 63,19%), сюди ж можна віднести і 2013 рік (на 60,67%) – рік очікування підписання Асоціації з ЄС. І роки найбільшого відносного спаду прямих іноземних інвестицій в економіку області – 2005 р. (зразу на 56,66%), 2015 рік (на 19,06%) та 2007 рік (на 8,65%) [163]. Зазначене доводить, що основними чинниками негативного впливу на інтенсивність залучення іноземних інвестицій в економіку регіону виступають суспільно-політичні фактори.

Розрахуємо середні показники динаміки прямих іноземних інвестицій:

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_n}{n-1} = \frac{225.1}{25-1} = 9.379 \text{ млн. дол.};$$

$$\text{середній темп росту} - \bar{T}p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[24]{98.8696} * 100 \approx 121.10\%$$

$$\text{середній темп приросту} - \bar{T}П = (\bar{T}p - 100) = 21.10\%.$$

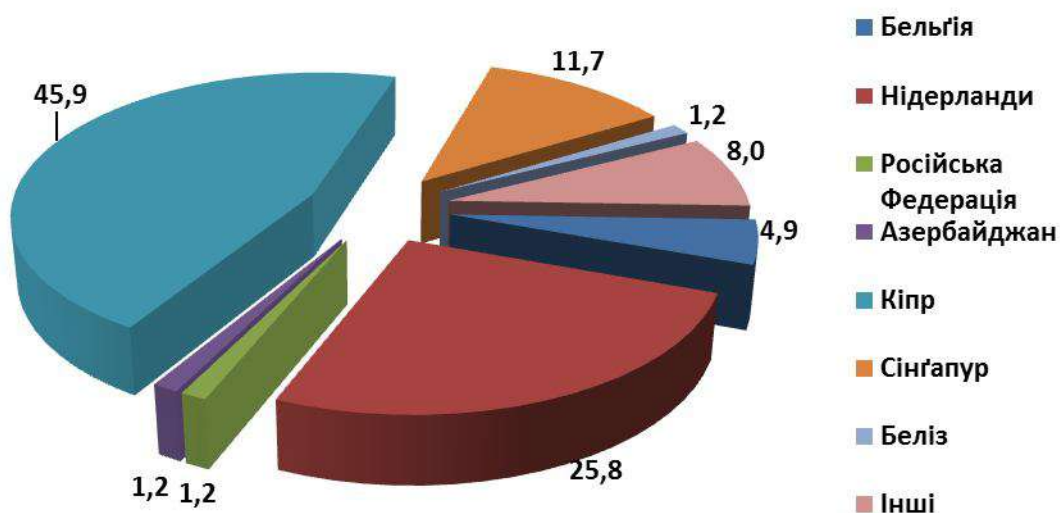

Рис. 3.9. Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Миколаївської області за країнами інвестування (станом на 01.01.2019 р.), %

Джерело: авторська розробка за даними [110]

З наведених даних видно, що в середньому за рік прямі іноземні інвестиції в економіку області зростали на 9,379 млн. дол. або ж на 21,10% тощо. З метою дослідження географії інвестиційних процесів значний інтерес представляє структура залучення прямих іноземних інвестицій за країнами інвесторами, яку представлено на рис. 3.9.

Таблиця 3.10

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці Миколаївської області за видами економічної діяльності у січні – березні 2019 року

Види економічної діяльності	Код за КВЕД-2010	Обсяги інвестицій на			
		01.01.2019		01.04.2019	
		тис. дол. США	у % до загального підсумку	тис. дол. США	у % до загального підсумку
1	2	3	4	5	6
Усього		220671,7	100,0	224284,9	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	4183,2	1,9	4197,9	1,9
Промисловість	B+C+D+E	99763,8	45,2	99736,2	44,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	к	к	к	к
Переробна промисловість	C	71630,8	32,5	71828,9	32,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10–12	66473,5	30,1	66672,2	29,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13–15	к	к	к	к
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16–18	145,0	0,1	147,5	0,1

Продовження таблиці 3.10

1	2	3	4	5	6
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	к	к	к	к
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	1,8	0,0	1,8	0,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції	22, 23	182,0	0,1	185,1	0,1
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24, 25	1531,6	0,7	1519,9	0,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	26–30	452,2	0,2	459,0	0,2
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	31–33	2841,0	1,3	2839,6	1,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	27631,4	12,5	27359,2	12,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	к	к	к	к
Будівництво	F	8548,0	3,9	10164,8	4,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	7016,5	3,2	7121,6	3,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	82437,8	37,4	84355,7	37,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	384,5	0,2	45,1	0,0
Інформація та телекомунікації	J	60,6	0,0	61,8	0,0
Фінансова та страхова діяльність	K	к	к	к	к
Операції з нерухомим майном	L	6615,2	3,0	6631,4	3,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	1317,5	0,6	1308,2	0,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	5174,8	2,3	5265,8	2,3
Освіта	P	–	–	–	–
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	1,8	0,0	137,3	0,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	к	к	к	к
Надання інших видів послуг	S	32,1	0,0	32,7	0,0

к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Найбільшим інвестором в сталий розвиток економіки Миколаївської області є Кіпр, частка якого за 4 місяці поточного року зросла з 45,6 до 45,9%,

на другому місці – Нідерланди, частка яких зменшилась з 26,3 до 25,8%, на третьому – Сінгапур (частка якого зменшилась з 12,1 до 11,7). Іншими великими інвесторами були: Бельгія – частка зменшилась з 5 до 4,9%; Російська Федерація – частка зменшилась з 1,3 до 1,2%; Азербайджан та Беліз – частки залишились на рівні 1,2%. Частки інших країн в прямому іноземному інвестуванні в розбудову економіки області були менше 1%.

Структура іноземних інвестицій в Миколаївській області на 1 квітня 2019 року зображена на рис. 3.9. Ми бачимо на рисунку найбільші частки Кіпру (45,9%) та Нідерландів (25,8%). Що стосується галузевої структури іноземних інвестицій, то вона є наступною.

Незважаючи на значну аграрну спеціалізацію регіону іноземні інвестиції в сільське господарство є незначними. На першому місці станом на 1 квітня 2019 року – інвестиції в інфраструктуру (транспорт, складське господарство т.п.) – 37,6%, а на другому місці – інвестиції в виробництво харчових продуктів, напоїв та переробку сільськогосподарської сировини -29,7%[163].

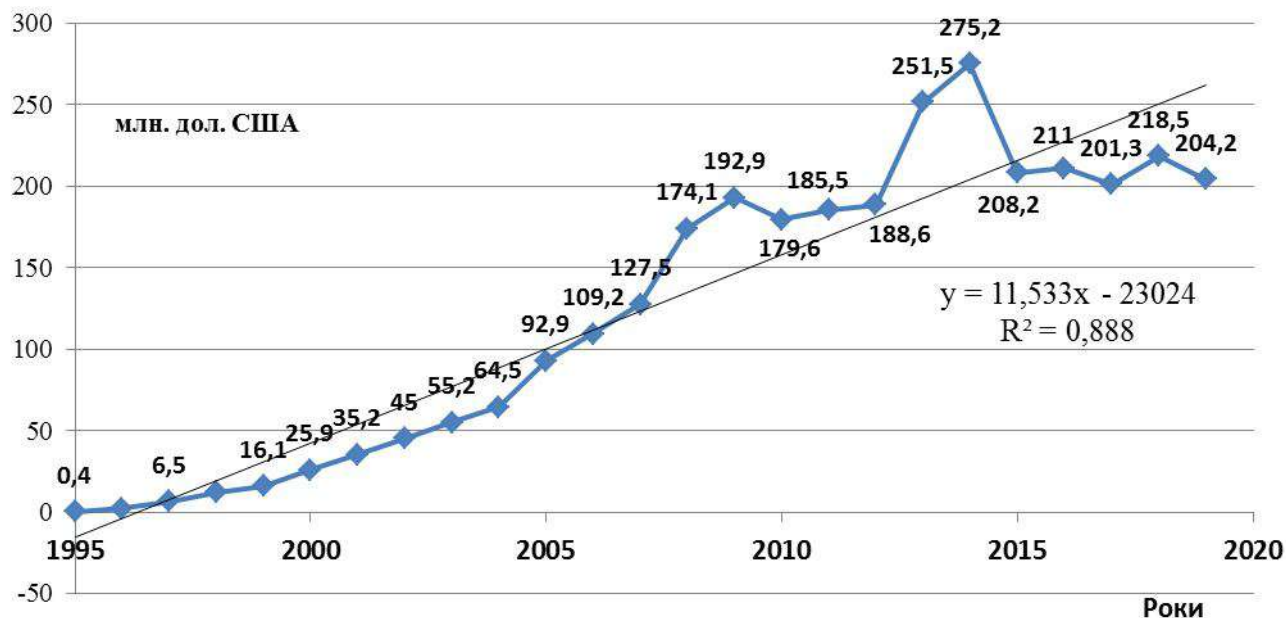

Рис. 3.10. Прямі інвестиції в економіку Херсонської області в 1995-2018 рр. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) ЗЕД в економіці Херсонської області в 1995-2019 рр.(станом на 1 січня), млн. дол. США
Джерело: авторська розробка за даними [110]

Отже, основними особливостями прямих іноземних інвестицій в економіку Миколаївської області є їхня постійна позитивна динаміка, вузьке коло країн-інвесторів та переважне інвестування в розвиток інфраструктури та харчової промисловості тощо.

Дослідження надходження прямих іноземних інвестиції (акціонерного капіталу) в економіку Херсонщини у період з 1995 до 2019 року зросли від 0,4 до 204,2 млн. дол. США (рис. 3.10.). При цьому, для Херсонської області характерним є: 1) поступове зростання інвестиційних обсягів в 1995-2004 роках з 0,4 до 64,5 млн. дол. США; 2) значне зростання прямих іноземних інвестицій до 92,9 млн. дол. США у 2005 р.; 3) на відміну від Миколаївської області, зростання в період з 2006 до 2009 років до рівня у 192,9 млн. дол. США; 4) натомість у 2013-2014 роках різкий приплив іноземних інвестицій в економіку області, з деяким зменшенням в 2015 році і подальша стабілізація на рівні 204,2 млн. дол. США на початку 2019 року [163].

В цілому динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку Херсонської області є висхідною, але має переважно нелінійний характер і ті ж пікові особливості 2013-2014 років, що і в Миколаївській області. Проте на відміну від останньої в 2016-2019 роки стабільного зростання показника не спостерігається.

Розрахунки показників динаміки надходження прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Херсонської області у період 1995-2019 рр. за ланцюговою та базисною системою наведено в додатку Д.

Відповідно додатку Д, у період 2005-2019 рр. загальні обсяги надходження ПІІ в економіку області зросли на +203,8 млн. дол. США. При цьому, суттєвий приріст іноземного інвестування спостерігався в 2008 та 2013 роках, тоді як найбільше скорочення обсягів залучення іноземного капіталу відмічалось у 2010 та 2015 роках відповідно. Роки найбільшого відносного зростання (за ланцюговими темпами приросту, крім перших двох) – 2000 рік (на 60,87 %), 2008 рік (на 36,55%) та 2006 рік (на 63,19%), сюди ж можна

віднести і 2001 рік (на 35,91%). І роки найбільшого відносного спаду прямих іноземних інвестицій в економіку області – 2015 р. (на 24,35%), 2010 рік (на 6,89%) та 2008 рік (на 6,54%)[163].

Розрахуємо середні показники динаміки прямих іноземних інвестицій:

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_n}{n-1} = \frac{203.8}{25-1} = 8.492 \text{ млн. дол.};$$

$$\text{середній темп росту} - \bar{T}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[24]{510.50} * 100 \approx 129.67\%$$

$$\text{середній темп приросту} - \bar{\Pi} = (\bar{T}_p - 100) = 29.67\%.$$

В середньому за рік прямі іноземні інвестиції в економіку області зростали на 8,492 млн. дол. або ж на 29,67%.

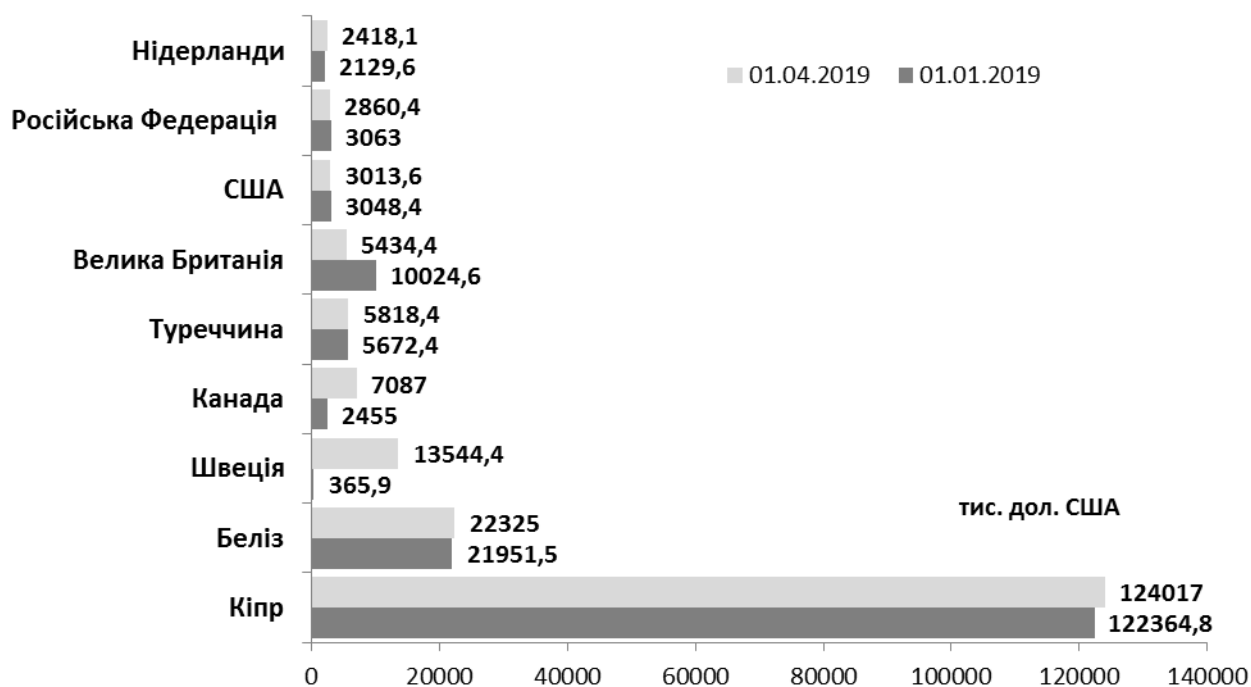

Рис. 3.11. Обсяги іноземних інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Херсонської області за країнами походження станом на 01.04.2019 р., тис. дол. США

Джерело: авторська розробка за даними [110]

Найбільшим інвестором в Херсонську область є Кіпр (рис. 3.11), обсяги інвестицій з якого за 4 місяці поточного року зросли з 122364,8 до 124017 тис. дол., на другому місці – Беліз, обсяги інвестування зросли з 21951,5 до 22325,0

тис. дол., на третьому – Швеція (обсяги інвестування зросли з 365,9 до 13544,4).

Іншими великими інвесторами були:

Канада – зростання обсягів інвестування з 2455 до 7087,0 тис. дол.;

Туреччина – зростання з 5672,4 до 5818,4 тис. дол.;

Велика Британія – зменшення з 10024,6 до 5434,4 тис. дол.

Що стосується галузевої структури іноземного інвестування в економіку Херсонської області, то вона представлена в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в Херсонській області за видами економічної діяльності у січні – березні 2019 року

Види економічної діяльності	Обсяги інвестицій на			
	01.01.2019		01.04.2019	
	тис. дол. США	у % до загального підсумку	тис. дол. США	у % до загального підсумку
1	2	3	4	5
Усього	205013,5	100,0	220394,6	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	8469,2	4,1	8651,6	3,9
Промисловість	149201,5	72,8	162559,6	73,8
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
переробна промисловість	127152,0	62,0	126951,8	57,6
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	21994,1	10,7	35547,8	16,1
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Будівництво	5933,9	2,9	5949,9	2,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14310,6	7,0	14655,2	6,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14656,2	7,1	14843,9	6,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	2787,8	1,4	2845,6	1,3
Інформація та телекомунікації	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Фінансова та страхова діяльність	–	–	–	–
Операції з нерухомим майном	7776,0	3,8	7823,7	3,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	1033,1	0,5	2219,6	1,0

Продовження таблиці 3.11

1	2	3	4	5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	645,8	0,3	646,0	0,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	–	–	–	–
Освіта	–	–	–	–
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	78,0	0,0	78,2	0,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	–	–	–	–
Надання інших видів послуг	...	...	...	...

¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації

З даним представлених у табл. 3.11 видно, що у сільське, лісове та рибне господарство спрямовано незначну частку загального обсягу залучених інвестицій – 3,9% або ж 8651,6 тис. дол. США. Тоді як на 1-му першому місці (станом на 1 квітня 2019 року) – інвестування в переробну промисловість – 57,6%, а на другому місці – інвестиції в постачання електроенергії, газу, кондиціонування повітря – 16,1% тощо.

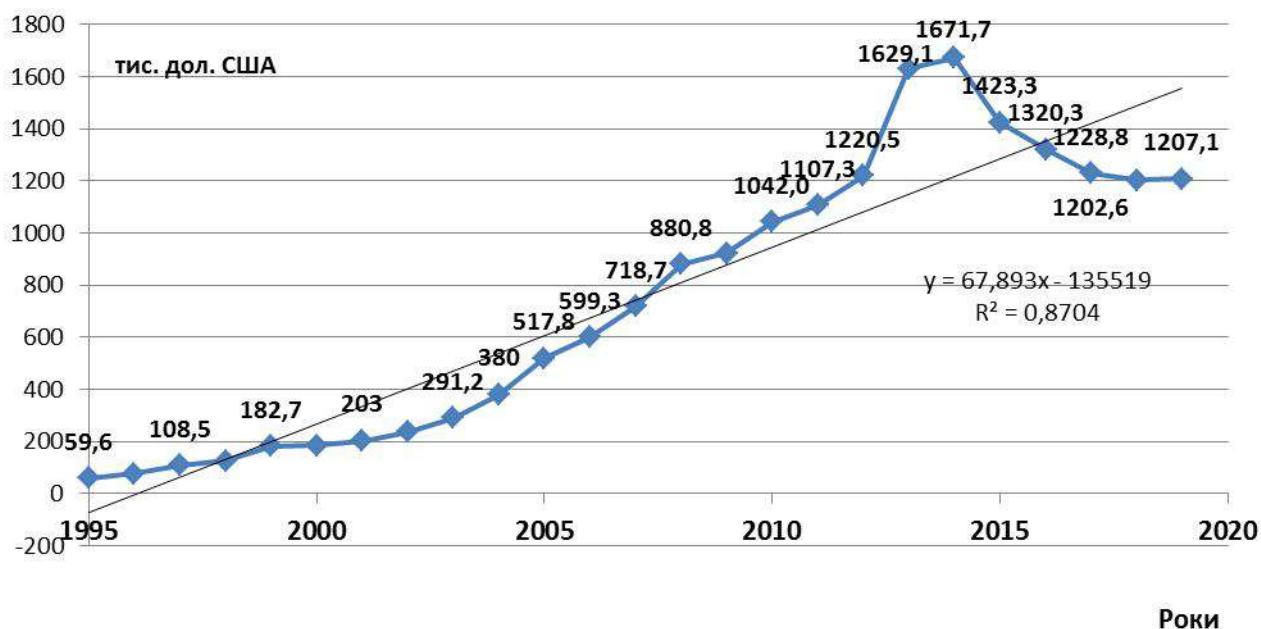

Рис. 3.12. Динаміка прямих інвестицій (акціонерний капітал) ЗЕД в економіку Одеської області в 1995-2018 рр., тис. дол. США
Джерело: авторська розробка за даними [110]

З огляду на тенденційність залучення ПІІ варто відзначити, що основними особливостями надходження прямих іноземних інвестицій в економіку Херсонської області є також їх позитивна динаміка, невелике коло країн-інвесторів та переважне інвестування в переробну промисловість тощо.

Аналогічно до попереднього алгоритму оцінки дослідимо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Одеської області (рис. 3.12). На відміну від двох попередніх областей економіка Одеської області вже в 1995 році характеризується значними обсягами прямих іноземних інвестицій. Крім того, динаміка інвестицій в економіку Одеської області відрізняється від динаміки інвестицій в економіку Херсонської та Миколаївської області: вона була постійно висхідною, за винятком останніх 5 років. Тобто прямі іноземні інвестиції в економіку Одеської області досягли максимуму в 2014 році – 1671,7 млн. дол., а потім пішов спад. Це особливо видно на графіку (рис. 3.27).

Як можна побачити з рис. 3.12, прямі іноземні інвестиції в економіку області зростають значними темпами до 2014 року. Далі вони зменшуються і останні три роки спостерігається певна стабілізація прямих іноземних інвестицій на рівні 1200 млн. дол.

Відповідно до здійснених розрахунків показників динаміки (додаток Е), з 2005 по 2019 роки обсяг іноземних інвестицій в економіку області збільшився на 1147,5 млн. дол. Значне збільшення прямих іноземних інвестицій спостерігалось в 2005 та 2013 роках, найбільше зниження обсягів прямих іноземних інвестицій було в 2015 та 2016 роках.

Роки найбільшого відносного зростання (за ланцюговими темпами приросту) -1999 рік (на 44,37 %), 2013 рік (на 33,47%). І роки найбільшого відносного спаду прямих іноземних інвестицій в економіку області – 2015 р. (на 14,86%), 2017 рік (на 6,94%) [163].

Розрахуємо середні показники динаміки прямих іноземних інвестицій:

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_x}{n-1} = \frac{1147.5}{25-1} = 47.813 \text{ млн. дол.};$$

$$\text{середній темп росту} - \bar{T}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[24]{20.2536} * 100 \approx 113.35\%$$

$$\text{середній темп приросту} - \bar{\Pi} = (\bar{T}_p - 100) = 13.35\%.$$

В середньому за рік прямі іноземні інвестиції в економіку Одеської області зростали на 47,813 млн. дол. або ж на 13,35%.

Проілюструємо структуру прямих іноземних інвестицій в даний регіон за країнами інвестування (найбільші інвестори) (табл. 3.12)

Таблиця 3.12

Структура прямого інвестування (акціонерного капіталу) з країнами в економіку Одеської області за 2017-2018 рр., %

Країни	Структура станом на 01.01., %	
	2017	2018
Усього	100,000	100,000
Віргінські Острови (Брит.)	2,999	2,555
Велика Британія	7,389	6,806
Кіпр	29,894	31,642
Монако	4,264	4,346
Нідерланди	6,524	6,021
Німеччина	5,055	4,417
Панама	2,872	2,931
Сінгапур	17,846	20,010
США	4,542	4,353
Франція	3,799	4,234
Швейцарія	3,609	3,189

З даних представлених у табл. 3.12 зрозуміло, що найбільшим інвестором в Одеську область є Кіпр, частка якого за 2 останні роки зросла з 29,894 до 31,642%, на другому місці – Сінгапур, частка яких зросла з 17,846 до 20,010%, на третьому – Велика Британія (частка якої зменшилась з 7,389 до 6,806%). Іншими великими інвесторами були: Нідерланди – частка зменшилась з 6,524 до 6,021%; Німеччина – частка зменшилась з 5,055 до 4,417%; США – частка зменшилась з 4,542 до 4,353%.

Ми бачимо, що діапазон країн інвестування в Одеську область набагато більше, ніж в Миколаївську та Херсонську. Що стосується галузевої структури іноземних інвестицій, то вона є наступною (таблиця 3.13).

На першому місці станом на 1 квітня 2019 року – інвестиції в переробну промисловість – 27,2%, а на другому місці – інвестиції в транспорт, складське господарство – 24,2%, на третьому – інвестиції в операції із нерухомим майном – 17,8%.

Отже, основними особливостями залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Одеської області є їхня позитивна динаміка, розширене коло країн-інвесторів та переважне інвестування в переробну промисловість, транспорт та нерухомість тощо.

Таблиця 3.13

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в Одеській області за видами економічної діяльності у січні – березні 2019 року

Види економічної діяльності	Обсяги інвестицій на			
	01.01.2019		01.04.2019	
	тис. дол. США	у % до загального підсумку	тис. дол. США	у % до загального підсумку
1	2	3	4	5
Усього	1237202,8	100,0	1216096,3	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	2161,8	0,2	2195,8	0,2
Промисловість	533772,5	43,1	529995,5	43,6
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	608,7	0,0	641,4	0,1
переробна промисловість	330974,5	26,8	330342,8	27,2
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	199125,2	16,1	195956,0	16,1
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	3064,1	0,2	3055,3	0,3
Будівництво	24739,0	2,0	24796,7	2,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	21043,9	1,7	21036,8	1,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	314489,6	25,4	294042,1	24,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	11767,0	1,0	11889,0	1,0
Інформація та телекомунікації	2757,5	0,2	2775,9	0,2
Фінансова та страхова діяльність	30900,1	2,5	31635,1	2,6

Продовження таблиці 3.13

1	2	3	4	5
Операції з нерухомим майном	215476,9	17,4	216864,8	17,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	64320,0	5,2	64984,5	5,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	5665,4	0,5	5698,8	0,5
Освіта	6346,2	0,5	6359,5	0,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2463,7	0,2	2507,8	0,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1239,6	0,1	1254,5	0,1
Надання інших видів послуг	59,6	0,0	59,5	0,0

З метою дослідження динаміки залучення ПІІ в економіку Причорноморського регіону варто здійснити порівняльний аналіз динаміки прямого іноземного інвестування в розрізі адміністративних областей. Дані приведено в таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку областей Причорноморського регіону в період 1995-2019 рр., млн. дол. США

Рік/показник	Миколаївська область	Херсонська область	Одеська область
1995	2,3	0,4	59,6
1997	25,7	6,5	108,5
2000	36,3	25,9	183,5
2003	64,3	55,2	291,2
2005	75,8	92,9	517,8
2007	113	127,5	718,7
2010	162,7	179,6	1042
2011	165,4	185,5	1107,3
2012	152,3	188,6	1220,5
2013	244,7	251,5	1629,1
2014	282,8	275,2	1671,7
2015	228,9	208,2	1423,3
2016	212,8	211	1320,3
2017	213,5	201,3	1228,8
2018	206,1	218,5	1202,6
2019	227,4	204,2	1207,1
+/- в.п. 2019 р. проти:			
- 2010 р.	+39,8	+13,7	+15,8
- 2014 р.	-19,6	-25,8	-27,8
Середнє значення за 2017-2019 рр.	215,7	208,0	1212,8

Джерело: сформовано та розраховано автором за даними [110]

Так, за даними табл. 3.14 можна зробити висновок про те, що найбільші обсяги ПІІ за досліджуваний період надходили в економіку Одеської області, показники яких в середньому за 3 останні роки становили 1212,8 млн. дол. США, що у 5,6-5,8 разів перевищує аналогічні показники Миколаївської та Херсонської областей відповідно. При цьому, з 2010 р. по всім областям спостерігається тенденція щодо зростання обсягів залучення ПІІ в межах +13,7-+39,8% (максимальні значення відповідають Миколаївській обл.), тоді як проти даних 2014 р. (рис. 3.13.) відмічається скорочення інвестування на рівні 19,6-27,8% тощо.

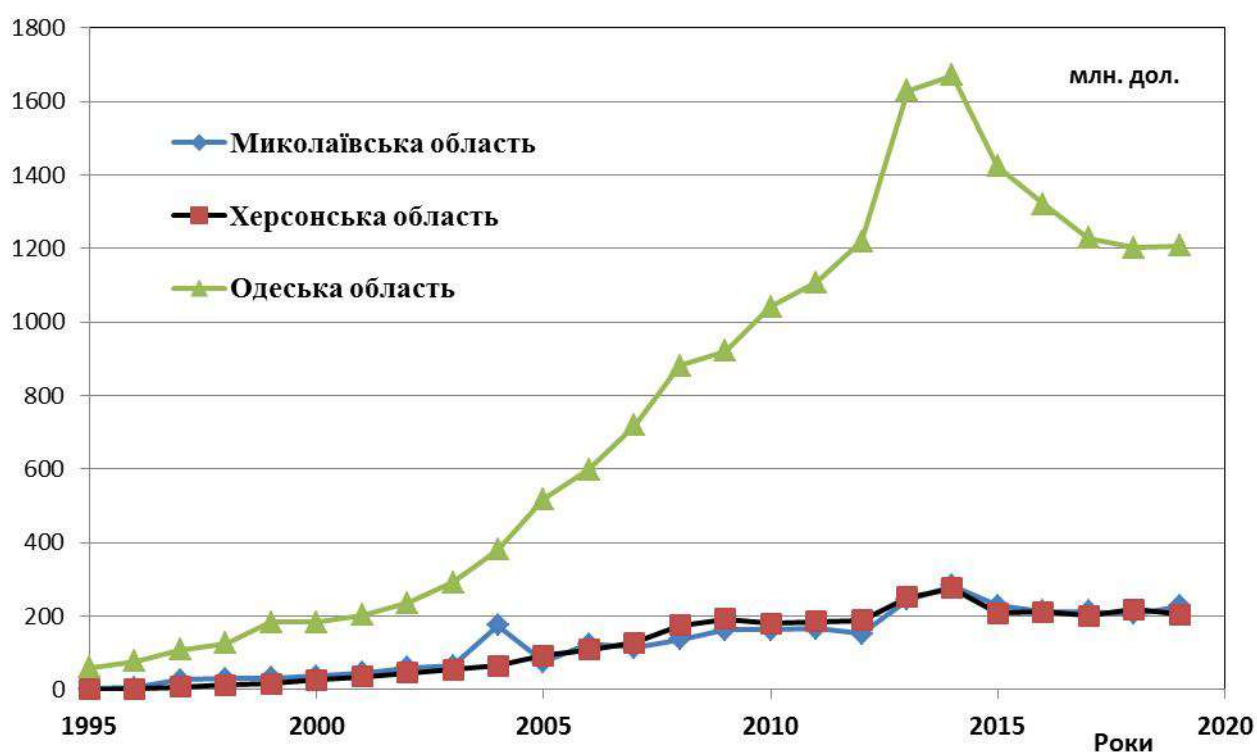

Рис. 3.13. Динаміка залучення ПІІ в регіональну економіку Причорномор'я в розрізі областей у період 1995-2019 років, млн. дол. США

Джерело: авторська розробка за даними [110]

На рисунку 3.13. особливо видно переважання обсягів прямих іноземних інвестицій в Одеській області порівняно з іншими областями. Крім того, для Одеської області характерний більш виразний пік в 2013-2014 роках і більший спад обсягів іноземних інвестицій, розмір спаду більший ніж обсяг прямих іноземних інвестицій в інші дві області [163].

Залучення інвестиційних коштів, особливо іноземних, є однією із необхідних умов економічного розвитку не лише України в цілому, але й окремих її регіонів, в тому числі й тих, які входять до складу Причорноморського економічного району. Можна також стверджувати, що в секторі АПК залучення інвестицій є дієвим засобом забезпечення продовольчої безпеки та гарантом подальшого успішного розвитку сфери агропромислового комплексу й екологічного захисту навколишнього середовища. Як впливає інвестиційна активність на стан розвитку галузі, екологію та продовольчу безпеку можна простежити в ретроспективі. Так, суттєве зниження інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств нашої країни на протязі 1991-2000 р. мала своїм наслідком руйнівні процеси у продуктивних силах галузі, призвела до значного погіршення стану земельних ресурсів, зменшення результативності сільськогосподарського виробництва, заповнення українського ринку імпортованими продовольчими товарами низької якості і в підсумку – до зниження рівня якості життя громадян країни. Поступове покращення цієї ситуації відбувалося в 2000-2010 роках з пожвавленням інвестиційної діяльності підприємств АПК. Крім того, на інвестиційну активність вітчизняних підприємств, обсяги та темпи залучення іноземних інвестицій суттєво впливає суспільна ситуація, економічна нестабільність, військові дії на сході України [161].

Отже, подальший ріст галузі можливий лише за умови не тільки відновлення колишніх обсягів аграрного інвестиційного процесу, а й такого збільшення рівня інвестиційної активності, що дозволила б компенсувати потреби в інвестуванні минулих років та повністю покрити сучасні обсяги потреб в інвестиційних ресурсах.

Інвестиційна активність окремих підприємств АПК перебуває в значній залежності від ролі та місця окремої конкретної галузі в системі агропромислового комплексу, в першу чергу це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими напрямками

агропромислового виробництва. Крім того, вона формується під впливом самих різноманітних економічних, соціальних, природно-кліматичних, фінансових та інших особливостей галузі. Дослідимо розподіл іноземних інвестицій в агропродовольчу сферу економіки Причорноморського регіону.

На початку проаналізуємо основні показники інвестиційної активності суб'єктів АПС Причорноморського регіону.

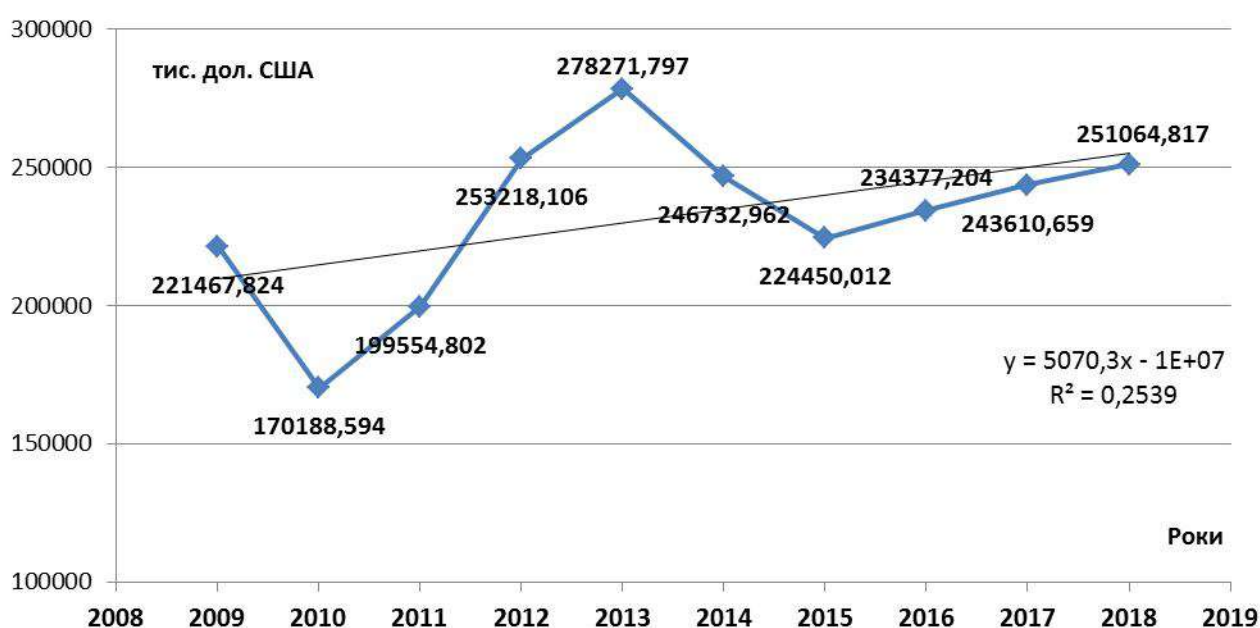

Рис. 3.14. Динаміка залучення прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) ЗЕД в розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону
Джерело: авторська розробка за даними [110]

Ретроспективна динаміка обсягів надходження прямих іноземних інвестицій в розбудову аграрного виробництва Причорноморського регіону за досліджуваний період 2009-2018 років відображені на рис. 3.14.

З огляду на представлені дані, можна дійти висновку, що прямі іноземні інвестиції в агропродовольчу сферу регіону з 2009 по 2018 роки зросли з рівня у 221,5 млн. дол. до 251,1 млн. дол. США. При цьому максимального значення пряме іноземне інвестування в розвиток сільського господарства досягли в 2013 році – 278271,8 тис. дол. Далі їх значення суттєво скоротилося в 2015 році до

224450 тис. дол., але в 2015 році спостерігалось певне піднесення і зростання обсягу прямих іноземних інвестицій в підприємства АПК на рівні 234377,2 тис. дол. в 2016 році. І наступна динаміка показника була позитивною.

Як видно з представлених даних, найбільше зниження обсягів прямих іноземних інвестицій в розвиток АПС Причорноморського регіону спостерігались в 2010 та 2015 роках. Тобто через рік після максимального піку світової фінансової кризи та через рік після соціально-політичної кризи України 2013-2014 років.

Таблиця 3.15

Аналіз показників динаміки прямих іноземних інвестицій
(акціонерного капіталу) ЗЕД в розвиток агропродовольчої сфери
Причорноморського регіону у період 2009-2018 рр.

Рік	Рівень ряду, у млн. дол.	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
2009	221468	-	-	-	-	-	-	-
2010	170189	-51279	-51279	76,85	76,85	-23,15	-23,15	2214,68
2011	199555	29366,2	-21913	117,26	90,11	17,26	-9,89	1701,89
2012	253218	53663,3	31750	126,89	114,34	26,89	14,34	1995,55
2013	278272	25053,7	56804	109,89	125,65	9,89	25,65	2532,18
2014	246733	-31539	25265	88,67	111,41	-11,33	11,41	2782,72
2015	224450	-22283	2982	90,97	101,35	-9,03	1,35	2467,33
2016	234377	9927,19	12909	104,42	105,83	4,42	5,83	2244,5
2017	243611	9233,45	22143	103,94	110,00	3,94	10,00	2343,77
2018	251065	7454,16	29597	103,06	113,36	3,06	13,36	2436,11

Джерело: складено автором.

Відповідно до здійснених розрахунків (табл. 3.15), з 2009 до 2018 року обсяги прямих іноземних інвестицій в підприємства АПС зросли на 29597 тис. дол. або на 13,36%. При цьому найбільше зростання їх спостерігалось в 2012 році (на 53663,3 тис. дол.) Найбільше зменшення прямих іноземних інвестицій спостерігалось в 2014 році – на 31539 тис. дол. Найбільший відносний ріст

показника спостерігався в 2012 році – на 26,89%, найбільше відносне зменшення – в 2014 році – на 11,33%.

Дослідимо середні показники ряду динаміки прямих іноземних інвестицій.

$$\text{середній абсолютний приріст} - \bar{\Delta} = \frac{\sum \Delta_n}{n-1} = \frac{29597}{10-1} = 3288.6 \text{ тис. дол.};$$

$$\text{середній темп росту} - \bar{T}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_0}} * 100 = \sqrt[10-1]{1.1336} * 100 \approx 101.40\%$$

$$\text{середній темп приросту} - \bar{\Pi} = (\bar{T}_p - 100) = 1.40\%.$$

В середньому за рік прямі іноземні інвестиції в підприємства АПС зростали на 328,6 тис. дол. або ж на 1,40%.

Таблиця 3.16

Питома вага областей Причорноморського регіону в загальному обсязі залучених ПІІ у розвиток агропродовольчої сфери за 2010-2018 рр.

Рік/ показник	Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США		
	Миколаївська область	Херсонська область	Одеська область
2010	20,9	60,9	88,4
2011	42,7	64,3	92,5
2012	43,1	102,6	107,6
2013	54,4	112,0	111,9
2014	48,0	103,3	95,4
2015	40,0	91,8	92,6
2016	55,0	90,3	89,0
2017	56,6	98,7	88,3
2018	70,7	91,3	89,0
+/- в.п. 2018 р. проти: - 2010 р.	+3,38 рази	+49,9	+0,6
- 2014 р.	+47,3	-11,7	-6,7
Середнє значення за 2016-2018 рр.	60,77	93,43	88,77

Джерело: складено та розраховано автором за даними [110]

Дослідження питокої ваги областей Причорноморського регіону в загальному обсязі освоєння інвестицій зовнішньоекономічної діяльності,

залучених у розвиток агропродовольчої сфери за 2010-2018 рр. (табл. 3.16) дозволив зробити наступні висновки та узагальнення:

- в розрізі адміністративних областей регіону найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій спрямований у розвиток агропродовольчої сфери на сьогодні освоюється в Херсонській області, де середній показник обсягу за 2016-2018 рр. спостерігався на рівні 93,43 млн. дол. США, що на +5,2 та +53,7% перевищує показники Одеської (88,77 млн. дол. США) та Миколаївської областей (60,77 млн. дол. США) відповідно;

- найбільший приріст надходження іноземного інвестування у розвиток галузі за вказаний період відмічався на Миколаївщині (+3,38 рази), тоді як в Херсонській області даний показник зріс на +49,9%, а для Одеської області залишився без змін;

- дещо іншою є ситуація при дослідженні тенденцій надходження ПІІ у 2018 р. порівняно з 2014 р. В даному випадку позитивним трендом вирізняється лише Миколаївська область, де приріст освоєння інвестицій становив +47,3%, проти зменшення їх залучення у Херсонську та Одеську області на рівні -11,7 та -6,7% відповідно тощо.

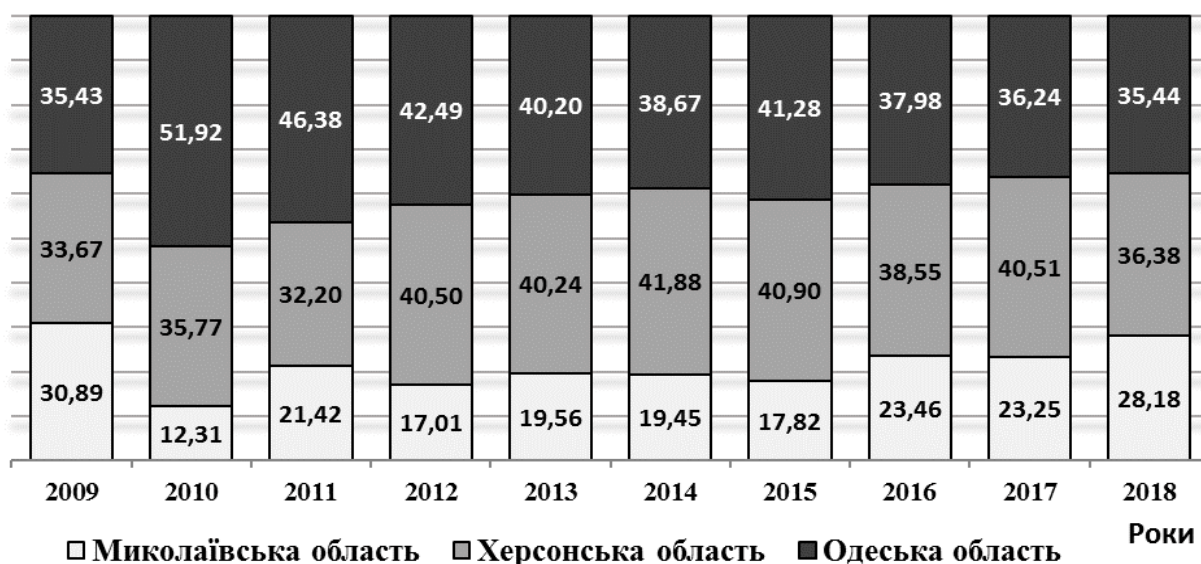

Рис. 3.15. Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) ЗЕД у розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону в розрізі областей. Джерело: авторська розробка за даними [110]

У свою чергу аналіз питомої ваги областей регіону (рис. 3.15) у структурі надходження ПІІ в акціонерний капітал суб'єктів агропродовольчої сфери дозволив з'ясувати характерні особливості регіональних інвестиційних процесів, зокрема:

- так, у 2010 р. на частку Одеської області припадало більше половини (51,92%) залученого інвестування, тоді як частка Херсонської області складала 35,77%, а Миколаївської - взагалі 12,31% від загального обсягу відповідно;

- зважаючи на лідерство Херсонської обл. в освоєнні ПІІ останніх років її частка на період 2018 р. становить 36,38% (при незначному прирості з 2010 р. на +1,7 в.п.), тоді як на частку Миколаївської обл. припадає 28,18% інвестування;

Таблиця 3.17

Галузевий розподіл прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) ЗЕД залучених у розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону за 2010-2018 рр.

Рік/ показник	Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США		Частка залучених ПІІ, %	
	Сільське господарство, лісове та рибне господарство	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Сільське господарство, лісове та рибне господарство	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
2010	46,8	123,4	27,51	72,49
2011	48,1	151,4	24,11	75,89
2012	32,7	220,5	12,93	87,07
2013	31,6	246,7	11,36	88,64
2014	37,2	209,5	15,07	84,93
2015	30,2	194,3	13,44	86,56
2016	29,0	205,4	12,37	87,63
2017	21,5	222,0	8,84	91,16
2018	14,4	236,7	5,73	94,27
+/- в.п. 2018 р. від:				
- 2010 р.	- 69,3	+91,8	- 79,8	+30,0
- 2014 р.	- 61,3	+13,0	- 62,0	+11,0
Середнє значення за 2016-2018 рр.	21,63	221,36	8,98	91,02

Джерело: складено і розраховано автором за даними [110]

- вираженою особливістю надходження ПІІ у галузь є значне скорочення частки їх залучення у період з 2010 р. в агропродовольчу сферу Одещини на - 31,8 в.п., і навпаки суттєве зростання питомої ваги в їх регіональному розподілі Миколаївської області на (+2,29 рази).

Зважаючи на те, що агропродовольча сфера Причорноморського регіону, зокрема як і інших регіонів країни, включає до свого складу значущі для сталого розвитку економіки країни/регіону галузеві підкомплекси – власне сільське господарство, лісове та рибне господарство та переробної промисловості - виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, дослідження структури розподілу ПІІ від зовнішньоекономічної діяльності регіональних суб'єктів за галузевою ознакою в ретроспективі 2010-2018 рр. виявили наступні залежності (табл. 3.17):

- значне скорочення обсягів залучення ПІІ на рівні -69,3% за вказаний період у розвиток сільського господарства, лісового та рибного господарств до позначки у 14,4 млн. дол. США, проти значного проросту іноземного інвестування виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (+91,8%) до обсягу у 236,7 млн. дол. США;

- дослідження питомої ваги зазначених підкомплексів агропродовольчої сфери регіону у структурі інвестування в результаті здійснення ЗЕД дозволили встановити відношення, де на частку регіонального сільського господарства, лісового та рибного господарств припадає станом на 2018 р. 5,73% (при середньому значенні за 2016-2018 рр. 8,98%), тоді як на частку переробної галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 94,27% (при 91,02%) відповідно тощо.

Встановлено, що головним інвестором, який інвестує кошти в розвиток АПС Причорноморського регіону є Кіпр. Це пов'язано насамперед з тим, що Кіпр є зоною, де діє пільгове оподаткування. Інвестиції з цієї країни впродовж останніх років займають більше половини від загального обсягу інвестицій, що вкладені в економіку району. Також інвесторами АПК району є Нідерланди,

Австрія, Бельгія, та Російська Федерація. На інші країни припадає менше 10% від загального обсягу іноземних інвестицій.

Дослідимо особливості прямого іноземного інвестування в окремих областях регіону.

Миколаївська область. Миколаївська область адміністративно складається із 19 районів. Кожен район характеризується значним внеском у розвиток агропродовольчого виробництва всього Причорноморського регіону.

Визначено, що за обсягами залучення ПІІ (акціонерного капіталу) в регіональну економіку можливим є виокремлення та групування адміністративних районів за рівнем інвестиційної привабливості, зокрема:

- райони із стратегічною інвестиційною привабливістю;
- райони із середньою інвестиційною привабливістю;
- райони із низькою інвестиційною привабливістю тощо.

Як видно з рисунку 3.16 на прикладі Миколаївської області до першої групи слід віднести Вознесенський, Жовтневий, Миколаївський, Кривоозерський Первомайський та Очаківський, райони. Основна причина їх більшої інвестиційної привабливості в АПС – кращий порівняно з іншими розвитком всіх галузей агропромислового виробництва. Друга група районів включає Арбузинський, Березанський, Веселинівський та Новоодеський райони. До третьої групи входять Баштанський, Березнегуватський, Братський, Владіївський, Доманівський, Єланецький, Казанський, Новобузький, та Снігурівський райони. В районах третьої групи представлене лише сільське господарство, що розвивається в основному у фермерських господарствах.

Таким чином, інвестиційний клімат Миколаївщини та сировинні ресурси області вже давно були добре оцінені іноземними міжнародними агропродовольчими компаніями, адже найбільш значні підприємства харчової галузі області – це підприємства саме із іноземними інвестиціями. Розглянемо ці компанії.

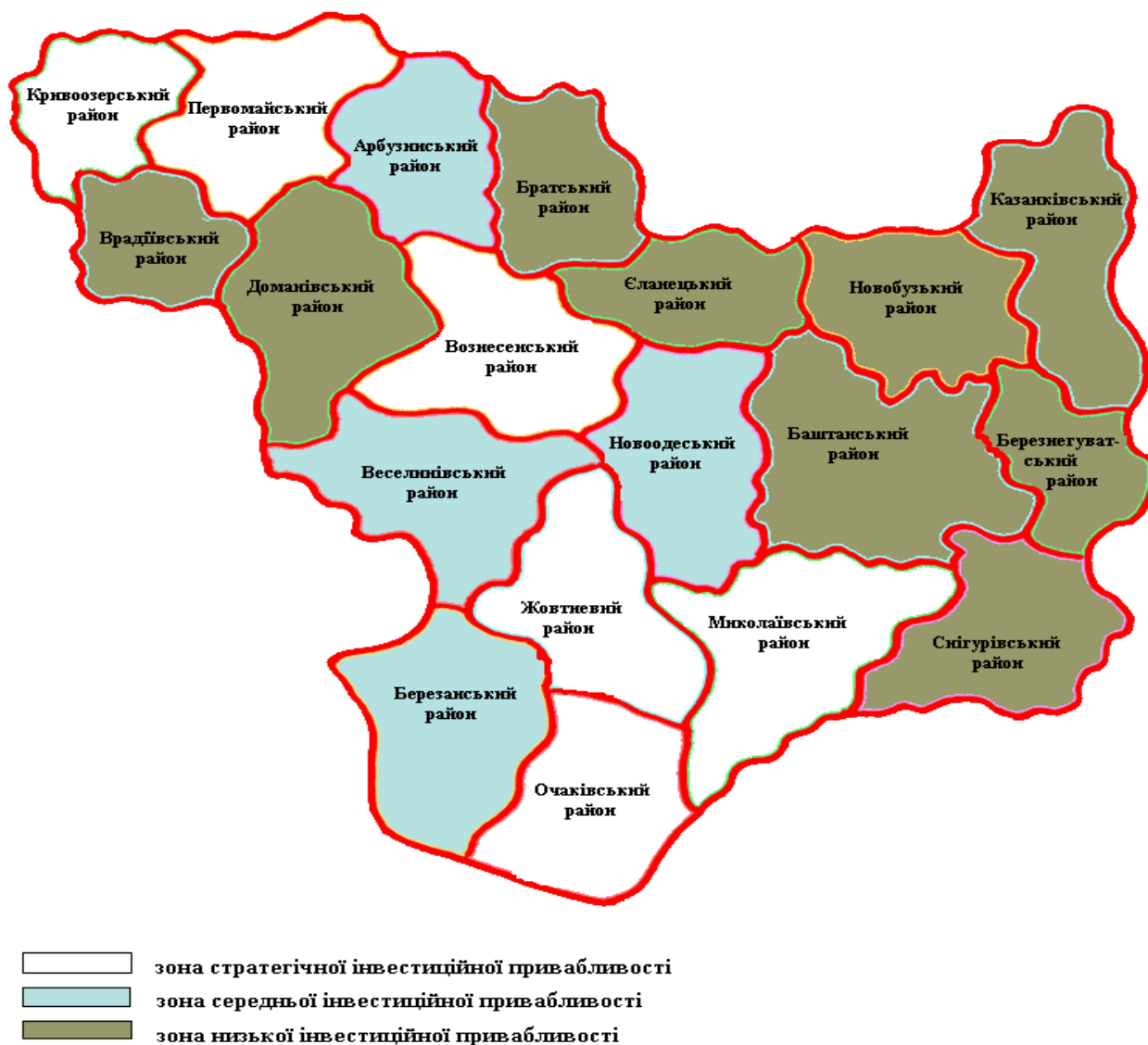

Рис. 3.16. Розподіл адміністративних районів Миколаївської області за рівнем інвестиційної привабливості аграрного сектору (станом на 01.01.2018 р.)

Так, ТОВ «Сандора» провідний виробник сокової продукції, вона входить до міжнародної компанії PepsiCo (США), а це другий за розміром у світі виробник напоїв та продуктів харчування. На українському ринку виробництва соків, за даними фахівців, ТМ Sandora тривалий час займає 45% ринку, обсяг експорту цієї компанії становить – 20% від загального виробництва. ПрАТ «Лакталіс-Миколаїв» репрезентує в нашій країні міжнародну групу Lactalis (Франція), це світовий лідер з виробництва сирів та молочних продуктів. Продукцію підприємства можна побачити на полицях вітчизняних магазинів під торговими марками President, Galbani, Lactel, Дольче, Лактонія, Фанні,

Societe. Важливий крок у розвитку цього підприємства є те, що з 2016 року воно було включено до офіційного листу експортерів в країни ЄС [148].

Миколаївське відділення ПАТ «САН ІнБев Україна» є підприємством міжнародного пивоварного концерну Anheuser-Busch InBev (Бельгія). Концерн є виробником міжнародних пивних брендів, таких як Budweiser, Stella Artois, Corona, Pilsner Urquell, Miller. В Україні компанія представлена трьома пивоварними компаніями: Чернігівським, Харківським та Миколаївським відділеннями «САН ІнБев Україна». До вітчизняних брендів належать марки пива «Чернігівське», «Рогань» та «Янтар».

Борошномельна та круп'яна галузь харчової промисловості представлено великим підприємством ПАТ «Миколаївський комбінат хлібопродуктів». Підприємство постачає хлібобулочну продукцію до м. Миколаїв та області, входить до групи компаній «Формула смаку» (вітчизняні інвестиції, м. Кіровоград, наразі м. Кропивницький).

ТОВ СП «НІБУЛОН» (вітчизняні інвестиції, м. Миколаїв) вважається одним з найбільш значних вітчизняних експортерів сільськогосподарської продукції (пшениця, кукурудза, ячмінь, жито, соняшник та ін.), частка цього підприємства в українському експорті зернових та олійних культур досягла 15% загального експорту України, вказане підприємство складає солідну конкуренцію іноземним зернотрейдерам. Географія експорту компанії охоплює 31 країну світу.

Необхідність подальшого зростання обсягів іноземних інвестицій у аграрний сектор Миколаївської області пов'язана з сезонністю сільськогосподарського виробництва та отриманням підприємствами фінансових результатів наприкінці року, в той час, коли вони потрібні на самому початку року та протягом здійснення діяльності, а також зі зменшенням частки сільськогосподарської техніки, яка є базисом результативної діяльності будь-якої аграрної компанії.

Надалі окреслимо найбільш значні фактори, які прямо впливають на обсяги залучення іноземних інвестицій в економіку Миколаївської області, серед них:

- фактори середовища непрямого впливу: економічні, політичні, ринкові, технологічні, соціальні та міжнародні фактори;
- фактори макросередовища: умови для економічних контактів із закордонними партнерами; мінливість законодавчої бази; негативний інвестиційний імідж; незадовільний рівень правового та судового захисту прав іноземного інвестора; відсутність координаційного центру з питань сприяння залученню іноземних інвестицій; рівень бюджетного фінансування; відсутність дієвої інформації про інвестиційне середовище; стан контролю за дотриманням стандартів безпеки та якості товарів; стан розробки і впровадження державних програм; особливості інвестиційної політики; стан податкової політики; кредитна політика; значне падіння темпів виробництва; значний науково-технічний потенціал; рівень зношеності матеріально-технічної бази; особливості впровадження новітніх технологій; наявні природні ресурси та географічне положення [158] .

Аналіз цих факторів дає можливість зробити висновок, що середовище, в якому діють іноземні інвестори аграрного сектора області в максимальній мірі є сприятливим, проте існує цілий ряд істотних проблем, які потребують усунення, серед них можна назвати: постійні зміни в інвестиційному, податковому та господарському законодавстві, майже повна відсутність страхування ризиків, значні податки, інфляція національної валюти, несприятливі погодні умови.

Херсонська область. В якості прикладу вдалої використання іноземного капіталу на підприємствах АПС Херсонщини можна назвати успішну діяльність спільних українсько-шведського підприємства «Чумак», українсько-американського «Фрідом Фарм» та інших. Реалізується проект СПП ПАТ «Чорнобаївське» зі спорудження птахокомплексу у с. Східне Білозерського району. Птахокомплекс заплановано на утримання 2,5 млн. голів молодняку

птиці та 5,0 млн. голів курей-несучок. Сьогодні вже побудовано 6 приміщень для вирощування молодняку птиці, продовжується робота із будівництва пташників, монтується обладнання. В наступні роки це дасть можливість отримувати до 1500,0 млн. штук яєць за рік., заплановано створити приблизно 200 робочих місць.

ПрАТ «Чумак» – компанія національного рівня, яка перебуває на ринку продуктів більше ніж 20 років та є однією з найбільш значних в переробній галузі України, до складу асортименту входить понад 10 найменувань харчової продукції, які успішно експортують до таких країн як Канада, США, Казахстан, Грузія, Ізраїль, Іспанія, країни Балтії та на інші світові ринки. Компанія є власністю одного із головних іноземних інвесторів Херсонщини – Карлу Стурену, що є почесним консулом Королівства Швеція в м. Каховка. Компанія була заснована ще 1996 року у місті Каховка і є одним із найперших інвестиційних проектів на Херсонщині [148] .

ТОВ «Каховка Протеїн Агро» – один з найбільших в Україні комплексів із переробки соєвих бобів, що динамічно розвивається завдяки новітньому обладнанню провідних зарубіжних компаній, відповідаючого світовим стандартам виробництва, наявність власного елеватора дає можливість зберігати до 40 000 т соєвих бобів.

Каховська філія ПрАТ АТ «Каргілл» представляє маслоекстракційний завод великої потужності на півдні України. «Каргілл» – один з найбільших в Україні експортерів олійних культур, зерна та продуктів їх переробки.

На Херсонщині працюють також наступні компанії з іноземними інвестиціями – «Данон» (Франція) «Грін тім» (Швеція). Компанія «Агрофьюжен» почала виробляти органічну продукцію. Експорт в 2018 році був спрямований до 84 країн світу, тоді як у 2017 році було лише 77 країн. Зовнішньоторговельний обіг складає 193 млн. дол., з 2015р. збільшився на 45%.

Одеська область. До основних країн-інвесторів підприємств АПК, на які припадає майже 84 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр

(35%), Сінгапур (16%), Нідерланди (6%), Велика Британія (7%), Німеччина (5%), США (4%), Монако (4%), Франція (4%), Швейцарія (3%).

Географічна структура залучення прямих іноземних інвестицій в розвиток агропродовольчого виробництва Одеської області в 2017 році зображена на рис. 3.17.

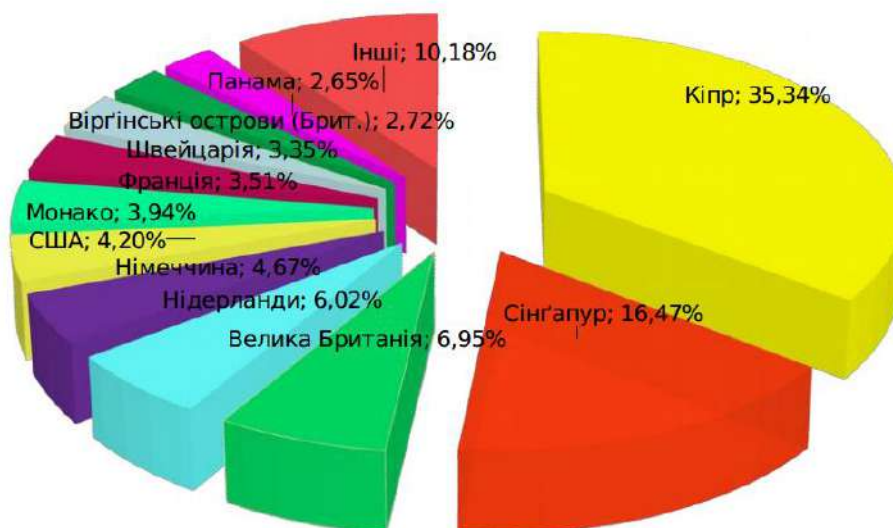

Рис. 3.17. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в розвиток агропродовольчого виробництва Одеської області.

Джерело: авторська розробка за даними [110]

Основний напрямок зовнішньоекономічної активності суб'єктів АПС області – експорт соняшникової олії. Так, у 2015-2016-му маркетинговому році (1 вересня 2015 – 31 серпня 2017 року) світовий експорт соняшникової олії склав 7,48 мільйони тон, з яких на Україну припадало 4,1 мільйонів тон. Більше всього олії виробляють саме на Одещині. Так, уже понад року недалеко від порту «Південний», що на Одещині, діє великий олієекстракційний завод компанії Allseeds. Компанія представила амбітні плани – до 2020 року збільшити потужність переробки на підприємстві в чотири рази. Обсяги інвестицій у це підприємство склали 200 млн. дол., компанія також планує залучити в цілому ще 400 млн. дол. [110].

У квітні 2017 року було відкрито зерновий термінал потужністю 2 мільйони тон на рік, який будувався протягом 20 місяців за участі державної китайської компанії та міжнародного зернотрейдера Cofco Corporation, які вклали у це 75 мільйонів доларів.

У березні того ж 2017 року було відкрито й зерновий термінал в Іллічівському порту за участі швейцарської компанії Risoil S. A., що вклала в цей проект 70 мільйонів доларів. Цікаво, що до складу терміналу входить величезний склад, де можна зберігати одночасно 30 тис. тон зерна.

З огляду на функціонування і розвиток агропродовольчої сфери ефективність залучення іноземних інвестицій перебуває у тісному зв'язку із підвищенням економічної ефективності основних галузей, що її формують. Зважаючи на це, при оцінці зовнішньої торгівлі та міжнародного співробітництва необхідно враховувати специфічні ознаки та особливості діяльності в агропродовольчому виробництві, адже його динаміка та ефективність значною мірою залежить не лише від економічних, але й природно-кліматичних, біологічних та інших чинників сільськогосподарського та продовольчого виробництв.

За результатами досліджень значної кількості науковців встановлено, що надходження прямих іноземних інвестицій поліпшує стан і результативність агропродовольчої сфери, сприяє залученню інноваційних технологій, поліпшенню якості переробки та зберігання агропродовольчої продукції, використанню ресурсів, насиченості внутрішнього ринку високоякісним продовольством, створенню нових робочих місць, нарощуванню експортного потенціалу, налагодженню економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами тощо [143].

При цьому до числа основних переваг такого інвестування віднесено:

- сучасні технології виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- прозорість ведення бізнесу;

- застосування міжнародних стандартів менеджменту, екологічної безпеки, охорони праці та якості продукції;
- нові робочі місця та зменшення рівня безробіття;
- додаткові податкові надходження тощо.

На сучасному етапі розвитку, як показує аналіз, для агропродовольчих товаровиробників найважливішими залишаються зовнішні фактори інвестування. Постійна зміна «правил гри», недостатній захист прав інвесторів, зростання податкового тиску, щорічне зростання цін на ліві матеріально-технічні ресурси промислового походження на 15-30%, зниження купівельної спроможності населення – без вирішення цих проблем інвестиційна діяльність в АПС не матиме інтенсивного характеру.

В той же час інвестиційні процеси у вітчизняній АПС суттєво поліпшилися. Про поліпшення інвестиційного клімату (крім реальних інвестицій в фізичні активи) також свідчать очікування інвесторів на фінансових ринках. Зокрема, станом на 6 червня 2017 р. вперше з жовтня 2014 р. загальна ринкова вартість українських публічних аграрних компаній перевищила 3,5 млрд. доларів США. 94 % вартості обраних компаній складають компанії KERNEL – 43,5 %, МНР – 31,3 %, ASTARTA – 12,4 %, OVOSTAR – 4,5 % і ІМС – 2,5 % [166]. Крім того, Україна покращила свій кредитний рейтинг в міжнародному економічному списку. Він змінився з Саа3 до Саа2, що означає зміна прогнозу зі «стабільного» на «позитивний» [143].

Інвестиційне пожвавлення відбулося більшою мірою завдяки початку реалізації відкладених раніше планів бізнесу через поліпшення очікувань власників бізнесу щодо перспектив в Україні. Крім того, на поліпшення показників вплинуло проведення структурних реформ в Україні, що допомогло країні впоратися з борговим навантаженням і поліпшити позиції на зовнішніх ринках. До того ж, позитивний вплив справили і певні зрушення, що відбулися в економіко-правовому полі, так, згідно зі змінами в податковому кодексі, було скасовано спецрежим ПДВ. Реформа інституційної структури у сфері

інвестиційної політики все ще триває, і має також спрацювати на розв'язання проблем, про які йшлося вище.

Певними позитивними рішеннями та реальними заходами, що реалізуються в цьому напрямі вже є:

1. На сьогодні в Україні створено правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства. Законодавство України визначає гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні.

2. Багато процедур, що були поживним середовищем для корупції, зараз оптимізують після ухвалення у 2015 р. Закону України №191-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [393].

3. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації [381].

До того ж реалізація стратегічних пріоритетів державної політики розвитку інвестиційної інфраструктури агропродовольчого виробництва пов'язана із формуванням системи, яка визначає сукупність відповідних інституційних елементів, поєднаних у вертикальному та горизонтальному вимірах із відповідними взаємозв'язками між ними та ресурсним забезпеченням. Створення такої комплексної, динамічної і структурно збалансованої системи спроможне в достатній мірі активізувати інвестиційні процеси, здатні забезпечити виробничо-технологічну модернізацію, розширення виробничих потужностей, підвищення ефективності, зміцнення конкурентоспроможності та реалізацію економічного потенціалу агропромислового виробництва України.

Система інвестиційної інфраструктури агропродовольчого виробництва набуває характеру горизонтально-вертикальної співпраці (у вигляді т. зв.

«карти» інституційних елементів на перетині площин «рівні управління – функції»), де горизонтальна взаємодія проявляється через створення і забезпечення координації діяльності інституційних елементів системи на мікро, мезо, галузевому, макро та глобальному рівнях, а вертикальна інтеграція – взаємодію елементів системи в цілях реалізації головних функцій, що має виконувати повноцінна і розвинена інвестиційна інфраструктура галузевого комплексу тощо.

3.3. Дослідження стану та особливостей розвитку зовнішньоекономічного співробітництва суб'єктів агропродовольчого виробництва

Міжнародні відносини між Україною та Європейським Союзом, розпиналися з і рудня і 99 і року, коли співтовариство Євросоюзу в особі Міністра закордонних справ Нідерландів, як головууючої в ЄС, визнала незалежність України. При цьому в новітній історії правовим базисом відносин між Україною та ЄС є «Угода про партнерство та співробітництво (УПС)» від 16 червня 1994 р., що набула своєї чинності від 01.03. 1998 р.

На сьогодні вже є цілком зрозумілим, що саме в цьому документі окреслені межі міжнародного співробітництва в сфері політичних, торговельно-економічних та гуманітарних аспектів. Так, у рамках Угоди про партнерство та співробітництво визначено спектр стратегічних пріоритетів міжнародної співпраці, до числа яких увійшла - енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, удосконалення законодавства України до нормативів та вимог ЄС, екологія та охорона навколишнього середовища, логістика, транскордонне співробітництво, співробітництво у сфері науки, технологій та космосу тощо [164].

За даними Держстату України протягом 2018 року Європейський Союз залишався ключовим торговельним партнером України з питомою вагою торгівлі товарами та послугами 41,1% від загального обсягу торгівлі України

[189]. Загальний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС склав 49 317,1 млн. дол. США. У 2018 р. обсяги українського експорту до країн ЄС (28 країн) становили 23 032 млн. дол. США, що на 14,3% перевищило показник попереднього року. Імпорт з країн ЄС (28 країн) у 2018 р. дорівнював 26 285,1 млн. дол. США, що на 12,7% перевищило показник за відповідний період попереднього року [189].

Правова основа співробітництва між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку, регіонального та транскордонного співробітництва визначена положеннями статті 27 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС «Транскордонне та регіональне співробітництво» [488].

«Агропродовольча сфера України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. Динамізація вітчизняного сільського господарства і швидкий розвиток світових ринків аграрної сировини вимагає постійного аналізу змін обсягів виробництва аграрної продукції як за регіонами планети, так і за окремими країнами – основними її виробниками» [189].

В сучасних умовах трансформації ринкової економіки та жорсткої конкуренції на міжнародних ринках товарів та послуг важливим інструментом в механізмі зовнішньоекономічної політики будь якої країни виступає зовнішня торгівля. Зважаючи на те, що високий рівень соціально-економічного розвитку держави в значній мірі залежить від зовнішньої торгівлі, а інтернаціоналізація виробничої сфери розпочиналася саме зі сфери товарного обігу, остання займає особливе місце в складній системі міжнародних економічних відносин [342].

Так, розвиток зовнішньої торгівлі обумовлює забезпеченість країни необхідними ресурсами, захищає торгівельні інтереси та стабілізує зростання національного доходу, тоді як проблеми залежності економіки від монопольних імпортерських ринків постачання товарів та ресурсів, відсутність дієвої

зовнішньоторговельної інфраструктури, але все зазначене обумовлює гостру потребу в удосконаленні зовнішньоекономічної діяльності країни та її структурних елементів (компонент) [342].

Надзвичайна динамічність зовнішньої торгівлі в новітній історії, зумовлена значною мірою розвитком спеціалізації та інтернаціоналізації виробництва, лібералізацією міжнародної торгівлі, високими темпами розвитку індустріалізації країн тощо. Все це, вказує на те, що панівні позиції світової торгівлі обіймають розвинуті країни, питома вага яких як в загальному експорті, так і імпорті сягає 2/3 обсягу. Відповідно близько 1/3 світових експорту та імпорту припадає на країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою. [259, с. 59].

Ефективність ЗЕД, крім удосконалення виробництва якісної конкурентоспроможної продукції у необхідній кількості, розвитку інфраструктурного забезпечення для здійснення зовнішньої торгівлі продукцією аграрного виробництва та переробної промисловості, обумовлює значну залежність від масштабів міжнародного співробітництва суб'єктів АПС. З огляду на це, оперативний аналіз динаміки зовнішньоторговельних показників при торгівлі агропродовольчою продукцією є своєчасним та актуальним.

Для України, з її потужним агропромисловим потенціалом, сприятливими природно-кліматичними умовами, величезною площею земель сільськогосподарського призначення, розвинутою транспортною мережею та іншими сприятливими чинниками, зовнішньоторговельна діяльність на світовому ринку агропродовольчої продукції може стати основою для подолання економічної кризи і початку економічного зростання. Враховуючи, що динаміка і результативність експортних операцій з продукцією аграрного сектору у великій мірі залежить від кон'юнктури світового ринку сільськогосподарської продукції та волатильності цін на певні товарні групи,

посилюється актуальність аналізу даних процесів і пошуку джерел нарощування вартісних обсягів експорту [515].

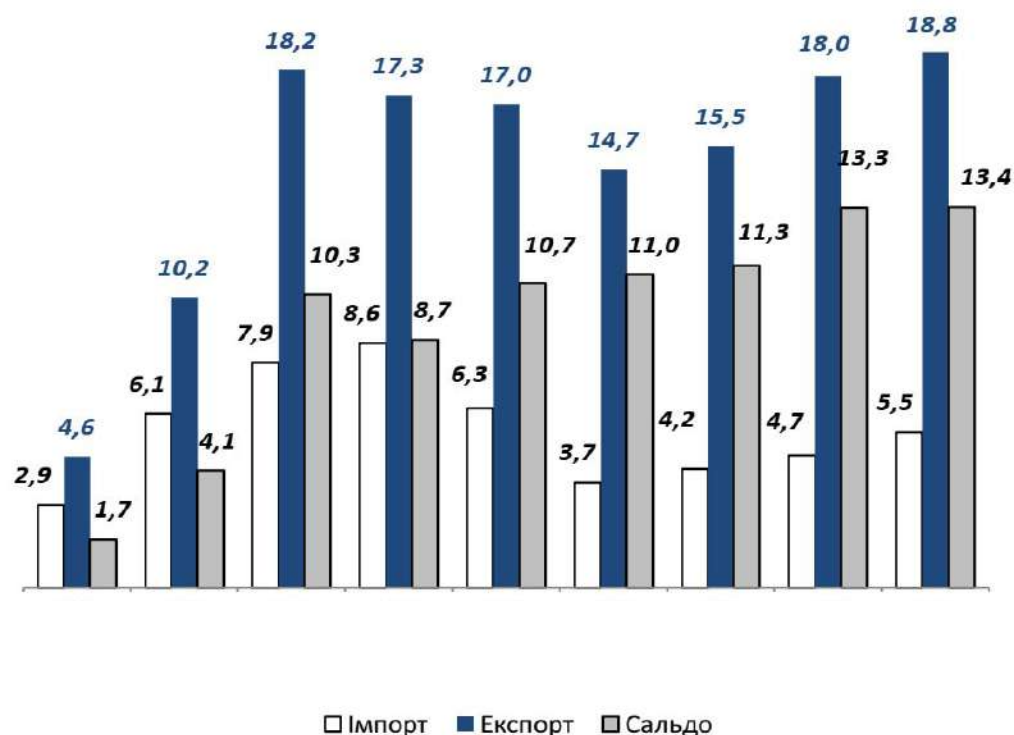

Рис. 3.18. Динаміка зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України по рокам, млрд. дол. США

Джерело: авторська розробка за даними [189, 342, 259, 515]

Аграрне виробництво в сучасних умовах ринкових трансформацій та суспільно-політичних криз є одним з основних джерел валютних надходжень до бюджету держави.

Критичний аналіз ретроспективи зовнішньоторговельного балансу у період 2005-2018 рр. доводить відсутність усталених тенденцій у розвитку міжнародної торгівлі України агропродовольчою продукцією, що відзначалися як значним зростанням (у 3,5 рази у період 2005-2012 рр. та у 1,3 рази – 2015-2018 рр.), так і суттєвим спадом товарообігу агропродукції (у 2015 р. до 11,0 млрд. дол. США) тощо (рис. 3.18).

Одним із головних напрямів вирішення проблем реалізації агропродовольчої продукції, який обумовлює можливості трансформації сільського господарства й виробництва продовольства в розряд

високоєфективних та високотехнологічних галузей, є експорт агропродовольчої продукції АПС [4, с. 142].

Несприятливість кон'юнктури світового ринку продовольства, втрата Україною певних ринків збуту та виробничих потужностей для традиційного експорту, що призвели до його значного скорочення, нестабільна політико-економічна ситуація в окремих районах Луганської і Донецької областей, значна сировинна спрямованість вітчизняного експорту, відсутність доступу до кредитних ресурсів, системні проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності (відшкодування ПДВ, валютне, митне та податкове регулювання) безумовно вказують на складні часи, що переживає український агропродовольчий експорт протягом останніх років [316, с.61].

З іншої сторони, саме за рахунок продуктів розвинутої АПС держава забезпечує своє населення необхідними продуктами харчування власного виробництва, обсяги якого за більшістю позицій суттєво перевищують можливості внутрішнього споживчого ринку, тож має значні можливості для експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

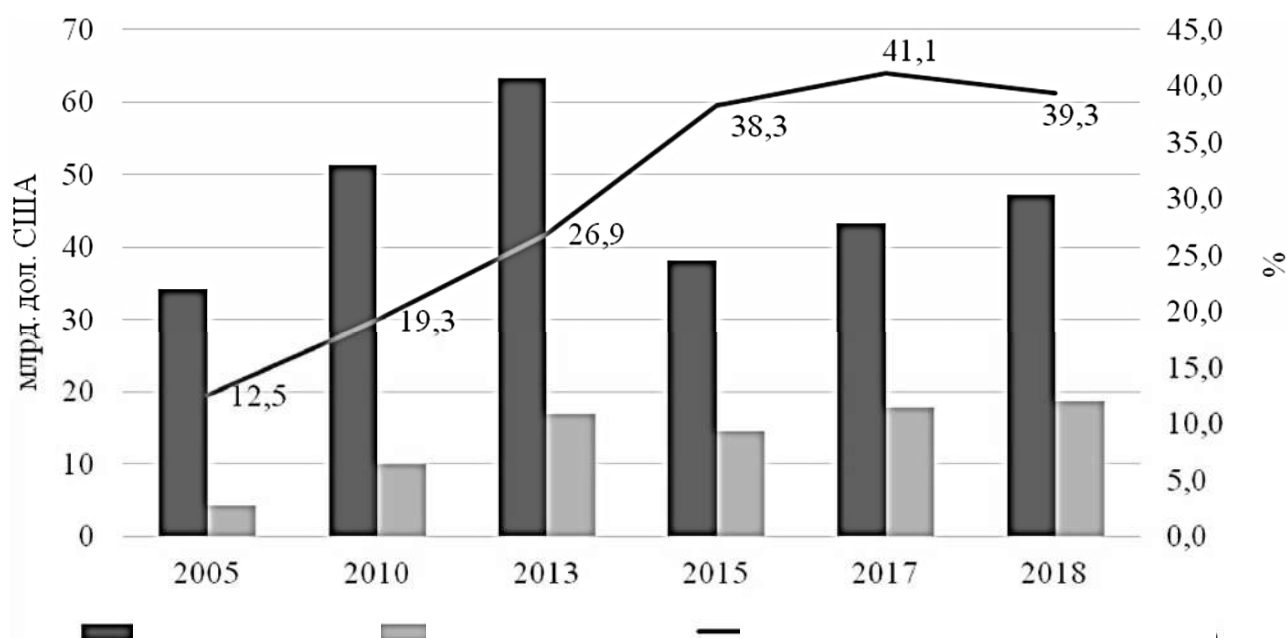

Рис. 3.19. Динаміка обсягів загальнотоварного експорту (всього) і аграрного сектору України у період 2005-2018 рр. (млрд. дол. США)

Джерело: розраховано автором за даними [110]

Тенденцією протягом 2012-2016 рр. було скорочення виручки від експорту товарів з одночасним скороченням експорту агропродовольчої продукції. Не дивлячись на загальний негативний тренд, у 2017 р. спостерігалось зростання експорту, в тому числі і на сільськогосподарську продукцію. За 2017 р. загальний експорт продукції склав 43,3 млрд. дол. США, що на 19% більше ніж за 2016 р. Станом на першу половину 2018 р. загальний експорт продукції з України становив 23,3 млрд. дол. США, що на 3% менше порівняно з аналогічним періодом минулого року (рис 3.19).

Дослідження динаміки агропродовольчого експорту виявили аналогічний тренд як і решта експортних товарних груп, однак обсяги скорочення експорту агропродовольства були дещо меншими від загального і, не зважаючи на рецесію після кризових 2012/2014 рр., зростання поставок мало місце вже у 2016 р. Ретроспективно рекордний обсяг агропродовольчого експорту спостерігався у 2012 р., коли становив понад 17,9 млрд. дол. США. Досягнути цього рівня майже вдалося у 2017 р. – коли обсяги агропродовольчого експорту сягнули 17,8 млрд. дол. США. При цьому, частка агропродукції та продовольства у загальних обсягах українського експорту складала близько 40%. З початку нового тисячоліття вартість вітчизняного агропродовольчого експорту зросла в 4 рази (з 4,3 млрд. дол. США у 2005 р. до 18,6 млрд. дол. США у 2018 р.), а його питома вага у структурі загальнодержавного експорту зросла більш ніж у +3,3, рази (з 11,8% до 39,3%).

Приріст обсягу загального експорту товарів з України за вказаний період досягнув +37,9%: з 34,3 млрд. до 47,3 млрд. дол. США., що пояснюється несприятливою кон'юктурою світового ринку, зміною пріоритетів щодо партнерства у зовнішній торгівлі та скороченням обсягів співпраці, посиленням вимог зовнішніх ринків щодо якості вітчизняної продукції, посиленням валютного контролю за імпортними операціями тощо.

Конкуентоспроможність вітчизняної агропродукції забезпечила прискорене зростання експорту в 2018 р. на +84,3% проти показників 2010 р. до рівня у 18,8 млрд. дол. США, як результат, спричинила покращення торговельного сальдо, середньорічне значення якого за 2015-2018 рр. (12,3 млрд. дол. США) майже у 1,3 рази перевищило аналогічний показник 2012-2014 рр. (9,9 млрд. дол. США).

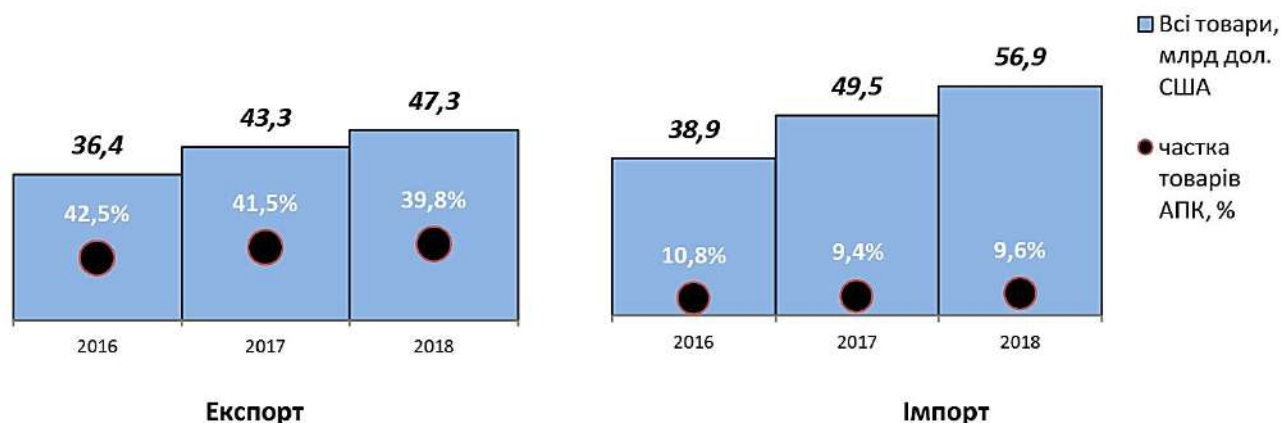

Рис. 3.20. Частка агропродовольчої продукції у загальнотоварному експорті/імпорті України, %

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

Починаючи з 2015 р. спостерігається позитивна динаміка як по експорту продукції агропродовольчої сфери, який на період 2018 р. зріс на +27,9%, так і за імпортом продовольства, що характеризується приростом у +48,6 в.п. При цьому торговельне сальдо залишається позитивним у межах 11,0-13,4 млрд. дол. США тощо.

Дослідження динаміки загальнотоварного експорту та імпорту України у період 2016-2018 рр. (рис. 3.20) дозволило констатувати:

1) позитивну динаміку щодо зростання за досліджуваний період як загальнотоварного експорту +29,9% до 47,3 млрд. дол. США, так і обсягу загальнотоварного імпорту на +46,3% до 56,9 млрд. дол. США проти показників 2016 р. відповідно;

2) дослідження питомої ваги агропродовольчої продукції у загальнотоварному зовнішньоторговельному обороті виявило негативну

динаміку з вказаний період як за експортом агропродовольчої продукції на -6,4 в.п. до рівня у 39,8%, так й імпортом – на -11,2 в.п. до 9,6% відповідно.

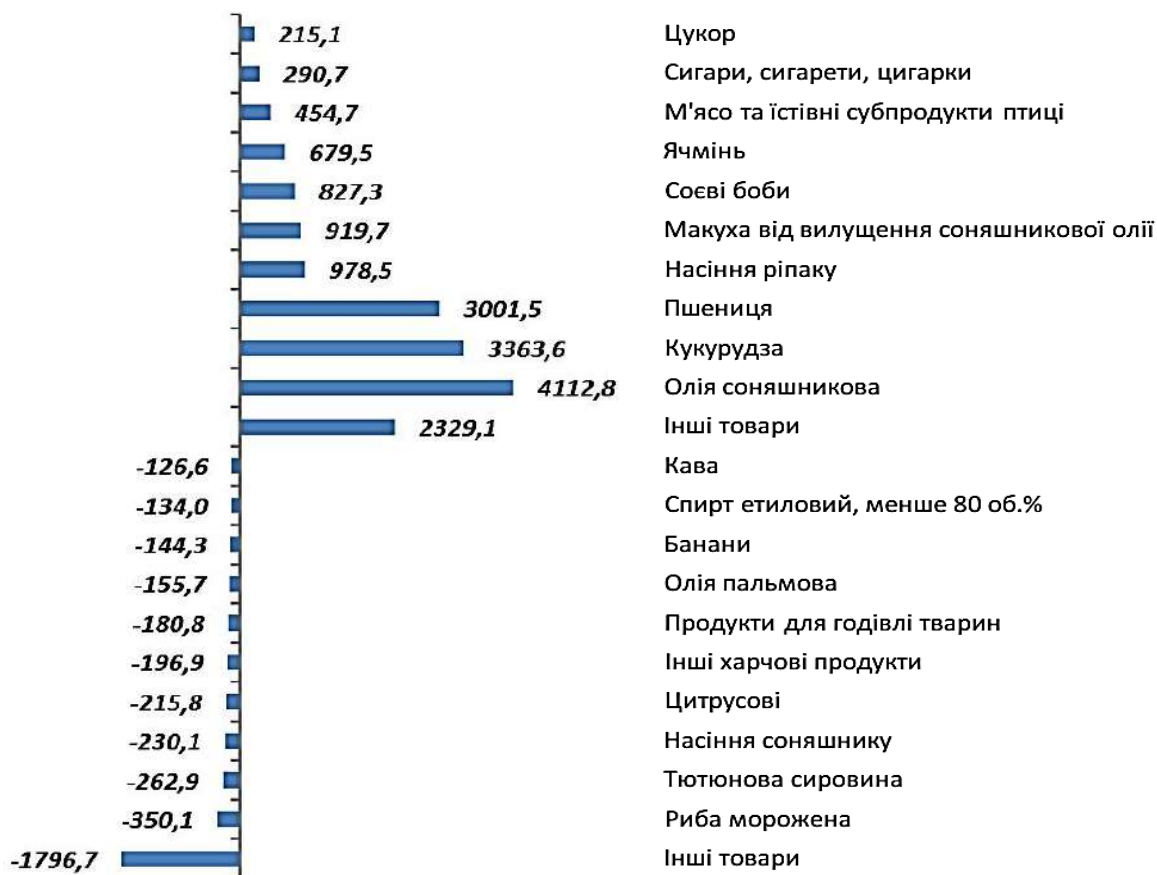

Рис. 3.21. Товарна структура сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, у 2018 році, млн. дол. США
Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

У 2018 р., з-поміж агропродукції, яка сформувала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, слід відзначити олію соняшкову, кукурудзу та пшеницю, які разом забезпечили профіцит 10,4 млрд. дол. США. (рис. 3.21). Негативне сальдо сформували в основному насіння соняшнику, риба морожена та тютюнова сировина (разом – мінус 843,1 млн. дол. США).

У 2018 р. понад 56,0% валютної виручки від експорту агропродовольчих товарів забезпечили олія соняшникова (21,8%), кукурудза (18,6%) та пшениця (15,9%). Частка ж більшості товарів не перевищила 5,0%, за винятком лише насіння ріпаку (5,4%) (рис. 3.22).

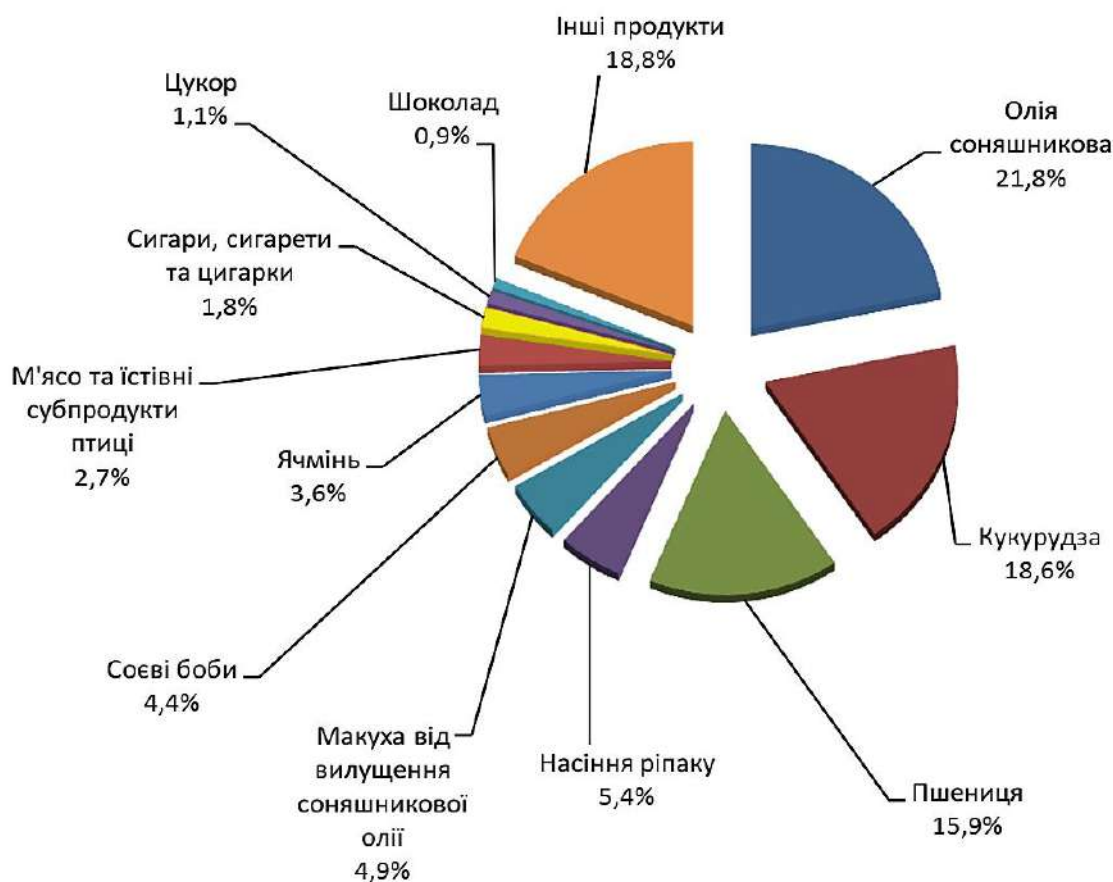

Рис. 3.22. Товарна структура агропродовольчого експорту України у 2018 році

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

Велике значення для розвитку економіки держави має також імпорту товарів, що забезпечує наповнення національного ринку дефіцитними товарами; доступ до дешевих та якісних готових виробів, сировинних матеріалів, вузлів та комплектуючих деталей; налагодження сталих виробничих зв'язків щодо кооперування виробництва з іноземними партнерами; впровадження нових технологій завдяки поширенню ввезення наукоємних товарів; зростання конкуренції та стимулювання підвищення виробництва на національній території [251, с. 161].

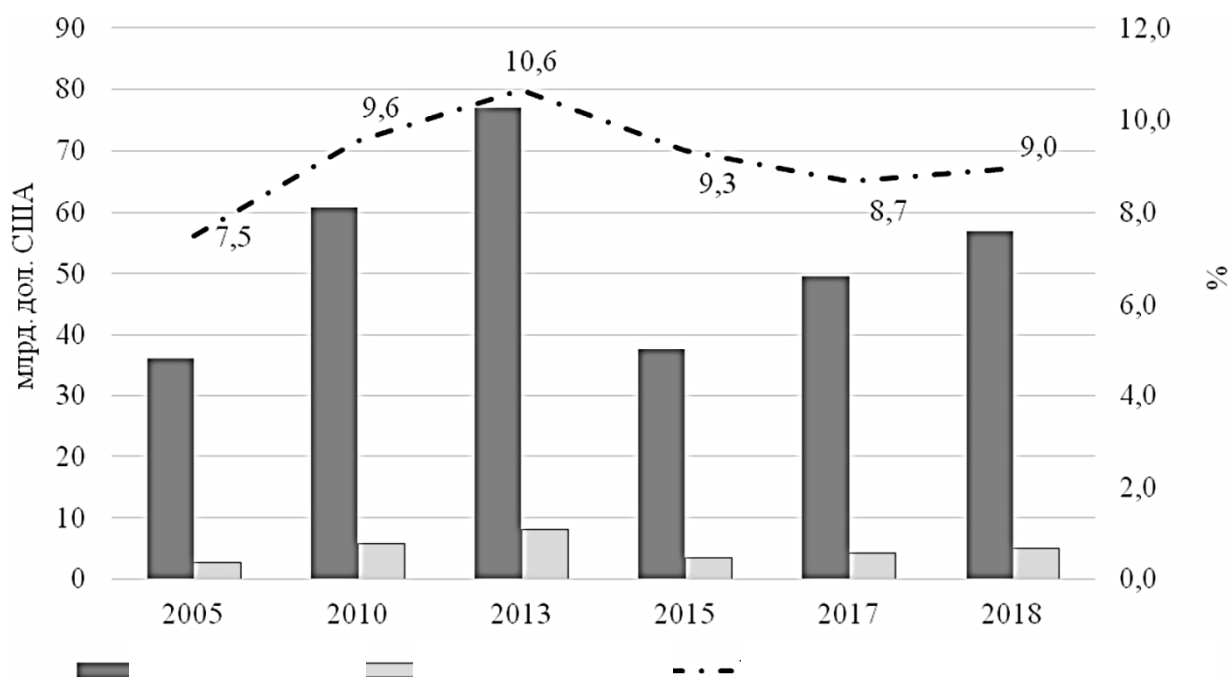

Рис. 3.23. Динаміка обсягів імпорту усього і аграрного сектору України, 2005-2018 рр. (млрд. дол. США)

Джерело: розрахунок автора за даними [110]

На противагу, динаміка імпорту агропродовольчої продукції до України не відзначається такими значними змінами в обсязі та структурі, як агропродовольчий експорт (рис. 3.23). Так, у 2018 р. частка імпорту аграрної продукції та продовольства в країну в розрізі загального імпорту становила 9%, тоді як станом на 2005 р. – 7,5%. При цьому, загальна вартість агропродовольчого імпорту зросла за період 2005-2018 рр. на +88,9% з 2,7 до 5,1 млрд. дол. США. За результатами порівняного аналізу встановлено, що обсяги імпорту агропродовольчої продукції до України у 3,6 рази поступаються рівню її експорту. Загалом, аналіз структури імпорту останніми роками характеризується звуженням його товарного асортименту, що є наслідком зниження доходів населення, його купівельних настроїв, скорочення потреби у високотехнологічному імпорті, викликані девальваційними процесами, посиленням протекціоніських заходів, загостренням військового конфлікту на територіях промислового виробництва.

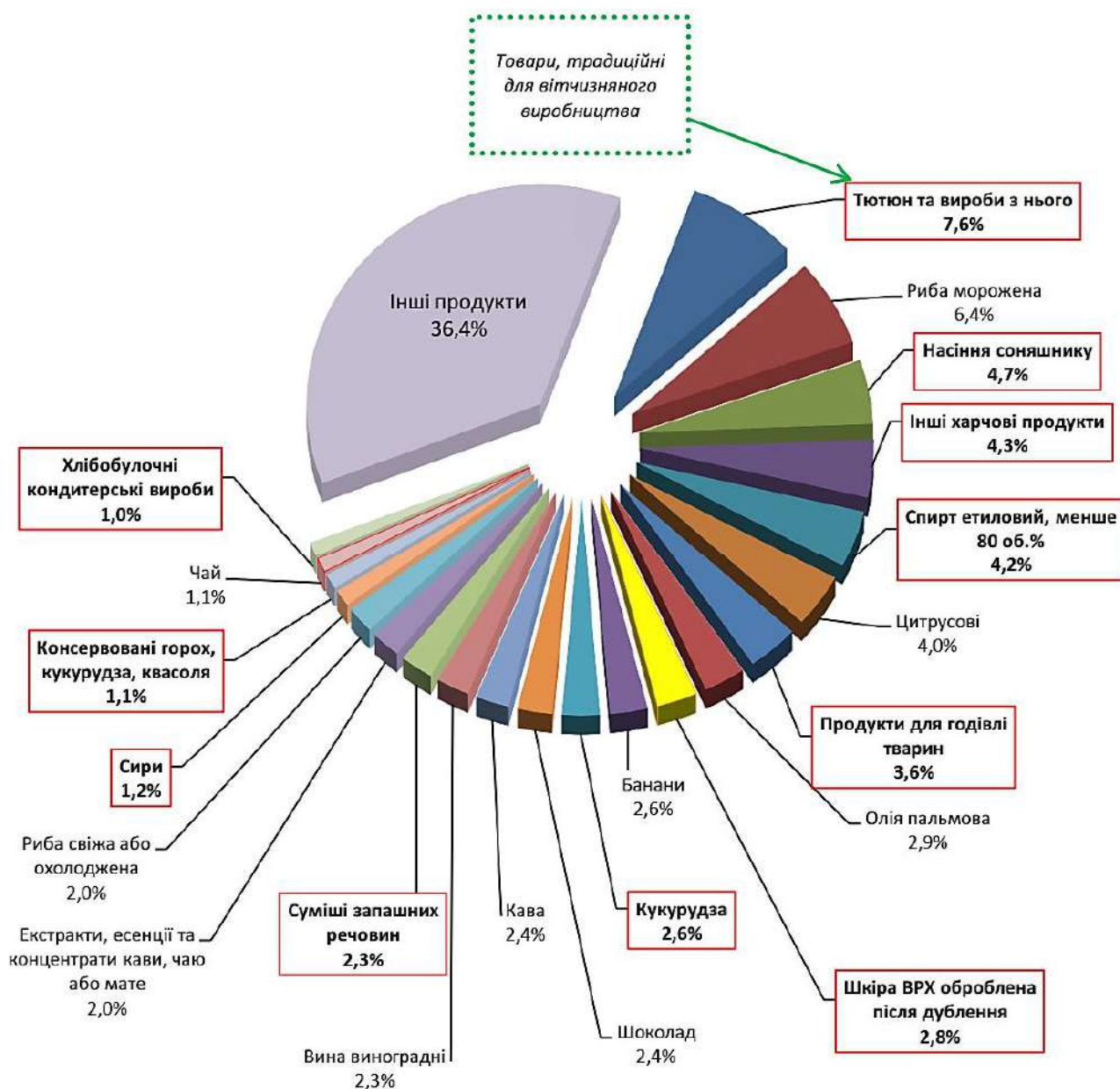

Рис. 3.24. Товарна структура імпорту агропродовольчих товарів в Україні у 2018 році

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

Аналіз товарної структури агропродовольчого імпорту АПС вказує на те, що його основою на період 2018 р. залишаються насіння соняшнику, риба морожена, цитрусові, тютюн, кукурудза, інші харчові продукти та продукти для відгодівлі сільськогосподарських тварин (рис. 3.24).

Водночас, за результатами досліджень 35,5% або 1939,5 млн. дол. США імпорту агропродовольчих товарів – це товарообіг, що не відноситься до

розряду критичного імпорту, виробництво яких є традиційним для регіонів України.

Діагностика значущих змін в зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією виявила (рис. 3.25 та 3.26):

- у 2018 р. порівняно із 2017 р., відбулося стрімке зростання експорту таких товарів вітчизняного виробництва: жита – у 4,2 рази; капусти – у 2,4; олії ріпакової – у 2,2; яблук та груш, моркви та буряка – у 1,8; спирту етилового – у 1,6; волоських горіхів, картоплі та цибулі – у 1,3 рази відповідно тощо.

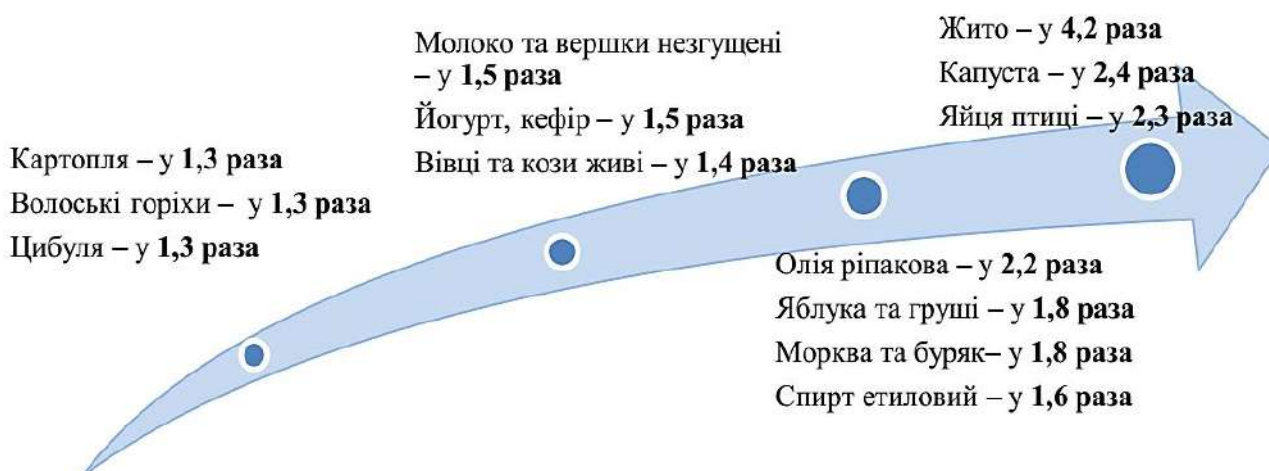

Рис. 3.25. Товари-лідери за темпами росту агропродовольчого експорту в Україні у 2018 р. (порівняно з 2017 р.)

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

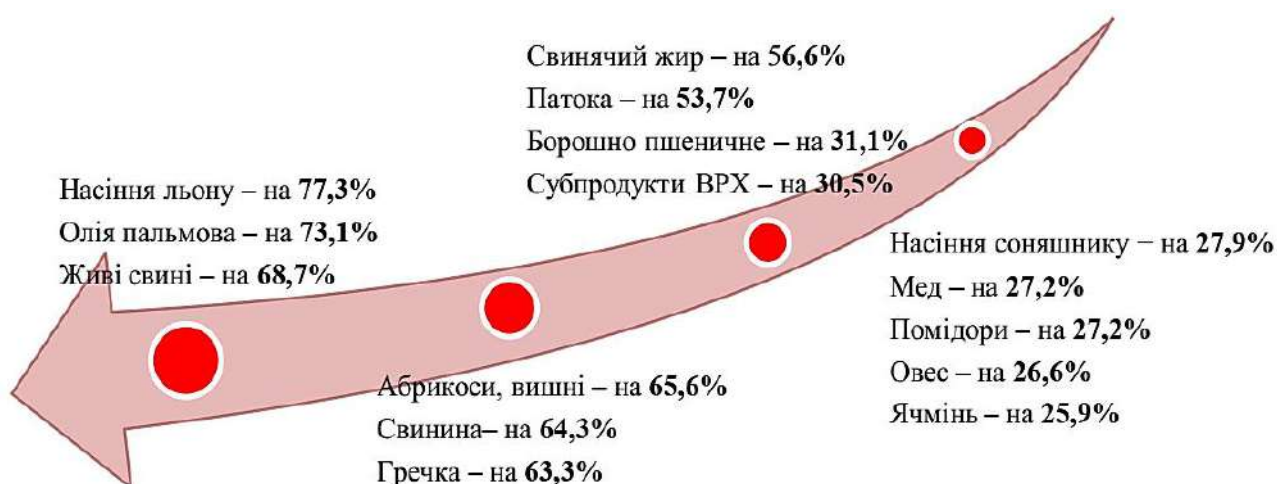

Рис. 3.26. Товари з обвальним зниженням агропродовольчого експорту в Україні у 2018 р. (порівняно з 2017 р.)

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

При чому, зростання експорту жита відбулося за рахунок – Тунісу та Польщі; яблук та груш – Білорусі та Молдови; капусти – Білорусі; спирту етилового (80 об.% або більше) – Польщі; овець та кіз – Туреччини; олії ріпакової – Франції; моркви та буряка – Румунії та Молдови; волоських горіхів – Туреччини, Франції та Білорусі;

- у 2018 р. проти 2017 р. відбулося обвальне зниження експорту насіння льону та соняшнику, гречки, ячменю та вівса, олії пальмової, меду натурального, потоки, свинини та субпродуктів ВРХ тощо.

Зовнішньоторговельне сальдо при реалізації агропродовольчої продукції в останні роки залишається позитивним, тоді як загальна вартість всіх імпортованих товарів, у переважаючій ретроспективі, перевищувала обсяги загального експорту.

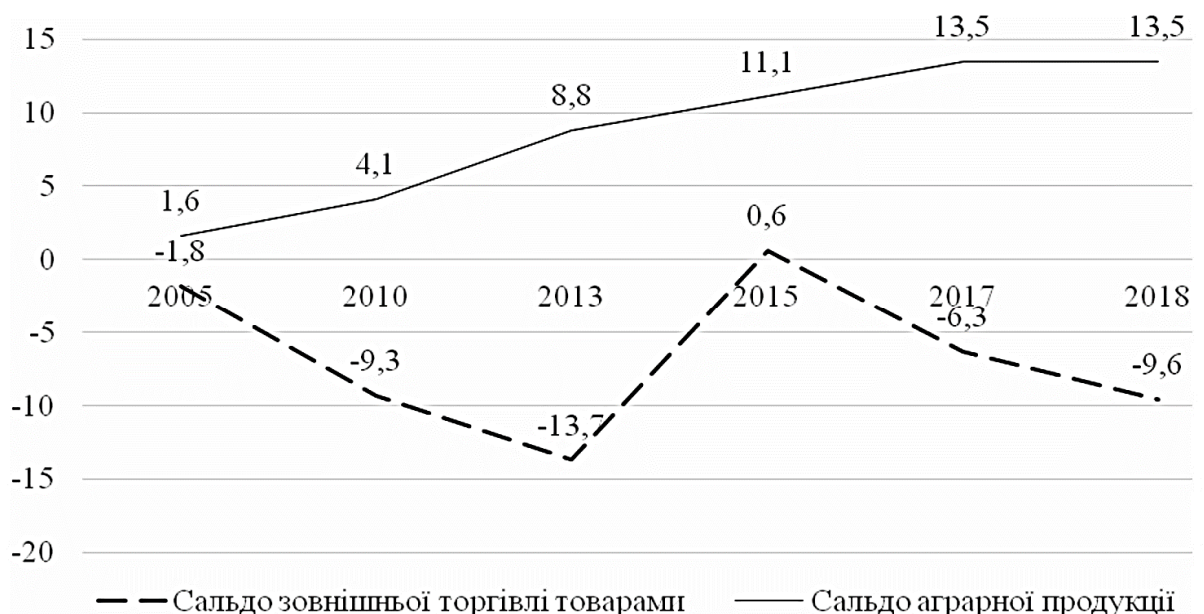

Рис. 3.27. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі товарами і аграрної продукції України, 2005-2018 рр. (млрд. дол. США)
Джерело: розрахунок автора за даними [110]

Зокрема, за оперативними даними, у 2018 р. загальне сальдо зовнішньої торгівлі товарами є негативним (-9,6 млрд. дол. США), у той час як агропродовольче сальдо позитивне (+13,5 млрд. дол. США) (рис. 3.27). Вплив географічної експозиції зовнішньої торгівлі на економічне зростання може

виявлятися через широкий аналітичний спектр: залежність обсягів і структури торгівлі від відстані до країни-торговельного партнера, традиційні економічні та суспільно-політичні зв'язки, відкритість для інвестицій з певного регіону, інтенсивність науково-технічної співпраці тощо [520, с. 41]. Дефіцит зовнішньоторговельного балансу, загальне зниження ВВП є також результатом змін у географічній структурі міжнародної торгівлі [100, с. 112].

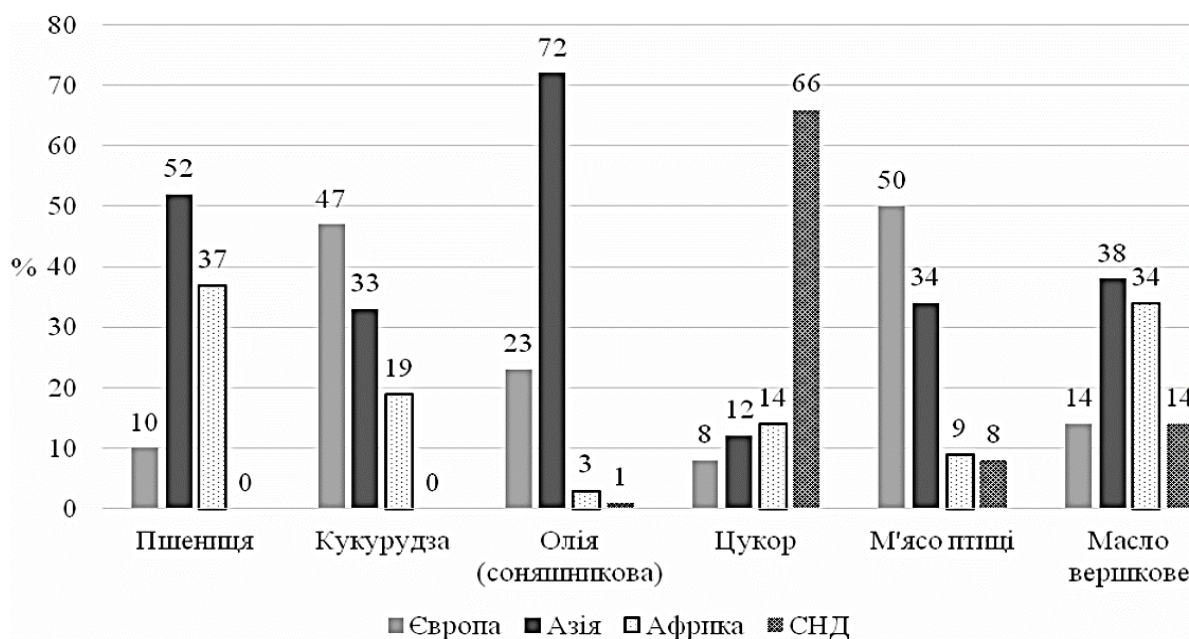
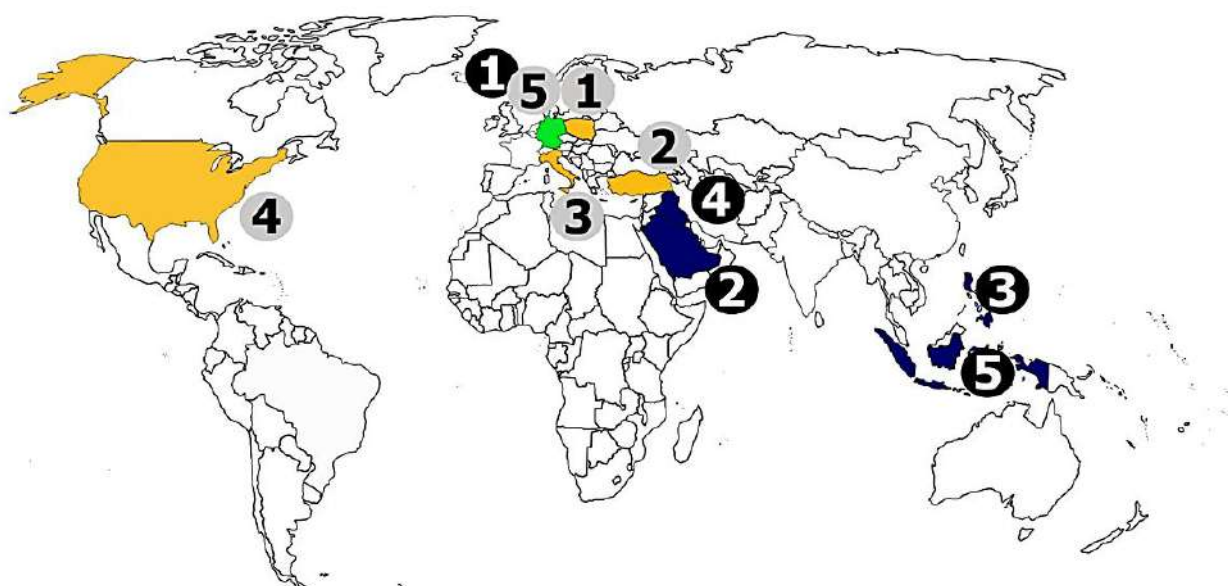

Рис. 3.28. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції 2018 рр. (млрд. дол. США)
Джерело: розрахунок автора за даними [110]

На противагу загальному зменшенню експорту та імпорту агропродовольчої продукції в географічному контексті окремі країни значно збільшили закупівлі продукції українського виробництва, або ж навпаки, збільшили постачання своєї продукції на вітчизняний ринок.

Географія продажу агропродовольчої продукції за останні десятиріччя суттєво розширилася, і на сьогодні українська сільськогосподарська та продовольча продукція, в тій чи іншій кількості, представлені на всіх континентах планети. Проте, основними шанувальниками агропродовольства з України є країни Європи та Азії. Географічна структура поставок найбільш

розповсюджених видів української агропродовольчої продукції представлена на рис. 3.28.

Країни-лідери за приростом вітчизняного експорту

1	Німеччина	2	Саудівська Аравія	3	Філіппіни	4	Ірак	5	Індонезія

Країни-лідери за приростом імпорту до України

1	Польща	2	Туреччина	3	Італія	4	США	5	Німеччина

Рис. 3.29. Країни-лідери за обсягами приросту агропродовольчого експорту/імпорту у 2018 р. (порівняно із 2017 р.)

Джерело: авторська розробка за даними [189, 110]

Найзначніший приріст українського агропродовольчого експорту відбувається в напрямку країн Азії (рис. 3.28 та 3.29). Так, станом на 2018 р., у порівнянні з показниками 2017 р., лідерами, що збільшили обсяги поставок українського продовольства є: Німеччина, де приріст становив + 265,5 млн. дол. США, досягнувши вартості 667,4 млн. дол. США імпорту з України; Саудівська Аравія (приріст +230,0 млн. дол. США до 588,7 млн. дол. США); Філіппіни (приріст + 181,6 млн. дол. США до 322,6 млн. дол. США); Ірак (приріст + 170,6 млн. дол. США до 355,3 млн. дол. США); Індонезія, де приріст становив +162,8 млн дол. США до рівня у 503,5 млн. дол. США тощо.

Таблиця 3.18

Основні торговельні партнери України в експорті агропродовольчої продукції у 2018 р.

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн. дол.	Темп зростання/ зниження, 2018 рік до 2017 року, у %	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС	20 158,5	115,0	42,6
2	Росія	3 654,1	92,8	7,7
3	Туреччина	2 352,4	93,4	5,0
4	Китай	2 200,3	107,9	4,6
5	Індія	2 175,9	98,7	4,6
6	Єгипет	1 557,1	85,0	3,3
7	Білорусь	1 304,5	114,1	2,8
8	США	1 111,5	134,2	2,3
9	Молдова	789,3	111,5	1,7
10	Саудівська Аравія	749,1	144,8	1,6

Джерело: дані Державної служби статистики [110]

Найсуттєвіше збільшили поставки продукції на український ринок наступні країни:

- Польща (приріст + 98,8 млн. дол. США, досягнувши 556,1 млн. дол. США імпорту до України) – переважно за рахунок шкур ВРХ після дублення, шоколаду та продуктів для годівлі тварин;
- Туреччина (приріст + 81,1 млн. дол. США до 382,1 млн. дол. США) – переважно за рахунок насіння соняшнику, цитрусових, томатів та огірків;
- Італія (приріст майже + 78,6 млн. дол. США до 276,7 млн. дол. США) – переважно за рахунок вина, шкур ВРХ після дублення, цитрусових;
- США (приріст + 48,5 млн. дол. США до 242,2 млн. дол. США) – переважно за рахунок насіння соняшнику, риби мороженої, суміші запашних речовин, тютюнової сировини;
- Німеччина (приріст понад + 47,7 млн. дол. США до 492,6 млн. дол. США) – переважно за рахунок тютюнової сировини, інших харчових продуктів, екстрактів до чаю та кави [189].

Географія ЗЕД АПС у 2018 р. охоплювала за кількістю країн-партнерів: експорт – 183 країни; імпорт – 164 країни. Тоді як, пріоритетними ринками виявилися регіони: Азія: 44,2% – експорту та 21,0% – імпорту; ЄС: 33,5% – експорту та 49,3% – імпорту тощо.

Країни Європейського Союзу залишаються найбільшими зовнішньоторговельними партнерами України. Питома вага цих країн у загальному зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 р. становила 41,1%. При цьому, Російська Федерація також залишається серед основних українських зовнішньоекономічних партнерів.

Питома вага РФ у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 р. становила 12,9%. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Туреччиною за 2018 р. збільшився на 7,7% (+332,9 млн. дол.) і становив 4,6 млрд. дол. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Китаєм за 2018 р. збільшився на 27,3% (+2,2 млрд. дол.) та склав 10,1 млрд. дол. США [187].

За даними Державної митної служби у 2018 році Україна збільшила експорт вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції, порівняно з 2017 роком, на +4,9%. При цьому, профіцит зовнішньоторговельного сальдо по групі товарів за УКТ ЗЕД (1-24) збільшився на 0,5% і досягнув рівня у 13,4 млрд. дол. США.

За результатами дослідження структури загального експорту, встановлено, що станом на 2018 р. частка агропродовольчої продукції в українському експорті товарів становила 39,8%, що менше на 1,7 в.п. порівняно з попереднім роком. За вказаний період позитивне сальдо зовнішньої торгівлі агропродукцією сформували наступні товари: олія соняшникова (21,8%), кукурудза (18,6%) та пшениця (15,9%), які разом забезпечили профіцит майже 10,4 млрд. дол. США.

Основу імпорту товарної продукції АПС становлять тютюн та вироби з нього (7,6%), риба і морепродукти (6,4%), насіння соняшнику (4,7%), інші харчова

та продовольча продукція (4,3%), спирт етиловий (< 80об.%(4,2%), цитрусові (4,0%) та продукти для годівлі тварин (котів, собак та ін.)(3,6%) тощо.

Основними міжнародними партнерами щодо здійснення зовнішньоторговельних операцій з агропродовольчою продукцією за експортом залишаються Індія (9,9% від загального обсягу експорту української агропродукції), Китай (6,2%), Нідерланди (6,1%), Іспанія (5,5%), Єгипет та Туреччина (4,7 та 4,2% відповідно. Тоді як, за імпортом лідерами є Польща (10,2 % від загального обсягу імпорту Україною агропродукції), Німеччина (9,0%), Туреччина (6,5-7,0%), Італія (5,1%) та США (4,4%).

За критичного аналізу визначено, що за підсумками 2018 р. порівняно до 2017 року загальний спад агропродовольчого експорту у грошовому еквіваленті утворився через зменшення валютної виручки від експорту 75-и товарних позицій. Найсуттєвіше зниження сформували соєві боби (-228,4 млн. дол. США), олія соняшникова (-188,9), цукор (-63,6), екстракти солодові (-47,4), мед натуральний (-35,8), ячмінь (-28,7), борошно пшеничне (-25,4), молоко та вершки згущені (-21,4 млн. дол. США) тощо [189].

При цьому, зменшення валютної виручки від експорту агропродовольчої продукції відбулося внаслідок зниження: 1) *середньої експортної ціни та експортних обсягів*, зокрема тютюнової сировини (ціни на 36,4% та обсяги на 2,1%), цукру (ціни на 20,8% та обсяги на 2,4%), ягід (ціни на 14,6% та обсяги на 16,3%), молочної сироватки (ціни на 11,7% та обсяги на 0,02%), жирів свинячого та свійської птиці витопленого (ціни на 8,8% та обсяги на 56,6%) тощо; 2) *середньої експортної ціни* – тваринні продукти неїстівні (на 45,5%); борошно із сушених бобів (на 34,0%); модифікований крохмаль (на 25,6%); капуста (на 20,3%); какао-масло (на 20,0%); ковбасні вироби (на 19,6%); борошно із зерна інших зернових культур (на 16,2%); какао-порошок (на 15,9%) та ін.; 3) *експортних обсягів* – ячмінь (на 1258,5 тис. т); пшениця (на 940,9 тис. т); соєві боби (на 625,6 тис. т); соняшникова макуха

(на 419,8 тис. т); олія соняшникова (на 172,1 тис. т); борошно пшеничне (на 137,9 тис. т); матеріали рослинного походження (на 135,3 тис. т) та інше [189].

Позитивними здобутками зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України на нашу думку слід вважати: 1) стабільне додатне сальдо експорту-імпорту послуг; 2) скорочення частки торгівлі з країнами СНД за рахунок розширення операцій з іншими країнами: Європи, передусім із країнами ЄС, Азії, Африки; 3) можливість збільшити кількість безмитного експорту до ЄС пшениці, кукурудзи, ячменю, вівсяних і ячмінних круп і гранул тощо; 4) сприяння безмитному експорту до ЄС більшої кількості томатів, натурального меду і виноградного соку тощо.

Однак, в Україні є низка чинників, які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на зовнішніх ринках, основними з них є: низький рівень розвитку фінансово-кредитної системи, нерозвиненість сфери страхування від виробничих і кредитних ризиків, нерозвиненість інфраструктури АПС, які збільшують вартість виробництва. До того ж, українська сільськогосподарська продукція має низьку якість, внаслідок чого ціни на неї знижуються [407, с. 26].

Для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на агропродовольчому ринку в Україні необхідно забезпечити сприятливі умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПС: створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між аграріями та підприємствами харчової промисловості, з метою створення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у якісні продукти харчування з високою доданою вартістю, що призначені для експорту; забезпечити надання інформаційної підтримки інвестуванню в розвиток агропродовольчого виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій та надання гарантій захисту землекористування інвесторам.

Рис. 3.30. Географія агропродовольчого експорту суб'єктами АПС Причорноморського регіону

Причорноморський регіон є одним із вітчизняних лідерів з постачання агропродовольчої продукції на світовий ринок (рис. 3.30). Головний напрямок агроекспорту регіону – Європейський Союз. На другому місці – Південно-Східна Азія, на третьому Близький Схід. Країни СНД, в тому числі й Російська Федерація, вже декілька років перестали бути важливим напрямком для експорту. Поставки на Близький Схід і Північну Африку відносно стабільні, експорт в Південно-Східну Азію за останні роки виріс в 8 разів, в ЄС – в 13 разів.

Регіон активно освоює виробництво та експорт молочної продукції. Досить значними імпортерами молока й молочної продукції (сухе та згущене молоко) є Саудівська Аравія, Індонезія, Малайзія, В'єтнам, Об'єднані Арабські Емірати, Японія та Південна Корея, Китай, Алжир, Єгипет і Нігерія. Українські виробники, які відповідають стандартам екологічного виробництва, в свою чергу знаходять нішові високомаржинальні ринки збуту у країнах ЄС.

Раніше одним із традиційних та основних ринків експорту хліба та хлібобулочних виробів був ринок Російської Федерації і країн СНД. Однак,

внаслідок політичної ситуації, експорт продукції хлібопекарської галузі в цьому напрямку скоротився майже вдвічі в порівнянні з 2014 роком. Крім хлібної продукції Україна є значним постачальником борошна на світовому ринку. На протязі останніх років підприємства району рівномірно стали нарощувати експортний потенціал в даному напрямку, борошно постачають до таких країн, як США, Великобританію, Китай та інших.

Таблиця 3.19

Динаміка географічної структури агропродовольчого експорту
Миколаївської області в 2009-2018 рр., %

Рік	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	34,53	65,47	19,23	12,14	32,32	13,72	0,20	0,00
2010	100,00	30,82	69,18	11,85	11,55	37,07	19,86	0,39	0,01
2011	100,00	48,14	51,86	11,29	11,22	22,19	16,81	1,57	0,01
2012	100,00	34,48	65,52	10,01	9,85	32,84	22,42	0,24	0,00
2013	100,00	37,54	62,46	15,20	10,74	32,36	14,01	0,86	0,02
2014	100,00	35,40	64,60	10,86	10,99	34,94	17,80	0,99	0,01
2015	100,00	28,68	71,32	15,16	15,23	41,57	13,55	1,03	0,01
2016	100,00	25,25	74,75	18,55	18,49	39,59	16,35	0,25	0,01
2017	100,00	27,12	72,88	14,02	14,17	41,54	16,95	0,36	0,01
2018	100,00	27,91	72,09	22,48	22,20	38,89	10,53	0,18	0,00

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

Суб'єкти господарювання АПС регіону проводили зовнішньоторговельні операції із партнерами з 157 країн світу. Серед країн-партнерів більше всього експортно-імпортних операцій здійснювалось із такими країнами: Туреччина – 9%, Індія – 5%, Іспанія – 4%, Єгипет – 4,0%, Китай – 12%, Італія – 4%, Іран – 2%, Малайзія – 1%, Італія – 4%, Російська Федерація – 4%, Саудівська Аравія – 2%, Індонезія – 6%.

Розглянемо географічну структуру експорту-імпорту окремих областей Причорноморського регіону.

Як можна побачити (табл. 3.19), експорт до країн СНД знизився з 34,53% в 2009 році до 27,91% в 2018 році. Експорт до країн Європи збільшився зі 19,23 до 22,48%. Найбільшим є експорт продукції до країн Азії – збільшився до

38,89% в 2018 році. Дещо знизився експорт до країн Африки – з 13,72 до 10,53%. Експорт до країн Америки залишався низьким на рівні 0,18%.

Таблиця 3.20

Динаміка географічної структури агропродовольчого імпорту
Миколаївської області в 2009-2018 рр., %

	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	30,69	69,31	29,93	29,38	9,79	11,90	17,05	0,63
2010	100,00	41,25	58,75	17,54	17,11	10,17	12,19	18,70	0,14
2011	100,00	32,95	67,05	30,24	34,26	13,10	10,58	11,80	1,33
2012	100,00	30,03	69,97	23,84	25,51	17,24	13,03	14,50	1,36
2013	100,00	29,49	70,51	20,41	19,41	18,14	14,24	17,57	0,15
2014	100,00	29,68	70,32	22,26	21,48	14,11	17,60	16,33	0,02
2015	100,00	23,14	76,86	25,04	24,01	10,61	20,34	20,85	0,02
2016	100,00	21,97	78,03	30,17	29,92	13,52	15,44	18,69	0,20
2017	100,00	19,34	80,66	31,00	30,65	14,83	14,57	19,18	1,09
2018	100,00	17,42	82,58	34,49	34,32	13,19	16,42	18,47	0,01

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

В структурі імпорту агропродовольчої продукції Миколаївської області домінують країни ЄС (табл. 3.20), частка яких зросла з 29,38 до 34,32% за цей період. Частка країн Америки дещо збільшилась з 17,05 до 18,47% і посідає друге місце. Частка країн СНД значно зменшилась з 30,69 до 17,42% і посідає третє місце. Частка країн Африки зросла з 11,90 до 16,42%, Азії – з 9,79 до 13,19%.

Основу товарної структури загального експорту області в 2018 році склали продукти рослинного походження – 48,0%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 21,0%, тоді як від обсягу вартості імпорту, мінеральні продукти – 13,1%, продукти рослинного походження – 10,4%, недорогочінні метали та вироби з них – 9,5%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 9,2%. Експорт товарів до країн Європейського Союзу становив 384,2 млн. дол., або 25,3% від загального обсягу експорту та зменшився порівняно з 2015 р. на 14,5%. Імпорт товарів із країн Європейського

Союзу становив 348,0 млн. дол., або 28,0% від загального обсягу, та збільшився проти 2015 р. на 20,3%.

Найбільші обсяги експорту послуг припадали на Швейцарію (9,5%), Віргінські Острови (Брит.) (9,3%), Велику Британію (6,3%), Панаму (6,2%), Об'єднані Арабські Емірати (5,8%) та Туреччину (5,3%) тощо.

Таблиця 3.21

Динаміка географічної структури агропродовольчого експорту
Херсонської області в 2009-2018 рр., %

	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	21,95	78,05	35,67	27,58	33,39	4,13	4,87	0,00
2010	100,00	38,42	61,58	28,30	19,22	27,27	2,53	3,30	0,09
2011	100,00	43,10	56,87	25,83	26,47	26,92	1,92	1,74	0,06
2012	100,00	45,72	54,28	29,07	29,07	19,54	4,02	0,97	0,27
2013	100,00	47,74	52,24	26,77	26,96	18,75	3,36	3,06	0,30
2014	100,00	28,86	71,14	36,89	36,72	30,03	2,81	1,39	0,00
2015	100,00	25,88	74,16	31,25	31,63	34,61	3,73	4,53	0,00
2016	100,00	23,44	76,56	29,72	29,97	33,86	8,07	3,65	0,41
2017	100,00	19,12	80,88	31,36	31,26	34,23	7,37	7,88	0,03
2018	100,00	18,01	81,99	36,61	36,05	34,46	5,48	3,89	1,56

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

Таблиця 3.22

Динаміка географічної структури агропродовольчого імпорту Херсонської області в 2009-2018 рр., %.

	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	14,02	85,98	39,82	38,78	40,95	0,16	4,89	0,08
2010	100,00	14,58	85,42	30,27	29,65	50,19	0,31	4,59	0,06
2011	100,00	13,12	86,92	40,08	40,08	38,36	0,84	7,63	0,04
2012	100,00	11,52	88,53	37,61	37,85	43,03	1,98	5,91	0,00
2013	100,00	10,63	89,40	42,97	43,85	39,66	0,04	6,37	0,36
2014	100,00	9,82	90,18	31,29	34,84	50,13	0,05	8,11	0,54
2015	100,00	11,87	88,13	39,12	40,03	38,41	0,42	9,34	0,84
2016	100,00	9,71	90,29	40,74	40,08	37,82	1,91	9,71	0,12
2017	100,00	5,29	94,71	49,80	50,35	33,99	1,28	9,58	0,00
2018	100,00	6,73	93,27	41,61	42,37	45,72	0,21	5,72	0,00

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

В експорті продукції підприємств Херсонської області між собою суперничають країни ЄС (їх частка в 2018 році досягла 36,05%) та країн Азії із часткою 34,46%. Частка країн СНД за останні 10 років істотно скоротилась із 21,95 до 18,01%. Частка країни Африки зросла з 4,13 до 5,48%, частка країн Америки зменшилась із 4,87 до 2,87%.

Таблиця 3.23

Динаміка географічної структури експорту підприємств
Одеської області в 2009-2018 рр., %.

	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	22,38	77,62	37,86	12,19	28,70	5,27	5,77	0,02
2010	100,00	23,39	76,61	37,34	12,88	21,97	6,26	11,03	0,02
2011	100,00	21,93	78,07	20,80	20,36	32,13	9,85	15,16	0,13
2012	100,00	22,17	77,83	17,66	17,58	35,53	8,11	16,34	0,19
2013	100,00	18,88	81,12	20,87	20,55	32,82	11,69	15,51	0,23
2014	100,00	10,99	89,01	25,43	25,68	40,49	10,92	12,06	0,12
2015	100,00	9,31	90,69	26,45	26,02	46,42	11,91	5,86	0,04
2016	100,00	7,91	92,09	25,46	25,33	51,58	12,84	2,09	0,12
2017	100,00	14,90	85,11	25,20	25,68	45,48	8,76	2,72	0,00
2018	100,00	14,39	85,61	27,72	27,66	40,06	13,90	2,87	0,00

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

Структура імпорту АПС Херсонської області дещо інша. Основна частка імпорту надходить із країн Азії – вона за десятиліття зросла з 40,95 до 45,72%. Частка імпорту з країн ЄС зросла з 38,78 до 42,37%. Частка імпорту з країн СНД суттєво зменшилась – з 14,02 до 6,73%. Частка експорту із країн Америки збільшилась із 4,89 до 5,72%.

Частка експорту до країн Азії є найбільшою – за десять років вона зросла із 28,7 до 40,06% (проте піку вона досягла 2016 року – 51,68%). Частка експорту до країн ЄС виросла за цей період з 12,19 до 27,66%, до країн Африки – з 5,27 до 13,90%. Частка експорту до країни СНД зменшилась з 22,38 до 14,39%, до країн Америки – з 5,77 до 2,87%.

Основний імпорт до області надходить із країн Азії, частка імпорту із цього регіону виросла з 45,33 до 52,49%. Крім того, зросла частка імпорту із

країн ЄС - з 14,72 до 24,30%. Частка імпорту із країн СНД знизилась з 30,62 до 14,78%. Частка імпорту із країн Америки зросла лише з 6,52 до 6,72%.

Таблиця 3.24

Динаміка географічної структури імпорту підприємств
Одеської області в 2009-2018 рр., %.

Рік	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2009	100,00	30,62	69,38	15,71	14,72	45,33	1,70	6,52	0,12
2010	100,00	25,74	74,26	13,79	13,07	54,20	1,60	4,59	0,09
2011	100,00	28,61	71,39	19,05	19,23	47,48	1,29	3,51	0,06
2012	100,00	15,80	84,20	18,85	18,38	59,03	1,46	4,75	0,11
2013	100,00	26,50	73,50	18,98	18,11	46,22	1,67	6,45	0,17
2014	100,00	17,13	82,87	30,04	29,72	45,55	1,33	5,80	0,15
2015	100,00	12,61	87,39	30,10	29,45	46,96	1,60	8,60	0,12
2016	100,00	13,86	86,14	28,88	28,12	47,02	0,66	9,40	0,18
2017	100,00	14,65	85,35	28,76	28,23	48,03	0,96	7,37	0,00
2018	100,00	14,78	85,22	24,75	24,30	52,49	1,12	6,72	0,00

Джерело: сформовано та розраховано автором [110]

З огляду на вище зазначене, з метою узагальнення для Миколаївської, Херсонської та Одеської областей варто виокремити характерні особливості міжнародного економічного співробітництва із країнами ЄС:

1. В основному зростаючий характер обсягів експорту та імпорту товарами і послугами, залучення прямих іноземних інвестицій тощо.

2. Значне випередження показників зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Одеської області та найнижчий рівень за аналогічними параметрами АПС Херсонської області.

3. Наявність пікових значень показників зовнішньоекономічного розвитку АПС регіону у 2008 та 2013 роки.

4. Більша диференціація зовнішньоекономічних зв'язків із країнами ЄС суб'єктів АПС Одеської області, дещо менша – для Миколаївської та Херсонської областей.

5. Зростаюча динаміка та перспективи розвитку зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС в останній період для Миколаївської області тощо.

Незважаючи на зростання обсягів торгівлі України з ЄС, частка торгівлі продукцією аграрного сектору з Україною в загальному зовнішньоторговельному обороті країн ЄС залишається вкрай незначною. Основними продуктами українського експорту, залишаються зернові та олійні культури. Загальна вартість всіх імпортованих товарів, у переважній більшості періодів, перевищує обсяги їх експорту. В цілому географічні й товарні структурні зрушення у зовнішній торгівлі України відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинені ринки, що, з одного боку, розширює потенційні можливості у напрямку збільшення зовнішньоторговельного обороту, а з іншого – ведуть до підвищених рівня конкуренції, нових процедурних бар'єрів, високих вимоги до якості.

Основними заходами для посилення позицій продукції вітчизняної аграрної продукції на зовнішніх ринках є розвиток збутової інфраструктури, державна підтримка та розширення джерел фінансування, вдосконалення цінових відносин на продукцію сільського господарства та інших галузей економіки, врегулювання земельних відносин.

Для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку в Україні необхідно забезпечити умови для підвищення конкурентоспроможності продукції АПК: створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування; забезпечити надання інформаційної підтримки інвестуванню в розвиток сільськогосподарського виробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій та надання гарантій захисту землекористування інвесторам.

3.4. Нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання – важлива та необхідна умова ефективного функціонування сучасної економічної системи, розвиток якої в глобальному плані задається процесами глобалізації, передусім, економічної. В практичному плані це означає, що в сучасному світі не залишилось ізольованих економічно держав. Особливості участі економік окремих держав в світовому господарстві обумовлюється цілим рядом важливих чинників, серед яких найбільш важливими є географічні, історичні, геологічні, економічні та соціальні. Саме співвідношення цих чинників і визначає на сучасному етапі ту роль в міжнародному розподілі виробництва товарів і надання послуг, яку виконує національна економіка. В державі будуть вироблятися ті товари та послуги, які найбільше затребувані на міжнародних ринках, мають там більшу конкурентоспроможність в порівнянні із конкурентами. В результаті у глобальному масштабі виробляється більше товарів та послуг із максимальною конкурентоспроможністю, що забезпечує подальший поступ як всієї світової економічної системи, так і окремих національних економік. Для вітчизняної економіки активне включення в світове господарство також є магістральним напрямком економічного та соціального розвитку. Це завдання є особливо актуальним після потужно заявленого запиту українського громадянського суспільства на соціально-економічні зміни, результатом якого стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Сучасний етап розвитку України характеризується значними позитивними змінами в напрямку більш широкої інтеграції з Європейським Союзом [496]. Одним із головних завдань при цьому є вдосконалення методологічних засад у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Це допоможе вирішити цілу низку практичних

проблем, що в перспективі призведе до активізації важливих структурних змін в економіці держави; формування відповідних умов для більш активного залучення економіки України в систему світового господарства; створення стійкої рівноваги на внутрішньому ринку; і в кінцевому підсумку – наблизить соціально-економічний розвиток до рівня провідних держав. Крім того, одним із важливих побічних результатів стане формування ефективного механізму захисту економічних інтересів країни в зовнішній торгівлі [478].

Науковою базою, на якій базується адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є положення теорії держави і права, адміністративного, конституційного, міжнародного, фінансового права, крім того, спеціальної та загальної економічної теорії.

Згідно із Законом України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [381].

Вчені-економісти вважають, що управління зовнішньоекономічною діяльністю на сучасному етапі являє собою складну систему, як складається із багатьох сегментів та охоплює широке коло об'єктів [246]. Розглянемо окремі сегменти системи управління зовнішньоекономічною діяльністю.

В першу чергу слід зазначити, що його можна розділити на сегменти національного управління та багатостороннього (міжнародного) регулювання зовнішньоекономічної діяльності. [246]. Обидва сегменти відносяться переважно до макроекономічного рівня господарювання та охоплюють відповідні явища і процеси: експорт і імпорт; особливості валютного регулювання; вільні економічні зони; іноземні інвестиції та інвестиційні інституції; міжнародні товарні ринки; міжнародні фінансові організації.

Крім того, існує мікроекономічний рівень управління зовнішньоекономічною діяльністю, а саме управління зовнішньоекономічною

активністю окремих суб'єктів господарювання. З боку менеджменту господарюючих суб'єктів – юридичних осіб воно включає наступні етапи: формування загальної ринкової стратегії; маркетингові дослідження зовнішнього ринку; пошук партнерів та укладання міжнародного контракту; виконання міжнародного контракту. Укладання та виконання міжнародного контракту враховує особливості: міжнародного ціноутворення; проведення міжнародних розрахунків; обліку зовнішньоекономічних операцій; транспортування вантажів; страхового захисту у сфері міжнародної торгівлі [26; 246].

Одним із суб'єктів управління зовнішньоекономічною діяльністю також є органи публічної адміністрації. У здійсненні ними адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності його межі визначаються предметом галузі адміністративного права, а саме: широким колом відповідних суспільних відносин; основною метою функціонування суб'єктів публічної адміністрації; переважно управлінським типом відносин; внутрішньоорганізаційною діяльністю органів місцевого самоврядування та виконавчої влади; засобів відповідальності суб'єктів публічної адміністрації; можливості застосування заходів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності [222, с. 22-23]. Розглянемо типи суспільних відносин, які виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно із Законом України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність» видами зовнішньоекономічної діяльності є наступні: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності; та багато інших [381].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснює цілий ряд відповідних суб'єктів, зокрема: 1) Україна – як держава в особі її відповідних органів; 2) недержавні органами управління економікою; 3) безпосередньо господарюючі суб'єкти, що здійснюють зовнішньоекономічну

діяльність, тощо. При цьому, головною метою регулювання зовнішньоекономічних відносин (у тому числі і суб'єктів публічної адміністрації) є забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України.

У свою чергу, базовими інструментами регулювання ЗЕД в Україні є: закони України; законодавчо закріплені акти тарифного і нетарифного регулювання; економічні заходи регулювання (кредитного, податкового, валютно-фінансового та іншого); рішення недержавних органів управління економікою; угоди між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності тощо [222, с. 23-24].

Адміністративно-правові відносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності характеризуються саме як виконавчо-розпорядчі. Це означає, що суб'єкти публічної адміністрації видають відповідні вказівки, а об'єкти управління повинні їх виконувати. В адміністративно-правових відносинах відображається вплив адміністративно-правових норм на поведінку об'єктів та суб'єктів публічного управління, внаслідок цього між ними формуються правові зв'язки публічно-владного характеру. В адміністративно-правовій нормі відображена абстрактна конструкція адміністративно-правового відношення: в адміністративно-правовій нормі від імені держави регулюється належна поведінка учасників адміністративно-правових відносин, а саме їх взаємні права і обов'язки.

Адміністративно-правові відносини у вузькому розумінні (на думку професора В. Галуцька), – це вид суспільних відносин, що регулюються нормами адміністративного права [74]. У широкому розумінні Адміністративно-правові відносини (за А. Єлістратовим) права регулюють публічно-правові відносини у сфері внутрішнього державного управління [129]. Тобто регулюють відносини між: 1) публічною адміністрацією та фізичними особами (громадянами, особами без громадянства, іноземцями,); 2) публічною адміністрацією та юридичними особами, що не володіють владним статусом, а

також фізичними особами зі спеціальним невідомим статусом (сюди відносять в тому числі, фізичних осіб-підприємців); 3) між нижчестоящими та вищестоящими органами та посадовими особами публічної адміністрації. Ми бачимо, що одна із сторін цих відносин – суб'єкт публічної адміністрації.

Ще одна важлива риса адміністративно-правових відносин – їх правова природа, вони ґрунтуються винятково на правових нормах. Насамкінець слід також підкреслити публічний характер адміністративно-правових відносин (а не приватні відносини окремих осіб між собою) [222].

Професор В. Галунько підкреслює наступні особливості адміністративно-правових відносин: 1) нерозривний зв'язок із адміністративно-правовими нормами; 2) забезпечення прав та свобод людини і громадянина як їх основна мета; 3) регулюють велике коло суспільних відносин між об'єктами публічного управління та публічною адміністрацією; 4) публічна природа як відмінна риса; 5) переважно виконавчо-розпорядчий характер; 6) свідомо-вольовий характер; 7) ці відносини охороняються державою; 8) засновані на праві.

Основними складовими компонентами структури адміністративно-правових відносин є суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин та юридичні факти [222]. Так, до суб'єктів цих правовідносин відносять тих учасників адміністративно-правових відносин, що володіють суб'єктивними правами і мають юридичні обов'язки, наділяються певними юридичними властивостями (це органи публічної адміністрації та об'єкти публічного управління). Об'єкти правовідносин – це те, на що направлені інтереси суб'єктів правовідносин. Тобто об'єктом адміністративно-правових відносин є відповідне нематеріальне або матеріальне благо, на охорону чи використання якого й направлені суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин.

Зокрема, зовнішньоекономічна діяльність в якості об'єкту адміністративно-правового регулювання може характеризуватися як сукупність різноманітних матеріальних благ (імпорт і експорт; іноземні інвестиції, валютні

ринки, міжнародні фінансові організації, міжнародні товарні ринки тощо), що мають певну публічну цінність для громадян України та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, та відповідні дії публічної адміністрації, що пов'язуються із реалізацією вказаних благ.

Адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні виконують чітко окреслені законодавством органи та посадовими особами публічної адміністрації.

До головних суб'єктів публічного управління відносяться: Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Державна фіскальна служба, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, різноманітні громадські товариства та спілки.

Розглянемо адміністративно-правовий статус цих органів з точки зору управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Зокрема, Кабінет Міністрів України: 1) реалізує заходи до здійснення зовнішньоекономічної політики України; 2) координує діяльність міністерств, державних комітетів і відомств України з регулювання зовнішньоекономічної діяльності; 3) здійснює координацію торговельних представництв України в іноземних державах; 4) приймає нормативні акти в сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю; 5) забезпечує складання зведеного валютного плану України та платіжного балансу; 6) розробляє та ухвалює рішення щодо застосування відповідних заходів на дискримінаційні та/або недружні дії окремих держав, митних союзів або ж економічних угруповань держав за допомогою впровадження режимів ліцензування [381].

Тоді як, основний обов'язок Кабінету Міністрів України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності (відповідно із Законом України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України») – організація та забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності та митної справи [383].

Кабінетом Міністрів України у цьому напрямку проведена активна робота, наприклад, постановою КМУ від 29.12.2007 № 1409 затверджено Порядок продовження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями [377]; постановою КМУ від 06.06.2012 № 500 затверджено Порядок державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів [392] тощо.

З метою забезпечення ефективної організації здійснення євроінтеграційних процесів та реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Урядом України сформовано Урядовий офіс з питань європейської інтеграції у складі Секретаріату Кабінету Міністрів України, до комплексу завдань, якого віднесено: 1) координація діяльності органів державного управління різних рівнів з розробки та реалізації заходів, щодо виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, аналогічних міжнародних договорів України з проблем європейської інтеграції, а також інших домовленостей між Україною та країнами ЄС; 2) планування, моніторинг та оцінка ефективності й результативності реалізації заходів європейської інтеграції, тощо. Урядовий офіс виконує функції секретаріату Ради та Комітету асоціації між Україною та ЄС з Української Сторони та підпорядковується безпосередньо Прем'єр-міністру України, Віце-прем'єр-міністру України з питань європейської інтеграції, а також Міністру Кабінету Міністрів України. Для цього у структурі Урядового офісу сформовано 3 управління, зокрема: аналітичного забезпечення, стратегічного планування, координації та моніторингу тощо [497].

Рішенням Уряду України запроваджено інститут Торговельного представника України, який допомагає вирішувати проблеми із організацією та проведенням операцій суб'єктам ЗЕД в окремих країнах.

Отже, адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної

діяльності визначається сукупністю відповідних обов'язків у сфері реалізації зовнішньоекономічної політики України, організації та забезпечення зовнішньоекономічної діяльності й митної справи і т.п.

Досліджуючи адміністративно-правовий статус Національного банку України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначено низку його основних завдань, зокрема:

- забезпечення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних цінностей, що забезпечують платоспроможність України;

- представлення інтересів України у відношеннях із центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами, укладення відповідних міжбанківських угоди;

- регулювання курсу національної валюти України стосовно грошових одиниць інших держав;

- здійснення обліку та розрахунків за наданими та отриманими державними кредитами і позиками тощо [383].

Згідно із Законом України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV у Національного банку України є право контролю й регулювання імпорту та експорту капіталу [387].

Національний банк України регулює валютні операції, видає генеральні та індивідуальні ліцензії на їх проведення. Так, генеральна ліцензія видається комерційним банкам та іншим кредитно-фінансовим установам України для здійснення валютних операцій, які не потребують індивідуальної ліцензії, на весь час дії режиму валютного регулювання. Генеральна ліцензію Національного банку України дає право уповноваженим банкам на здійснення торгівлі іноземною валютою, вони можуть відкривати на території України пункти обміну іноземних валют, в тому числі – й на підставі агентських угод з окремими юридичними особами-резидентами.

Порядок організації торгівлі іноземною валютою регульовано у ст. 6 Декрету «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», зокрема, торгівля іноземною валютою на території України резидентами та нерезидентами-юридичними особами проводиться через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, які отримали генеральну ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, виключно на міжбанківському валютному ринку України [386]. Крім того Національним банком України встановлюються валютні (обмінні) курси іноземних валют, що виражаються у грошовій одиниці України, курси валютних цінностей в іноземних валютах, а також у розрахункових (клірингових) одиницях [386].

Важливе право Національного банку України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності – валютні обмеження. Згідно валютних обмежень встановлюють певні межі при здійсненні різноманітних операцій з валютними цінностями при купівлі-продажу валюти; міжнародних платежах; ввезенні, вивезенні, переказуванні або пересиланні валютних цінностей; інвестуванні у країну чи за її межі тощо [56]. Обмеження проводять у формі лімітування, ліцензування або ж і заборони реалізації цих операцій. Дотримання валютного законодавства моніторять за допомогою заходів валютного контролю. Основна мета валютного контролю – недопущення незаконного відтоку капіталу з України за кордон. Об'єктом проведення валютного контролю є валютні операції за участю нерезидентів та резидентів. Головний орган валютного контролю – Національний банк України [56].

Провідним суб'єктом державної адміністрації, який реалізує заходи адміністративно-правового регулювання ЗЕД за чинним законодавством виступає Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, що має статус центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики в даній сфері. На міністерство покладено завдання забезпечення формування ефективної зовнішньоекономічної політики координацію зовнішньоекономічної діяльності окремих суб'єктів. До того ж, воно здійснює контроль за дотриманням різними

суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності діючих законів України та визначених положень міжнародних договорів України, проводить спеціальні, антидемпінгові та антисубсидійні розслідування тощо [385].

З огляду на це, у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 Мінекономрозвитку є основним органом (у системі центральних органів виконавчої влади) у сфері формування та реалізації державної зовнішньоекономічної політики [353].

На Мінекономрозвитку згідно із чинним законодавством у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності покладено наступні зобов'язання:

- здійснення постійного моніторингу ефективності зовнішньої торгівлі різними видами промислової продукції, при цьому слід враховувати зміни кон'юнктури на світових ринках, розробка поточних рекомендації для різних галузей промисловості з питань зовнішньоекономічних зв'язків [385];

- здійснення діагностики зовнішньоекономічних відносин в окремих галузях, на окремих ринках, дослідження ефективності експорту/імпорту товарів та послуг, розробка та реалізація ефективних заходів з розвитку та вдосконалення структури експортно-імпортних операцій товарів та послуг, розробка практичних рекомендацій в розрізі галузей, беручи до уваги кон'юнктурні зміни на світових ринках [385];

- підготовка конкретних пропозицій із забезпечення функціонування системи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, реєстрації (обліку) деяких видів зовнішньоекономічних контрактів (договорів), що були укладені суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України всіх форм власності, та проводити відповідні заходи [385];

- виявлення загроз або фактів застосування митними союзами, органами іноземних держав або ж їх економічними угрупованнями компенсаційних, антидемпінгових та спеціальних захисних бар'єрів у відношенні до товарів походженням з України, вжиття відповідних заходів для захисту інтересів

національних суб'єктів господарювання під час антисубсидійних, антидемпінгових та спеціальних захисних розслідувань, які ініціюються іноземними державами у відношенні до української продукції [385];

- проведення розслідувань з метою виявлення фактів протидії (дискримінаційних дій) з боку митних союзів, інших держав або ж їхніх територіально-економічних союзів з приводу реалізації законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічних відносин України [385];

- забезпечення взаємодії місцевих та центральних органів виконавчої влади щодо налагодження та активізації двостороннього співробітництва з іноземними партнерами в економічній сфері [385];

- координація роботи, пов'язаної із ініціюванням, підготовкою та функціонуванням проектів соціально-економічного розвитку України, які підтримують міжнародні фінансові організації, проведення моніторингу ефективності виконання цих проектів, організація методичного забезпечення в цьому напрямку [385; 353].

На додаток до цього, Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 визначаються окремі права Мінекономрозвитку в галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, серед яких:

- здійснення контролю за дотриманням окремими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності положень міжнародних договорів України та норм вітчизняного законодавства [385];

- ведення обліку іноземних компаній, що помічені в застосуванні щодо суб'єктів України обмежувальної ділової практики або які несумлінно виконують власні зобов'язання перед українськими партнерами та Україною;

- проведення антисубсидійних, антидемпінгових та спеціальних розслідувань; контроль окремих експортно-імпортних операцій за участю іноземних суб'єктів господарської діяльності, що зареєстровані в зонах із пільговим режимом оподаткування [385];

- надання висновків щодо пролонгації термінів розрахунків в іноземній валюті у випадку здійснення резидентом операцій за угодами консигнації, виробничої кооперації, тендерної поставки, комплексного будівництва, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення, гарантійного обслуговування, [385; 353].

З огляду на вище зазначене, можна зробити висновок щодо характерних особливостей адміністративно-правового статусу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України як основного суб'єкту реалізації адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

1. Головне завданням та мета Міністерства в наш час – формування сприятливих умов для заснування та розвитку бізнесу; ліквідація адміністративних бар'єрів для ведення зовнішньоекономічної діяльності; залучення масштабних іноземних інвестицій до економічного розвитку; використання всіх можливостей для забезпечення вільної торгівлі з країнами – учасниками Європейського Союзу.

2. В зв'язку із цим Міністерство зобов'язане: забезпечувати координацію єдиної зовнішньоекономічної політики, направленої на інтеграцію економіки України у світову економіку, перш за все до стандартів ЄС та СОТ; аналізувати тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, проводити державну підтримку експорту; оцінювати ефективність зовнішньої торгівлі в цілому та імпорту та експорту окремо; реалізовувати реєстраційно-дозвільні та регуляторні функції; розробляти пропозиції з приводу вдосконалення нормативно-правової бази, адаптувати законодавство України до стандартів законодавства ЄС; представляти Україну у відповідних структурах ЄС та СОТ.

3. Міністерство має право: затвердження правил торгівлі; реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності; здійснення контроль за дотриманням господарюючими суб'єктами встановленого порядку здійснення зовнішньоекономічної діяльності; розслідувати та встановлювати факти недружніх або дискримінаційних дій із боку інших держав; контролю

проведення експортно-імпорتنих операцій; видачі разових індивідуальних дозволів; надання висновків щодо термінів здійснення розрахунків в іноземній валюті; проведення сертифікації та ліцензування імпорту/експорту товарів (робіт, послуг); запровадження спеціальних санкцій до суб'єктів зовнішньоекономічних відносин України та іноземних суб'єктів господарської діяльності тощо.

Державна фіскальна служба покликана здійснювати митний контроль в Україні [367]. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 Державна фіскальна служба України у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності веде митну статистику та Українську класифікацію товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД); вживає усі заходи в сфері захисту прав інтелектуальної власності, не допускає рух через митний кордон України контрафактних товарів [367].

Також Служба має широкі контрольні функції, які визначаються: 1) дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами затвердженого порядку руху товарів, транспортних засобів через митний кордон України; 2) достовірністю визначення митної вартості товарів у відповідності із законом та іншими положеннями країни походження та класифікації товарів УКТЗЕД; 3) дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності норм законодавства щодо державного контролю за міжнародною передачею товарів подвійного використання та військового призначення; 4) ціноутворенням в зовнішньоекономічних операціях із резидентами країн із пільговим режимом оподаткування та операціях між пов'язаними особами тощо [112].

Істотним елементом адміністративно-правового статусу Державної фіскальної служби України у галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є право застосування широкого кола адміністративно-господарських санкцій, зокрема через обов'язок реалізації

митної політики, ведення митної статистики, протидії контрабанді, запровадження заходів у сфері захисту прав інтелектуальної власності та інших.

У свою чергу, на Антимонопольний комітет України покладено обов'язок здійснювати контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних правових норм у сфері захисту економічної конкуренції через внесення: 1) до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування подань з приводу анулювання ліцензій, припинення зовнішньоекономічних операцій тих суб'єктів господарювання, які порушують норми законодавства про захист економічної конкуренції; 2) до органів виконавчої влади – обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання у разі порушення цими суб'єктами законодавства про захист економічної конкуренції тощо [367].

Отже, адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету України у галузі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності може бути визначений через його право вносити пропозиції до різних суб'єктів публічної адміністрації щодо припинення зовнішньоекономічних операцій та анулювання відповідних ліцензій у випадку порушення ними норм законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі є державним органом, який здійснює державне оперативне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, приймає цілий ряд рішень: про порушення та проведення антисубсидійних, антидемпінгових або спеціальних розслідувань, про застосування компенсаційних, антидемпінгових або спеціальних заходів, щодо заходів у відповідь на недружні або дискримінаційні дії митних союзів окремих держав або їх економічних угруповань [367].

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі відіграє активну роль у захисті вітчизняних товаровиробників від недобросовісних дій з боку їх

іноземних конкурентів. Лише останніми роками було понад 50 випадків, коли комісія впроваджувала остаточні антидемпінгові заходи з приводу імпорту товарів в Україну та більше 60 разів порушувала антисубсидійні та антидемпінгові розслідування [388, 389].

У свою чергу, Торгово-промислова палата України відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» – це недержавна самоврядна неприбуткова організація, що на добровільних засадах об'єднує громадян України (які зареєстровані як підприємці) та юридичних осіб, а також їх об'єднання [398].

Головним завданням Палати є формування комфортних умов для розвитку підприємницької діяльності, сприяння широкому розвитку торговельних та науково-технічних зв'язків між українськими компаніями та підприємцями і їх зарубіжними партнерами, репрезентація інтересів членів палати з проблем здійснення господарської діяльності як в Україні, так і за її кордонами. ТПП України реалізує свої функції самостійно або за допомогою регіональних торгово-промислових палат, які працюють в областях, місті Києві, для реалізації цих функцій використовуються також створені Палатою організації та окремі підприємства, які є її учасниками і діяльність яких координується [398].

Регіональні палати допомагають підприємцям у реалізації торговельно-економічних операцій на зовнішньому та внутрішньому ринках, просувають на експорт українські товари та послуги, з цією метою вони надають своїм учасникам цілий спектр різноманітних професійних послуг, в основному – консультаційних, це консультування із проблем зовнішньої економічної діяльності, міжнародної торгівлі та маркетингового аналізу зовнішніх ринків, сюди ж відноситься і незалежна експертиза товарів, професійне оцінювання нерухомого та рухомого майна, нематеріальних активів, сучасні послуги із штрихового кодування товарів, ряд патентно-ліцензійних послуг, оформлення сучасної міжнародної документації з метою захисту прав на інтелектуальну власність і т.п. Палати представляють вітчизняним та іноземним підприємцям

юридичну і ділову інформацію, замаються організацію є конференцій, семінарів, виставок в Україні та за її межами, забезпеченням ділових переговорів із зовнішньоекономічних питань.

Крім того, Торгово-промислової палаті України та регіональним палатам Урядом надані дозволи видавати сертифікати про походження вітчизняних товарів, засвідчувати обставини форс-мажору, а також портові та торговельні звичаї, які існують в Україні.

ТПП України формує та супроводжує Недержавний реєстр вітчизняних підприємств, які вважаються надійними (тобто їх фінансовий стан та практика здійснення комерційної, підприємницької, зовнішньоекономічної діяльності дає підставити зробити такий висновок). Видане Палатою Реєстраційне свідоцтво, свідчить про стабільний фінансовий стан підприємства, гарантує його вітчизняним та іноземним партнерам, що даному підприємству можна довіряти [484].

При ТПП України функціонують Міжнародний комерційний арбітражний суд, який має визнано в цілому світі, Третейський арбітражний суд, Морська арбітражна комісія, Міжнародна академія фінансів та інвестицій. При Палаті працюють також цілі галузеві комітети підприємців, що замаються проведенням незалежної експертизи регулюючих нормативно-правових актів (у відношенні підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності), а також проводять експертизу з проблем, що відносяться до забезпечення й захисту прав і інтересів підприємців, розробляють від імені учасників Палати актуальні пропозиції до органів державної влади щодо їх удосконалення [484].

ТПП України є членом Всесвітньої федерації палат та Міжнародної торгової палати, входить до Ділової ради Чорноморського економічного співтовариства, Асоціації торгово-промислових палат Європи, Асоціації ТПП Центральної Європейської Ініціативи. В 11 країнах світу ТПП України має власних представників, підтримує партнерські зв'язки із подібними регіональними та національними організаціями майже у 90 країнах світу [484].

Таким чином, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які реалізують адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічних відносин можна визначити через функціональну систему взаємодії та взаємозалежності їхніх прав та обов'язків стосовно надання окремим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності адміністративних послуг, моніторингу правочинності зовнішньоекономічних процесів, застосування адміністративно-господарських санкцій за її порушення тощо.

Висновки до розділу 3

1. Дослідження динаміки зовнішньоторговельної діяльності агропродовольчої сфери регіону за період 2009-2018 рр. дозволило виявити позитивну тенденцію до зростання базових показників та зробити наступні висновки, зокрема: 1) загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту збільшився з 2009 р. на +41,9% до позначки у 3,33 млрд. дол. США; 2) обсяг регіонального агропродовольчого експорту зріс у 2 рази до рівня у 2,84 млрд. дол. США, при цьому рівень його приросту проти показників 2014 р. становив + 24,5% або 557,8 млн. дол. США; 3) дослідження ретроспективи агропродовольчого імпорту дозволили констатувати тенденцію щодо його скорочення на – 47,3% до обсягу у 488,1 млн. дол. США; 4) у структурі агропродовольчого експорту за вказаний період домінує Миколаївська область, питома вага якої у 2018 р. досягнула рівня 51,18% від загального обсягу; 5) структура агропродовольчого імпорту констатує значну перевагу Одеської області, питома вага якої і зменшилася з 2009 р. на -8,5 в.п. до позначки у 77,8% все одно у 3,5 рази перевищує сумарний обсяг імпорту Миколаївської та Херсонської областей; 6) за всіма групами агропродовольчих товарів спостерігається зростання регіонального експорту, де прирости експортування живих тварин та продуктів тваринного походження мають збільшення у 2,26 рази, а продуктів рослинного походження (+2,12 рази), тоді як зростання

продажу у 2018 р. за групою «Жири та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» коливалися на рівні +17,0 та +22,8% відповідно; 7) у структурі агропродовольчого експорту за групами товарів у період 2010-2018 рр. виявило суттєве зростання частки продажу групи товарів «Продукти рослинного походження» (на +15,8 в.п.) за вказаний період до частки у 76,81% від загального регіонального експорту.

2. На основі дослідження участі адміністративних областей Причорномор'я України у період 2009-2018 років в структурі агропродовольчого імпорту встановлено значну перевагу Одеської області, питома вага якої і зменшилася з 2009 р. на -8,5 в.п. до позначки у 77,8% все одно у 3,5 рази перевищує сумарний обсяг імпорту Миколаївської та Херсонської областей. При цьому варто відмітити активізацію агропродовольчого імпорту Миколаївщиною до частки у 18,3% (+40,3 в.п.) за досліджуваний період, з суттєвим збільшенням питомої ваги в обсязі регіонального імпорту до 22,75-23,14% у період 2015-2016 рр. тощо.

Також було встановлено, що найбільший внесок у формування зовнішньоторговельного сальдо Причорноморського регіону здійснює агропродовольча сфера Миколаївської області. Більше того, дослідженнями визначено, що у період 2009-2013 років саме Миколаївщина забезпечувала понад 100% регіонального показника чим перекривала значне від'ємне сальдо Одеської області.

3. Здійснений аналіз статистичних даних щодо експорту агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Причорноморського регіону у період 2009-2018 років за окремими групами товарів дозволив обґрунтувати висновки та виокремити певні ознаки та особливості зовнішньоторговельних процесів, зокрема: 1) у період з 2010 р. за всіма групами агропродовольчих товарів спостерігається зростання регіонального експорту. Особливої уваги заслуговують прирости експортування живих тварин та продуктів тваринного походження, які відмічають збільшення у 2,26 рази та

продуктів рослинного походження (+2,12 рази), тоді як зростання продажу у 2018 р. за групою «Жири та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» коливалися на рівні +17,0 та +22,8% відповідно; 2) найбільшу частку у структурі агропродовольчого експорту Причорномор'я України забезпечують продажі на зовнішньому продовольчому ринку продукції рослинного походження, середній показник вартості якої за 2016-2018 рр. становить 1979,7 млн. дол. США, тоді як на групу товарів «Жири та олії тваринного або рослинного походження» та «Готові харчові продукти» припадає в середньому 384,3 та 257,4 млн. дол. США відповідно.

Дослідження структури агропродовольчого експорту Причорноморського регіону за групами товарів у період 2010-2018 рр. виявило суттєве зростання частки продажу групи товарів «Продукти рослинного походження» на +15,8 в.п. за вказаний період до частки у 76,81% від загального регіонального експорту.

4. В результаті здійсненого аналізу джерел ПІІ в регіональну агропродовольчу сферу встановлено, що головним інвестором, що вкладає кошти у сталий розвиток агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону є Кіпр, Нідерланди, Австрія, Бельгія та Російська Федерація, тоді як на інші країни припадає менше 10% від загального обсягу іноземних інвестицій.

У свою чергу аналіз питомої ваги областей регіону у структурі надходження ПІІ в акціонерний капітал суб'єктів агропродовольчої сфери дозволив з'ясувати характерні особливості регіональних інвестиційних процесів, зокрема: так, у 2010 р. на частку Одеської області припадало більше половини (51,92%) залученого інвестування, тоді як частка Херсонської області складала 35,77%, а Миколаївської – взагалі 12,31% від загального обсягу відповідно; зважаючи на лідерство Херсонської обл. в освоєнні ПІІ останніх років її частка на період 2018 р. становить 36,38% (при незначному прирості з 2010 р. на +1,7 в.п.), тоді як на частку Миколаївської обл. припадає 28,18% інвестування.

5. Результатами дослідження встановлено, що Причорноморський регіон є одним із вітчизняних лідерів із постачання агропродовольчої продукції, де стратегічним напрямом агроекспорту є країни Європейського Союзу. На другому місці експортно-географічного рейтингу – Південно-Східна Азія, на третьому країни Близького Сходу. Відмічено, що країни СНД, в тому числі й Російська Федерація, вже декілька років перестали бути важливим напрямком для регіонального агроекспорту. Визначено, що поставки агропродовольчої продукції на Близький Схід і Північну Африку відносно стабільні, експорт в Південно-Східну Азію за останні роки забезпечив приріст у 8 разів, країни ЄС – в 13 разів тощо.

Грунтовний аналіз товарних груп, тенденцій та динаміки агропродовольчого експорту регіону дозволив відзначити: 1) регіон активно освоює виробництво та експорт молочної продукції. Досить значними імпортерами молока й молочної продукції (сухе та згущене молоко) є Саудівська Аравія, Індонезія, Малайзія, В'єтнам, Об'єднані Арабські Емірати, Японія та Південна Корея, Китай, Алжир, Єгипет і Нігерія. Українські виробники, які відповідають стандартам екологічного виробництва, в свою чергу знаходять нішеві високомаржинальні ринки збуту у країнах ЕС; 2) скорочення майже вдвічі з 2014 р. експорту хліба та хлібобулочних виробів до бувших раніше традиційних та основних ринків збуту Російської Федерації та країн СНД; 3) рівномірне та постійне нарощування експортного потенціалу як значного постачальника борошна на світовому ринку, де суб'єктами агропродовольчої сфери борошно постачається до таких країн, як США, Великобританія, Китай та інших.

6. Дослідження структури розподілу ПІІ від зовнішньоекономічної діяльності регіональних суб'єктів за галузевою ознакою в ретроспективі 2010-2018 рр. виявили наступні залежності: 1) значне скорочення обсягів залучення ПІІ на рівні -69,3% за вказаний період у розвиток сільського господарства, лісового та рибного господарств до позначки у 14,4 млн. дол. США, проти

значного проросту іноземного інвестування виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (+91,8%) до обсягу у 236,7 млн. дол. США; 2) на частку регіонального сільського господарства, лісового та рибного господарств припадає станом на 2018 р. 5,73% (при середньому значенні за 2016-2018 рр. 8,98%), тоді як на частку переробної галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 94,27% (при 91,02%) відповідно тощо.

7. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення розвитку регіональних процесів зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери. З огляду на це, зовнішньоекономічна діяльність агропродовольчої сфери в якості об'єкту адміністративно-правового регулювання визначається як сукупність різноманітних матеріальних благ агропродовольчого характеру (імпорт і експорт; іноземні інвестиції, валютні ринки, міжнародні фінансові організації, міжнародні товарні ринки тощо), що мають певну публічну цінність для громадян України та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, та відповідні дії публічної адміністрації, що пов'язуються із реалізацією вказаних благ визначено специфічні особливості адміністративно-правових відносини: 1) нерозривний зв'язок із адміністративно-правовими нормами; 2) забезпечення прав та свобод людини і громадянина як їх основна мета; 3) регулюють велике коло суспільних відносин між об'єктами публічного управління та публічною адміністрацією; 4) мають переважно виконавчо-розпорядчий та свідомовольовий характер; 5) зазначені відносини засновані на праві та охороняються державою.

8. При дослідженні головних суб'єктів публічного управління, де визначено їхній адміністративно-правовий статус з точки зору управління зовнішньоекономічним розвитком агропродовольчої сфери регіону встановлено особливу значущість Регіональної торгово-промислової палати, як недержавної неприбуткової організації, де до комплексу базових завдань включено: формування комфортних умов для розвитку підприємницької діяльності, сприяння широкому розвитку торговельних та науково-технічних зв'язків між

українськими агрокомпаніями та підприємцями і їх зарубіжними партнерами, репрезентація інтересів членів палати з проблем здійснення господарської діяльності як в Україні, так і за її кордонами тощо.

РОЗДІЛ 4

ІМПЕРАТИВИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ В УМОВАХ РИНКОВИХ ЗМІН

4.1. Моніторинг регіональних проблем та особливостей зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери

Розвиток світового продовольчого ринку в умовах глобалізації економіки обумовлює суттєві зміни у зовнішньоекономічних відносинах України загалом і вітчизняної агропродовольчої сфери зокрема. З огляду на це, дослідження динаміки та тенденцій зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва набувають в новітніх умовах особливої значущості.

Кризу, яка охопила агропродовольчу сферу нашої держави, можна подолати через формування ефективної стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності, пошук нових механізмів залучення іноземного капіталу, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, особливо експортноорієнтованої, та підтримання продовольчої безпеки країни. Вступ України до СОТ та активізація євроінтеграційних процесів вимагають врахування у формуванні державної політики всіх переваг та недоліків цих процесів, адаптації АПС України до вимог цих організацій. З огляду на це, постає потреба здійснення виваженої та збалансованої зовнішньоторговельної політики, визначення напрямів формування та ефективної реалізації експортного потенціалу, вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС тощо [90, 161].

З огляду на зазначене у попередніх розділах, суттєвий рівень регіоналізації української економіки, а також розвиток лібералізації зовнішньоекономічної діяльності зумовили те, що окремі регіони (навіть,

окремі суб'єкти господарювання) стали здійснювати вагомий вплив на зовнішньоекономічну діяльність країни. Все це доводить, що зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку АПС регіону підлягають диференціації в розрізі їхньої регіональної приналежності, розумної («смайт») спеціалізації та товарно-асортиментної специфіки. Тобто, удосконалення зовнішньоекономічної діяльності набуває найбільшої актуальності, зокрема для тих регіонів, що виробляють та експортують значні обсяги агропродовольчої продукції. До переліку таких регіонів відносять і Причорноморський економічний район, як провідного постачальника сільськогосподарської продукції та продовольчих продуктів для потреб країни в цілому та на світовий продовольчий ринок.

Таким чином, одним із стратегічних пріоритетів розвитку зовнішньоекономічних відносин на регіональному рівні для Причорномор'я збільшення обсягів експорту агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю, яка поставляється, в першу чергу, до країн ЄС та партнерів із числа країн, що розвиваються. Значні структурні та соціально-економічні перетворення у аграрному секторі Причорноморського району спроможні перевести сільське господарство і виробництво продовольства в розряд високоефективних галузей, які будуть визначати, поряд з іншими, експортний профіль району.

Проте, перед плануванням подібних перетворень слід визначити ті проблеми, що постають перед агропідприємствами у їх зовнішньоекономічній діяльності. Ці проблеми в принципі притаманні зовнішньоекономічній активності більшості підприємств АПС, тому розглянемо їх більш широко та детально.

Проблемою номер один вважається надмірна сировинна спрямованість та невисока частка агропродовольчої продукції зі значною доданою вартістю у структурі вітчизняних аграрних експортних поставок. Адже товарну структуру експорту вітчизняних підприємств аграрного сектору характеризують в

основному як сировинно-спрямовану, при цьому існує значний галузевий дисбаланс у співвідношенні тваринницької та рослинницької продукції. Так, наприклад, у розрізі товарних груп у період січень-вересень 2018 р. було експортовано продукції тваринного походження та живих тварин лише на суму 0,8 млрд. дол. США, що у загальній структурі агропродовольчого експорту складає 6,9%, тоді як за аналогічний період продукції рослинного походження було реалізовано на суму 6,6 млрд. дол. США (або 51,5%), жирів та олій рослинного або тваринного походження – на 3,2 млрд. дол. США (або 25,0%), готових продуктів харчування – на 2,1 млрд. дол. США (16,3 %) (рис. 4.1) тощо [161, 405].

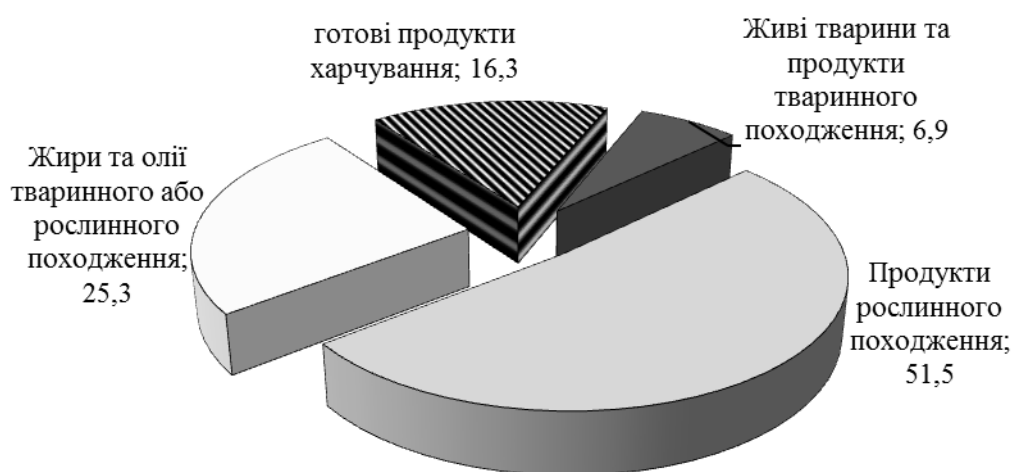

Рис. 4.1. Структура агропродовольчого експорту України за період січень-вересень 2018 року, %.

Джерело: авторська розробка.

З огляду на товарну структуру агропродовольчого експорту, то з січня по вересень 2018 р. лідируючі позиції або ж 55,7% щодо обсягів поставок на зовнішній ринок займали наступні види продукції:

- соняшникова олія - 2,9 млрд. дол. США або 22,5 %;
- кукурудза – 2,3 млрд. дол. США або 17,7 %;
- пшениця – 2,0 млрд. дол. США або 15,5 % тощо.

А тому, характерною рисою вітчизняного агропродовольчого експорту є низька питома вага видів агропродовольчої продукції із значною доданою вартістю. Так, наприклад тютюнові вироби у його структурі займають лише 1,7%, цукор – 1,2%, шоколад та аналогічна продукція із вмістом какао – 0,9%, хлібобулочні вироби – 0,9%, масло вершкове – тільки 0,8%, кондитерські вироби – 0,8%, маргарин – 0,6% тощо [161, 408].

Доведено, що низька питома вага продукції АПС із значною доданою вартістю у структурі агропродовольчого експорту обумовлює значне недоотримання обсягів валютної виручки, а це в свою чергу спричиняє уповільнення темпів зростання національного ВВП, зменшення обсягів податкових видатків до бюджетів різних рівнів, стримання розвитку інноваційних процесів та техніко-технологічної модернізації виробничих потужностей агропродовольчого виробництва, зокрема. Наявний експортний дисбаланс призводить до орієнтування суб'єктів господарювання АПС на виробництво сировинної продукції рослинництва, формує передумови для прояву таких дестабілізуючих чинників як нераціональне використання природних ресурсів в агровиробництві, системні порушення агротехнологій вирощування продукції рослинництва, зокрема через зменшення обсягу внесення органічних добрив, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, зниження вмісту гумусу у ґрунтах, внаслідок чого відбувається значне виснаження (а не відтворення) всього сільськогосподарського природно-ресурсного потенціалу.

Другою за нагальністю проблемою вважається *недостатня ефективність інтеграції АПС України в певні продовольчі сегменти світового сільськогосподарського ринку*. Незважаючи на докорінні зміни стратегічних пріоритетів щодо експорту Україною агропродовольчої продукції з ринків країн СНД (особливо Російської Федерації), інтеграція вітчизняної агропродовольчої сфери у інституціональне середовище світового продовольчого ринку залишається недостатньо ефективною. Не дивлячись на імплементацію з 2015

р. основних економічних положень «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським з Союзом», обсяги експортних поставок суб'єктами агропродовольчої сфери на продовольчий ринок ЄС є ще незначними. Так, за 9 місяців 2018 р. обсяги вітчизняного агропродовольчого експорту до країн-членів ЄС відмічалися на рівні лише 4,12 млрд. дол. США, тобто не мали ніякого приросту порівняно з аналогічним періодом 2017 р. (4,2 млрд. дол. США). При цьому, українські агропідприємства-експортери до Європейського Союзу переважно здійснюють поставки своєї продукції лише до 5-7 країн, серед яких Нідерланди, Польща, Італія, Німеччина та Іспанія.

Істотно перешкоджають приросту обсягів вітчизняного агропродовольчого експорту на ринок країн-членів ЄС чинні *правила митно-тарифного регулювання*. При цьому, занадто малими і недостатніми, зважаючи на природно-ресурсний потенціал країни, окремих регіонів та виробничі потужності підприємств АПС України, є безмитні експортні квоти на ввезення продукції, зазначені «Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом». Практика здійснення зовнішньоторговельних операцій доводить, що вже станом на кінець січня 2018 р. були повністю використані безмитні експортні квоти на пшеницю (1035 тис. т), мед (57 тис. т), кукурудзу (1125 тис. т), виноградний та яблучний сік (14 тис. т). Майже в повному обсязі були вичерпані обсяги безмитних тарифних квот до ЄС вже у вересні 2018 р. на український оброблений крохмаль (99,4%), яйця та альбуміни (53,7%), м'ясо птиці (75%), часник (61,2%). Тоді як, неефективно були використані безмитні експортні квоти на таку продукцію агропродовольства як цукрові сиропи (2 тис. т), гриби (0,5 тис. т), а також оброблену продукцію з масла (0,25 тис. т) тощо [161, 408].

Незважаючи на достатньо вагому частку у структурі експорту поставок агропродовольчої продукції на ринки країн Африки та Азії, що у період січень-вересень 2018 р. становила 43,6 та 13,3% відповідно, усвідомлюючи наявний потенціал АПС, ємність цих продовольчих ринків, рівень потреби та існування значного платоспроможного попиту на українську агропродукцію в цих

регіонах загальні обсяги її експортування на сьогодні є недостатніми (5,0 млрд. дол. США і 1,4 млрд. дол. США відповідно) [161, 408]. Існуюча ситуація не лише стає на перешкоді зростанню ефективності функціонування вітчизняного агропродовольчого виробництва, але й суттєво погіршує диверсифікацію існуючих експортних ризиків в аграрному секторі.

Наступна проблема – *невідповідність вітчизняних стандартів у сфері забезпечення безпеки та управління якістю продовольства міжнародним нормативам*. Наявні відмінності в методичних підходах щодо управління технологічними процесами виробництва агропродовольчої продукції, якістю та безпекою продовольства в національних стандартах якості (технічних умовах) України із міжнародними нормами, суттєво ускладнюють просування на світові ринки вітчизняної агропродовольчої продукції. Це, у свою чергу, обумовлює значну ймовірність ризику зростання маркетингових (іміджевих) видатків для окремих видів та торгових марок вітчизняної агропродовольчої продукції, як наслідок - до занепаду деяких галузей АПС та посилення сировинної спеціалізації експорту. При цьому, надмірний бюрократизм процедури сертифікації та стандартизації агропродовольчої продукції в нашій країні призводить до посилення інертності господарювання та зростання трансакційних витрат підприємств-виробників сільськогосподарської продукції та продуктів продовольства.

Нерозвиненість виробничої інфраструктури, відсутність державних програмних засад її удосконалення та розвитку, незадовільні санітарно-гігієнічні умови виробництва продовольчих продуктів на більшості підприємств, не сформованість психологічно-мотиваційних стимулів до запровадження інноваційних технологій (зокрема країн-членів ЄС) забезпечення безпеки та якості продовольства, недостатня забезпеченість високотехнологічним обладнанням та спеціалізованими лабораторіями значно перешкоджають процесу впровадження в Україні базових компонент системи менеджменту безпеки харчової продукції НАССР. Формування в Україні

елементів НАССР також ускладнено внаслідок не сформованості системи інформаційно-консультаційної підтримки українських аграріїв під час впровадження у виробництво провідних міжнародних стандартів безпеки харчових продуктів.

Процес лібералізації торгівлі України з країнами ЄС актуалізує проблему невідповідності зарубіжних та вітчизняних стандартів гарантування безпеки та якості продовольства, в першу чергу, в таких моментах як: постійна оцінка якості сировини та компонентів, які застосовуються у виробництві продуктів харчування; впровадження та реалізація контролю за станом кормової бази тваринництва; забезпечення постійного санітарно-гігієнічного контролю складських та виробничих приміщень, техніки, засобів праці, обладнання та устаткування тощо; впровадження механізмів постійного моніторингу стану здоров'я сільськогосподарських тварин та птиці; запровадження системи контролю за вмістом гранично-допустимих норм шкідливих речовин у с/г продукції та продуктах продовольства; організація моніторингу за вмістом ГМО в продуктах харчування; дотримання стандартів маркування та пакування продовольства та продуктів харчування тощо [161, 408].

Також, актуальною залишається проблема, що обумовлює *відсутність системної маркетингової політики просування та позитивного позиціонування вітчизняної агропродовольчої продукції на зовнішньому ринку*.

Неузгодженими і розбалансованими є окремі заходи щодо просування сільськогосподарської продукції України на міжнародних ринках, в них відсутня системність та комплексно-послідовний характер, що неприпустимо в умовах прискорення глобалізаційних змін та технологічних викликів, загострення проблеми світового дефіциту продовольства, лібералізації агропродовольчого ринку. Зазначені фактори не лише перешкоджають ефективному позиціонуванню та промоції агропродовольчої продукції українського виробництва на зовнішніх ринках, але й визначають загострення конкурентної боротьби із провідними світовими брендами; підсилюють

різноманітні прояви торговельних обмежень й поширення практики застосування періодичних ембарго на продукцію вітчизняної агропродовольчої сфери з боку країн-партнерів на деякі види продукції, що зумовлені як причинами об'єктивного характеру (періодичні прояви епідемій та захворювань тварин і рослин, невисока якість продовольства, неузгодженість міждержавних стандартів гарантування безпеки та якості агропродовольчої продукції тощо), так і певними суб'єктивними чинниками (прояви політики протекціонізму зі сторони країни-імпортера, використання важелів і інструментів економічного тиску, збільшення кількості ринкових провокацій та різноманітних комерційних загроз гібридного характеру тощо).

Нажаль реальна ситуація погіршується й збільшенням кількості порушень визначених регламентів і стандартів виробничо-технологічних процесів на підприємствах АПС, а також зростанням обсягів фальсифікації та підробки агропродовольчої продукції. Так, за інформацією Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів з метою моніторингу та виявлення випадків фальсифікації й підробки продукції у період січень-вересень 2018 року було здійснено близько 12,6 тис. вибіркового досліджень процесу виробництва традиційних молочних продуктів, за якими встановлено 513 випадків порушень діючого законодавства у сфері гарантування безпеки та якості продовольства тощо.

До того ж, суттєвих іміджевих втрат Україні, як стабільному експортеру продовольчих товарів на світовому ринку, зокрема продукції тваринництва, завдають періодичні спалахи епідемій поголів'я свиней на африканську чуму (АЧС). Саме у зв'язку з цим Вірменія, Білорусь та Молдова вже вводили обмеження на імпорт м'яса тварин і птиці з України, що спричинило зменшення експортних поставок свинини у період січень-серпень 2018 р. до обсягу 1,3 тис. т (на 3 тис. т менше порівняно з аналогічний періодом 2017 р.). За оцінками експертів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України,

загальні збитки галузі тваринництва у зв'язку зі спалахами захворювання на АЧС становили понад 1,1 млрд. грн. [408].

Нерозвиненість логістичної інфраструктури для забезпечення ефективних зовнішньоторговельних (експортних) операцій з агропродовольчою продукцією. Незадовільний стан логістично-інфраструктурного забезпечення агропродовольчого виробництва регіону обумовлює низьку ефективність його інтеграції до міжнародної системи торговельно-економічних відносин в агропродовольчій сфері. Як наслідок, це активізує деструктивний вплив на процеси збільшення експортних обсягів вітчизняної АПС, ускладнює доступ до зовнішніх ринків в першу чергу дрібних аграрних товаровиробників, формування непрозорих механізмів експортних поставок аграрної продукції, виникнення зайвих ланок посередників у транскордонних збутових ланцюгах, збільшення ризику псування продукції, а також зниження її якісних властивостей, суттєве зростання частки трансакційних витрат для суб'єктів господарювання, активізація різноманітних цінових спекуляцій на ринках, труднощі постійного контролю безпеки та якості споживчих властивостей продовольчої продукції.

Лімітованими є й існуючі складські потужності підприємств агропродовольчої сфери, це приводить до зростання ризиків надмірного псування агропродовольчої продукції, погіршує ергономічні умови її зберігання та призводить до як найшвидшої реалізації продовольства численним торговельним посередникам за зниженими (менш рентабельними) цінами. Зайвим доказом існування цієї проблеми є перебування АПС на межі масштабного дефіциту елеваторних потужностей. Так, станом на 2018 р. при наявності 1150 елеваторних комплексів різного класу, призначених для зберігання та первинної обробки зерна та насіння олійних культур загальним обсягом понад 36 млн. т, лише 898 елеваторів (78,1% від загальної потужності) були включені до Основного реєстру і мали право видавати складські документи на зерно, тобто здійснювати свою діяльність. При цьому, за

оцінками вітчизняних експертів, найбільший дефіцит елеваторних потужностей спостерігався у Харківській, Вінницькій, Чернігівській, Дніпропетровській та Сумській областях у межах 2,0-2,5 млн. т відповідно.

З огляду на прогнози аналітиків компанії «АПК-Інформ», у 2020 р. потреба в елеваторних потужностях буде перебільшувати 70 млн. т, тоді як, на період 2025 р. сягне 90 млн. т. До того ж неприйнятною для розвитку ринкових відносин є надмірна монополізація елеваторних потужностей у власності 10 найбільших агрохолдингів в Україні, зокрема «Кернел Груп», «UkrLandFarming», «Нібулон» тощо, які сконцентрували ємності у 13,4 млн. т (37,2% від загальної потужності) [161, 408].

Наявна мережа автомобільних доріг в Україні характеризується дуже низькою розвиненістю та занедбаністю. Наприклад, станом на 01 січня 2018 р. у розрахунку на 1 тис. км² було лише 277 км автомобільних доріг із твердим покриттям, що набагато менше, ніж в країнах ЄС. Так, у Республіці Польща цей показник досягає 1320 км, Австрії – 1370 км, Франції - 1920 км, Німеччині - 1800 км.

Недостатнім є ступінь залучення до експортно-орієнтованих логістично-збутових процесів АПК окремих об'єктів водної та залізничної транспортної інфраструктури. В Україні практично нерозвиненим є вантажне річкове судноплавство. Тоді як результативність функціонування портово-морської інфраструктури обмежена надмірним рівнем корупційного навантаження, проблемою є і застаріле обладнання для митного контролю та оформлення вантажів, крім того, досить низькою є і пропускна спроможність цих об'єктів, досить високі ставки портових зборів. Не менш важливою проблемою залишається і низька розвиненість залізничної та дорожньо-транспортної інфраструктури поблизу морських та річкових портів, що спричиняє надмірне навантаження через існуючий вантажопотік на об'єкти територіальної соціально-економічної інфраструктури. Також, проблемним є ефективне використання існуючих потужностей господарського комплексу

Причорноморського регіону через анексію Російською Федерацією АР Крим та неправомірні й несанкціоновані затримання вантажних суден в акваторіях Чорного та Азовського морів. Подібна напруга в значній мірі підвищує торговельно-економічний ризик експортерів агропродовольчої продукції Причорномор'я та зменшує їх зацікавлення у використанні потужностей портово-морської інфраструктури Бердянського та Маріупольського портів Азовського моря. Дана ситуація набула ще більшого загострення внаслідок пуску в експлуатацію несанкціоновано побудованого Кримського мосту, збитки від якого для економіки України, на думку експертів Міністерства інфраструктури України, можуть досягати 500 млн. грн. щорічно.

Нерозвиненість горизонтально-вертикальних інтеграційних формувань регіональної агропродовольчої сфери. Недостатньо задіяний такий резерв зростання експортних поставок регіональної АПС як формування горизонтально-вертикальних інтеграційних формувань із повним циклом виробництва та реалізації агропродовольчої продукції. Це не тільки збільшує дефіцит матеріально-технічного та ресурсного забезпечення підприємств-суб'єктів АПС, але й приводить до стримування зростання масштабів господарської діяльності цих підприємств, створює перешкоди до формування міжгалузевих агропродовольчих кластерів, і в результаті генерує додаткові обмеження ресурсних потужностей для виходу підприємств на міжнародні агропродовольчі ринки.

Саме низький рівень розвитку кооперації перешкоджає активізації синергетичного ефекту в напрямку росту експортних потужностей суб'єктів агропродовольчого виробництва щодо об'єднання ресурсних потужностей з метою отримання експортних ліцензій, мобілізації ресурсного потенціалу всіх дотичних виробничо-збутових процесів, зменшення бюрократичних перепон у митному оформленні та переміщення агропродукції через державний кордон, активізації процесів виходу середніх та дрібних виробників агропродовольчої продукції на міжнародні ринки. Завдання формування потужного

кооперативного агропродовольчого руху актуалізується в сучасних умовах необхідністю перетворення окремих особистих селянських господарств на товарні форми господарювання, згідно із програмою приведення українських умов прийому та заготівлі сільськогосподарської сировини з вимогами імплементації економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [161, 408].

До числа наявних проблем зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону також варто долучити недостатнє використання експортного потенціалу тваринництва (крім виробництва яєць), розвиток якого відбувається на основі дешевих кормів місцевого виробництва. Так, наприклад, на м'ясо птиці існує значний попит у цілому ряді країн Арабського світу, а свинина українських виробників за існуючих цін може успішно реалізовуватися значним імпортерам із країн Східної Азії.

Іншою проблемою є низький рівень іноземного інвестування підприємств АПС Причорноморського регіону. Головними перешкодами широкомасштабного залучення прямих іноземних інвестицій для сталого розвитку АПС регіону є: нестабільність законодавства в Україні, великий податковий тиск, неготовність переважної більшості українських партнерів дотримуватися договірних зобов'язань; відсутність у агропродовольчих підприємств розроблених інвестиційних проектів, які відповідали б міжнародним стандартам; поганий інвестиційний імідж країни в цілому та невисокий рівень капіталізації прибутку підприємств; недостатній рівень правового та судового захисту прав іноземних інвесторів та відсутність механізму страхування інвестиційного ризику; відсутність ефективного механізму державного регулювання з використання державного інвестиційного ресурсу та нецільове використання амортизаційних фондів; відсутність підготовлених фахівців для роботи у сфері інвестиційної діяльності та відсутність відповідної розвиненої фінансово-інвестиційної інфраструктури тощо [55].

Організаційно-економічний механізм зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону – є складовою господарського механізму, як комплексу методів, форм, стимулів та важелів управління, які держава, галузеві та територіальні органи управління, підприємства можуть використовувати із метою удосконалення та підвищення ефективності функціонування агропродовольчої сфери загалом.

На сьогодні, сфера зовнішньоекономічних відносин суб'єктів розвитку агропродовольчого виробництва регіону характеризується проявом численних негативних тенденцій, зокрема:

1) надто вузькою номенклатурою агропродовольчої продукції у структурі регіонального експорту, де левову частку займають зерно, насіння ріпаку, тверді сири, живі тварини та м'ясо птиці. Подібна структура агропродовольчого експорту є надзвичайно вразливою через нестабільність цін на сільськогосподарську сировину на міжнародному агропродовольчому ринку;

2) низький рівень техніко-технологічної озброєності підприємств АПС України, особливо у сільському господарстві, порівняно з товаровиробниками агропродовольчої продукції країн ЄС та США, що спричиняє низьку ефективність агропродовольчого виробництва;

3) непередбачуваність адміністративного регулювання цін та обмеження обсягів експортних поставок;

4) незадовільний рівень державної підтримки агропродовольчого виробництва в регіонах;

5) відсутність ефективного ринку землі сільськогосподарського призначення тощо.

Здійснений моніторинг зовнішньоекономічних процесів сталого розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону, критичний аналіз стану формування та тенденцій реалізації агропродовольчого експортного потенціалу суб'єктами господарювання дозволили окреслити основні проблеми та перешкоди в розрізі базових класифікаційних груп, зокрема:

Економічні:

- низький рівень конкурентоспроможності агропродовольчої продукції для багатьох підприємств-виробників АПС;
- недостатні фінансові можливості у більшості агропідприємств для впровадження проектів у галузі зовнішньоекономічної діяльності;
- постійне збільшення вартості активності із експортної діяльності, постійні проблеми із відшкодуванням ПДВ, це зумовлює прямі безпосередні втрати сільськогосподарських товаровиробників;
- нерозвиненість кредитних та страхових гарантій і забезпечення розвитку експортної діяльності;
- незавершеним є процес трансформації національної економіки до стандартів ринкової зі створенням відповідного конкурентного середовища;
- низький рівень конкурентоспроможності виробленої підприємствами регіональної продукції по відношенню до імпортних аналогів;
- обмежена економічна спеціалізація агровиробничої сфери регіону та звуження внутрішнього ринку;

Соціальні:

- відсутність дієвої системи принципів ділової етики та соціальної відповідальності вітчизняного підприємництва, що ускладнює взаємодію між державою і бізнесом, зокрема у визначенні та реалізації стратегічних пріоритетів регіонального розвитку;
- зниження життєвого рівня та значна соціальна диференціація населення в регіонах;
- зменшення обсягу державних соціальних дотацій та поширення практики незавершеності вже розпочатих державою соціальних програм;
- дефіцит фахового кадрового забезпечення, особливо в розрізі агровиробництва виробництва;

Організаційно-управлінські:

- відсутність досвіду у більшості агропідприємств в укладанні зовнішньоторговельних контрактів, проведенні експортно-імпорتنих операцій, їх митному оформленні;

- нерозуміння менеджментом аграрних підприємств, що можуть та бажають стати учасниками зовнішньоекономічної діяльності, важливості стандартизації та сертифікації продукції, яка ними виробляється;

- впровадження різних обмежувальних заходів та заборон іншими країнами щодо експортних поставок української агропродовольчої продукції (з боку РФ – заборона на імпортування майже всієї агропродукції українського виробництва та перешкоджання її експорту (транзиту) через власну територію до третіх країн; з боку Європейського Союзу – існування квот на імпорт зерна та інших обмежень на деякі продукти харчування);

- втрата довіри з боку іноземних покупців з приводу надійності вітчизняних поставок агропродовольчої продукції, причиною є непослідовні та часто необґрунтовані кроки органів державної влади щодо впровадження експортних обмежень;

- несформовані на належному рівні відносини створення муніципальної власності, зокрема це стосується питання про землю, як основного засобу регіонального розвитку;

- невизначеними залишаються взаємовідносини і розподіл повноважень між регіонами та державою, особливо при прогнозуванні економічних відносин;

Техніко-технологічні:

- кризовий стан більшості структуроутворюючих підприємств і як наслідок – нестабільність регіонального промислового виробництва;

- високий рівень зносу основного капіталу виробничої сфери, особливо в агропродовольчій галузі;

Інноваційні:

- значні перешкоди впровадження новацій у агровиробництво на підприємствах;

Нормативно-законодавчі:

- складність та непередбачуваність задоволення адміністративно-господарських претензій в українських судах та відсутність практики у відстоюванні інтересів у закордонних судових органах тощо.

Здійснюючи аналіз стану розвитку агропродовольчої сфери регіону та показників, що стримують її подальший зовнішньоекономічний розвиток, доцільним є поділ загроз на наступні рівні:

Загальнодержавний рівень регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери:

- відсутність законодавчого регулювання агропродовольчого розвитку підприємств;
- відсутність механізмів гарантій для інвестора;
- відсутність засобів стимулювання розвитку зовнішнього ринку;
- відсутність правового механізму регулювання ринку агропродовольчої продукції;
- відсутність дієвої системи сертифікації та якості агропродовольчої продукції для ефективного захисту ринку від неякісної продукції, забезпечення рівноваги між виробниками, оптовиками і підприємствами роздрібною торгівлі.

Загальнорегіональний рівень регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери:

- незбалансованість міжгалузевої виробничої кооперації підприємств із повним технологічним циклом виробництва;
- наднизький рівень здійснення інноваційної діяльності та випуску інноваційної продукції підприємствами, порівняно з наявним ресурсним потенціалом;

- недостатній рівень завантаження виробничих потужностей підприємств агропродовольчої галузі регіону з огляду на сучасні потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринку;
- надмірна вартість залучення кредитних ресурсів у розвиток регіонального агровиробництва не залежно від терміну кредитування;
- високий рівень енерго- та ресурсовитратності виробничих процесів у структурі собівартості виробленої продукції;
- незадовільний стан взаєморозрахунків між підприємствами, що характеризується значними обсягами понад встановлений термін дебіторської та кредиторської заборгованості;
- незадовільне державне регулювання процесів формування та удосконалення наукового та дослідно-конструкторського потенціалу, зокрема матеріально-технічного забезпечення науково-дослідних інституцій;
- відсутність інформаційного забезпечення на рівні регіону щодо реалізації механізмів аутсорсингу суб'єктами підприємницької діяльності тощо.

Підприємницький рівень регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери:

- недостатній рівень забезпечення оплатою праці в агропродовольчій галузі та агропідприємствах та наявність заборгованості із її виплати;
- недостатній рівень кваліфікаційної підготовки трудових ресурсів, в тому числі керівного та управлінського апарату підприємств, які виявляють непристосованість та неспроможність до реалізації власного функціоналу в ринкових умовах;
- дефіцит та значна зарубіжна міграція кваліфікованих трудових ресурсів, зокрема у сільській місцевості;
- невідповідність технологічного оснащення (засобів виробництва) більшості підприємств агропродовольчої сфери критеріям та стандартам розвинених країн;

Рис. 4.2. Комплекс основних проблем ефективної реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку АПС регіону.
Джерело: авторська розробка

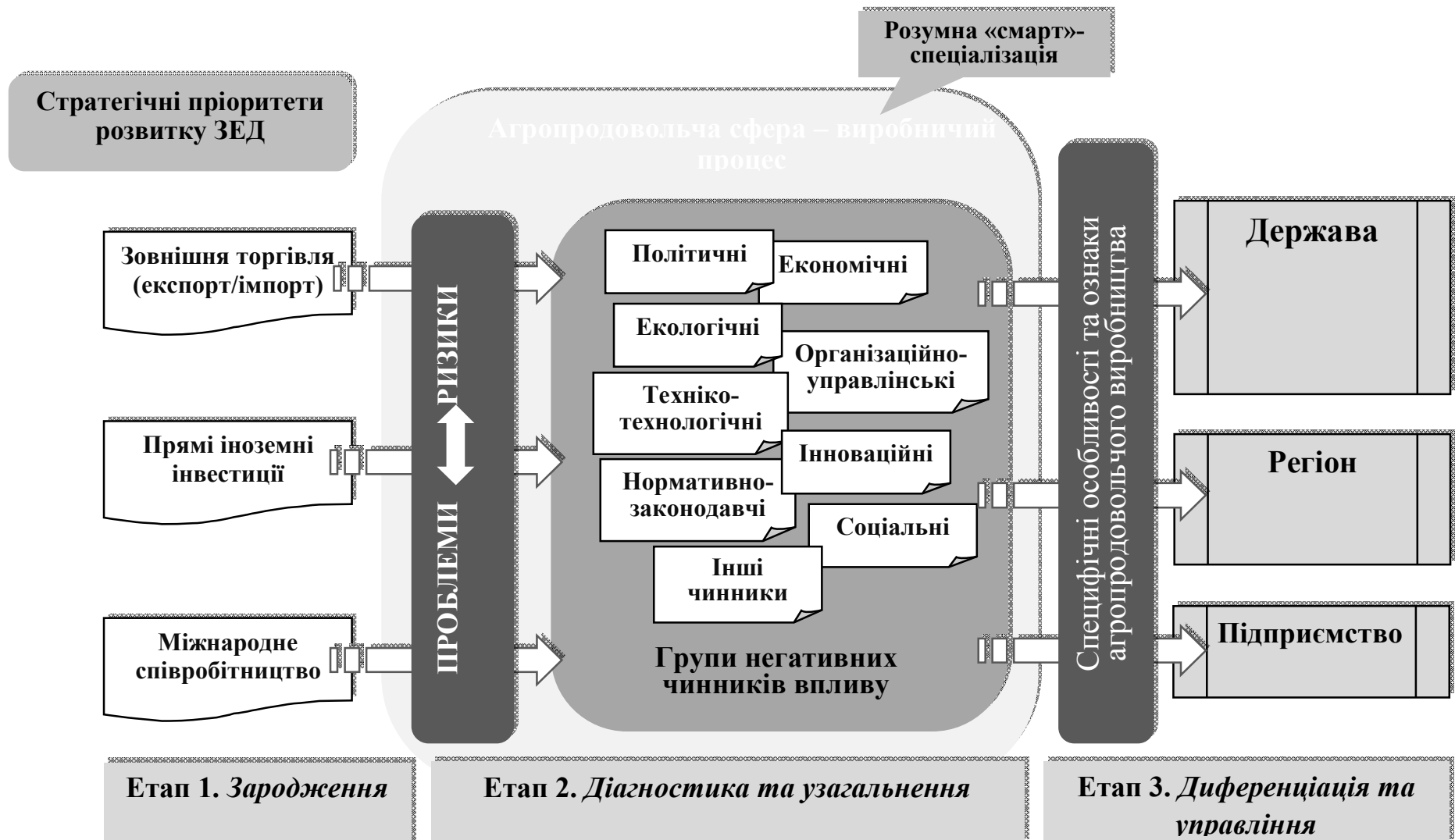

Рис. 4.3. Комплексна система дослідження та класифікації проблем та ризиків зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону. Джерело: авторська розробка

– недостатній рівень інформаційного маркетингу суб'єктів агропродовольчого господарювання щодо наявності власних наукових та техніко-технологічних новацій та можливостей їх практичного використання тощо.

Узагальнюючи основні положення щодо діагностики наявних проблем розвитку зовнішньоекономічних процесів регіональної агропродовольчої сфери, що здійснюють негативний вплив на інноваційність сталого розвитку агропродовольчого виробництва, ефективність залучення ПІІ та розширення міжнародного співробітництва, нами виокремлено комплекс основних проблем ефективної реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку АПС регіону (рис. 4.2).

На основі узагальнення існуючих теоретико-методологічних підходів, щодо структурування та класифікації негативних чинників впливу на зовнішньоекономічний розвиток регіональної агропродовольчої сфери, визначено базові групи чинників факторіального впливу, до яких віднесено: економічні, політичні, нормативно-законодавчі, митно-тарифні, екологічні, техніко-технологічні, управлінські, соціальні, логістичні тощо (рис. 4.3.). При цьому, за використання загальнонаукових методів дослідження, нами розроблено та запропоновано уніфіковану систему дослідження та класифікації нагальних проблем та ризиків зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, де базовими критеріями виступають: 1) напрям виду зовнішньоекономічної діяльності (зовнішня торгівля (експорт та імпорт), залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток міжнародного співробітництва тощо); 2) видова ознака, особливість, характер дії; 3) рівень негативного прояву (державний, регіональний, підприємницький). До того ж сам процесний механізм прояву проблеми /ризик, що здійснюють вплив через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва та векторів розумної («смайт»-) спеціалізації, обумовлює 3 етапи управлінської протидії (зародження, діагностики та узагальнення, диференціації прояву та управління).

4.2. Стратегічні пріоритети інноваційного зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону

В умовах інтернаціоналізації та глобалізації все більше зростає роль зовнішньоекономічної діяльності в економічному розвитку як країни у цілому, так і її окремих регіонів. Зокрема, в Україні зовнішня торгівля є одним із найважливіших джерел наповнення державного бюджету. Крім того, економічна взаємодія з іншими країнами змушує знижувати витрати, підвищувати продуктивність праці, підтримувати необхідний рівень конкурентоспроможності. Отже, торгівля із зарубіжними країнами є потужним додатковим імпульсом розвитку національної економіки.

Зовнішньоекономічна діяльність кожного регіону країни є важливою умовою економічного зростання держави загалом. Особливо це актуально за сучасних умов, коли набувають інтенсивного розвитку процеси міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, міжнародного поділу праці, глобалізації світового господарства.

На даному етапі існує низка негативних чинників, що мають значний стримуючий вплив на експорт областей Причорномор'я, серед яких можна виокремити найважливіші:

- низька конкурентоспроможність промислової продукції;
- значне знецінювання національної валюти протягом останніх років;
- недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції на тлі значного підвищення вимог до споживчих і екологічних характеристик, а також до безпеки продукції, яка реалізується на ринках промислово розвинутих країн;
- низький рівень спеціальних знань і досвіду роботи у сфері зовнішньоекономічних відносин у більшості українських підприємств, а також недостатня організація їхньої діяльності на міжнародних ринках;

– прояви дискримінації українських експортерів за кордоном, застосування методів обмежувальної ділової практики, зокрема картельних угод для витіснення чи недопущення України на перспективні ринки;

– низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, що ускладнює використання іноземних фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни;

– норми чинного нормативно-законодавчого забезпечення, що визначають відповідальність постачальника за недоброякісну продукцію, не відповідають принципам міжнародної практики тощо [145].

Крім того, слабкою стороною експорту регіону є його структура, в якій переважають сировина та продукти первинної обробки, натомість частка наукоємної продукції є дуже малою, що не відповідає світовим тенденціям. Обладнання та технології, які не відповідають сучасному рівню розвитку, негативно відображаються на витратах, показниках якості й технічних параметрах продукції, а отже – невідповідності світовим стандартам, що не дає змоги конкурувати з іноземними аналогами. Через фінансові труднощі підприємства не здатні швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, оновлювати обладнання, технології, асортимент продукції, удосконалювати її. Нестабільність законодавства та умов ведення бізнесу не дають змоги підприємцям упроваджувати довгострокові стратегії розвитку та утримують їх в умовах невизначеності та невпевненості в майбутньому. До того ж жорстка грошово-кредитна політика та високі податки перешкоджають модернізації виробництва та впровадженню нових технологій.

В новітніх умовах ринкових глобалізаційних змін організація зовнішньої торгівлі України та досягнення високих показників ефективності здійснюється під впливом комплексу факторів:

– значне сировинне спрямування українського експорту та суттєва залежність вітчизняних підприємств від зовнішнього ринку збуту, де

нестабільність ціноутворення призводить до вразливості обсягів надходження валютних ресурсів;

– продовження торговельної агресії Російської Федерації, через:

- 1) запровадження ембарго щодо поставок на її територію українських продовольчих товарів (м'ясо та продукція з нього, риба, молоко та молочна продукція, овочі, фрукти та горіхи, деякі продукти харчування);
- 2) застосування до українського експорту ставок ввізного мита на рівні режиму найбільшого сприяння (РНС), внаслідок одностороннього призупинення Росією дії Договору про зону вільної торгівлі СНД у відносинах з Україною;
- 3) неправомірне обмеження транзиту її територією товарів українського походження, що спричинило значне скорочення експортних поставок товарів українського виробництва не тільки до деяких країн СНД (країни Центральної Азії та Закавказзя), а й до інших країн Азії тощо [393];

– ескалація РФ збройного конфлікту на сході України;

– системні проблеми розвитку зовнішньоторговельної діяльності (відшкодування ПДВ, валютне, митне та податкове регулювання) тощо [396];

– значна питома вага агропродовольчої сфери України у структурі загальнотоварного експорту (станом на 2016 р. 42%, що у 2 рази перевищує частку цієї продукції в експорті 2008 року) тощо [396].

Незважаючи на розширення в останнє десятиріччя присутності України на арені глобального виробництва, вона все ще залишається недостатньо вагомою. З метою активізації зовнішньоекономічного розвитку АПС, включення агропродовольчого виробництва до інтернаціональних ланцюгів доданої вартості необхідно удосконалити товарну структуру агропродовольчого експорту і запровадити виробництво середньо- та високотехнологічної продукції.

В останні роки український агропродовольчий експорт демонструє поступову географічну диверсифікацію. Зменшення зорієнтованості України на ринки країн СНД, при тому, що вони є традиційними для українських

виробників (у 2016 р. частка експорту товарів на ринки СНД становила 16,5%) спричинило потребу виходу на нові ринки, пріоритетом серед яких є продовольчий ринок ЄС. Отримані Україною автономні зовнішньоторговельні преференції завдяки реалізації основних положень Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, зумовили приріст питомої ваги ринку ЄС в обсязі українського експорту товарів з 2008 р. +43,2 в.п. до частки у 37,1% станом на 2016 р. До того ж, зростають обсяги експорту до Єгипту та Індії, на які у 2016 р. припадало 6,3% та 5,2% загального експорту українських товарів.

В новітніх умовах глобалізаційних змін та технологічних викликів запорукою ефективного та динамічного розвитку національної економіки є розширення експортного потенціалу та масштабне зростання стратегічної присутності України на міжнародному агропродовольчому ринку. Часткова або повна втрата традиційних ринків, яка відбулася у період з 2014 року, обумовлюють нагальну потребу розробки та реалізації ефективних програмних заходів щодо розвитку експорту української продукції.

За результатами досліджень, встановлено, що станом на 2017 рік Україна недоотримала майже 6 млрд. доларів США, тільки з причин недостатньої реалізації потенціалу зовнішньоторговельних відносин з такими країнами як Канада, Сполучені Штати Америки, Китай, Німеччина, Франція, Ірландія, Японія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія тощо.

З огляду на це, динамічність та тенденційність сучасного розвитку міжнародної торгівлі вимагає від України одночасної консолідації зусиль у напрямках: 1) збільшення експорту на ринок ЄС; 2) освоєння ринків з високими показниками зростання (Азія, Африка); 3) відновлення своїх позицій на традиційних ринках збуту (СНД) [396].

Сталий економічний розвиток регіонів України, їхня інтеграція в європейський простір в значній мірі залежать від таких факторів як освоєння інноваційних технологій, наявність високотехнологічного виробництва, а також

розвиток людського капіталу. З огляду на це, інновації мають вирішальне значення для диверсифікації виробництва, метою якого є зростання обсягу продукції з високою доданою вартістю та підвищення продуктивності економіки. З метою поступового переходу до моделі інноваційної економіки, особливої необхідності набуває активізація процесів залучення прямих іноземних інвестицій у сталий регіональний розвиток та трансферт інновацій тощо.

В новітніх умовах в Україні необхідно запровадити реалізацію комплексу заходів щодо масштабної модернізації виробничих потужностей, підвищення рівня матеріально-технологічної озброєності та розробити організаційно-економічні механізми стимулювання інноваційних процесів, розвитку інноваційних виробництв та стартапів через забезпечення часткового чи повного їхнього фінансування, необхідними консалтинговими послугами та техніко-технологічною допомогою на всіх етапах виробництва інноваційного продукту.

З огляду на визначені основні проблеми, стратегічними пріоритетами зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону мають стати:

1. Розвиток інноваційної експорторієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах розумної «смайт»-спеціалізації регіону.
2. Зростання експорту агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю та подолання його галузевої диспропорції.
3. Ефективне інтегрування АПС країни/регіону у інституціональне середовище світового агропродовольчого ринку, зокрема через розвиток міжнародного (транскордонного) співробітництва та диверсифікацію ЗЕД.
4. Активізація залучення прямих іноземних інвестицій у сталий розвиток АПС регіону через удосконалення нормативно-законодавчого забезпечення та розвиток регіональної інноваційної системи (інфраструктури).
5. Удосконалення національної системи сертифікації продуктів харчування та узгодження державних стандартів управління якістю агропродовольчої продукції з міжнародними нормами.

6. Розвиток інноваційної інфраструктури агропродовольчої логістики для забезпечення ефективної зовнішньої торгівлі (експорту).

7. Створення регіональної системи консалтингу та удосконалення інформаційного забезпечення (моніторинг, аналіз, прогноз) зовнішньоекономічного розвитку АПС.

Одним із основних напрямків активізації зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчих підприємств регіону є розвиток інноваційного процесу, впровадження новітніх технологій, створення інноваційних продуктів з метою збільшення їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку.

Категорія «інновація» походить від латинського слова «*innovation*», що означає зміну, оновлення, тобто появу будь-якого нововведення, яке призводить до змін у громадській або господарській діяльності [450]. В той же час, за міжнародними нормами, досліджувана дефініція має дещо ширше обґрунтування, адже її трактують як остаточний результат інноваційного процесу, відображений у вигляді нових чи вдосконалених продуктів, що реалізуються на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного, організаційного чи іншого процесу, що впроваджується у виробництво чи практичну діяльність, або нового підходу до здійснення послуг (сервісного обслуговування). Згідно з думкою С. Тихомирова, інноваційний розвиток регіону – це «... цілеспрямований і керований процес змін у різних сферах життя, спрямований на досягнення високої якості життя на території регіону, з найменшим збитком для природних ресурсів і найбільшим рівнем задоволення поточних і перспективних колективних потреб населення та інтересів держави». Інноваційний розвиток регіону схематично можна зобразити як модель перспективного розвитку регіону (рис. 4.4), що є складним механізмом, який постійно розвивається [147, 454].

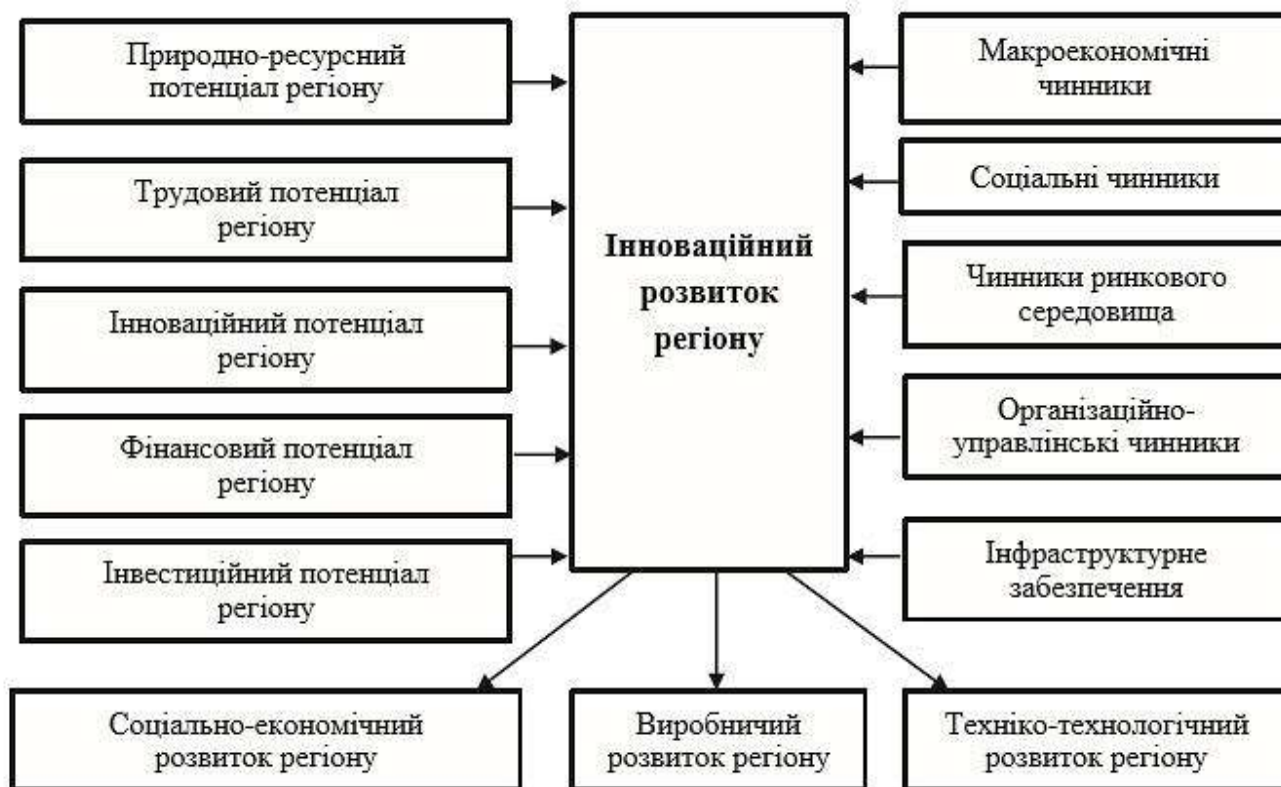

Рис. 4.4. Модель інноваційного розвитку агропродовольчого виробництва регіону. Джерело: розроблено автором за даними [499]

Чинники впливу на інноваційний розвиток регіону формуються на основі законодавчих, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, техніко-технологічних, екологічних, гуманітарних та інформаційних. Розглянемо основні стратегічні напрямки прискорення інновацій підприємствами Причорноморського району.

З огляду на те, що основним елементом інноваційного процесу є саме технологія, інноваційний процес включає два етапи: створення новітньої технології та впровадження її у виробництво. При цьому, динамічність інновації та інноваційного процесу визначається циклічністю останнього, яку формує постійна повторюваність визначених етапів. У спрощеному вигляді інноваційний цикл визначають як періодичне повторення послідовної сукупності стадій: наука-техніка-виробництво [147].

Один із стратегічних напрямків прискорення інноваційних процесів в регіоні – створення інноваційних агропродовольчих кластерів. Передумовою

цього є те, що кластер дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі. Він може слугувати основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектора і державою з метою виявлення проблем розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики, що дає поштовх до розвитку регіональної економіки, а, відповідно, і до підвищення її конкурентоспроможності. У кластерах створюються найсприятливіші умови для реалізації людського капіталу та інновацій, що, у свою чергу, забезпечує високі економічні і соціальні результати цих утворень, а також територій, на яких вони розміщуються.

Здійснений науковий пошук та критичний аналіз існуючих наукових підходів щодо формування інноваційного кластера, дозволив зробити наступні висновки та визначити специфічні ознаки та особливості, зокрема:

- кластеризація через запровадження міжгалузевих інтеграційних формувань, зокрема агропродовольчих, сприяє зміцненню інноваційного потенціалу регіону та підвищує його конкурентоздатність. При чому синергічна консолідація кооперації (спрямована на задоволення споживчих потреб зовнішнього середовища) та конкуренції (обумовлює внутрішні потреби споживачів кластера) обумовлює характер розвитку інноваційних процесів (комунікаційних, інформаційних, маркетингових, створення вартості та інших);

- кластер є системним комплексом де, компетенція підприємств, організацій та установ інтегрованих у нього в умовах сталого розвитку забезпечує: 1) концентрацію виробництва та реалізацію продукції на засадах ринкової конкуренції; 2) кооперацію зусиль над генерацією інноваційних процесів; 3) розвиток кластерних комунікаційних процесів та координацію діяльності; 4) створення мережі регіональних центрів, що спеціалізуються в конкретних галузях, пов'язаних спільними технологіями чи видами діяльності;

- інноваційний кластер є ринковим механізмом якісного перетворення регіональних економічних систем тощо.

Складніше визначити сутність категорії «інноваційний кластер», оскільки за традиційного підходу під «інноваційністю» розуміють певну властивість технологічного або галузевого кластера. З огляду на дослідження наукових джерел інноваційний кластер визначається як:

- група територіально близьких взаємопов'язаних підприємств, організацій та установ, що здійснюють інноваційну діяльність за певною виробничою спеціалізацією, взаємодоповнюють один одного і визначають розвиток як кожного структурного елемента кластера, так й інноваційного потенціалу регіону в цілому;

- концентрація підприємств, наукових, освітніх, громадських організацій та установ, об'єднаних на умовах співробітництва в інноваційну систему з метою забезпечення максимальної ефективності виробництва та конкурентоспроможності;

- неформальне об'єднання зусиль різних організацій (промислових підприємств, дослідницьких центрів, навчальних та наукових установ та ін.), здатних здійснювати трансферт нових знань, наукових здобутків і винаходів, перетворюючи їх в інновації, що мають споживчий попит на ринку;

- стійке партнерство взаємозалежних підприємств, установ, організацій, окремих фізичних осіб з характерним проявом інноваційності;

- особливий вид інтеграційного формування, потенціал якого (ознаки та властивості) обумовлюють активізацію процесу генерації, виробництва та комерціалізації інновацій тощо [198].

В результаті критичного аналізу досліджених тлумачень інноваційного кластеру варто виокремити систему його специфічних ознак та особливостей:

1. Інноваційний кластер є системним комплексом, який може включати різні за видами та типами суб'єкти господарювання, організації та установи, коопераційні формування в регіону, об'єднані інноваційним процесом, що

обумовлює створення і поширення інновацій у визначеній соціально-економічній системі.

2. Результатом функціонування інноваційного кластеру є інновації різного характеру, зокрема продуктові (товар, послуга), процесні (сфера управління, організації, соціальної роботи тощо), технологічні (технологія переробки сировини).

3. Суб'єкти інноваційного кластеру мають єдину загальну концепцію свого розвитку та з огляду на специфіку інноваційного процесу реалізують власні функції.

4. Для ефективного функціонування інноваційного кластеру визначальним є наявність відповідних компетенцій, технічного, логістичного та комунікаційного забезпечення, системи відносин, що стимулюють інноваційний розвиток.

5. Взаємовідносини між учасниками кластеру визначаються кооперацією зусиль над генерацією інноваційних процесів, концентрацією виробництва та реалізацією інноваційної продукції на засадах ринкової конкуренції тощо.

Базисом ефективного функціонування інноваційних кластерів є організаційно-економічний інструментарій інтеграційного розвитку, інноваційна інфраструктура, система контролю та оцінки інноваційних процесів, комплекс стимулів щодо активізації інноваційної діяльності підприємств, що є утворювачами кластеру. Так, до організаційно-економічного інструментарію кластерного розвитку відносять:

- державна підтримка розвитку кооперації та трансферу інформації та технологій;
- розвиток розумної («смайт»-) спеціалізації підприємств, ОТГ, регіонів;
- ефективна система регіональної підготовки та перепідготовки кадрів;
- розвиток брендингу;
- належне матеріально-технічне забезпечення підприємств (у відповідності до визначеної спеціалізації);

- ефективний розвиток міжрегіонального та міжнародного трансферу інновацій;
- організація централізованого інвестування та субсидування інноваційних проєктів тощо [198].

Ще один важливий стратегічний напрямок підвищення інноваційної активності підприємств Причорноморського району в напрямку розвитку їх зовнішньоекономічної діяльності – формування регіональних координаційних центрів інноваційного розвитку.

До основних напрямків діяльності таких центрів слід включити:

- 1) розвиток інноваційної інфраструктури для підтримки малого інноваційного бізнесу;
- 2) створення на основі наявної системи науково-технічної та економічної інформації державної системи інформаційно-консультаційної підтримки інноваційної діяльності;
- 3) створення у вищих навчальних закладах цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності;
- 4) створення розгалуженої інноваційної інфраструктури за участю наукових установ;
- 5) створення системи забезпечення інноваційної діяльності у регіонах;
- 6) забезпечення системного навчання і підвищення кваліфікації працівників сфери інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності.

Основні способи нарощування потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємств – створення сприятливих економічних умов для збільшення випуску вітчизняної продукції та надання послуг за рахунок модернізації виробництва, упровадження інновацій, розвитку науково-технічного потенціалу, запровадження спеціальної системи кредитування обігових коштів виробників, упровадження енерго- й ресурсозберігальних

технологій, підвищення рівня механізації та автоматизації виробництва, залучення до управління підприємствами висококваліфікованих фахівців

4.3. Консалтингове забезпечення зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва

Зараз виникає необхідність вирішення нових завдань, з якими раніше підприємства агропродовольчої сфери не стикалися, але вирішення яких необхідне для нормального їх функціонування. Особливо важливим є виробництво якісної конкурентоспроможної продукції з високою часткою доданої вартості та інноваційності з метою стабільно зростаючого експорту на зовнішні ринки. Аналіз стану та новітніх тенденцій зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону свідчить про те, що далеко не всі нагальні проблеми розвитку зовнішньоекономічних відносин та міжнародної інтеграції АПС мають належний рівень наукового та методичного забезпечення та практичної реалізації. Подолання зазначених труднощів можливе за умови розвитку регіональної системи консультаційно-дорадчого забезпечення.

В даний час активізація зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери набуває особливо важливого значення поряд з цим, не кожне агропродовольче підприємство вважає за доцільне або має можливість виділення окремого структурного підрозділу для здійснення консультування з маркетингово-збутової діяльності та зовнішньоекономічної активності, тому що це пов'язане з додатковими трудовими і фінансовими витратами. Більш того, не для кожного виробника організація такої структури буде економічно виправданим кроком. У зв'язку з цим, в даний час в регіоні назріла необхідність розробки механізму активізації зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери за допомогою методів консалтингу та спеціалізованої регіональної структури консультаційного сервісу, спрямованого на сприяння

реалізації плодоовочевої продукції підприємствам, які не мають у своїй структурі окремих підрозділів / фахівців і відповідних умов для здійснення масштабної маркетингово-збутової діяльності.

Практика використання консультаційного сервісу набула широкого поширення в сільському господарстві зарубіжних країн. Сучасні зарубіжні агроконсалтингові служби виконують досить різноманітні функції: від консультацій з питань організації маркетингу і здійснення зовнішньоекономічної діяльності, до консультацій щодо технічних аспектів і питань агрономії, а також надання спільно з установами освіти і науки послуг освітнього характеру.

Поряд з цим аналіз стану консультування зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери на регіональному рівні вимагає вдосконалення та розробки нових підходів до запуску дієвих консультативних послуг. Потрібне ефективне поєднання системи світового консалтингу та системи державного консалтингу для створення сучасної системи регіонального консалтингу стимулювання зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери рисунок 4.5.

Важливий елемент внутрішньодержавного рівня консалтингу що використовує навчання як основний засіб забезпечення функціонування як ринку, так і кожної окремої консалтингової компанії є об'єднання консультантів (асоціації або асоціації консультантів). Досвід світових країн-лідерів показує, що їхня діяльність відіграє важливу роль в будівництві і розвиває консалтингову діяльність разом з розвитком національних економік, за допомогою вирішення важливих завдань асоціаціями консалтингових компаній, що розробляють кодекси етики та стандарти, вдосконалюють професійну практику, яка допомагає підтримувати високу якість послуг та професіоналізм консультантів.

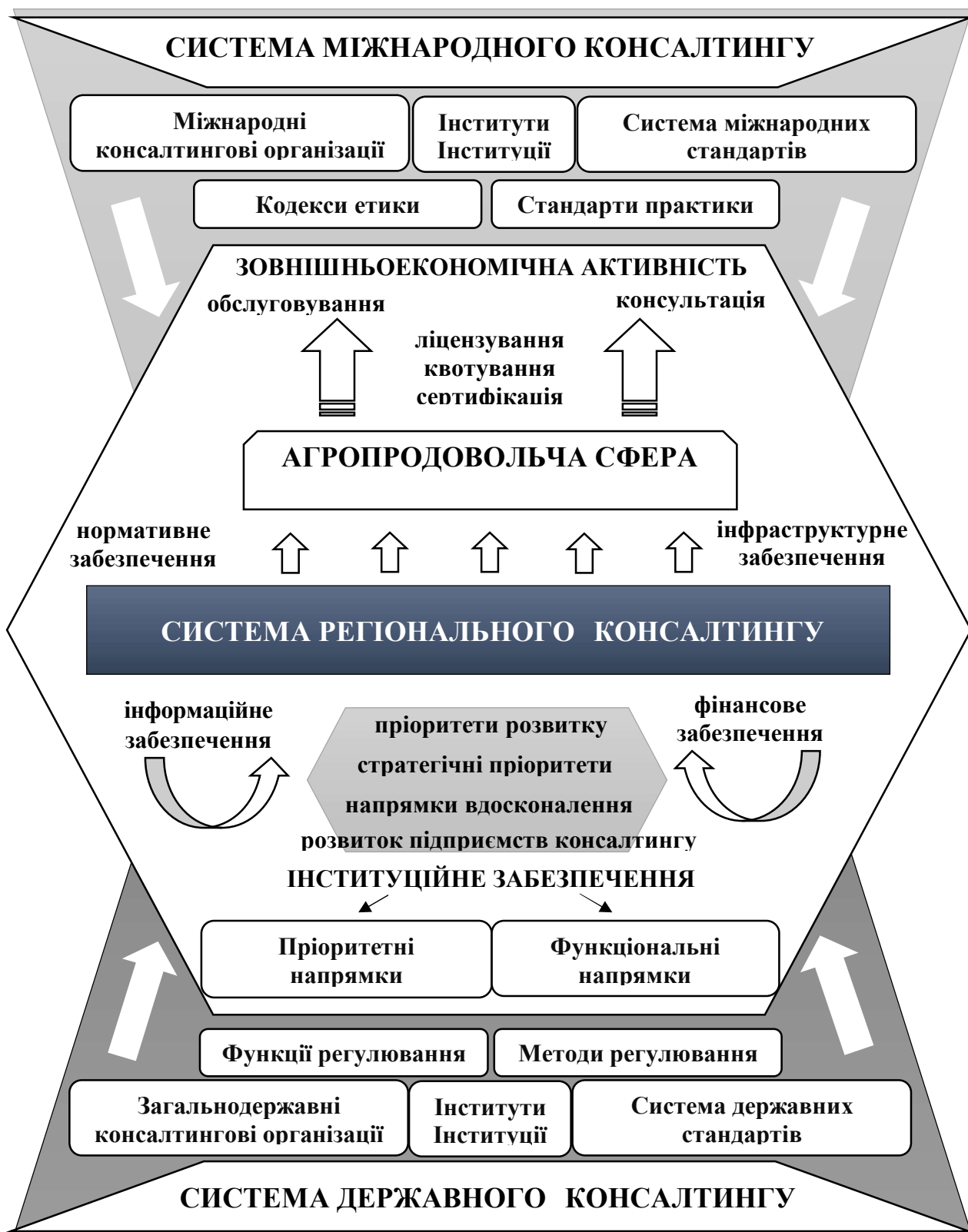

Рис. 4.5. Механізм розвитку системи регіонального консалтингу та стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва. Джерело: авторська розробка

Рис. 4.6. Інституційні пріоритети консалтингових послуг в системі зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону

На міжнародному рівні інфраструктурне забезпечення консалтингової діяльності відбувається за допомогою об'єднання (концентрації консалтингових зусиль) в транснаціональні асоціації національних асоціативних консалтингових організацій, які формують загальний кодекс, що розробляється для консультантів, та регулює правила та накладає обмеження на їх професійну діяльність.

До елементів системи інституційного забезпечення послуг консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери регіону належать: зовнішні інститути, внутрішні інститути, інституції, асоціативні інституції, механізм реалізації інститутів, інфраструктура консалтингу в ЗЕД (міжнародні, державні, приватні, громадські суб'єкти та технічне забезпечення їх діяльності). Крім цього, існує небезпека породження системних перешкод і ризиків діяльності і розвитку підприємств консалтингу в системі ЗЕД. У зв'язку з цим, потрібен механізм своєчасного виявлення та усунення інституційних пасток (корупції, бюрократії, посягань на власність, конкурентне законодавство) це дає можливість своєчасно виробити напрямки інституційного забезпечення послуг консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери регіону рисунок 4.6.

Щоб подолати загальні негативні тенденції, трансформаційного переходу на нові стандарти консалтингових послуг в агропродовольчій сфері регіону необхідно вирішити значну частину проблем, які можуть бути вирішені шляхом: належної інституційної підтримки для створення сприятливого економічного та правового підґрунтя для розвитку консалтингу як економічного напрямку агропродовольчої діяльності на рівні регіону, включаючи дотримання принципів демонополізації ринку, залучення економічних ресурси та вдосконалення системи управління; розробка альтернативного напрямку розвитку неурядових установ та організацій; ефективна боротьба з тіньовою економікою шляхом унеможливлення участі в економічній системі установ нелегального та тіньового спрямування;

збільшення прогнозованості розвитку економіки та ведення бізнесу; досягнення компромісу щодо дієвості горизонталі – зовнішньоекономічна діяльність та її консультаційна підтримка.

Для ефективного використання консалтингових послуг в агропродовольчій сфері регіону доречно визначити основні елементи розвитку та функціонування міжнародної інфраструктури регулювання і саморегулювання консалтингових послуг рисунок 4.7.

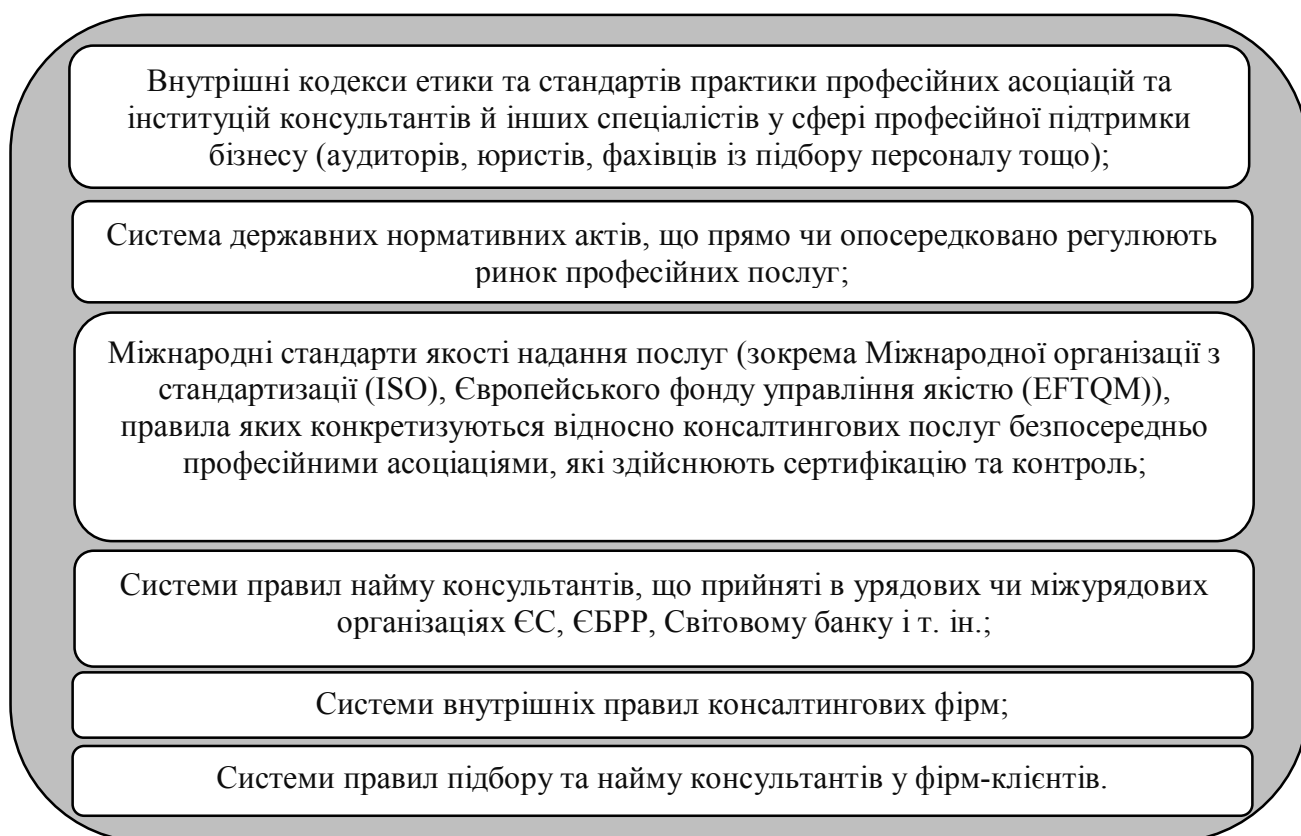

Рис. 4.7. Основні елементи розвитку та функціонування міжнародної інфраструктури регулювання і саморегулювання консалтингових послуг
Джерело: авторська розробка

Найбільш розповсюджені напрямки консалтингу в агропродовольчій сфері слід вважати: стратегічний консалтинг, фінансовий консалтинг, операційний менеджмент, IT-консалтинг, управління персоналом, екологічний консалтинг але спостерігається невелика кількість наданих консалтингових послуг кожного напрямку. В той же час, залишається гострою проблема

використання агроконсалтингу зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні з одного боку в більшості фермерських господарств не використовується агроаудит (незалежна оцінка полів, культур, технологій); моделювання (розробка бізнес моделі рослинництва); супровід (агрономічна підтримка виробництва протягом сезону); агроконтроль (глобальна система управління бізнесом рослинництва) внесення трихограми (біозахист полів кукурудзи і соняшнику від шкідників); сидеральні мікси (суміші насіння для поліпшення родючості ґрунтів); аналіз ґрунту (визначення родючості ґрунту і потреби в добривах); навчання (передача знань за технологією в рослинництві) з іншого боку виникає необхідність консультації по ЗЕД та митного законодавства України, попередньому аналіз і складання контрактів по ЗЕД, консультацій по класифікації товару за УКТ ЗЕД, консультації з попереднього уточнення змін у вартості митних платежів та оптимізації платежів з подальшим представленням інтересів клієнта на митниці.

Інституційний базис консалтингу формується за допомогою вітчизняних та міжнародні інститутів та інституцій. Інститути в свою чергу можна поділити на статусні (формальні та неформальні) та нормативні. До статусних доречно віднести: правила підприємницької поведінки; бази даних; інформаційні технології; стратегії, бізнес-моделі; інформаційно-статистичні бюлетені до нормативних ми відносимо: нормативно-правові акти; вимоги; нормативи; стандарти. До Інституцій слід віднести: уряд, центральні, регіональні та місцеві органи влади і самоврядування; фіскальні та контролюючі органи; громадські та асоціативні організації; ринкові інституції; споживачі та їх організації. У зв'язку з цим, основними напрямки запуску інституційного середовища консалтингових послуг зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери регіону вбачаються наступні: сприяння створенню та розвитку підприємств консалтингу; забезпечення співпраці підприємств консалтингу з суб'єктами ЗЕД та зовнішніми економічними агентами, міжнародними організаціями; покращення координації та взаємодії внутрішнього і

зовнішнього консалтингу; реалізація проектів інтеграції, кластерної та мережевої співпраці, транснаціоналізації, аутсорсингу в системі відносин суб'єктів ЗЕД та підприємств консалтингу.

Поряд з цим, необхідна державна політика підтримки регіонального рівня розвитку консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери. Основними складовими такої політики можуть бути: правове та нормативно-методичне регулювання; соціально-комунікативні, інформаційно-пояснювальні заходи; дії організаційно-структурного характеру; податкові стимули, пільгово-кредитні заходи, інноваційно-інвестиційна тактика; багаторівнева система управління розвитком агропродовольчого регіонального консалтингу.

Головним спрямуванням консалтингу ЗЕР агропродовольчої сфери на регіональному рівні повинно бути розширення ринків, зростання прибутку і лідерство за допомогою ефективного аналізу світового аграрного ринку на основі інноваційних рішень. Потрібно забезпечити зростання швидкості доступу до даних та забезпечити здатність оперувати цими даними, вміти їх зіставляти і робити висновки. Для прийняття ефективних і оперативних бізнес рішень потрібно забезпечити аналіз як вихідних статистичних даних, так і прогнозованість сценаріїв ринків. Незалежний аналіз аграрного ринку повинен супроводжуватися високою динамічною візуалізацією цифрових потоків. Це дозволяє ефективно визначати ключові точки розвитку в перспективному періоді.

Для вирішення зазначених проблем і усунення перешкод розвитку консалтингу в системі ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери) доцільно виділити основні пріоритети рисунок 4.8.

Рис. 4.8. Основні пріоритети розвитку регіонального консалтингу в системі ЗЕР агропродовольчого виробництва.

Джерело: авторська розробка

Головні проблеми та перешкоди розвитку консалтингу в системі ЗЕР агропродовольчої сфери на регіональному рівні є: низький рівень усвідомлення потреби в консалтинговому забезпеченні, обмеженість інвестицій, слабкість розвитку галузі; висока вартість та складність доступу до консалтингових послуг, наявність неформальних інститутів, необліковуваних послуг; брак інформації про систему консультування ЗЕД, нерозвиненість інституту власності; високий рівень конкуренції з боку провідних міжнародних

консалтингових організацій; відсутність системної взаємодії влади, суб'єктів ЗЕД та консалтингових фірм; обмеженість ресурсного потенціалу розвитку підприємств консалтингу

На основі проведених досліджень доречно запропонувати стратегічні пріоритети ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери) на регіональному рівні:

- 1) розвиток вітчизняних консалтингових та дорадчих організацій;
- 2) удосконалення реалізації консалтингово-дорадчих послуг та покращення доступу суб'єктів ЗЕР агропродовольчої сфери до цих ресурсів;
- 3) покращення консалтингового забезпечення державної політики розвитку зовнішньоекономічних відносин агропродовольчої сфери;
- 4) забезпечення високої якості та зменшення монополії на державні інформаційно-консультаційні послуги;
- 5) розвиток інституціонального середовища та регіональної інфраструктури консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери;
- 6) взаємоузгодження регіональних пріоритетів ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери) з пріоритетами державної політики регіонального розвитку, інтересами окремих підприємств та ОТГ, ринкових інституцій та суб'єктів сфери консалтингу тощо.

Основними результатами розвитку консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери повинні стати: розширення можливостей, збільшення кількості та обсягів, підвищення якості послуг та ефективності діяльності консалтингових організацій; активізація попиту на консультування з боку суб'єктів ЗЕД; забезпечення прозорості, зниження транзакційних витрат суб'єктів ЗЕР при отриманні державних інформаційно-консультаційних послуг, покращення конкурентного середовища та збільшення місткості ринку для недержавних консалтингових організацій; утворення ефекту синергії розвитку (ефективного та раціонального) сфери ЗЕР та її суб'єктів, інфраструктури та

консалтингу; формування сприятливого для розвитку консалтингу в системі ЗЕА інституціонального середовища.

В той же час, в рамках довгострокової перспективи доречно окреслити напрямки вдосконалення консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери:

1. Розробка ефективної та адаптованої до міжнародних вимог законодавчо-нормативної бази щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

2. Інтеграція суб'єктів регіональної АПС до чинних міжнародних економічних організацій та заключення міжнародних угод.

3. Нормативно-правове (ліцензування, квотування, сертифікація), податкове та митно-тарифне регулювання зовнішньо-торгівельних операцій.

4. Інформаційно-консалтингове та структурно-організаційне забезпечення розвитку регіональної АПС, зокрема агропродовольчого виробництва та внутрішнього продовольчого ринку.

5. Удосконалення організації, управління та кадрового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери.

6. Удосконалення маркетингу ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери), реклами, іміджування та позиціонування агропродовольчої продукції на ринку.

7. Удосконалення техніко-технологічного забезпечення АПС та розвиток логістично-транспортної інфраструктури та сервісного обслуговування.

8. Ефективна та прозора комерційна діяльність.

9. Оптимізація фінансового (в т.ч. валютного), облікового забезпечення та аудиторського обслуговування ЗЕД суб'єктів АПС тощо.

Відтак, для створення інтеграційного підґрунтя для поєднання консалтингових послуг агропродовольчої сфери з міжнародною економікою потрібно запропонувати комплексні заходи, спрямування яких повинно бути на

задоволення інформаційно-консалтингових потреб для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а саме рисунок 4.9.

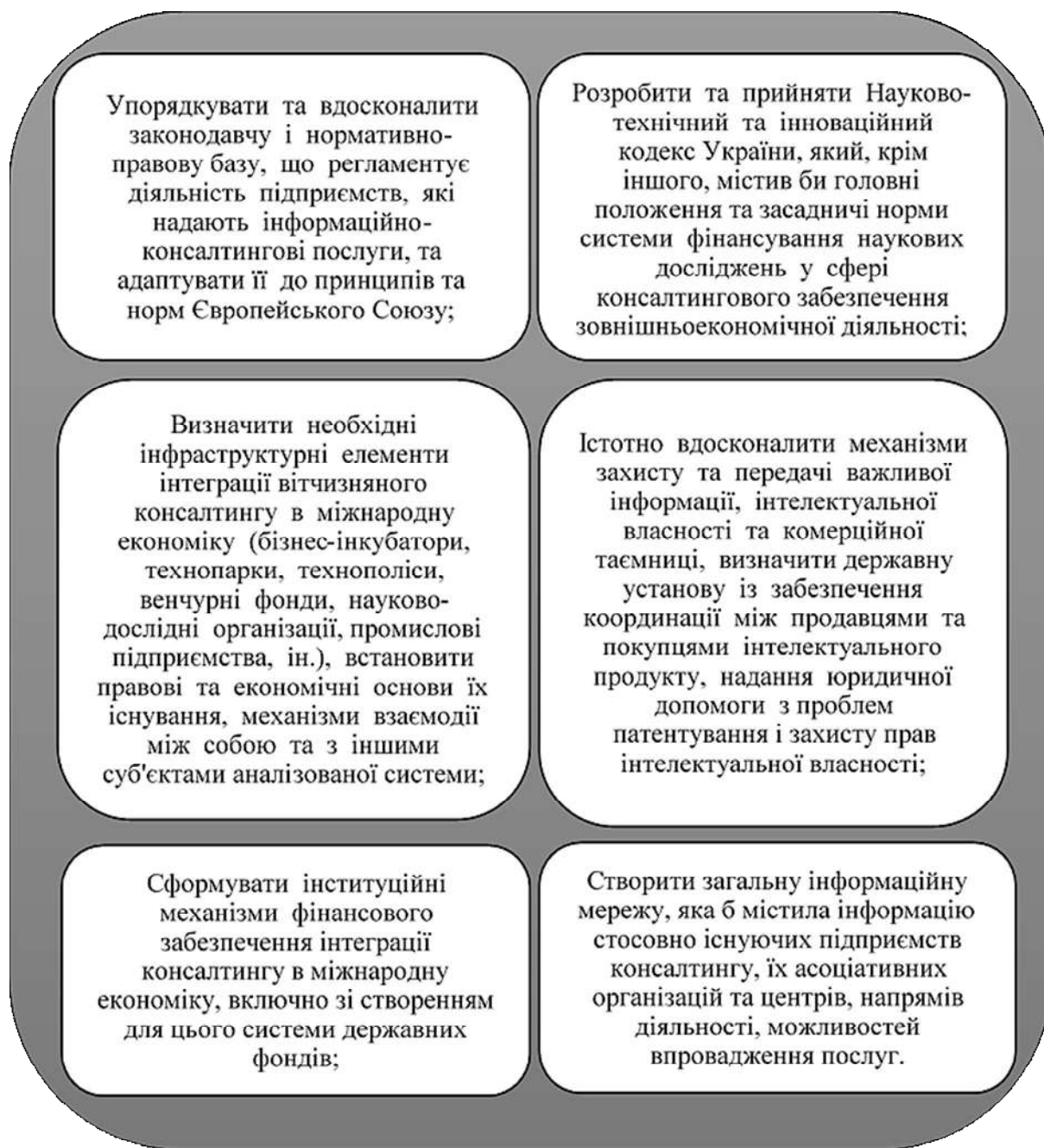

Рис. 4.9. Основні заходи з інтеграції консалтингових послуг агропродовольчої сфери в систему зовнішньоекономічних відносин.

Джерело: авторська розробка

Крім цього розглянемо стратегічні орієнтири удосконалення інформаційно-консалтингових послуг з метою стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агропродовольчої сфери:

1. Запровадження інтеграційних форм співробітництва консалтингових інститутів та суб'єктів ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери) регіону.
2. Розбудова єдиного інформаційного середовища та його інфраструктурного забезпечення за функціональними ознаками (економічними, організаційними, технологічними, нормативно-правовими тощо).
3. Здійснення постійного моніторингу (діагностування) ефективності ЗЕР агропродовольчої сфери з оприлюдненням звітів про його стан та напрями державного регулювання.
4. Удосконалення міжнародного співробітництва з метою стимулювання та активізації ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери) регіону.
5. Формування належної інвестиційної привабливості ЗЕР агропродовольчої сфери через удосконалення інноваційного потенціалу та кадрового забезпечення.
6. Формування системи регіонального консалтингу ЗЕР агропродовольчого виробництва через удосконалення інституціонального базису та інфраструктури консалтингу.
7. Підвищення ефективності та прозорості державного регулювання інформаційного ринку та консалтингу.
8. Визначення стратегічних пріоритетів та ефективних форм, методів, засобів розвитку регіонального консалтингу ЗЕР агропродовольчої сфери.
9. Активізація впровадження інноваційних енергоефективних та екологічнобезпечних технологій агропродовольчого виробництва.
10. Удосконалення організації та активізація діяльності вітчизняних консалтингових суб'єктів на міжнародному ринку інформаційних послуг.
11. Узгодження інтересів держави, зовнішньоекономічних суб'єктів агропродовольчої сфери регіону та інших суб'єктів (інституцій) економічних відносин.
12. Удосконалення асортименту послуг при здійсненні ЗЕД відповідно до чинних вимог функціонування системи міжнародного консалтингу.

13. Оптимізація трансакційних і трансформаційних витрат на ринку інформаційних послуг та зменшення залежності від зарубіжного консалтингу.

14. Удосконалення протидії квазіконсалтингу в сфері ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери), мінімізація втручання влади у бізнес-процеси.

15. Розвиток системи дорадництва з проблем розвитку ЗЕД через формування підрозділів із клієнтоорієнтованого консультування.

16. Удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення та інституціонального середовища консалтингу агропродовольчих зовнішньоекономічних відносин.

17. Розвиток системи неформальних інститутів (суб'єктів) консалтингу та забезпечення ефективної співпраці з суб'єктами ЗЕР агропродовольчої сфери та міжнародними організаціями.

18. Реалізація транскордонних проектів інтеграції та мережевої співпраці транснаціоналізації, аутсорсингу в системі відносин суб'єктів агропродовольчого підприємництва та консалтингу.

19. Оптимізація асортименту консалтингових послуг та маркетингових витрат відповідно до інтересів суб'єктів ЗЕР агропродовольчої сфери.

20. Довгострокове планування розвитку та реалізації трансмісійної функції консалтингу в системі ЗЕР агропродовольчого виробництва (сфери).

21. Розбудова системи підготовки суб'єктів до міжнародних процедур відбору консультантів та усунення зовнішніх екстерналій ЗЕР агропродовольчої сфери.

Для консалтингових компаній регіонального рівня основним критерієм співпраці повинні стати: абсолютна прозорість і юридична чистота угод, зовнішньоторговельних операцій і митних процедур; повний комплекс послуг, пов'язаних з імпортом та експортом для російських і іноземних компаній; рішення задач будь-якого рівня складності; індивідуальні рішення для кожного клієнта; гарантії виконання зобов'язань.

Таким чином, в регіональній структурі доречно створити Центр консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери. Центр представляє собою комерційну структуру, в штаті якої складаються фахівці в сфері економіки сільського господарства, аграрного маркетингу, зовнішньоекономічної діяльності, які мають відповідну підготовку і досвід роботи. Основним завданням консультативного центру є сприяння виробникам агропродовольчої продукції в організації ефективної маркетингово-збутової діяльності. В результаті співпраці з центром сільськогосподарські підприємства отримують можливість використання знань, досвіду і часу співробітників центру для вирішення завдань з організації ефективного руху товарів: від аналізу попиту на плодоовочеву продукцію, вибору кращих каналів реалізації та проведення необхідної передконтрактної роботи до безпосереднього укладення договорів поставки і контролю їх виконання. Робота консультативного центру орієнтована насамперед на підприємства, в складі яких немає власних структур з маркетингу та збуту, а також на підприємства, що мають власних фахівців з маркетингово-збутової діяльності, діяльність яких, тим не менше, є не досить ефективною і не призводить до бажаних результатів.

Надалі, у міру розвитку в регіоні агроконсалтингового сервісу, можливе розширення сфер дії консультативного центру. Так, поряд з рішенням основного завдання по організації ефективної маркетингово-збутової діяльності в агропродовольчому підкомплексі консультативний центр може вирішувати і додаткові завдання, властиві сучасним закордонним агроконсалтинговим агентствам, такі, як організація підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері маркетингово-збутової діяльності, ЗЕР агропродовольчої сфери, консультування з питань кредитування та страхування, а також організація їх оформлення. Крім цього, в перспективі на базі консультативного центру можливе створення електронного постійно діючого аукціону з плодоовочевої

продукції, за допомогою якого в режимі реального часу можна продати і купити необхідну продукцію в більших обсягах.

Одним із важливих напрямків консалтингової підтримки активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС Причорноморського району є розробка прогнозів розвитку експортних операцій як в цілому, так і за окремими областями та видами продукції.

Метою розробки прогнозів соціально-економічного розвитку є визначення можливих варіантів розвитку стану аналізованої системи за різних умов розвитку подій та прийняття урядових рішень. Таким чином проведення розрахунків можливих сценаріїв розвитку дозволяє прийняти найбільш прийнятне рішення в даних умовах та розробити конкретний план дій для досягнення прогнозного стану системи.

Головне призначення прогнозування як однієї зі специфічних форм планової діяльності полягає в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку народного господарства, передбаченні змін умов і факторів цього розвитку, створенні наукової бази для розробки довгострокової економічної політики держави та прийняття рішень щодо її реалізації.

Економічне прогнозування слід розглядати як необхідний і важливий науково-аналітичний етап загального процесу планування. Разом з тим воно направлене не на розробку конкретних планових заходів, а на обґрунтування тенденцій розвитку соціально-економічних процесів, визначення проблем, які необхідно вирішити в майбутньому.

Агропродовольчим суб'єктам господарювання Причорноморського регіону, для організації прибуткової зовнішньоекономічної діяльності потрібна своєчасна інформація щодо передбачуваного попиту, умов збуту та цін на ту чи іншу агропродовольчу продукцію, причому ці прогнози мають бути різного призначення:

- довгострокові, на 3-5 років, що складаються на основі аналізу світової ринкової кон'юнктури та з урахуванням цільових державних і регіональних

програм підтримки розвитку сільського господарства – для розробки господарських планів з оптимізації структури виробництва, інвестиційних вкладень;

- середньострокові, на наступний маркетинговий рік, з урахуванням заходів щодо кредитної та дотаційної політики держави – для поточного планування виробничої, маркетингової і фінансової діяльності;

- короткострокові, з помісячним, а по овочах і фруктах і на більш короткі періоди, з урахуванням заходів держави щодо регулювання ринків продовольства – для прийняття рішень щодо купівлі-продажу.

Для прогнозування показників експорту обираємо метод часового тренду.

Тенденція або тренд – це лінія регресії в динамічних рядах. Якщо – $X(t)$ випадкові величини, розподіл яких залежить від t , то трендом (тенденцією) називають таку функцію $X(t)$, значення якої в інтервалі спостережень у кожній точці t дорівнює середньому значенню $X(t)$.

Розв'язання задачі екстраполяції зводиться до знаходження залежності, $X = f(t)$, яка з достатньою точністю описує поведінку змінної X в минулому і разом з тим визначена також і для деякого інтервалу часу в майбутньому.

Вибір типу функції ґрунтується на теоретичному аналізі суті явища, яке вивчається, і характері його динаміки. Зазвичай перевага надається функціям, параметри яких мають чіткий економічний зміст і вимірюють абсолютну чи відносну швидкість розвитку. Суттєвою підмогою при виборі функцій є аналіз ланцюгових характеристик інтенсивності динаміки. Якщо ланцюгові абсолютні прирости відносно стабільні, не мають чіткої тенденції до зростання чи зменшення, вирівнювання ряду виконується на основі лінійної функції: $Y_t = a + bt$. Якщо ж відносно стабільними є ланцюгові темпи приросту, то найбільш адекватною такому характеру динаміки є експонента $Y_t = ab^t$. У зазначених функціях t – порядковий номер періоду (дати), a – рівень ряду при

$t = 0$. Параметр b характеризує швидкість динаміки: середню абсолютну в лінійній функції і середню відносну – в експоненті. Коли характеристики швидкості розвитку зростають (чи зменшуються), використовуються інші функції (парабола 2-го степеня, модифікована експонента тощо).

Параметри трендових рівнянь визначають методом найменших квадратів. Згідно з умовою мінімізації суми квадратів відхилень фактичних рівнів ряду y_t від теоретичних Y_t параметри визначаються розв'язуванням системи нормальних рівнянь. Для лінійної функції вона записується так:

$$na + b\sum t = \sum y, \quad (4.1)$$

$$a\sum t + b\sum t^2 = \sum yt, \quad (4.2)$$

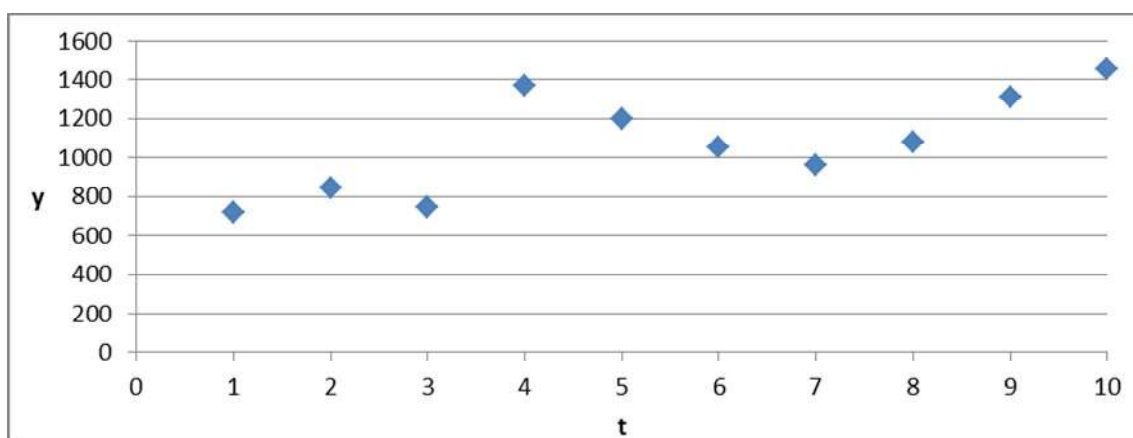

Рис. 4.10. Фактична динаміка підприємств АПС Миколаївської області в 2009-2018 роках ($t = 1 - 10$).

Продовження виявленої тенденції за межі ряду динаміки називають екстраполяцією тренду. Це один із методів статистичного прогнозування, передумовою використання якого є незмінність причинного комплексу, що формує тенденцію. Прогнозний, очікуваний рівень Y_{t+v} залежить від бази прогнозування та періоду упередження v .

Використаємо даний метод на практиці з метою прогнозування обсягів експорту продукції підприємств АПС на найближчу перспективу (2019-2020 роки).

Прогнозування обсягів експорту продукції АПС здійснимо на базі даних таблиці 3.17. Позначимо 2009 рік через $t = 0$.

Прогнозування для Миколаївської області, фактична динаміка зображена на рис. 4.10.

Ми бачимо, що в цілому динаміка показника позитивна, тому рівняння тренду моделюємо в лінійному вигляді:

$$y(t) = b + at, \quad (4.3)$$

Застосуємо метод найменших квадратів, він приводить до системи:

$$\begin{cases} bn + a \sum t_i = \sum y_i \\ b \sum t_i + a \sum t_i^2 = \sum y_i t_i \end{cases}, \quad (4.4)$$

Допоміжні дані розміщено нижче.

Розрахункова матриця для побудови моделі лінійного тренду обсягів експорту підприємств АПК Миколаївської області:

t	y	t*t	y*t	
1	718,3	1	718,3	
2	843,8	4	1687,6	
3	742,7	9	2228,1	
4	1369,1	16	5476,4	
5	1201,6	25	6008	
6	1051,1	36	6306,6	
7	959,3	49	6715,1	
8	1078,1	64	8624,8	
9	1312,6	81	11813,4	
10	1452,2	100	14522	
Σ	55	10728,8	385	64100,3

Підставляємо до системи:

$$\begin{cases} 10b + 55a = 10728,8 \\ 55b + 385a = 64100,3 \end{cases}$$

Рішення системи:

$$b = 733,42;$$

$$a = 61,72.$$

Рівняння тренду:

$$y(t) = 733,42 + 61,72t$$

Значення коефіцієнту регресії $a = 61,72$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств АПК Миколаївської області зростає на 61,72 млн. дол. США. Прогнозовані значення:

$$y(2019) = 733,42 + 61,72 \cdot 11 = 1412,34 \text{ млн. дол.};$$

$$y(2020) = 733,42 + 61,72 \cdot 12 = 1474,06 \text{ млн. дол.}$$

Прогнозування для Херсонської області, фактична динаміка зображена на рис. 4.11.

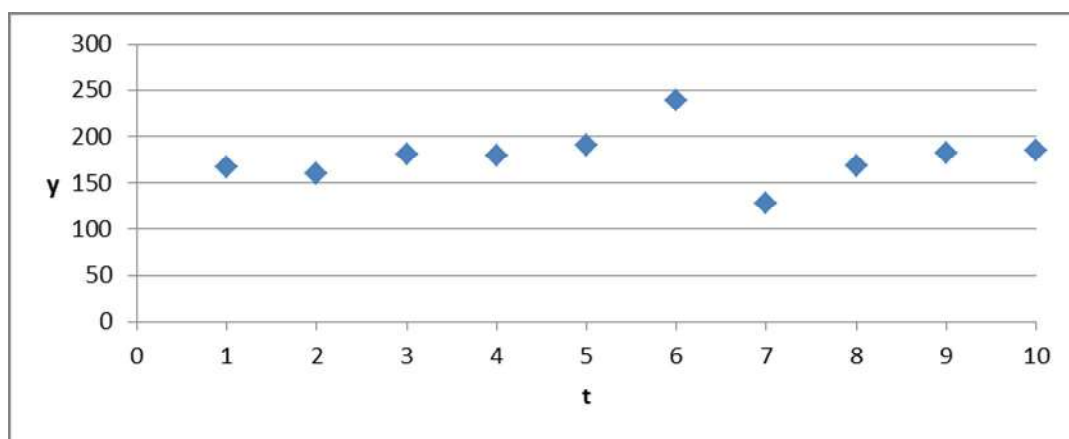

Рис. 4.11. Фактична динаміка підприємств АПК Херсонської області в 2009-2018 роках ($t = 1 - 10$).

Ми бачимо, що в цілому динаміка показника також позитивна, тому рівняння тренду моделюємо в лінійному вигляді за формулою (4.3):

$$y(t) = b + at$$

Розрахункова матриця для побудови моделі лінійного тренду обсягів експорту підприємств АПК Херсонської області:

t	y	t*t	y*t	
1	166,7	1	166,7	
2	159,6	4	319,2	
3	180,3	9	540,9	
4	179,1	16	716,4	
5	190,6	25	953	
6	238,9	36	1433,4	
7	128,1	49	896,7	
8	168,5	64	1348	
9	181,5	81	1633,5	
10	184,1	100	1841	
Σ	55	1777,4	385	9848,8

Підставляємо до системи:

$$\begin{cases} 10b + 55a = 1777.4 \\ 55b + 385a = 9848.8 \end{cases}$$

Рішення системи:

$$b = 172,87;$$

$$a = 0,8861.$$

Рівняння тренду:

$$y(t) = 172.87 + 0.8861t$$

Значення коефіцієнту регресії $a = 0,8861$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств АПК Херсонської області зростає на 0,8861 млн. дол. США. Прогнозовані значення: $y(2019) = 172,87 + 0,8861 * 11 = 182,617$ млн. дол.;

$$y(2020) = 172,87 + 0,8861 * 12 = 183,503 \text{ млн. дол.}$$

Прогнозування для Одеської області, фактична динаміка зображена на рис. 4.12.

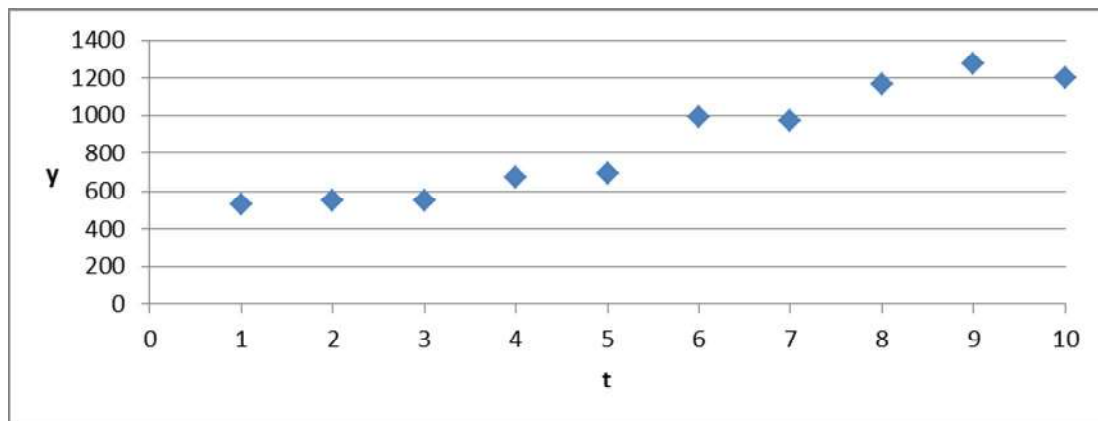

Рис. 4.12. Фактична динаміка підприємств АПК Одеської області в 2009-2018 роках ($t = 1 - 10$).

Ми бачимо, що в цілому динаміка показника також позитивна, тому рівняння тренду моделюємо в лінійному вигляді за формулою (4.3):

$$y(t) = b + at$$

Розрахункова матриця для побудови моделі лінійного тренду обсягів експорту підприємств АПК Одеської області:

t	y	t*t	y*t
1	532,5	1	532,5
2	549,6	4	1099,2
3	552	9	1656
4	673,8	16	2695,2
5	695,5	25	3477,5
6	989,4	36	5936,4
7	967,8	49	6774,6
8	1169,5	64	9356
9	1274,5	81	11470,5
10	1200,8	100	12008
Σ	55	385	55005,9

Підставляємо до системи:

$$\begin{cases} 10b + 55a = 8605,4 \\ 55b + 385a = 55005,9 \end{cases}$$

Рішення системи:

$$b = 348,79;$$

$$a = 95,045.$$

Рівняння тренду:

$$y(t) = 348,79 + 95,045t$$

Значення коефіцієнту регресії $a = 95,045$ означає, що в середньому кожен рік експорт продукції підприємств АПК Одеської області зростає на 95,045 млн. дол. США. Прогнозовані значення:

$$y(2019) = 348,79 + 95,045 \cdot 11 = 1394,285 \text{ млн. дол.};$$

$$y(2020) = 348,79 + 95,045 \cdot 12 = 1489,33 \text{ млн. дол.}$$

В цілому ж обсяг експорту Причорноморського району за цими моделями в 2019 році прогнозується на рівні 2989,242 млн. дол., а в 2020 році – на рівні 3146,893 млн. дол. Це, так би мовити, реалістичний прогноз, який базується на припущенні збереження в 2019-2020 дії всіх вагомих чинників.

В цілому ж для Причорноморського регіону для подальшої активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств слід вирішити дві основні проблеми: подолати надмірну залежність від експорту рослинної продукції (та іншої продукції з малою доданою вартістю) і активізувати експортні потужності Херсонської області.

Висновки до розділу 4

1. За результатами теоретико-методологічного аналізу існуючих наукових підходів щодо формування інноваційного кластеру, обґрунтовано висновки та визначено його специфічні ознаки й особливості, зокрема:

– кластеризація через запровадження міжгалузевих інтеграційних формувань, зокрема агропродовольчих, сприяє зміцненню інноваційного потенціалу регіону та підвищує його конкурентоздатність. При чому синергічна консолідація кооперації (спрямована на задоволення споживчих потреб зовнішнього середовища) та конкуренції (обумовлює внутрішні потреби споживачів кластера) обумовлює характер розвитку інноваційних процесів (комунікаційних, інформаційних, маркетингових, створення вартості та інших);

– кластер є системним комплексом де, компетенція підприємств, організацій та установ, інтегрованих у нього, в умовах сталого розвитку забезпечує: 1) концентрацію виробництва та реалізацію продукції на засадах ринкової конкуренції; 2) кооперацію зусиль над генерацією інноваційних процесів; 3) розвиток кластерних комунікаційних процесів та координацію

діяльності; 4) створення мережі регіональних центрів, що спеціалізуються в конкретних галузях, пов'язаних спільними технологіями чи видами діяльності;

– інноваційний кластер є ринковим механізмом якісного перетворення регіональних соціально-економічних систем тощо.

2. Концептуально доведено, що стратегічним напрямком прискорення регіональних інноваційних процесів – є створення міжгалузевих агропродовольчого кластеру, як організаційно-виробничої системи, що включає: 1) базові підприємства, які здійснюють певну виробничу діяльність (функції) в межах загальної концепції розвитку; 2) агропродовольчі інновації (новітні продукти, технології, процеси тощо); 3) інноваційний процес, що забезпечує можливість реалізації визначених пріоритетів розумної («смайт»-) спеціалізації через ефективну взаємодію продуктивних сил та виробничих відносин на основі кооперації та конкуренції тощо. Це у свою чергу дозволить: підвищити ефективність взаємодії підприємництва, держави, громади, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі з метою діагностування проблем синергічного розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики, за для підвищення конкурентоспроможності регіонального виробництва; з метою підвищення економічної та соціальної ефективності інтеграційних формувань створити оптимальні умови для розширеного відтворення виробничого потенціалу самих регіонів та реалізації людського капіталу й впровадження інновацій зокрема.

3. На основі узагальнення теоретико-методологічних підходів, щодо структурування та класифікації негативних чинників впливу на зовнішньоекономічний розвиток регіональної агропродовольчої сфери, визначено базові групи їхнього факторіального впливу (економічні, політичні, нормативно-законодавчі, митно-тарифні, екологічні, техніко-технологічні, управлінські, соціальні, логістичні тощо). При цьому, запропоновано універсальну систему класифікації нагальних проблем та ризиків

зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, де базовими критеріями виступають: 1) напрям здійснення зовнішньоекономічних відносин (зовнішня торгівля (експорт та імпорт), залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток міжнародного співробітництва тощо); 2) видова ознака, особливість, характер дії; 3) рівень негативного прояву (державний, регіональний, підприємницький). Встановлено, що сам процесний механізм прояву проблеми/ризиків, що здійснює вплив через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва та векторів розумної («смайт»-) спеціалізації, обумовлює 3 етапи управлінської протидії: зародження, діагностики та узагальнення, диференціації прояву та управління (ризик-менеджменту).

4. Дослідження стану зовнішньоекономічної активності, трендів інвестиційної діяльності та ефективності транскордонного співробітництва дозволили виділити: *ряд основних проблем зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону*: 1) сировинне спрямування та незначна питома вага сільськогосподарської та продовольчої продукції з високою доданою вартістю у структурі вітчизняного агропродовольчого експорту; 2) низький рівень інтеграції агропродовольчої сфери країни/регіону в інституціональне середовище світового агропродовольчого ринку та ефективності її розвитку; 3) недосконалість нормативно-законодавчого забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, зокрема залучення ПІІ та здійснення митно-тарифного регулювання; 4) невідповідність вітчизняних стандартів у сфері забезпечення безпеки та управління якістю агропродовольчої продукції міжнародним нормативам; 5) нерозвиненість логістичної інфраструктури для забезпечення ефективних зовнішньоторговельних (експортних) операцій з агропродовольчою продукцією тощо; *визначити зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого виробництва*: 1) розвиток інноваційної експорторієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах

розумної «смайт»-спеціалізації регіону; 2) зростання експорту агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю та подолання його галузевої диспропорції; 3) ефективне інтегрування АПС країни/регіону у інституціональне середовище світового агропродовольчого ринку, зокрема через розвиток міжнародного (транскордонного) співробітництва та диверсифікацію ЗЕД; 4) активізація залучення прямих іноземних інвестицій у сталий розвиток АПС регіону через удосконалення нормативно-законодавчого забезпечення та розвиток регіональної інноваційної системи (інфраструктури); 5) удосконалення національної системи сертифікації продуктів харчування та узгодження державних стандартів управління якістю агропродовольчої продукції з міжнародними нормами; 6) розвиток інноваційної інфраструктури агропродовольчої логістики для забезпечення ефективної внутрішньої та зовнішньої торгівлі (експорту); 7) створення регіональної системи консалтингу та удосконалення інформаційного забезпечення (моніторинг, аналіз, прогноз) зовнішньоекономічного розвитку АПС.

5. З метою розширення ринків збуту сільськогосподарської та продовольчої продукції, зростання прибутковості галузі, досягнення лідерства на світовому агропродовольчому ринку на основі інноваційних рішень, формування системи консалтингового забезпечення ЗЕД та розвитку міжнародного транскордонного співробітництва розроблено стимулюючий організаційно-економічний механізм формування системи консалтингу зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери регіону, складові компоненти якого здійснюють реалізацію напрямків інституційного забезпечення консалтингових послуг в системі ЗЕД агропродовольчої сфери регіону, формування інфраструктури розвитку та функціонування міжнародних консалтингових послуг. Визначено стратегічні пріоритети консалтингу зовнішньоекономічного розвитку регіональної агропродовольчої сфери: 1) розвиток вітчизняних консалтингових організацій; 2) покращення можливостей доступу суб'єктів ЗЕР агропродовольчої сфери до

консалтингових послуг; 3) посилення консалтингового забезпечення державної політики стимулювання ЗЕР агропродовольчої сфери; 4) підвищення якості та зменшення монополії на державні інформаційно-консультаційні послуги; 5) розвиток інституціонального базису та інфраструктури консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери; 6) узгодження стратегічних пріоритетів державної регіональної політики та програми ЗЕР агропродовольчої сфери, інтересів її учасників, ринкових інституцій та підприємств сфери консалтингу. Систематизовано основні індикатори результативності розвитку консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери, зокрема: формування сприятливого для розвитку консалтингу в системі ЗЕР інституціонального середовища; розширення можливостей, збільшення кількості та обсягів, підвищення якості послуг та ефективності діяльності консалтингових організацій; активізація попиту на консультування з боку суб'єктів ЗЕД агропродовольчої сфери тощо.

З метою визначення стратегічних індикаторів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону в перспективі за допомогою методу часового тренду здійснено прогнозування показників експорту агропродовольчої продукції Причорномор'я шляхом розв'язання задачі екстраполяції, яка з достатньою точністю описує поведінку змінної в минулому і разом з тим визначає її також і для деякого інтервалу перспективи в майбутньому. Вибір типу функції ґрунтувався на теоретико-методологічному дослідженні сутності зовнішньої торгівлі, причинно-наслідкових зв'язків і механізмів здійснення регіонального агропродовольчого експорту, ознак, особливостей та характері його динаміки. В результаті цього та встановлення параметрів трендових рівнянь (за методом найменших квадратів) визначено фактичну динаміку приросту агропродовольчого експорту в розрізі областей Причорноморського регіону. Так, на основі розрахунків за встановленого для Миколаївської області значення коефіцієнту регресії $a = 61,72$ визначено, що в середньому кожного року експорт продукції має зростати на 61,72 млн. дол.

США, тоді як прогнозовані значення на період 2019 р. (у (2019)) становлять 1412,34 млн. дол., а для 2020 р. (у (2020)) - 1474,06 млн. дол. США. Тоді як зазначені показники для Херсонської області становлять - $a = 0,8861$, $y(2019) = 182,617$ млн. дол., $y(2020) = 183,503$ млн. дол. та для Одещини - $a = 95,045$, $y(2019) = 1394,285$ млн. дол. і $y(2020) = 1489,33$ млн. дол. США відповідно

РОЗДІЛ 5

ІННОВАЦІЙНА ПАРАДИГМА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

5.1. Організаційно-економічні механізми реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери

На сучасному етапі розвитку народногосподарський комплекс України все більше повинен налаштовуватися на виробництво широкого спектру експортоорієнтованої продукції, адже саме ця стратегія є найбільш перспективною, оскільки направлена на забезпечення високої конкурентоспроможності нашої країни на світових ринках, не лише досягнення провідного місця в системі світового господарства, а й вирішення більш нагальної проблеми досягнення високого рівня життя громадян України.

Будучи аграрно-індустріальною державою, Україна має розвинутий агропродовольчий комплекс, що займає достатньо високе місце в агропродовольчій сфері світового господарства. Зміцненню його позицій останнім часом сприяють і нагальні потреби вирішення глобальних продовольчих проблем, які все більше і більше проявляються не тільки на регіональному, але й на міжнародному (континентальному) рівнях, все більше набуваючи наднаціональних масштабів.

З іншого боку, активне включення агропродовольчої сфери України у світове господарство, залучення до вирішення продовольчих проблем інших регіонів та окремих країн не повинно негативним чином впливати на забезпечення продовольством нашої країни/регіонів, не повинні приводити до погіршення здоров'я населення через недостачу необхідних та якісних харчових продуктів, не повинні піддавати небезпеці екологічний стан довкілля через застосування інтенсивних технологій вирощування та захисту с/г культур,

тощо. Таким чином, зростаюча лібералізація зовнішніх торговельних відносин потребує формування виваженої відповідної політики, направленої з одного боку на зростання обсягів та структури експорту, з іншого – на захист вітчизняного виробника за допомогою активних протекціоністських заходів в рамках прийнятих на себе зобов'язань та підписаних домовленостей. Адже лібералізація торгівлі може привести і до негативного результату: збільшення потоків імпоротної продукції за низькими цінами спроможне нанести непоправну шкоду вітчизняному агропродовольчому бізнесу.

На сучасному етапі розвитку національної економіки у багатьох підприємств харчової промисловості немає можливості забезпечити виконання тих вимог виходу на зовнішні ринки, що пов'язані з організаційними та техніко-технологічними параметрами, які істотним чином впливають на рівень якості виробленої продукції.

Тоді як, виконання заданих умов та окремих стимулюючих функцій ЗЕД можуть призвести до виникнення істотних конкурентних переваг у міжнародному поділі праці, збільшенні темпів економічного розвитку та зменшенні витрат виробництва на одиницю виробленої продукції, як на вітчизняних, так і на іноземних підприємствах.

Процеси здійснення експортно-імпортних операцій тісним чином взаємопов'язані та взаємозалежні, в результаті чого відбувається підвищення результативності багатьох фінансово-економічних показників, рентабельності та прибутковості, крім того, зростає рівень забезпечення підприємства валютними коштами, а це в свою чергу забезпечує подальший інноваційний розвиток за рахунок придбання сучасних технологій і новітньої техніки (обладнання, устаткування тощо) у іноземних партнерів.

Крім того, участь в експортно-імпортних операціях створює можливості для збалансування структури та асортименту експорту агропродовольчої продукції у напрямку збільшення товарної її форми замість матеріалів та сировинної частки. Але без істотної державної підтримки вітчизняних аграріїв

виконання цих намірів неможливе. Механізм державної підтримки та регулювання вітчизняних виробників, в тому числі й через підтримку експортних операцій, має включати застосування різноманітних форм, способів і методів правового та економічного характеру. Державі в цьому випадку слід виступати гарантом інвестиційної безпеки, соціально-економічної стабільності для іноземних та вітчизняних інвесторів.

Для того щоб обрати конкретні вектори зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, спочатку необхідно визначити й проаналізувати стан експортно-імпортних операцій за окремими географічними напрямками та об'єктами, оцінити місткість окремих міжнародних ринків та ступінь конкуренції на них, дослідити сегменти ринку, що займає визначений вид продукції.

В той час, як недостатньо глибоке дослідження особливостей зовнішнього середовища, оцінка місткості ринку країни, особливостей законодавства з зовнішньої торгівлі, а також окремих особливостей діяльності іноземних партнерів, з якими були підписані угоди, може призвести до ризиків великих фінансових та матеріально-ресурсних втрат. З іншого боку, своєчасне та повне отримання інформації про стан та тенденції здійснення ЗЕД дає широкі можливості окремому підприємству для прийняття ефективного стратегічного рішення про подальший її розвиток.

Постійний розвиток експортних потужностей є головною умовою результативної роботи суб'єктів господарювання в динамічному середовищі сучасного ринку. При цьому, підходи до аналізу експортного потенціалу відображають різні рівні: держави, регіону, галузі, підприємства тощо [175]. Ми розглядаємо експортний потенціал на рівні підприємств, які безпосередньо створюють матеріальні блага і надають послуги. На усіх інших рівнях створюються умови для ефективного процесу експортних операцій. Слід звернути увагу на експортний потенціал безпосередньо підприємств та їх можливість випускати конкурентоздатну продукцію [175]. З точки зору

розвитку агропродовольчої сфери ми розглядаємо підприємства харчової промисловості, які близько 80% сировини для виготовлення власної продукції отримують від сільськогосподарських підприємств. Якість виготовленої продукції харчової промисловості напряму залежить від якості отриманої сировини. Тобто необхідна особлива взаємозацікавленість у кінцевому результаті створення конкурентоздатної агропродовольчої продукції та можливості її експортувати на зовнішній ринок.

Вихід на міжнародний продовольчий ринок потребує реалізації інноваційних рішень у розвитку регіональної агропродовольчої сфери. Разом з тим в умовах глобалізації зовнішньоекономічних відносин важливо, щоб країни були спроможні до правового регулювання зовнішньоторговельних відносин з позицій захисту власного виробництва.

З метою підвищення своєї конкурентоспроможності Україна, як аграрно-індустріальна держава, повинна як найшвидше визначити пріоритетні галузі, з урахуванням наявного виробничо-ресурсного потенціалу та основних принципів розумної («смайт»-) спеціалізації. Прагнучи реалізувати геополітичні переваги національної економіки, Україна підвищує увагу до інноваційного потенціалу вітчизняної агропродовольчої сфери, яка має стати основним рушієм виходу країни на новий рівень технологічного поспуту через ефективну реалізацію політики сталого розвитку національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності [175].

Разом з тим низька конкурентоспроможність продукції агропродовольчої сфери, зокрема й за ціновими параметрами, обумовлена кількома факторами:

- висока трудомісткість;
- недостатній рівень технічної забезпеченості і механізації переробних галузей;
- недостатня якість та висока вартість сировинних і матеріальних ресурсів для виробництва експортної продукції, що значно підвищує її собівартість тощо.

Також недостатня мотивація у виробництві експортної продовольчої продукції обумовлена різними організаційно-економічними, бюрократичними, політичними факторами [175].

Для підвищення експортно-імпортного потенціалу України необхідно розробити загальнодержавну програму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери, яка б у значній мірі стимулювала здійснення експортно-імпортних процесів.

Проте вже першим кроком у заданому напрямку стало прийняття в 2017 р. Експортної стратегії України до 2021 р., затвердженої Кабінетом Міністрів України, основними цілями якої є диверсифікація експорту шляхом підвищення конкурентоздатності малого і середнього бізнесу [175].

Вказаний документ включає три складові: дорожню карту стратегічного розвитку торгівлі і відповідний план дій; секторальні і крос-секторальні стратегії; синхронізацію всіх стратегій в одному документі.

В рамках Експортної стратегії було затверджено перелік нових перспективних ринків, які зможуть замінити традиційні експортні ринки, доступ до яких ускладнено через політичну ситуацію. Зокрема було визначено топ-20 ринків, які, за умови вибору правильних форм і інструментів роботи з ними, здатні показати досить швидкі результати [175].

Також стратегія передбачає визначення найбільш перспективних ринків експорту продукції, на які буде спрямовано першочергові заходи уряду, а також пріоритетні галузі: харчова, інформаційні технології, машинобудівна, аерокосмічна, а також «креативні» галузі.

Для реалізації стратегії планується створення експортно-кредитного агентства, а також інституту торговельних і аграрних аташе в ключових регіонах для зовнішньоекономічної діяльності.

Так, вже сьогодні 278 підприємств мають право експорту агропродовольчої продукції на ринки ЄС, всього планується організувати відносини з 75 країнами світу. Однак необхідно для цього впровадити понад 50

законодавчих, організаційних, освітніх та інноваційних завдань [175].

Реалізація визначеної експортної стратегії розвитку України, в тому числі агропродовольчої сфери, потребує нових підходів, які повинні спиратись на інтенсивність, інвестиційність і інноваційність.

З огляду на це, можна зробити висновок, що експортна стратегія розвитку підприємств може ефективно функціонувати і розвиватись в Україні при формуванні певних мотиваційних, економічних, організаційних, правових та соціальних умов, які дають однакоvu можливість вести експортно-імпорнтні операції малому, середньому і великому бізнесу. Це – механізми державної фінансової підтримки, податкової, інформаційно-консультативної, маркетингової та інших видів підтримки, в тому числі й дипломатичної.

В межах світової економічної системи між національними ринками та їх суб'єктами складаються різноманітні виробничі, торговельні, кредитні, валютні, науково-технічні та інші відносини. Важливою складовою цих відносин виступає міжнародна інвестиційна діяльність, пов'язана з міграцією капіталу. Капітал є одним із факторів виробництва – ресурсом, який необхідно витратити для виготовлення будь-якої продукції. Капітал представляє собою нагромаджений запас засобів в продуктивній, грошовій чи товарній формах, необхідний для створення матеріальних і нематеріальних благ та послуг. Міжнародний рух факторів виробництва (капіталу, ресурсів, робочої сили) регулюється тими ж законами, що і міжнародна торгівля товарами: фактори переміщуються в ті країни, де за них більше платять (вище процентна ставка, заробітна плата, ліцензійні платежі тощо).

Таким чином, динамічність і ефективність розвитку будь-якої системи багато в чому залежить від обсягів засобів, що спрямовуються на розширення існуючих виробничих потужностей, їх реконструкцію на сучасному науково-технічному рівні, створення підприємств, які випускають продукцію з принципово новими споживчими властивостями. Сучасна економіка України гостро потребує капіталовкладень, нестача яких відчувається вже давно, а

дефіцит щорічно зростає з великою швидкістю. Державний бюджет не в стані забезпечити капітальні вкладення навіть для здійснення простого відтворення основних галузей економіки.

Подолати диспропорційність розвитку національної економіки та удосконалити систему управління економічними процесами на рівні окремих регіонів можливо лише за допомогою докорінних та обґрунтованих структурних трансформацій із залученням відповідних інвестиційних ресурсів, зокрема прямих іноземних інвестицій. На новітньому етапі розвитку національної економіки, окремих регіонів теоретичне осмислення вітчизняними вченими проблеми залучення іноземного капіталу в його різних формах, розробка ефективних механізмів такого залучення у процесі інноваційного розвитку як рівні підприємств, так і галузі (сфери) регіону/країни в цілому є актуальним і принципово важливим.

Залучення прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) для розвитку економіки окремих регіонів забезпечує більш швидке її входження до світової господарської системи. При цьому, стан та тенденції подолання проблем інвестиційного забезпечення є критерієм зрілості здійснення економічних (ринкових) реформ, довіри світового співтовариства до політичного курсу держави.

Наш час характеризується істотною активізацією міжнародного руху капіталу, обсяги якого зросли в декілька разів в порівнянні із початком ХХІ століття. Нагадаю, що під міжнародним рухом капіталу розуміють однобічне переміщення за національні кордони деякої вартості в грошовій або ж в товарній формі, головною метою такого переміщення називають отримання прибутку чи підприємницької вигоди [151].

Основною причиною вивозу (експорту) капіталу за кордон є наявність його відносного надлишку. Це відбувається в тому випадку, коли ступінь насичення внутрішнього ринку капіталом настільки велика, що подальше його інвестування в національні проекти або ж не приносить бажаного прибутку, або ж навіть веде

до зниження обсягу капіталу. Надалі відбувається інтенсивний пошук напрямків для прибуткового вкладення вільного капіталу за межами національної економіки. В основі міжнародного переміщення капіталу також називають процеси інтернаціоналізації великого та середнього виробництва, поглиблення та розвиток міжнародних політичних, економічних, культурних та інших відносин між різними країнами. Серед інших чинників міжнародного руху капіталу: різниця у виробничих витратах, прагнення обійти нетарифні та тарифні бар'єри, забезпечити захист власного капіталу від інфляційних процесів, певна непередбачуваність політичної та економічної ситуації в середині країни, бажання на довгий період часу забезпечити реалізацію власних політичних, економічних та інших інтересів на території тієї або ж іншої країни тощо.

Другим важливим поняттям є поняття міжнародних (іноземних) інвестицій або ж довгострокових вкладень капіталу за національні кордони, головною метою яких є отримання прибутку.

Отже можна сказати, що в основному в міжнародній практиці вживають саме поняття «прямий» інвестор. В той же час слід згадати і про стратегічних інвесторів. Стратегічним інвестором називається такий, якого цікавить здебільшого купівля величезного пакету (від 50% та більше), для управління самим підприємством. Тому стратегічних інвесторів більше за все цікавить розміри та потенціал підприємства, його ресурси, успіхи на ринках, маркетингові можливості, тенденції розвитку та багато подібних питань. [152].

Обмеження для компаній з ПІІ в 10% капіталу, що є власністю іноземного інвестора, встановлене міжнародними та національними організаціями умовно з метою забезпечення сумірності руху ПІІ. Зроблено це було на підставі багаточисленних досліджень, які свідчать, що в наш час 10% – це та сама частина капіталу компанії, контроль над яким достатній та необхідний, щоб провадити контроль над підприємством в цілому.

Таким чином, до прямих інвестицій можна включити власне найбільш поширені види інвестування – це й купівля нових акцій або ж звичайне

кредитування, потрібно лише, щоб фірма-інвестор володіла більш ніж 10% акцій закордонної фірми. Основна відмінність між портфельним та прямим інвестуванням зводиться насамперед до вирішення проблеми контролю і власності над компанію, в яку інвестують.

В цілому ж в економіці країни вкладення капіталу прямі іноземні інвестиції мають набагато більше значення в порівнянні із кредитами або подібними формами іноземної фінансової участі. У випадку інвестування є пряма зацікавленість інвестора в результативному використанні власних фінансів, адже саме віддача від інвестованих коштів і становить його прибуток. В окремих випадках одночасно із інвестуванням може бути обумовлена передача окремих виробничих секретів, постачання нової технології, допомога в організації виробничих процесів, а також та збута готової продукції партнерам приймаючої країни.

Інвестиційні процеси є стратегічним чинником економічного росту та наступної структурної перебудови економічного механізму. Вони нерозривним чином зв'язані із сучасним науково-технічним прогресом, що працює як прискорювач процесів нагромадження капіталу та за допомогою якого йде постійне розширення попиту на сучасні інноваційні засоби виробництва. За масштабами інвестицій визначають і темпи нарощування виробничої потужності, процеси інтенсивного оновлення старого обладнання новим, рівень використання робочої сили до виробничих процесів, а звідси – і сукупний попит на новітні засоби виробництва, споживчі товари, послуги й темпи економічних процесів.

В наш час процеси міжнародного руху капіталів тісно пов'язані із поширенням досягнень в галузі НДДКР, менеджменту та технологій. Для країни вкладення капіталу будь-яке пряме іноземне інвестування являє собою потужне джерело капітальних надходжень у виробництво товарів та послуг, а також імпорт технологій, робочих місць, "ноу-хау", сучасних методів менеджменту та маркетингу; інколи, внаслідок науково-технічної та виробничої

кооперації воно забезпечує результативну інтеграцію національної економіки до світового господарства, приводить до створення конкурентного середовища.

За рахунок ПІІ приймаюча країна має можливість запозичувати новітні технології та сучасні методи управління. Навіть за незначних обсягів вони сприяють розповсюдженню інновацій, стимулюванню імplementації та використання сучасної ділової практики із розвинених країн та зростанню продуктивності праці.

На економіку приймаючої країни іноземне інвестування чинить подвійний неоднозначний вплив. З одного боку, внаслідок зростання конкуренції існує можливість гальмування розвитку або навіть банкрутства окремих місцевих виробництв. З іншого боку, навпаки, присутність іноземних філій приводить до того, що національні підприємства змушені прикладати зусилля до оптимізації власного виробничого потенціалу. В цьому зв'язку необхідно вказати на суспільну корисність конкуренції, адже остання, безперечно, приводить до більш продуктивної праці, в т. ч. активізує інноваційну та інвестиційну діяльність, а це в кінцевому підсумку приводить до зниження витрат виробництва, поліпшення якості продукції та оновлення її асортименту. В умовах позбавлення національних фірм конкуренції, особливо міжнародної, відбувається неухильне пониження ефективності технологічного розвитку.

Надалі характеризуючи пряме іноземне інвестування економіки України розглянемо географічну структуру, яка формується під впливом багатьох чинників, головних серед яких є розвиток зовнішньоекономічних зв'язків зі стратегічними партнерами. Так раніше основним партнером були США та Російська Федерація, в сучасних же умовах станом на 01.01.2017 р. головним стратегічним економічним партнером України є ЄС.

Таким чином, в останні 5 років існує схильність інвесторів до фінансових зловживань і відмиванням коштів. Високий ступінь інвестування з такої країни, як Нідерланди пояснюється суттєвими пільгами для зареєстрованих у них

іноземних компаній, а значить, їм притаманні певні елементи офшорності, проте неспівставні з Кіпром. Режим офшорної зони, що діє на Кіпрі, сприяв здійсненню з території острова «опосередкованих» прямих іноземних інвестицій, які значно перевищують власні кіпрські інвестиції. Так, зазначимо, що значну частину прямих іноземних інвестицій з Кіпру здійснюють дочірні структури українських підприємств у фінансову та страхову сфери та торгівлю.

Інвестиційний процес в Україні гальмується низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів, серед яких політична й економічна нестабільність, часті зміни законодавства, повільні темпи приватизації, нерозв'язаність питань земельної власності тощо.

У світовій практиці використовується декілька головних механізмів залучення іноземних інвестицій. Будь-який із механізмів міжнародного інвестиційного співробітництва в Україні, за умови значного рівня його ефективності, надає нашій країні та національним суб'єктам господарювання цілий ряд поточних та перспективних переваг. Світовий досвід залучення іноземних інвестицій, очевидно, підходить для умов України. Як однозначно свідчить практика діяльності багатьох спільних підприємств в Україні, іноземні партнери в основному вкладають власні кошти в ті галузі економіки, депортують мінімальних вкладень, існує їх швидка окупність, може бути досягнута значна норма прибутку й є більш-менш гарантованою валютна виручка.

Іноземне інвестування може провадитися декількома методами [151]:

- злиття і придбання підприємств;
- через розвиток контрактних форм співробітництва;
- створення власних філій, дочірніх компаній, спільних підприємств.

Також виділяють організацію венчурних підприємств як один із механізмів залучення іноземних інвестицій.

Венчурна фірма – це середня або дрібна інвестиційна компанія, що займається науковими дослідженнями, інженерними розробками та їхнім

фінансуванням. Відшуковуючи та фінансуючи актуальні ідеї, венчурна фірма допомагає великим компаніям розробляти сучасні напрямки науково-технічного прогресу.

Виділяють внутрішні «венчури» – малі фірми, що займаються розвитком новітніх технологій, але включаються до сфери діяльності крупних корпорацій шляхом надання їм фінансових коштів, консультацій, експериментальної бази і т. п. Операції, що проводяться подібними фірмами, характеризують значним ступенем ризику.

Важливим механізмом отримання іноземних інвестицій є лізинг. Взагалі лізингом називають довгострокову оренду машин, обладнання та устаткування при збереженні права власності на них за орендодавцем, цей механізм регулюється Законом України «Про лізинг».

Лізинг не вимагає від компаній значних витрат власних або залучених коштів. Спеціалізована лізингова компанія не надає підприємству кредитні кошти, а сама фінансує й купує для нього устаткування. Це устаткування передається фірмі у тимчасове користування.

В економічній літературі виділяється фінансовий, операційний та імпорتنний лізинг. За фінансовим лізингом передбачена виплата на протязі періоду його дії сум, які повинні покривати повну вартість амортизації обладнання або значну її частину, а також прибуток орендодавця. Після закінчення терміну дії подібної угоди орендоотримувач може: віддати об'єкт лізингу орендодавцю; підписати нову угоду на оренду даного устаткування; купити об'єкт лізингу по залишковій вартості.

На нашу думку, для сучасного етапу розвитку економіки України варто розглядати лізинг як самостійний вид підприємницької діяльності спрямованої на інвестування тимчасово вільних чи залучених фінансових ресурсів.

Особливою формою міжнародного економічного співробітництва є концесія, яку також можна розглядати як механізм залучення іноземних інвестицій та подальшого розвитку виробничої сфери країни. В сучасних

умовах концесія - це особливий вид договору на значний період часу, що надає право експлуатації за певних умов землі, підприємств, природних ресурсів та інших господарських об'єктів, які належать державі. При цьому, плата за користування концесією розраховується як відсоток на капітал, що вкладається у майно його власників, а також ренти тощо.

Створення вільних економічних зон, вільних міст та інших подібних районів стало одним з основних механізмів залучення іноземного капіталу у більшості країн світу.

Одним із важливих механізмів залучення прямих іноземних інвестицій є відкриття підприємств - філій транснаціональних компаній.

Транснаціональні корпорації (ТНК), на думку експертів ООН, є «двигунами світової економіки». Саме так була названа одна з доповідей по транснаціональних корпораціях. На сьогоднішній день ТНК є такими ж рівноправними суб'єктами міжнародних економічних відносин, як і власне держави, а деякі найбільші ТНК, навіть, значно сильніші в економічному плані, ніж декілька держав світу. Участь окремої країни у міжнародному поділі праці, стан інтеграції у світове господарство, її міжнародна конкурентоздатність та добробут в цілому в значній мірі залежать від успішного функціонування ТНК на її території. Це досягається за рахунок того, що: 1) за кордоном створюються нові ринки; 2) частина експорту ТНК припадає на їх закордонні філії; 3) інвестиції, розміщені у межах території іноземної держави, дозволяють національній фірмі обійти тарифні і нетарифні бар'єри тощо. З огляду на це, для материнської країни відкривається доступ до нових ємких ринків, які колись були для неї недоступними.

Усі перераховані вище механізми залучення іноземних інвестицій можуть активно використовуватися в практиці. Проте особлива увага уряду повинна спрямовуватися на визначення пріоритетності застосування тих механізмів, що найбільшою мірою сприятимуть розвитку галузей та регіонів, які потребують значних надходжень і визначають розвиток економіки загалом.

Головними перепонами, які перешкоджають широкомасштабному залученню іноземних інвестицій для розвитку підприємств району є наступні:

- нестабільність законодавства в Україні, великий податковий тиск, неготовність переважної більшості українських партнерів дотримуватися договірних зобов'язань;

- відсутність у підприємств розроблених інвестиційних проектів, які відповідали б міжнародним стандартам;

- низький рівень інвестиційної привабливості країни в цілому та незначний ступінь капіталізації прибутку підприємств;

- незадовільний стан нормативно-правового забезпечення щодо захисту прав іноземних інвесторів та відсутність механізму страхування інвестиційного ризику;

- відсутність ефективного інструментарію державного регулювання питань використання державних інвестицій та нецільового використання амортизаційних фондів;

- незадовільний рівень підготовки фахівців для роботи у сфері інвестиційної діяльності та відсутність відповідної розвиненої фінансово-інвестиційної інфраструктури [151].

Дослідження розвитку ринкових відносин, спеціалізації виробничої та комерційної інфраструктури Причорноморського регіону дозволяють стверджувати, що в цілому він є інвестиційно-привабливий для зовнішніх інвесторів. У свою чергу, визнання значущості ПП як ефективного інструментарію активізації сталого економічного розвитку обумовлює потребу запровадження дієвого механізму державного регулювання та стимулювання цих процесів. Обсяги іноземних інвестицій, що залучаються, значною мірою залежать від рівня тінізації української економіки, її корумпованості та економічної злочинності. Визначальним завданням державної політики є вжиття рішучих економічних, правових, організаційних та силових заходів щодо обмеження корупції та тіньової економічної діяльності, оскільки ці явища

уповільнюють системні перетворення, негативно впливають на міжнародний імідж регіону і держави в цілому, загрожують національній безпеці і унеможливають створення сприятливого інвестиційного середовища.

Довгострокова політика державного управління залученням іноземних інвестицій в період інституціонально-ринкової трансформації економіки має здійснюватися продумано, шляхом вибору і впровадження окремих механізмів, які зарекомендували себе позитивно на практиці. Згаданий механізм у перспективі має визначити цільову спрямованість вкладання іноземного капіталу, рівень економічного розвитку та специфіку об'єктів інвестування іноземними партнерами, принципи діяльності цих об'єктів. Ефективність функціонування економіки регіону потребує радикального реформування всієї структури механізму державного управління регіональним розвитком. Основними елементами механізму довгострокового державного управління процесом залучення іноземних інвестицій в регіоні мають стати моделі взаємодії суб'єктів управління та організаційно-фінансового забезпечення, правова база функціонування механізму державного управління сталим розвитком регіону виходячи з практичного досвіду зарубіжних країн.

З метою макроекономічної стабілізації регіональної економіки набуває актуальності ефективне запровадження інструментів і механізмів державного регулювання процесами залучення прямих іноземних інвестицій. Державна інвестиційна політика на рівні регіону має формуватися як наслідок взаємодії ринкових законів (регуляторів), так і управлінсько-організаційних чинників, що формують та визначають середовище прямого іноземного інвестування. З огляду на це, розбудова ефективної моделі державного управління процесами залучення прямих іноземних інвестицій залежно від окремих організаційно-економічних та соціально-політичних чинників має на меті встановити їх значущість та рівень впливу на прийняття рішення інвестора щодо вкладання свого капіталу в економіку регіону. Основоположним принципом побудови

зазначеної моделі є стабільність теоретичного й емпіричного рівнів організації управління інвестиційними процесами.

Доведено, що основоположним базисом механізму інвестиційного забезпечення на регіональному рівні є розробка ефективного законодавства та прийняття відповідних нормативно-правових положень, а також раціональне використання організаційно-економічних важелів регулювання інвестиційної діяльності. При цьому, розвиток інфраструктурної та інституціональної складової забезпечує ймовірність успішної організації та реалізації інвестиційного процесу сталого розвитку агропродовольчого виробництва.

На рівні регіону особливої актуальності набувають управлінські засоби та процеси, що опосередковано формують мотиваційні чинники та стимули ЗЕР агропродовольчого виробництва, у відповідності з визначеними стратегічними пріоритетами розумної («смайт»-) спеціалізації регіону та урахуванням дії об'єктивних економічних законів, що забезпечують ефективність інвестиційної діяльності тощо.

У свою чергу, соціально-політичні та нормативно-правові чинники формують конструктивний базис механізму регулювання інвестиційної політики, функціонально забезпечуючи нормативно-правові засади для проведення прозорості та максимально сприятливої легітимної процедури залучення іноземного капіталу на внутрішній ринок.

З огляду на це, на нашу думку, нагальним на даному етапі є вибагливість щодо дотримання законності та виконання судових рішень, адже для іноземних інвесторів особливої значущості набуває реальне виконання взятих на себе зобов'язань, а не тільки їх декларація, як часто буває на практиці. Надзвичайно важливим елементом механізму державного регулювання залучення ПІ є організаційно-економічні фактори, де умови формування та реалізації зовнішньоекономічних відносин в АПС, що формуються під впливом останніх різняться між країнами і визначають ефективність одних та проблемність інших у інвестиційному процесі.

Прозорість реєстрації суб'єктів господарювання АПС та можливість вільного входження на міжнародний інвестиційний ринок є вагомим стимулом щодо активізації притоку іноземного капіталу в економіку регіону. Однак цей процес наштовхується на складність процедури реєстрації бізнесу. Так, наприклад, започаткування малого чи середнього підприємництва (МСП) вимагає проходження близько 10 процедур, що в часі займає майже місяць. Крім того, незважаючи на невеликий мінімальний розмір капіталу для реєстрації підприємства, витрати зростають за рахунок неофіційних платежів. Важливу роль у залученні ІІП відіграє прискорена амортизація, характерна для окремих галузей регіональної економіки, елементів основних виробничих фондів, видів устаткування та обладнання тощо.

Безумовно, особливого значення для формування інвестиційної привабливості країни/регіону та АПС зокрема має ефективність приватизаційних процесів. Так, для стимулювання залучення іноземного капіталу у сталий розвиток агропродовольчого виробництва регіону доцільно використовувати новітні ефективні приватизаційні механізми, а саме:

- продаж пакетів акцій на конкурсах та відкритих торгах, у т.ч. через розвиток фондового ринку (бірж);
- оптимізація процедури придбання акцій;
- розвиток системи інформування про умови акціонування та можливості заснування нових підприємств;
- продаж акцій на міжнародних фондових ринках, в тому числі шляхом розміщення депозитарних розписок;
- продаж пакетів акцій підприємств, які приватизують із залученням іноземних інвестицій за міжнародними договорами України тощо [156].

Функціонування ефективного фондового ринку також формує сприятливі умови для входження іноземного капіталу. На даному етапі фондовий ринок України функціонує в умовах низького рівня капіталізації та ліквідності акцій, що перебувають в обігу. Дія нього характерна обмеженість числа фінансових

інструментів та низький рівень корпоративної культури. Тому необхідно розробити систему контролю за діяльністю на фондовому ринку незалежну від будь-яких впливів [164].

Особливу увагу слід приділити інформаційному забезпеченню залучення іноземних інвестицій, як найслабшій ланці у діючому механізмі регулювання цього процесу. Необхідно видавати інформаційні бюлетені й рекламну літературу з проблем іноземного інвестування, створити комп'ютерну мережу для обміну інформацією, систему статистичної інформації. Сучасних інвесторів, які вивчають можливості та перспективи прямого інвестування, цікавлять також характеристики регіонального ринку країни-одержувача ПІІ (місткість місцевого ринку, відносні добробут або купівельна спроможність населення та потенціал зростання цих показників, доступ до ринку, забезпеченість інфраструктурними службами підтримки), ресурсна база, заробітної плати, торгівельна політика, наявність пільг для іноземних інвесторів, ступінь впливу держави (її ефективність та доречність) на процес вкладення ПІІ у країну та ступінь урегульованості цього процесу. Залишається невирішеною проблема забезпечення зарубіжних інвесторів інформацією про чинне стосовно іноземних інвестицій законодавство. Тексти законів та інструкцій недосяжні для ознайомлення. Практично немає єдиного підходу до статусу та відміни попередніх законів, тому важко визначити, які закони зберігають чинність, а які були анульовані. Щоб дати зарубіжним інвесторам уявлення про правовий режим в Україні стосовно іноземного капіталу, потрібно організувати регулярний випуск бюлетеня, що містить відповідну інформацію кількома мовами.

Активізація інвестиційних процесів в розбудові економіки країни в цілому та регіону зокрема передбачає не тільки створення сприятливих передумов для здійснення самого процесу інвестування, а й ефективне функціонування інституціональної та інфраструктурної бази. Проведені економічні дослідження регіонального розвитку вказують про перебування

більшості регіонів України на етапі формування інвестиційного інфраструктурного потенціалу, що має надважливе значення успішності стратегії у сфері залучення інвестицій. Тому її раціональне формування та функціонування, взаємовигідна зацікавленість та участь суб'єктів АПС у процесі залучення інвестиційних ресурсів у регіон сприятиме поглибленню інтеграції її структурних елементів, а також позитивно впливатиме на формування привабливого інвестиційного клімату. У свою чергу, запровадження ефективного інвестиційного маркетингу регіону забезпечує формування специфічного маркетингового середовища, функціонування якого забезпечує належне інвестиційне іміджування та позиціонування АПС регіону на міжнародному інвестиційному ринку, з метою побудови ефективної системи її просування. Так, до базових елементів інвестиційного маркетингу в розрізі ЗЕР агропродовольчого виробництва регіону слід віднести наступні, зокрема:

- місія та основні завдання інвестиційного маркетингу;
- цільові групи інвестиційного маркетингу регіональної АПС;
- позиціонування суб'єктів АПС регіону;
- маркетинг-мікс інвестиційною потенціалу АПС регіону;
- удосконалення інвестиційного потенціалу АПС регіону тощо.

Результатом успішного застосування інвестиційного маркетингу суб'єктами агропродовольчого виробництва є ефективне формування інвестиційного іміджу АПС регіону, адже потенційні інвестори сприймають регіон як середовище реалізації інвестиційного капіталу з узагальненими характеристиками, сукупністю ресурсів та інвестиційних конкурентних переваг, що складає зовнішню оболонку інвестиційного потенціалу регіону. Саме імідж АПС регіону сприяє, чи не сприяє прийняттю рішення про здійснення інвестування. Ось, чому найважливішим завданням для регіональних органів влади є покращення інвестиційного іміджу (клімату) АПС регіону, що узгоджується з його інвестиційною стратегією.

В результаті проведеного дослідження особливостей залучення інвестицій в економіку країни/регіону та АПС зокрема, слід наголосити на наступних його основних результатах.

1. Іноземний інвестиційний капітал (ПІІ) слід розглядати як будь-який вид майнових цінностей, вкладених іноземними інвесторами в іншу країну, враховуючи рухоме та нерухоме майно і пов'язані з ним майнові права, в т.ч. право під заклад; акції, облігації, різноманітні форми участі в компаніях; права вимоги на грошові засоби та послуги, які мають економічну цінність; права промислової та інтелектуальної власності тощо.

9. Рівень залучення іноземних інвестицій в міжнародні інвестиційні проекти залежить від інвестиційного клімату держави. Під інвестиційним кліматом слід розуміти сукупність усіх факторів, які враховуються потенційними інвесторами під час прийняття рішення про інвестування.

10. Обсяг іноземних інвестицій в економіку України є вкрай низьким. Так, за останній рік можна спостерігати зниження інвестиційної активності, незважаючи на те, що потреба національної економіки в інвестиційних ресурсах становить не менше 60 млрд. доларів США. Це вказує на те, що державна політика щодо залучення іноземних інвестицій є недосконалою і потребує якнайшвидшого суттєвого удосконалення.

Здійснення ефективної інвестиційної діяльності передбачає відповідне управління цим процесом. Дослідження механізму регулювання залучення прямих іноземних інвестицій відіграє ключову роль у формуванні ефективної інвестиційної стратегії розвитку АПС регіону. Дослідження інвестиційного механізму передбачає аналіз чинників процесу залучення іноземного капіталу, визначення слабких сторін кожного з цих факторів, а також пропозиції щодо покращення існуючої ситуації. Успішна інвестиційна політика, розроблена з врахуванням цих особливостей, активізує процес припливу іноземних інвестиційних ресурсів та впливає на рівень економічного розвитку регіону тощо [164].

Рис. 5.1. Структура організаційно-економічного механізму вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчого комплексу регіону

Джерело: авторська розробка

Базовими елементами комплексного організаційно-економічного механізму вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчого

комплексу регіону, які обумовлюють постійне вдосконалення взаємодії та взаємозалежності між регіональним розвитком, виробництвом, освітою та наукою є правові, організаційні, екологічні, соціальні та соціально-економічні. Концептуальний підхід до формування ефективного організаційно-економічного механізму вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчого комплексу регіону наведено на рисунку 5.1.

Дієвий механізм вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності прискорення формування трансферу агропродовольчих технологій агропродовольчого комплексу характеризується перш за все ефективними організаційними заходами, що обумовлюють формування належних умов стимулювання зовнішньоекономічної діяльності через:

- запуск процесу впровадження технологій на інноваційних засадах і випуску агроінноваційних продуктів на підприємствах агропродовольчої сфери регіону;
- реалізацію регіональних програм підготовки й перепідготовки кадрів;
- сприяння впровадженню проектів переробки агропродовольчої продукції підприємствами регіону для потреб окремих територіальних громад;
- забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів агропродовольчої діяльності регіону;
- сприяння організації й проведенню семінарів і конференцій по агропродовольчим і науково-технічним питанням;
- постійний аналіз і моніторинг здійснення агропродовольчої діяльності в регіоні;
- удосконалювання тарифної політики для підприємств і організацій регіону, що здійснюють інноваційну діяльність;
- всебічна підтримка та багаторівневий упровід й контроль великих агропродовольчих проектів на рівні регіону.

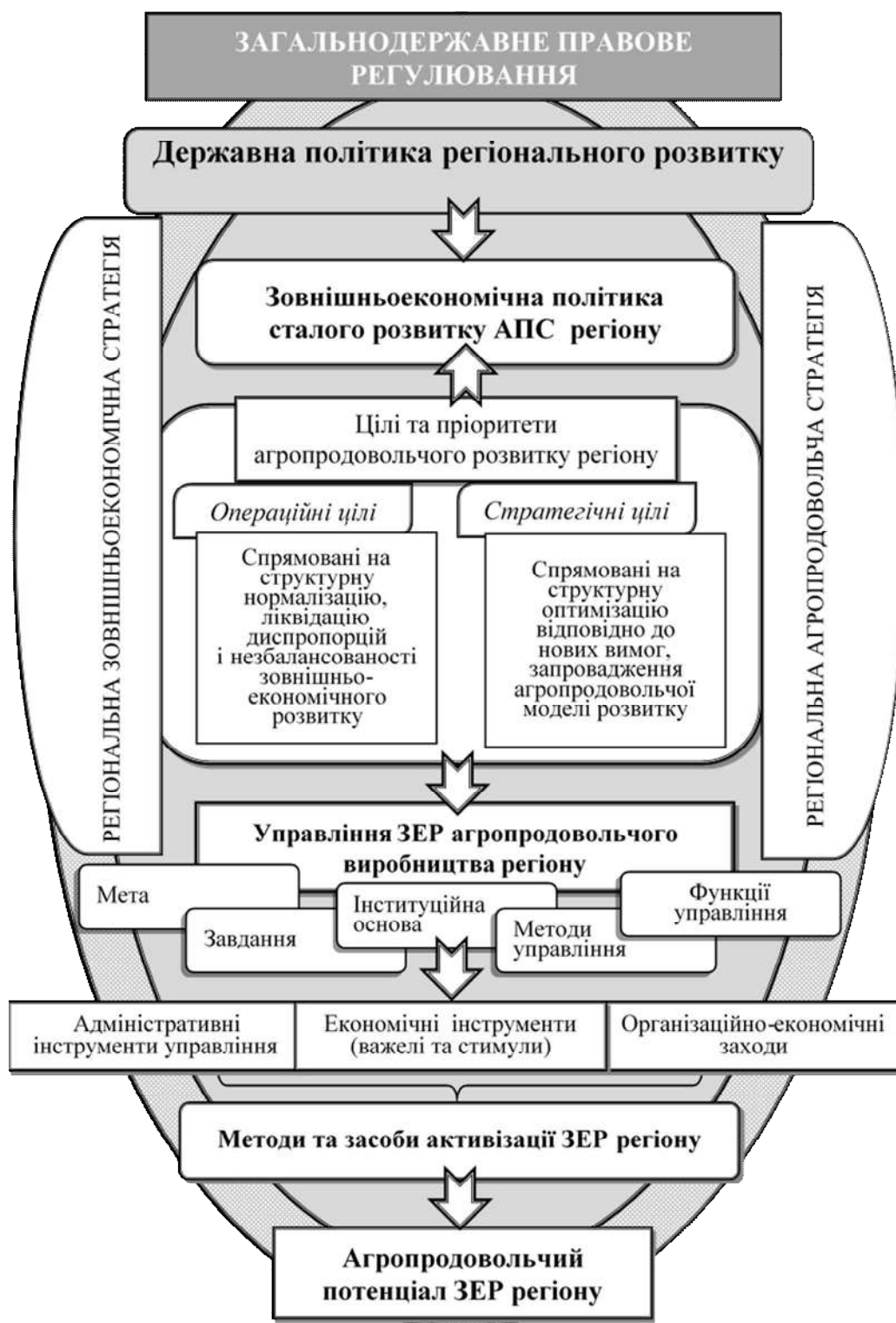

Рис. 5.2. Організаційно-економічний механізм реалізації політики зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону. Джерело: авторська розробка

Поряд з цим, доцільно запропонувати організаційно-економічний механізм реалізації агропродовольчої зовнішньоекономічної політики регіону.

Який базуючись на державній, регіональній, агропродовольчій та зовнішньоекономічна політиці регіону дозволяє виділити цілі та пріоритети агропродовольчого розвитку, вдосконалити управління агропродовольчим розвитком зовнішньоекономічної активності регіону використовуючи при цьому адміністративні, економічні інструменти методи та засоби активізації зовнішньоекономічного розвитку регіону рис. 5.2.

Для активізації зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва в регіонах України необхідні нові підходи її забезпечення, які можна згрупувати за такими напрямками:

1. Розробка узгоджених між собою стратегій стимулювання ЗЕД агропродовольчих суб'єктів господарювання як на державному, так регіональному рівнях, орієнтованих на акумуляцію та максимально ефективно використання наявного ресурсного потенціалу розвитку, з метою реалізації пріоритетних високотехнологічних інноваційних агропродовольчих проектів, переходу до моделі стратегічного планування сталого розвитку агропродовольчої сфери.

2. Формування та реалізація комплексної зовнішньоекономічної політики сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіонів, збалансованої за стратегічними соціально-економічними пріоритетами, а також з державною політикою регіонального розвитку та розвитку АПС тощо.

3. Розбудова агропродовольчої сфери регіону на основі активного запровадження нових форм організації та управління агропродовольчим виробництвом та формування відповідної інфраструктури.

4. Розробка й ефективна реалізація маркетингової стратегії розвитку АПС з метою позиціонування регіонального агропродовольчого продукту як комплексної характеристики та конкурентної переваги регіону.

5. Створення умов для міжрегіональної та міжнародної транскордонної інтеграції, розвитку міжрегіональної та внутрішньо регіональної агропродовольчої конкуренції.

6. Активізація трансформації (використання) наукового та інноваційного капіталу в людський, соціальний, виробничий та інший капітал та оптимізація руху інвестиційного капіталу тощо.

7. Запровадження новітніх організаційно-економічних механізмів стимулювання розвитку агропродовольчої інфраструктури й фінансово-кредитних важелів активізації зовнішньоекономічної діяльності, зокрема через розвиток регіональних агропродовольчих ринків.

8. Запровадження системи стратегічного регіонального менеджменту та агропродовольчого маркетингу з урахуванням пріоритетів розумної («смайт»-) спеціалізації.

9. Удосконалення нормативно-правового забезпечення агропродовольчої діяльності з урахуванням світового досвіду, спрямованого на поліпшення об'єктно-суб'єктних відносин і подолання існуючих конфліктів в реалізації моделі сталого (інноваційного) розвитку національної/регіональної економіки тощо.

Для збільшення прибутку необхідно удосконалити процес управління формуванням конкурентоспроможності підприємства. Вдосконалення процесу управління формуванням конкурентоспроможності підприємства має бути націлене на вирішення виявлених проблем управління конкурентоспроможністю підприємства. При цьому воно повинне здійснюватися з проведенням багаторівневого аналізу (з використанням маркетингових інструментів) вимог споживачів до товарів та послуг, вивчення чинників конкурентоспроможності підприємства, поведінка інших підприємств.

Реалізація процесу управління формуванням конкурентоспроможності підприємства вимагає не лише виявлення та аналізу вимог споживачів до підприємств, а і систематизації чинників формуванням конкурентоспроможності підприємства, розробки алгоритму управління формуванням конкурентоспроможності підприємства, що розкриває

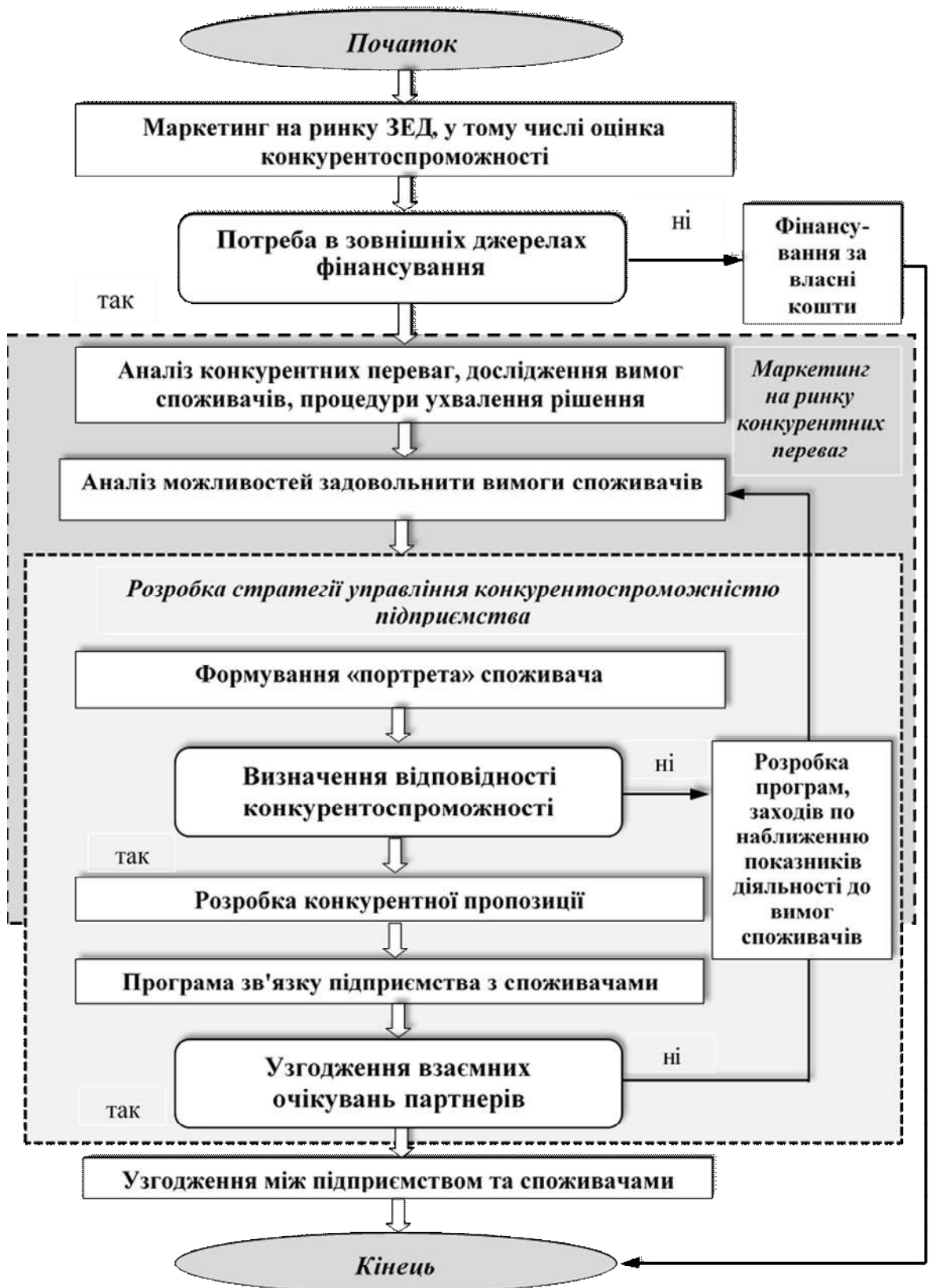

Рис. 5.3. Алгоритм управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання АПС при здійсненні ЗЕД
Джерело: авторська розробка

послідовність дій підприємства. Алгоритм передбачає послідовну розробку і виконання заходів щодо вивчення і пошуку споживачів, формування конкурентоспроможної пропозиції, узгодження взаємних очікувань (рис. 5.3.).

Процес управління конкурентоспроможності можна розглядати в двох аспектах. Перший пов'язаний за участю підприємства ЗЕД у функціонуванні ринку товарів і послуг. В даному випадку підприємство, вивчаючи і прогножуючи споживчий попит, моделює способи його задоволення за допомогою різної товарної пропозиції. Другий аспект торкається діяльності підприємства на інвестиційному ринку, на якому функціонує сукупність підприємств, здатних інвестувати реалізацію інвестиційних пропозицій. Цей ринок - сфера прямої участі підприємства, що управляє своєю інвестиційною привабливістю і інвестора, їх прямих економічних інтересів.

Взаємодія цих двох аспектів вимагає узгодження конкурентоспроможних та інвестиційних можливостей підприємства – об'єкту інвестицій і потреб в інвестиційних розробках, обумовлених інтересами потенційних інвесторів і кінцевих споживачів.

Перший етап алгоритму (крок 1) – маркетинг на товарному ринку, у тому числі оцінка конкурентоспроможності підприємства.

Другий етап алгоритму (крок 2) – визначення потреби в зовнішніх джерелах фінансування. Для реалізації стратегії маркетингу і досягнення конкурентоспроможності у рамках стратегії розвитку підприємства розробляється інвестиційна політика, що відбиває цілі витрачання засобів, обсяг, термін залучення. Вивчаються власні можливості інвестування. У тому випадку, якщо у підприємства є власні інвестиційні ресурси, потреба в зовнішніх інвестиціях відпадає. Якщо у підприємства існує потреба в зовнішніх інвестиціях, переходимо до наступного етапу.

Третій етап – маркетинг на ринку конкурентних переваг у тому числі:

- аналіз ринку конкурентних переваг, дослідження вимог споживачів до привабливих підприємств, дослідження процедури прийняття споживачами

вірного рішення (крок 3) здійснюються за допомогою спостереження, опитування, експертних оцінок, аналізу джерел вторинної інформації, сегментації ринку;

- аналіз можливостей задовольнити вимоги споживачів (крок 4). На основі фінансових чинників підприємства необхідно провести оцінку власної конкурентоспроможності з метою виявлення можливостей задовольнити вимоги споживачів;

- розробка стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства (крок 5-8);

Крок 5 – формування «портрета» споживача. На основі оцінки власної конкурентоспроможності підприємство визначає, вимоги якого типу споживача може задовольнити і формує «портрет» потенційного споживача. «Портрет» споживача включає: кількість споживачів, величину очікуваної доходності споживачів.

Крок 6 – визначення відповідності конкурентоспроможності вимогам споживача. Результати оцінки чинників конкурентоспроможності порівнюються з критеріями привабливості конкретного типу споживача. Якщо підприємство відповідає вимогам споживачів по всьому або ряду чинників конкурентоспроможності, то наступний крок – розробка конкурентної пропозиції підприємства. У разі невідповідності чинників конкурентної привабливості критеріям оцінки переходимо до наступного кроку – розробки заходів по наближенню показників діяльності підприємства до вимог споживачів.

Крок 7 – розробка конкурентної пропозиції з урахуванням вимог споживача. У конкурентній пропозиції необхідно акцентувати увагу на найбільш важливих для споживача чинниках привабливості підприємства.

Крок 8 – розробка і реалізація програми зв'язків зі споживачами. Підприємство починає активно впливати на потенційного споживача з метою

інформування про себе і стимулювання вибору споживачем продуктів та послуг цього підприємства.

Крок 9 – узгодження взаємних очікувань. При встановленні контакту споживача і підприємства, що потребує уваги споживача і пропонує йому конкурентну пропозицію, важливе узгодження взаємних очікувань. Практично будь-яке підприємство, здійснюючи мультифункціональну і багатосуб'єктну діяльність, знаходиться як би в центрі своєї павутини взаємозв'язків з широким колом агентів і громадських груп (населення, інших підприємств, банків, учбових закладів, податкових органів, органів виконавчої і законодавчої влади та ін.). При цьому з кожним таким зв'язком пов'язані різноманітні очікування, що як адресовані зовнішнім суб'єктом цьому підприємству, так і йдуть від підприємства до зовнішнього суб'єкта або їх групи. Ці очікування іноді набувають форми пропозицій або вимог; відповідно підприємство також чекає від інших суб'єктів прояву попиту на продукцію або послуги, пропозиції чинників і так далі. Іноді ці очікування формулюються в явному виді.

В сучасному світі інновації є ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності, оскільки ведуть до створення нових продуктів і освоєння нових ринків, до зростання обсягу інвестицій і зниження всіх видів витрат. У складних економічних умовах застосування лише традиційних маркетингових технологій не дає вирішальних переваг підприємствам. Вони знімають проблему погіршення фінансового стану організації, але не дозволяють його покращити. Саме тому необхідне застосування інновацій в маркетингу ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери.

Інноваційний маркетинг є частиною стратегічного плану підприємства. Є кілька можливих напрямів, в яких може здійснюватися інноваційний маркетинг. Одне з них – створення такого товару або послуги, які передбачають очікування клієнтів. У цьому випадку потрібно спостерігати за споживачем і визначити, що допомогло б покращити його життя або просто принесло б йому задоволення. Людина не завжди знає і може сформулювати те, що їй потрібно.

Необхідно запропонувати новий продукт, покупець спробує його і дасть оцінку [352].

Концептуальною основою забезпечення стабільності функціонування ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери, в умовах динамічного економічного середовища має стати науково обґрунтована інноваційна стратегія підприємства, основними принципами формування якої мають бути:

- постійне прагнення до вдосконалювання товарів та послуг підприємства;
- постійне вдосконалення системи виробництва та обслуговування з метою підвищення якості та продуктивності: впровадження ресурсозберігаючих технологій з метою безперервного зменшення витрат;
- формування системи ефективного керівництва;
- впровадження системи підвищення кваліфікації та підготовки кадрів [336].

Впровадження інноваційного маркетингу комплексно пов'язано із іншими сферами удосконалення підприємства:

- доходи підприємства;
- взаємовідносини з клієнтами (бренд, лояльність клієнтів);
- потреби працівників (заробітна плата, кваліфікація тощо);
- соціальна відповідальність бізнесу [236].

Виходячи із особливостей і перспектив розвитку ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери. Основними цілями є підвищення доходів організації і налагодження ефективних взаємовідносин із клієнтами. Ці цілі деталізуються у наступних напрямках: зниження витрат на виробництво; продуктова диверсифікація; підвищення якості.

Ці напрямки є найбільш важливими для забезпечення конкурентоспроможності підприємства і досягаються шляхом підвищення доходів, що може забезпечуватись пошуком обґрунтованих напрямів здійснення продуктивних інновацій.

Здійснюючи кроки в сфері інноваційного маркетингу, потрібно брати до уваги етапи сприйняття новинок клієнтами. На інноваційні продукти на початковому етапі їх виведення на ринок реагує тільки частина цільової аудиторії – новатори. Саме тому не можна судити про успіх або провал інноваційного продукту на початковій стадії його просування на ринку. У підприємства має бути уявлення про те, скільки часу вони будуть підтримувати інноваційний продукт на ринку та коли слід прийняти рішення про закриття проекту або продовження його просування та вдосконалення [502].

Основними складовими стратегічного інноваційного маркетингу є сегментація ринку та позиціонування товару. При цьому, визначальним аспектом стратегії маркетингу є дослідження і прогнозування попиту на новий товар, що базується на доскональному вивченні сприйняття споживачем інновації (рис. 5.4).

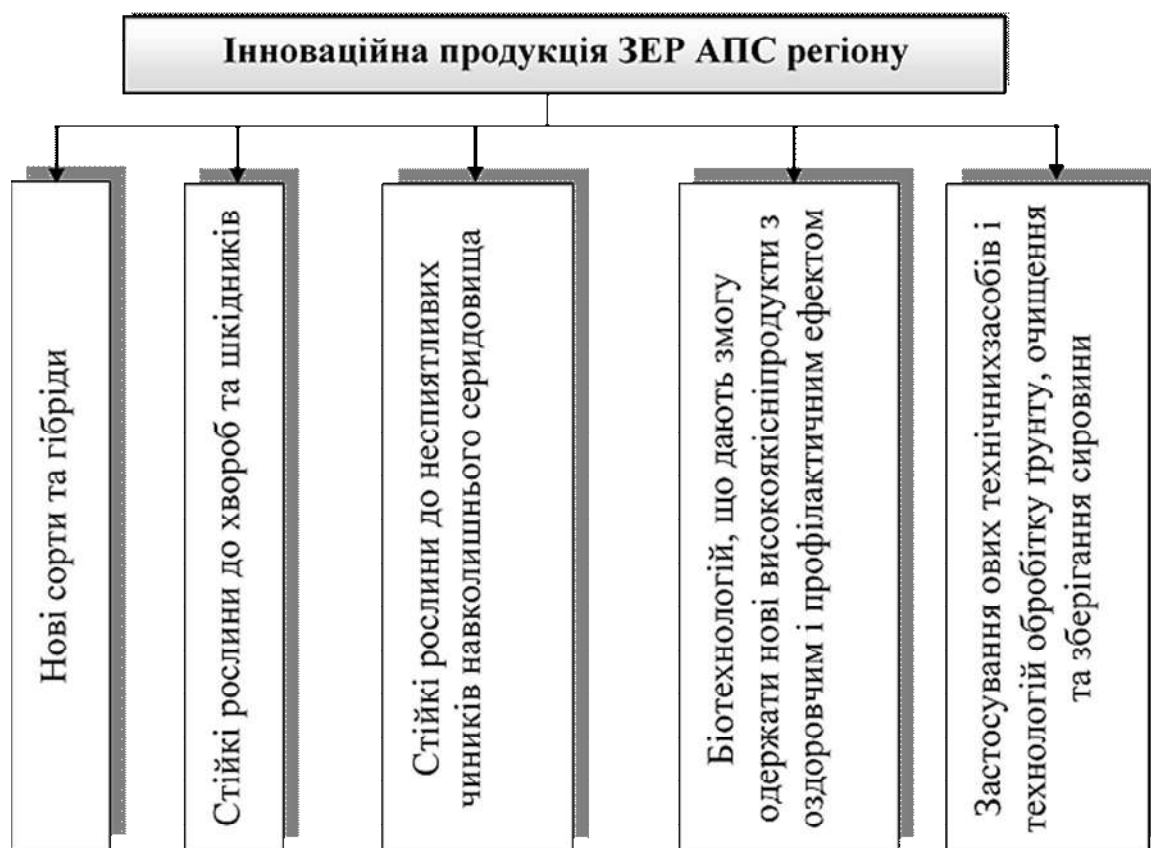

Рис. 5.4. Напрямки впровадження інноваційної продукції в ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери.

Джерело: авторська розробка

В інноваційному маркетингу ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери необхідно застосовувати такі види цінових стратегій:

- стратегія «зняття вершків», застосовується при впровадженні нового товару на ринок, коли на нього встановлюються досить високі ціни. Зокрема, це молоко та вершки преміум класу. Представляючи споживачу чергову новинку необхідно призначити на неї максимально можливу ціну, розраховану на покупців з високими доходами. Коли обсяг продажів стабілізується, підприємство знизить ціну, щоб залучити наступний сегмент покупців, яких влаштовує нова ціна;
- стратегія престижних цін, застосовується для представлення нових товарів з позиції якості та престижу, припускаючи, що для споживачів висока ціна означає і високу якість продукції [450].

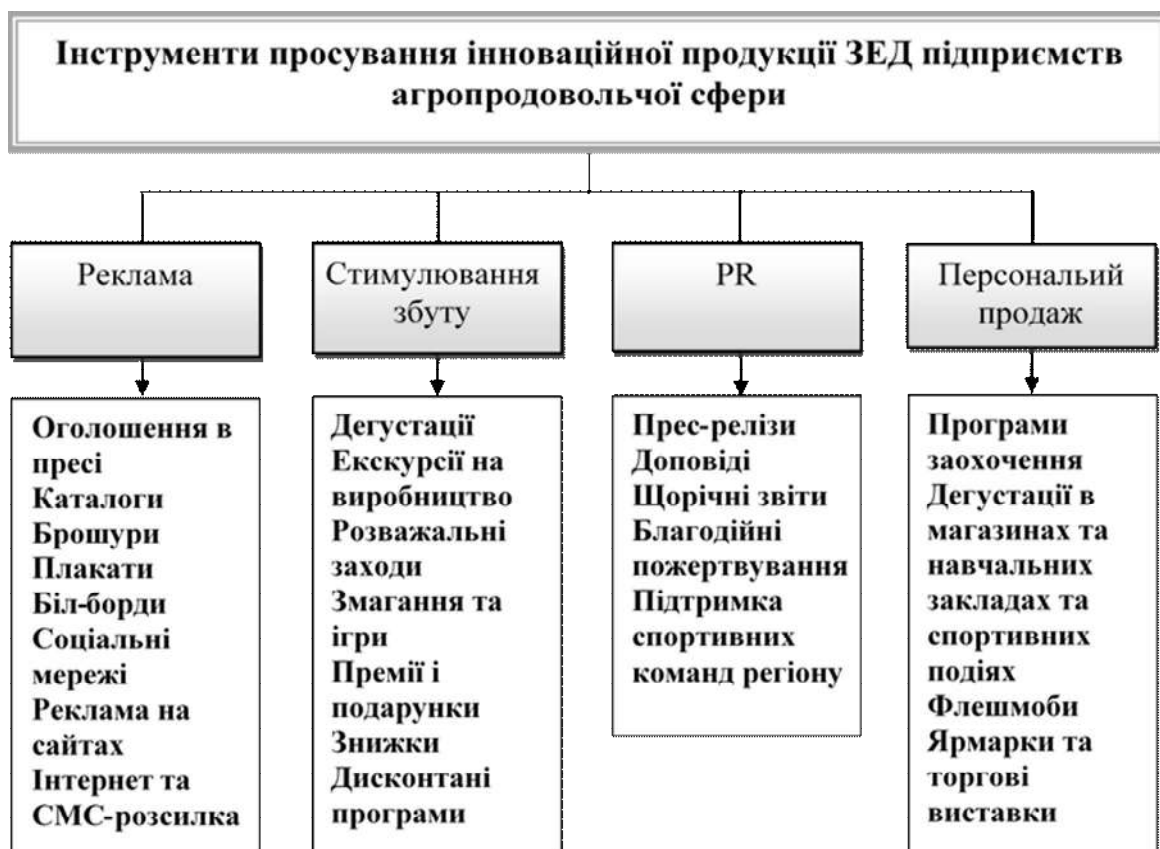

Рис. 5.5. Маркетинговий інструментарій просування інноваційної продукції ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери.

Джерело: авторська розробка

Мета просування нової продукції полягає в тому, щоб представити як підприємство, так і продукцію потенційному клієнту. Для інноваційної продукції, можна використовувати наступні інструменти просування. Інформування, переконання, зміна ставлення до продукту – такі цілі маркетингу, які повинні бути реалізовані програмою комунікацій компанії. Для їх досягнення використовуються чотири основних засоби маркетингових комунікацій: рекламу, особистий продаж, просування продаж і PR. Інструменти просування інноваційної продукції відображені на рис. 5.5.

Як видно з рис. 5.5, інструменти маркетингу є інноваційними, оскільки в кожному з напрямків можливий інноваційний підхід. Зокрема, у сфері PR є велике поле для інноваційної діяльності. Вже звичні рекламні пости в блогах і соціальних мережах, ще недавно могли називатися самим новим і нестандартним інструментом просування. Зараз маркетингологами активно освоюється ринок мобільних додатків контенту, інформація в Інтернеті персоналізується. На даний час можна стверджувати, що інноваційний маркетинг буде здійснюватися в площині веб-простору і мобільного контенту.

Інноваційні інструменти маркетингу ЗЕД підприємств агропродовольчої сфери мають застосовуватись у поєднанні з традиційними, зокрема:

1. Комунікаційною політикою, яка включає інструменти, що забезпечують зв'язок виробника з ринком;
2. Стратегією збуту, яка полягає у обранні каналів збуту, виходячи з їх ефективності та спроможності до адаптації;
3. Стратегія знаходження оптимальної ціни продажу полягає у відборі каналів збуту, які мінімізують розрив між цінами споживача та виробника при певній довжині каналу [39].

Посилення ролі інформаційних та комунікаційних технологій у маркетингу в новітніх умовах ринкових трансформацій набуває особливого значення. На сьогодні, дієвим напрямом розвитку інформаційних та комунікаційних технологій може стати інтернет-маркетинг. Встановлені

завдання з освоєння принципово нового простору з глобальними, соціальними, економічними, інформаційними, комунікативними і культурними зв'язками. Усвідомлення масштабності і багатогранності завдань, раціонально відібрані стратегічні напрями використання інтернет-маркетингу в діяльності підприємства здатні забезпечити конкурентоспроможність на ринку в умовах значної конкуренції.

З огляду на дослідження сучасних наукових підходів, інтернет-маркетинг – це самостійний вид діяльності, який відноситься до електронного бізнесу та представляє собою комплекс заходів по просуванню і продажу на ринку товарів і послуг за допомогою мережевих технологій Інтернет. Для просування товарів і послуг в Інтернеті необхідно удосконалити свій Web-сайт, на якому повинна бути представлена різна інформація про товари або послуги та засоби, за допомогою яких споживач може розмістити і оплатити замовлення.

Таким чином, при формуванні маркетингових стратегій підприємств необхідно враховувати необхідність впровадження інновацій у процеси планування та реалізації маркетингових заходів. Впровадження інноваційних рішень та використання комплексу заходів інноваційного маркетингу підвищить економічного розвиток підприємств. Реалізація інноваційної стратегії маркетингу спрямована, у першу чергу, на підтримку і розвиток конкурентоспроможності підприємства і його продукції на ринку.

Маркетингові служби суб'єктів агропродовольчого виробництва в системі сталого розвитку АПС та ЗЕР регіону забезпечують процес визначення точної інформації про конкретні вимоги споживача щодо кількості, якості, асортименту, ціни як свіжої агропродукції, так і продукції її переробки. Організація зазначених виробничих підрозділів дозволяє краще орієнтуватися у мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього агропродовольчих ринків, визначати характерний для них споживчий попит і конкурентну пропозицію виробленої продукції. Сама по собі система маркетингу впливає на якість, асортимент і вартість продукції галузі та складається з альтернативних потоків

продукції, каналів маркетингу (торговельних мереж, складів, магазинів, палаток, яток тощо), різних фірм (посередників) і спеціалізованих господарств тощо.

Поведені дослідження доводять, що ефективний маркетинг на підприємствах агропродовольчої сфери, зорієнтованих на активізацію ЗЕД:

- забезпечує комплексний моніторинг та оцінку ринку агропродовольчої продукції, передбачає дослідження всіх основних сегментів, функцій та аспектів з метою використання узагальнених результатів аналізу для розробки та успішного виконання договірних зобов'язань суб'єктом господарювання;

- виконує роль реклами, за сприяння якої здійснюється переконливе інформування покупця про доцільність придбання тієї чи іншої агропродовольчої продукції;

- здійснює раціональну організацію реалізації продукції, де важливого значення набувають потреби та зручності споживача, а не виробників. При цьому, основним завданням підприємства виробництво якісної екологічнобезпечної агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю за умови конкурентоспроможного рівня ціни реалізації;

- передбачає раціональне управління та планування асортименту продукції, спрямовані на безперервне ефективне виробництво та її збут з урахуванням споживчого попиту;

- визначає експортноорієнтовний вектор розвитку виробництва, освоєння та впровадження на ринку інноваційних видів продукції тощо.

Зазначені елементи маркетингу окремо не зможуть забезпечити підприємству ефективну діяльність, їх взаємозв'язок і доповнення одне одного в орієнтації на сучасний стан ринку та його сегментів гарантуватимуть ефективне й рентабельне виробництво.

Результати проведеного дослідження діяльності підприємств агропродовольчої галузі свідчать, що існуючий у країні рівень технологій та методів мотивування персоналу в аграрній галузі не дозволяє істотно

підвищити продуктивність праці та ефективність використання матеріальних ресурсів. Практично всі з досліджених аграрних компаній Причорномор'я у міжнародному порівнянні мають зростаючий ефект масштабу, тобто збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції має сприяти зростанню ефективності їхньої діяльності. Це вказує на перспективність розвитку агропродовольчої галузі України. Однак компаніям недостатньо лише нарощувати обсяги виробництва задля досягнення міжнародної границі ефективності. Досягнення міжнародного рівня ефективності діяльності вимагає спрямування зусиль як на розширення виробництва, так і на скорочення надмірних витрат виробничих ресурсів [40]. Тому необхідно здійснити реформування в маркетинговій діяльності, що дозволить підвищити ефективність аграрних компаній Причорноморського регіону.

З огляду на стан аграрних підприємств та, відповідно до результатів SWOT-аналізу доцільно здійснити зміцнення позицій на місцевому ринку та провадження активного просування продукції на закордонні ринки за допомогою посилення існуючих конкурентних переваг та створення нових видів, відповідно до освоєння інших видів діяльності (виробництва).

Реалізація загальної маркетингової стратегії забезпечить підприємствам АПС:

- реалізацію потенціалу підприємства у найкращих напрямках господарської діяльності, оскільки така стратегія передбачає позбавлення підприємства від нерентабельних виробництв з одночасною концентрацією зусиль на найприбутковіших та найперспективніших;
  - завоювання більшої частки ринку;
  - посилення конкурентних переваг продукції, що знаходиться тривалий період на ринку, а також, завоювання провідних позицій відносно нових видів продукції;
  - застосування стратегії ціна-якість;
  - збільшення рентабельності продукції.

- розгортання рекламної кампанії на загальнонаціональному каналі.

Однак, успішне виконання стратегічних цілей підприємства, зокрема, нарощування обсягів виробництва, за рахунок збільшення асортименту, пожвавлення інвестиційної діяльності та збільшення фінансових ресурсів, вимагає від підприємства збалансованого виконання функціональних стратегій.

Основними шляхами розширення маркетингу на етапі вирощування сировини аграрними підприємствами є:

- впровадження у виробництво нових сортів та гібридів;
- виробництво якісно нових видів продукції;
- створення якісно нового асортименту продукції;
- розвиток екологічно чистого виробництва на основі органічного землеробства. Для цього необхідно здійснити вибір чистих районів, відмовитися від отрутохімікатів, стимуляторів росту, забезпечити ретельний контроль за якістю;
- використання усіх видів реклами;
- проведення днів поля, презентацій, дегустацій та особистого продажу, що призведе до зростання обсягів реалізації;
- використання можливостей світової спеціалізації в умовах глобалізації (одержувати прямий прибуток від продажу продукції, яка вирощена в іншому місці, і самим організувати це виробництво для інших регіонів) [458].

Методичні підходи щодо вдосконалення маркетингової діяльності підприємств АПС регіону обумовлюють реалізацію наступних етапів:

По-перше, аналіз ринкових можливостей, де комплексна діагностика факторів маркетингового середовища, прогнозування та програмування їхнього впливу на економічну діяльність підприємства та поведінку споживачів визначає пріоритети маркетингової політики розвитку виробництва в цілому.

По-друге, вибір цільових ринків. Розпочинається цей етап із вивчення попиту на даний товар. Після цього проводиться сегментація ринку та

виявлення тих сегментів, на яких є попит (товар чи послуги даного підприємства) [450].

По-третє, оцінка конкурентних позицій та вибір стратегії досягнення конкурентних переваг. На цьому етапі проводять оцінку видів конкуренції, оцінюють власні можливості, обирають напрям досягнення конкурентних переваг і стратегію, за допомогою якої реалізовуватимуть цей напрям.

По-четверте, розробка комплексу маркетингу щодо конкретних дій та заходів. Підприємство приймає рішення щодо товарної, цінової, збутової та комунікаційної політики.

По-п'яте, оцінка ефективності маркетингових заходів. Цей етап дає відділу маркетингу змогу з'ясувати, на скільки розроблений комплекс маркетингу може зіставити очікувані та реальні обсяги реалізації, визначити ефективність роботи підприємства, рівень конкурентоспроможності товарів і послуг.

Здійснення маркетингових досліджень на підприємстві відбувається з метою формування цілей, опрацювання стратегій щодо забезпечення найкращих результатів підприємства для виходу на зовнішній ринок.

Таким чином, ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчої галузі Причорномор'я залежить від швидкого пристосування до виробничих, технологічних і фінансових змін ринкового середовища. Дієвим засобом адаптації підприємств до таких змін є маркетинг. Аграрний маркетинг має виступати зв'язуючою ланкою між суб'єктами господарювання, що вирощують сільськогосподарські культури, переробними підприємствами і споживачами. Розвиток маркетингової системи в галузі Причорноморського регіону дасть змогу стратегічно формувати ринок продукції АПС на основі зміцнення виробництва за врахування попиту та світової купівельної спроможності.

Базовою детермінантою інноваційної модернізації АПС Причорномор'я стає тріада «інтеграція, інновації, інвестиції», що згодом перетворюватиметься

на парадигму «три К» – корпоратизація, капіталізація, комерціалізація. Слід здійснювати ефективну кооперацію та концентрацію ресурсів за вектором інтегрованого впровадження інноваційних технологій, видів продукції та методів управління в галузі. Формування інноваційних контурів модернізації галузі дозволяє здійснювати процес за умови мінімального фінансового забезпечення. Інноваційний розвиток АПС Причорномор'я передбачає наступні складові:

По-перше, формування інтегрованих мереж диверсифікованих інновацій. Застосування інновацій в управлінні підприємствами забезпечує зростання продуктивності праці, фондівіддачі, оборотності оборотних коштів, рентабельності продукції, інноваційні проекти мають високий економічний ефект та швидку окупність. Інноваційні методи управління є різноманітними та мають застосовуватись з урахуванням результатів глибокого фінансово-економічного аналізу діяльності підприємства [336].

По-друге, запровадження екологізованих інновацій в умовах ринкової та природної невизначеності, а саме: забезпечення виробництва системою сучасних енергоощадних машин, багатофункціональної техніки, енергетичних модулів; ефективні технології вирощування аграрної продукції з раціональним використанням їх генетичного потенціалу і технічних ресурсів; комплексну й глибоку переробку та зберігання продукції тощо. Найвищий пріоритет має забезпечення виробництва системою сучасної енергоощадної техніки, створеної на базі найкращої елементної бази [336].

По-третє, жорстка конкуренція зі світовими лідерами на ринку диктує необхідність підвищення якості та урожайності продукції з одночасним зниженням собівартості. Істотним резервом зниження собівартості є підвищення врожайності й впровадження безвідходних технологій. Розробка й впровадження інноваційних технологій утилізації вторинних продуктів виноробства можуть дати значний прибуток. Тому важливо запровадження інноваційних технологій: удосконаленої технології зберігання; виробництва

органічних та органіко-мінеральних добрив з відходів виробництва.

5.2. Удосконалення державного регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону

Вітчизняне агропродовольче виробництво, зважаючи на якість сільськогосподарських угідь та природно-кліматичні умови, потенційно може стати найпродуктивнішим в Європі. При цьому є всі передумови для того, щоб наша країна стала найкрупнішим на континенті експортером сільськогосподарської та продовольчої продукції. Нарощування експортного потенціалу країни забезпечує надходження коштів до підприємств АПС незалежно від кон'юнктури на внутрішньому ринку. Однак для того, щоб потенційні можливості були реалізованими на практиці, необхідно: а) значно підвищити рівень ефективності сільського господарства і переробних підприємств АПС; б) перетворити галузь на інвестиційно привабливу з тим, щоб забезпечити її розвиток на інвестиційно-інноваційній основі; в) провести структурну перебудову сільськогосподарського виробництва в напрямі переважання великотоварних підприємств, спроможних впроваджувати технологічні новації; г) відродити на підприємницькій основі такі галузі тваринництва, як молочне та м'ясне скотарство, вівчарство, конярство тощо; г) вдосконалювати механізми зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС [90].

Регулювання зовнішньоекономічних відносин в Україні здійснюється державою, недержавними органами управління економікою (товарні фонди, валютні біржі і торгово-промислові палати України) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою:

- формування сприятливих умов для інтеграції економіки України у сферу світового економічного розвитку;

- захисту економічних інтересів України та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- заохочення конкуренції та ліквідації монополізму у сфері ЗЕД;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці;
- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку тощо.

В сучасних соціально-економічних умовах контроль, як інструментарій державного регулювання зовнішньоекономічних відносин, на нашу думку, слід розглядати по-перше, як одну із стадій управлінського процесу, що забезпечує досягнення його цілей, по-друге - як вид діяльності, що має свої специфічні особливості і вимагає ретельного дослідження. Загальне державне регулювання зовнішньої торгівлі здійснюється за допомогою різних методів, які застосовуються на різних рівнях державного управління, мають певне цільове призначення і передбачають використання необхідних способів та прийомів.

Якщо йдеться про вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС у вузькому розумінні, то воно стосується конкретних важелів, дія яких повинна спрямовуватися на підвищення ефективності здійснення останньої. Так, на думку С. Маталки, механізми функціонування зовнішньоекономічної діяльності АПС – це сукупність конкретних механізмів, а також системи економічних, організаційних, адміністративних, інституціональних, правових, соціально-психологічних важелів, які забезпечують ефективну взаємодію вітчизняних підприємств зі світовими народногосподарськими структурами як на мікро-, так і на макрорівні з метою прискорення розвитку експортоорієнтованої діяльності, підвищення ефективності зовнішньоекономічних операцій, гарантування продовольчої безпеки країни та покращання соціально-економічних показників життя громадян [286].

З огляду на це, варто відзначити, що дослідник виокремлює три рівні запровадження механізмів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого

виробництва, зокрема: державні механізми, ринкові механізми та механізми суб'єктів господарювання.

Зважаючи на те, що можливості сільськогосподарських і переробних підприємств АПС у сфері формування економічного середовища здійснення зовнішньоекономічної діяльності у край обмежені, цілком обґрунтовано можна дійти висновку: основну роль відіграють механізми державного регулювання. У результаті опрацювання наукової літератури розроблено основні складові механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС (рис. 5.6).

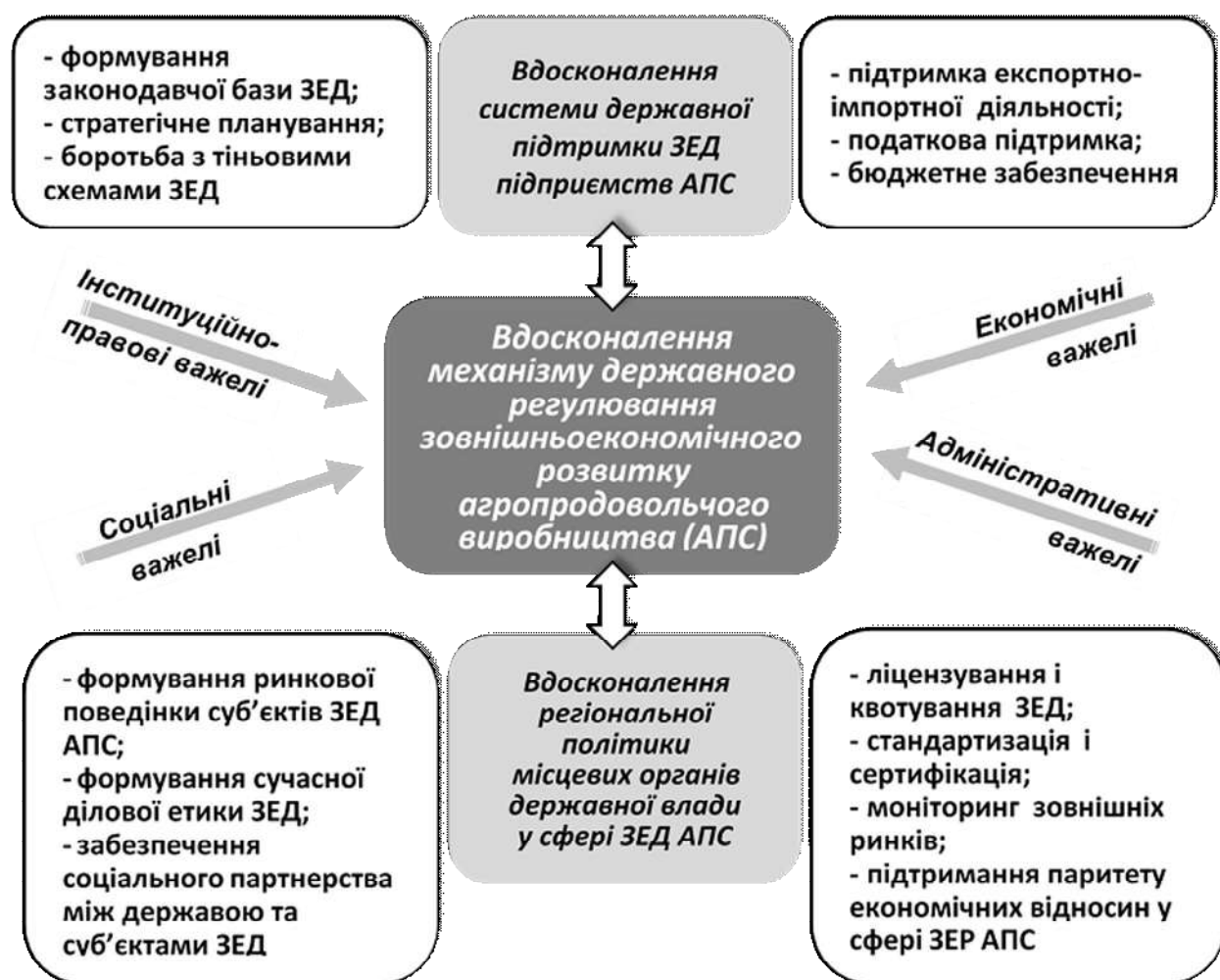

Рис. 5.6. Організаційно-економічний механізм удосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів АПС регіону

Джерело: сформовано автором за даними [90]

Слід зазначити, що економічні, адміністративні, інституційно-правові та соціальні важелі утворюють систему, ефективності якої досягають лише за умови їх гармонійного поєднання. Тільки-но один із компонентів перестає відповідати інтересам держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, поступово руйнується вся система. Тому ми не можемо виокремити, які зі складових важливіші для підвищення ефективності її функціонування.

Господарський механізм АПС є системою форм, методів і важелів, які держава, галузеві й територіальні органи управління, підприємства використовують з метою підвищення ефективності функціонування агропродовольчої сфери. Його системною компонентою є економічний механізм, що включає економічні стимули і важелі [90].

До того ж, важливою складовою господарського механізму розвитку АПС є механізм вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності її суб'єктів господарювання, де критерієм підвищення ефективності яких є ефективне функціонування та сталий розвиток АПС в цілому. Нажаль в сучасній історії розвитку регіонального агропродовольчого виробництва (АПС) мають прояви негативні тенденції, що обумовлені, зокрема вкрай вузькою номенклатурою (асортиментом) агропродовольчої продукції, що постачається на зовнішні агропродовольчі ринки. Така структура вітчизняного агропродовольчого експорту, де левову частку займають зерно, насіння ріпаку, тверді сири, живі тварини та окремі види м'яса (насамперед курятина), надзвичайно вразлива у зв'язку з нестабільністю цін на сільськогосподарську сировину на світовому агропродовольчому ринку.

Однією зі стратегічних цілей вдосконалення зовнішньоекономічного механізму сталого розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) регіону повинно стати розширення номенклатури експорту, насамперед за рахунок значного збільшення обсягів реалізації на зовнішньому ринку овочів, фруктів і ягід, продукції тваринного походження тощо. По-друге, вдосконалення механізму зовнішньоекономічного розвитку АПС регіону повинно

спрямовуватися на залучення до цієї сфери поряд із великими малих і середніх за розмірами сільськогосподарських і переробних підприємств. Так, на сьогодні основними суб'єктами ЗЕД є лише крупні агрохолдинги, які зуміли інтегрувати виробництво та переробку сільськогосподарської продукції. По-третє, слід активніше використовувати переваги прикордонних областей в організації експортоорієнтованих виробництв. Так, Львівська область безпосередньо межує з ЄС, що забезпечує значне скорочення трансакційних витрат на здійснення ЗЕД. Щоб використати ці переваги, слід змінити напрями і структуру експорту продукції АПС регіону. По-четверте, вдосконалення механізму зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва неможливе без покращення всього і господарською механізму функціонування АПС [164].

В умовах, коли основним виробником продукції сільського господарства в досліджуваному регіоні є особисті селянські господарства переважно натурального чи напівнатурального типу, неможливим є не тільки забезпечення продовольчої безпеки країни, формування раціональної структури харчування населення, а й нарощування експортного потенціалу.

Ядром вдосконалення господарського механізму функціонування АПК повинен стати комплекс заходів, спрямованих на формування нової організаційної моделі розвитку сільськогосподарської галузі, основою якої є аграрне підприємництво. При цьому необхідним є забезпечення таких економічних умов, за яких сільськогосподарські та переробні підприємства загалом були б орієнтовані на задоволення потреб передусім вітчизняних споживачів, а відтак зарубіжних. Однак це зовсім не означає, що діяльність підприємств, повністю орієнтованих на зовнішні ринки, заперечується.

В новітніх ринкових умовах механізм зовнішньоекономічного розвитку АПС усе більше залежить від рівня державної підтримки національного агропродовольчого виробництва, який у свою чергу залежить від стану загального економічного розвитку. Так, країнами ЄС запроваджується система

субсидіювання виробництва сільськогосподарської продукції, питома вага якого у загальній вартості продукції нерідко сягає рівня 40-50%, що в значній мірі забезпечує суттєві конкурентні переваги порівняно з вітчизняними товаровиробниками. Тому, за умов, коли держава неспроможна забезпечити відповідну підтримку національним товаровиробникам, єдиним шляхом підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції є підвищення її якості та зниження собівартості [90].

Поряд з цим, державним органам управління слід активізувати роботу щодо удосконалення та розширення партнерства й співробітництва між Україною та Європейським Союзом, зокрема на рівні регіону. Участь країни в різноманітних торгово-економічних об'єднаннях забезпечує спрощення митних процедур під час експортування товарних партій та зменшення митних платежів, розширення попиту на продукцію тощо. Усе зазначене дозволить підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПС тощо.

Розвиток міжнародної торгівлі та експорту є одним з нагальних питань сучасного реформування та становлення національної економіки України. З цією метою Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, за участі представників наукових та ділових кіл, експертного середовища, а також керівників заінтересованих центральних органів виконавчої влади розроблена Експортна стратегія України (ЕСУ): Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2021 років, головним завдання якої є підвищення конкурентоспроможності українського експорту шляхом усунення перешкод та визначення конкретних можливостей за допомогою визначених заходів [471].

Шляхом дослідження широкого кола критеріїв, зокрема, розмірів ринку, фактичного і прогнозованого зростання, стабільності зростання обсягів імпорту, чинних умов доступу до ринку (преференційні режими, наявність укладених угод про вільну торгівлю), територіальної, культурної та історичної близькості, взаємної відповідності структури експорту-імпорту тощо, були фокусно визначені ринки, які є потенційно привабливими для агропродовольчої

сфери і можуть служити орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності країни/регіону [471].

Обмеження доступу до традиційних експортних ринків спонукає до географічної диверсифікації експорту українського агропродовольства, готовності до змін кон'юнктури на міжнародних продовольчих ринках та пошуку нових перспективних ринків збуту. Враховуючи нагальність створення механізму експорту готової продукції замість сировини, який реалізується у рамках принципів конкуренції, прозорості та формування доданої вартості, були використані методики експертів Міжнародного торговельного центру та встановлені ринки, на яких українські підприємства наразі не повністю використовують потенціал зовнішньої торгівлі.

Експортною стратегією України обрані пріоритетні сектори економіки з метою підтримки розвитку експорту, де поряд з *сектором виробництва запчастин та комплектуючих виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості, сектору машинобудування* зосереджено увагу на *секторі харчової промисловості та напоїв* — який володіє значною ресурсною базою, людським капіталом, має налагоджене виробництво і досвід роботи у аграрному виробництві та харчовій промисловості тощо [164].

За часи незалежності України посилення євроінтеграційних тенденцій у зовнішньоекономічній та міжнародній діяльності Причорноморського регіону стає характерною рисою суспільно-політичного та економічного життя. Останнім часом найбільш поширеним стає міжрегіональне співробітництво в рамках міжнародних регіональних організацій і на двосторонній основі, тому постає проблема в наданні кращих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності експортоорієнтованим підприємствам регіону [428].

Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольством Причорноморського регіону є важливим елементом розширення взаємодії та інтеграційних зрушень відокремлених соціально-економічних систем регіонів в межах єдиної національної економіки України. При цьому, характерною ознакою зовнішньої

торгівлі стала практично повна її лібералізація, що обумовлює зміну зовнішньоекономічної стратегії і пріоритетів, що, у свою чергу, вимагає змін у структурі зовнішньоторговельної політики за рахунок встановлення нових форм організації й управління зовнішньоекономічною діяльністю Причорноморського регіону тощо.

Інтеграція Причорноморського регіону в світовий економічний простір неможлива без формування експортоорієнтованої структури національної та регіональної економіки, де важливого значення набуває ЗЕР агропродовольчого виробництва (АПС). Це, у свою чергу, передбачає визначення пріоритетних галузей і виробництв через реалізацію ключових принципів здійснення регіональної розумної («смайт»-) спеціалізації, в розрізі якої потрібно розвивати експортну орієнтацію.

У розвитку Причорноморського регіону важливу роль відіграє регіональний фактор інтеграційного розвитку країни, який передбачає освоєння нових товарних регіональних ринків збуту, забезпечення експортно-імпоротної збалансованості, використання порівняльних переваг міжнародного поділу праці для нарощування економічного потенціалу регіону та держави в цілому [51].

Здійснений аналіз стану та проблем розвитку ЗЕД підприємствами Причорноморського регіону, зокрема АПС, констатує нагальну потребу у розробці та реалізації ефективної податкової, структурної, інвестиційної, фінансової та інноваційної політики, яка має бути спрямована на прискорення диверсифікації капіталу, розвитку агропродовольчого комплексу, реалізацію визначених державою пріоритетних напрямів поліпшення структури виробництва і підвищення його конкурентоспроможності тощо. Для досягнення цієї мети необхідні розробка і реалізація ефективних соціально-економічних програм і конкретних інвестиційних проектів розвитку високоефективного підприємництва, зокрема малого та середнього агропродовольчого бізнесу в регіоні [164].

Кардинальні зміни системи організації й управління зовнішньою торгівлею передбачають перехід на відтворювальну (геоекономічну) модель економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами Причорноморського регіону, яка повинна базуватися на створенні організаційних структур, здатних забезпечити науково-технічне, виробничо-інвестиційне і торговельно-економічне співробітництво регіонів у певних ланках економічних ланцюгів тощо.

Розширення зовнішньоекономічних відносин потребує вирішення нагальних проблем розвитку морегосподарського комплексу Причорноморського регіону, зокрема через підвищення вантажообороту морських портів, створення нової глибоководної механізованої портової інфраструктури з урахуванням перевезень річкою Дунай.

Результативна експортоорієнтована політика підприємств ґрунтується на раціональному, а також ефективному здійсненні складових частин зовнішньоекономічної діяльності підприємств: політики виходу на зовнішній ринок; міжнародних маркетингових досліджень; експортно-імпортних поставок товарів та послуг; валютно-фінансових операцій; укладанні зовнішньоекономічних договорів. Такі дії підприємств підкріплюються багатьма чинниками впливу на їх успішний чи неуспішний розвиток. Це і механізм зовнішньоекономічного регулювання в країні, поточний стан експорту, політики та програми його розвитку, і використання маркетингового та стратегічного підходу під час здійснення експортної діяльності, і можливості використання експортного потенціалу підприємства, і кадри.

Регіональні стратегії розвитку з урахуванням експортоорієнтованої стратегії підприємств визначають місію регіонів у їх подальшому розвитку, деталізують мету і завдання державної стратегії на рівні визначених територій, а також окреслюють базові механізми реалізації поставлених завдань. На рівні областей країни прийняті власні стратегії регіонального розвитку. Крім того, окремі міста, а також райони та інші адміністративні одиниці розробляють

власні стратегії розвитку. Програми економічного та соціального розвитку розробляються на основі регіональних стратегій і містять кількісні та якісні економічні показники, які ідентифікують конкретні дії за певними цілями і напрямками діяльності [139].

Однією з основних проблем у сфері законодавчого регулювання питань ЗЕД Причорноморського регіону є розпорошеність нормативно-правової бази: значна кількість законів, постанов, концепцій регулюють лише окремі аспекти ЗЕД даного регіону, натомість відсутній єдиний законодавчий документ, який би регулював винятково ЗЕД. Це породжує різночитання в даній сфері, неоднозначне розуміння участі Причорноморського регіону у ЗЕД, полеміку щодо того, чи є регіон суб'єктом ЗЕД тощо.

Зацікавленість агропродовольчих суб'єктів у нарощуванні обсягів експорту певною мірою залежить від умов, які надаються державою для експортоорієнтованих підприємств, тому збільшення додатного сальдо окремих регіонів та областей є питанням уряду. За допомогою таких інструментів, як податки, дисконтна ставка, митні формальності, зовнішньоторговельна політика та ін., уряд може стримувати чи мотивувати підприємства до нарощування обсягів експорту. Проблеми існують і в розвитку експортного потенціалу українських підприємств: невідповідність світовим аналогам технічної та технологічної матеріально-виробничої бази підприємств призводить до зниження конкурентних переваг та рівня конкурентоспроможності експортної продукції; підприємствам сьогодні бракує власних обігових коштів за складного механізму залучення зовнішніх джерел фінансування тощо.

З огляду на це, пріоритетами розвитку експортоорієнтованих підприємств, що визначають напрями активізації зовнішньоекономічної діяльності, є: виробництво конкурентоспроможної продукції; сільськогосподарське виробництво зернових, баштанних та інших культур,

відродження скотарства; харчова промисловість і переробка сільськогосподарської продукції [504].

Підтримка зовнішньоекономічних зв'язків Причорноморського регіону має стати органічною складовою частиною регіонального економічного механізму. Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності для експортоорієнтованих підприємств Причорноморського регіону повинно здійснюватись у таких напрямках:

- підтримка кадрової складової зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону;

- доступ до інформаційних мереж загального користування або формування спеціалізованих регіональних і міжрегіональних систем бізнесінформації;

- створення сприятливих умов розвитку інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій, які підтримують зовнішньоторговельні зв'язки регіону;

- сприяння залученню іноземних інвестицій в економіку регіону, створення вільних економічних зон, технопарків та інших трансферних фірм, які сприяють залученню іноземних інвестицій;

- створення системи аналізу та прогнозування зовнішньоекономічної активності підприємств регіону;

- більш широке використання закордонного досвіду, виконання спільних міждержавних проектів на взаємовигідних умовах тощо [139].

У період 1940-1960 років аргентинський економіст Р. Пребіш, секретар економічної комісії Латинської Америки ООН (ЕКЛА) сформулював концепцію імпортозаміщення, яку потім розвинув американський економіст-експерт Х. Зінгер. Згідно з цією концепцією ціни на експорт готової продукції зростають швидше цін на експорт природних ресурсів [218].

У цілому, концепція імпортозаміщення передбачає створення конкретних стимулів для розвитку окремих галузей сільського господарства з метою

підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку. Така політика сприяє диверсифікації господарської структури, створенню нових виробництв. Досвід показує, що в країні, яка активно зосереджується на розвитку імпортозаміщеного виробництва як основній лінії модернізації економіки, висока ймовірність настання кризи. Ефективна стадія імпортозаміщення не є тривалою за часом [433]. Отже, з досвіду інших країн випливає необхідність досить обережного застосування стратегії імпортозаміщення з метою лише розвитку відповідних галузей і з розрахунком незначного часу її позитивного впливу.

Під політикою імпортозаміщення слід розуміти активізацію регуляторних змін у економіці або окремій галузі на основі інноваційно-інвестиційного розвитку виробничих процесів через запровадження пільг і механізмів і/або підсилення існуючих інструментів підтримки, які забезпечать конкурентний розвиток власного виробництва й ринкове витіснення іноземних товарів. При цьому слід взяти до уваги неможливість застосування деяких механізмів імпортозаміщення та захисту внутрішнього ринку, що протирічать нормам міжнародної торгівлі. Разом із тим для заміщення імпорту товарами, що виробляються вітчизняними виробниками в нинішніх умовах членства України у СОТ та формування ПВЗВТ з ЄС, доцільно використовувати саме нетарифні методи, технічні бар'єри - квоти, ліцензування ввезення. Такі підходи широко використовуються згідно зі Спільною аграрною політикою країнами ЄС, які застосовують технічні бар'єри для доступу на ринок ЄС харчової продукції, що фактично є елементом імпортозаміщення.

Економічна доцільність імпортозаміщення ґрунтується, по-перше, на збереженні робочих місць, по-друге, формуванні доданої вартості, що створюється в процесі переробки аграрної продукції, по-третє, на підвищенні економічної безпеки країни.

Саме тому на цих підходах побудовані діючі державні програми імпортозаміщення в Білорусі та Казахстані, а в Росії прийнято понад 10

державних програм розвитку внутрішнього виробництва для збільшення питомої ваги вітчизняної продукції на внутрішньому ринку, які фактично є програмами імпортозаміщення. З огляду на приведені й на те, що багатьма економістами імпортозаміщення розглядається як модель інтеграції країни у систему світогосподарських зв'язків, яка зорієнтована на економічне зростання держави, її економічної безпеки та як інструмент забезпечення продовольчої безпеки, Україні потрібна розробка власної програми імпортозаміщення у сфері виробництва аграрної сировини і харчових продуктів. Проте її практична реалізація потрібна лише для тих груп товарів, де додаткова інвестиційна політика держави та інвесторів призведе до ефективного і конкурентоспроможного поновлення раніше існуючих в Україні виробництв. Вважаємо, що на новій інноваційній технологічній базі такі імпортозамінні виробництва можуть сприйматися як чинники досягнення продовольчої безпеки та формування конкурентоспроможного середовища вітчизняного агробізнесу.

Із метою розвитку внутрішнього виробництва та зовнішньої торгівлі програма імпортозаміщення повинна мати три напрями: 1) заміну імпорту агропродукції, яка аналогічна тій, що виробляється в Україні в недостатній кількості та невеликому асортименті (наприклад свинина); 2) частину імпортової продукції, що також сезонно виробляється в Україні, але яка не має тривалого зберігання або виробництво якої не конкурентоспроможне за ціною (частина фруктів, овочів); 3) харчові продукти критичного імпорту, переробку яких можливо організувати в Україні на основі спільних виробництв, ліцензій і т.д.

Державна програма імпортозаміщення ґрунтуватиметься на двох підходах: а) стратегічному - державній політиці поетапного зменшення імпорту тієї агропродукції, яку можливо виробляти в Україні на конкурентній основі для внутрішнього і зовнішнього ринків; б) тактичному - спрямованому на впровадження пільг та підтримки галузевого і територіального заміщення

імпортової продукції вітчизняним сільськогосподарським виробництвом товарів і харчових продуктів.

У результаті реалізації програми імпортозаміщення має бути досягнута основна мета – зростаюче національне забезпечення внутрішнього ринку ємністю у понад 350 млрд. грн. продукцією власного виробництва. Ці заходи передбачатимуть зниження рівня імпорту продовольчих товарів із 19 до 12% у загальному споживанні; суттєве технічне переоснащення сільського господарства при посиленні роботи з країнами Європи по виробництву новітньої техніки та впровадження інноваційних технологій; поліпшення інвестиційного клімату при збереженні спеціального режиму оподаткування, спрощення систем відведення земельних ділянок для інвестиційних проектів і мотивації довгострокової оренди земель сільгосппризначення.

Реалізація цих завдань відбуватиметься при стимулюванні впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві з формуванням сучасної інфраструктури зберігання та переробки продукції, будівництва молочнотоварних ферм, свинокомплексів, овоче- і фруктосховищ, тепличних комбінатів, підтримки матеріально-технічного забезпечення запровадженням великовузлого- го збирання комбайнів, потужних тракторів; сталої державної фінансової підтримки й запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; стимулювання виробництва продуктів дитячого харчування на основі вітчизняної сировини; розвитку рибного господарства [128].

У нових умовах членства України у СОТ та глобалізації торгівлі обсяг валової продукції сільського господарства набув нових ознак до зростання через суттєве збільшення виробництва і експорту продукції галузей рослинництва. Досвід аграрних політик розвинутих країн світу вказує на те, що аграрні сектори економік цих країн потребують і мають значну державну підтримку, а по деяких товарних групах - навіть суттєвий захист від імпорту.

На фоні позитивних балансів зовнішньої торгівлі зерновими, жирами та олією й готовими харчовими продуктами відбувається зростання негативного сальдо по групі товарів тваринницької продукції за водночас загальних тенденціях збільшення обсягів імпорту агропродовольчої продукції.

З метою заміщення певної частини сільськогосподарської продукції та харчових продуктів Україні потрібна програма імпортозаміщення окремих продуктів, які вироблялись у країні раніше і конкурентоспроможне виробництво яких можливо поновити відповідно до заходів Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки [217].

В умовах постійних трансформаційних змін економіки посилюється роль державного регулювання зовнішньоекономічного розвитку аграропродовольчої сфери регіону, зазначена тенденція потребує розробки багатофункціональної стратегії перспективного стратегічного посилення симбіозного поєднання елементів ринкового, державного, та приватного механізмів регулювання.

Основне завдання яке стоїть перед державним регулюванням зовнішньоекономічного розвитку аграропродовольчої сфери регіону це своєчасна та результативна організація та подальше закріплення з можливістю ефективною реалізації регулюючо-контролюючої функції держави, інтеграцію елементів функції в багаторівневу систему відносин соціально-економічного характеру між суб'єктами та об'єктами регіональної структури, що чинить вплив на досягнення балансу попиту та пропозиції, підвищенню фінансової стабільності агропродовольчої галузі, зовнішньоекономічного розвитку, транскордонного співробітництва та прискоренню розвитку окремих територіальних громад та сільської місцевості.

Крім цього, державне регулювання зовнішньоекономічної політики агропродовольчого сектору відіграє роль у ефективному подоланні кризових явищ в аграрній сфері України, забезпечує відкриття доступу продукції АПС на світові ринки. забезпечує вихід вітчизняного агропродовольчого сектора з

кризового стану, створює підґрунтя стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, державне регулювання ЗЕР здійснюється за допомогою широкого кола державних інституцій, які при ефективній роботі здатні вчасно реагувати на виклики різного характеру.

Як інструмент державної політики регулювання ЗЕР на сьогодні використовується тарифне, нетарифне та валютне регулювання. Метою митного тарифу є раціоналізація товарної структури ввозу товарів до України; підтримка раціонального співвідношення ввозу та вивозу товарів, валютних доходів та видатків на території України; створення умов щодо прогресивних змін у структурі виробництва; захист економіки України від недобросовісної іноземної конкуренції; забезпечення умов щодо ефективної створюють головну інтеграції України у світове господарство. Нетарифні обмеження здійснюються адміністративними, фінансовими, кредитними й іншими методами. Зараз більше половини світової торгівлі є об'єктом нетарифних бар'єрів, що погрозу світовій торговій системі: квотування, ліцензування, «добровільне» обмеження експорту (ДОВЕ), приховані види торговельних обмежень: технічні бар'єри, внутрішні податки і збори, державна закупівля, вимоги щодо вмісту місцевих компонентів, фінансові методи регулювання: демпінг, субсидії, валютне регулювання ЗЕД тобто регламентація режиму здійснення валютних операцій, міжнародних розрахунків, визначення загальних принципів валютного регулювання, повноважень державних органів і функцій банків та інших фінансових установ у регулюванні валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних відносин, порядку здійснення валютного контролю, відповідальності за порушення валютного законодавства.

Поряд з цим виникає потреба розробки Стратегії зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону на період 2021-2027 років таблиця 5.1.

Таблиця 5.1

Стратегічні та операційні цілі Стратегії зовнішньоекономічного розвитку
агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону
на період 2021-2027 років

Стратегічні цілі	Операційні цілі
1	2
1. Формування інноваційності експортно-орієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах розумної «сма́рт»-спеціалізації	1.1. Впровадження новітніх енергозберігаючих та екологічнобезпечних технологій у виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки
	1.2. Пріоритетність сталого розвитку сільського господарства та сільських територій
	1.3. Формування комплексу агропродовольчих інтеграційних формувань та кооперативів всіх рівнів (інноваційних агропродовольчих кластерів)
	1.4. Розвиток високотехнологічної переробної промисловості з виробництва інноваційних продовольчих продуктів та сировини
2. Активізація інвестиційних процесів агропродовольчої сфери	2.1. Забезпечення високого рівня інвестиційної привабливості агропродовольчого виробництва та сільських територій
	2.2. Активна реалізація міжнародних інвестиційних проектів (програм) зокрема через запровадження механізмів державно-приватного партнерства
	2.3. Ефективний інвестиційний менеджмент в системі регіонального управління
3. Ефективний розвиток агропродовольчої зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва	3.1. Створення оптового агропродовольчого ринку із запровадженням режиму зони вільної торгівлі.
	3.2. Активізація співробітництва з європейськими структурами з питань регіонального розвитку та проведення спільного планування розвитку прикордонних територій та засадах розумної «сма́рт»-спеціалізації.
	3.3. Розвинута та ефективна мережа об'єктів транскордонної агропродовольчої логістики
	3.4. Міжнародна промоція економічного, експортного та інвестиційного потенціалу регіону

Джерело: авторська розробка

Таким чином, розроблена Стратегія зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону яка складається з основних стратегічних цілей: 1. Формування інноваційності експортно-орієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах розумної «сма́рт»-спеціалізації. 2. Активізація інвестиційних процесів агропродовольчої сфери. 3. Ефективний розвиток агропродовольчої зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва (додаток Ж). Дозволяє в рамках операційних цілей стратегії зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого

виробництва Причорноморського регіону до яких доречно віднести: впровадження новітніх технологій у виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, у тому числі через мережу агропродовольчих кластерів; зростання конкурентоздатності підприємств харчової переробної промисловості за рахунок впровадження інноваційних технологій; сприяння розширенню зовнішніх ринків збуту органічної продукції та харчових продуктів, виготовлених з використанням інноваційних технологій; створення нових та модернізація існуючих підприємств агропродовольчого сектору економіки зростання експортного потенціалу агропродукції регіону; створення умов для пріоритетного розвитку агропродовольчої сфери; розширення міжнародного співробітництва; інноваційний розвиток агровиробництва у сферах визначених смарт-спеціалізацією; створення нових наукоємних агровиробництв та продуктів; забезпечення потреби у висококваліфікованих кадрах для розвитку інноваційних агропродовольчих виробництв; забезпечити розвиток систем зрошення на основі сучасних екологічних енергозберігаючих технологій; створити умови для підтримки малого, середнього фермерства та кооперативного руху, просування продукції на зовнішні ринки; створити умови для виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та запровадження замкнутих циклів виробництва при її переробці з використанням новітніх технологій; забезпечити стандартизацію і контроль якості продукції; забезпечити відтворення біологічних ресурсів; розвиток автомобільної міжнародної транспортної інфраструктури (будівництво автобанів) на основі спроектованих транспортних коридорів, забезпечити сталий розвиток агропродовольчої сфери на довгострокову перспективу тощо.

5.3. Концептуальні засади формування стратегічної моделі зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва в контексті євроінтеграційних процесів

В умовах децентралізації перед органами місцевого самоврядування відкриваються нові можливості соціально-економічного розвитку. Аграрна спрямованість більшості регіонів України ставить перед територіальними органами складні завдання ефективного використання аграрної ресурсної бази для технологічного впровадження її переваг. Відповідно до специфіки кожної територіальної громади назріває гостра проблема розробки комплексного механізму задоволення технологічної потреби в перебудові енерго-затратної інфраструктури в сучасне енерго-іноваційне виробниче середовище. У зв'язку з тим що всі регіони України що вирощують аграрну продукцію мають значний її надлишок який трансформується в систему прямого експорту, створюються умови для ефективного поєднання агропродовольчої сфери з зовнішньоекономічною діяльністю спрямовану на задоволення потреб окремих територіальних громад.

Запуск зовнішньоекономічної та інвестиційної активності елементів агропродовольчої структури регіону можлива за умови створення та впровадження в рамках загального інноваційного моделювання розвитку агропродовольчої сфери, в межах сучасної доктрини єдиного автономного саморегулюючого регіонального комплексу, Центру координації та зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчого розвитку Причорноморського регіону з метою максимального та ефективного підвищення виробничо-технологічних та соціально-економічних стандартів регіонально-просторової структури, основні напрямки діяльності якого спрямовані на стимулювання регіональної зовнішньоекономічної активності, вдосконаленні маркетингової та іміджевої регіональної стратегії, підвищення транскордонного та інвестиційного регіонального співробітництва та

підвищення ефективної взаємодії з органами державної влади та окремими територіальними громадами.

Таким чином, торкаючись проблеми зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва на рівні Причорноморського регіону ми повинні чітко окреслити структуру запропонованого нами, в якості органу управління, Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону рис 5.7.

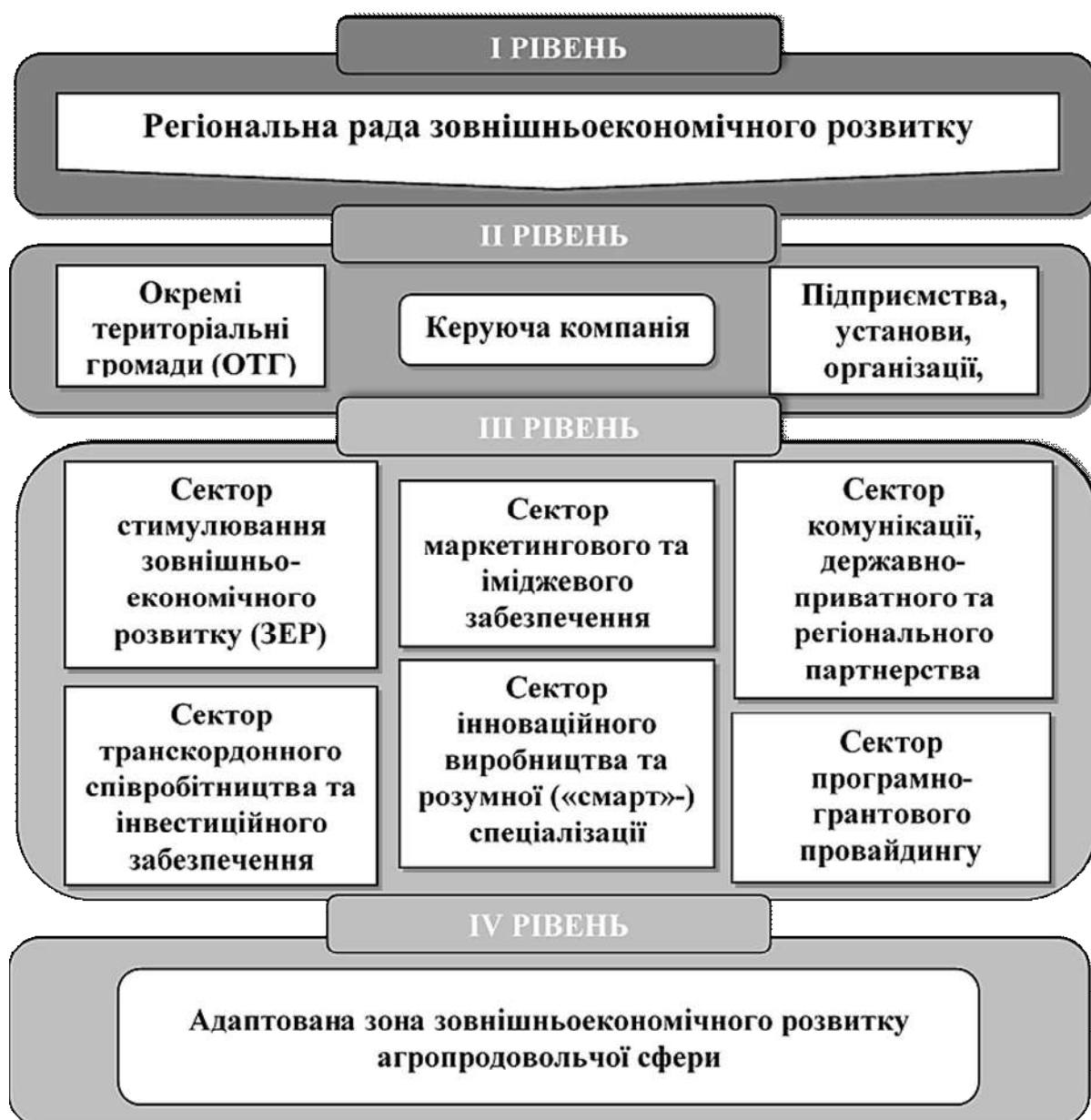

Рис. 5.7. Структура Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону

Джерело: авторська розробка.

Основними стратегічними пріоритетами Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону повинні стати напрямки представлені на рис. 5.8.

Рис. 5.8. Завдання Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону
Джерело: авторська розробка

Підґрунтям основної діяльності Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону повинні стати нормативно-правові документи, такі як: Конституція та закони України, укази Президента України і постанови Верховної Ради

України, прийняті відповідно до Конституції та законів України, акти Кабінету Міністрів України, розпорядження голів Миколаївської, Одеської та Херсонської обласних державних адміністрацій, рішення органів місцевого самоврядування, внутрішні положення тощо.

Перший рівень будуть складати органи управління, до яких ми відносимо Регіональну раду зовнішньоекономічного стимулювання, в якій повинно бути забезпечено рівноправне представництво Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. В структуру другого рівня пропонуємо включити представників окремих територіальних громад, управляючої компанії та представників регіональних підприємств установ та організацій. Організаційну структуру III рівня центру пропонуємо будувати на базі секторального поділу яка складається з секторів управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону: Сектор стимулювання зовнішньоекономічного розвитку (ЗЕР), Сектор маркетингового та іміджевого забезпечення розвитку агропродовольчої сфери регіону, Сектор транскордонного співробітництва та інвестиційного забезпечення, Сектор інноваційного виробництва та розумної («смайт»-) спеціалізації, Сектор комунікації, державно-приватного та регіонального партнерства, Сектор програмно-грандового провайдингу. Четвертий рівень центру з зовнішньоекономічного стимулювання розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону повинен складатися з адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери, які на інноваційно-технологічному рівні з максимальним залученням іноземних інвестицій, інноваційних технологій та стимулюванні експортно-імпортного потенціалу регіону забезпечують його динамічне зростання.

Завдання секторів третього рівня загальної структури Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону наведено в додатку И.

Для посилення маркетингової взаємодії, в секторі маркетингового та іміджевого розвитку III рівня Центру координації та зовнішньоекономічного

стимулювання агропродовольчого розвитку Причорноморського регіону пропонуємо здійснювати маркетингову політику шляхом створення в Причорноморському регіоні збалансованої системи маркетингової діяльності агропродовольчої галузі, яка б була побудована на досвіді маркетингових, законотворчих та промоушен-організацій провідних аграрних держав світу.

Зазначену організаційну систему потрібно формувати в структурі Сектор маркетингового та іміджевого забезпечення розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону шляхом створення профільної організації – Бюро з маркетингу АПС України, яке буде здійснювати маркетингові послуги, здійснювати промоушен української агропродовольчої продукції з метою формування національного бренду «Агропродовольство UA-Причорномор'я» та іміджевого позиціонування його на світовому ринку.

Можлива структура загальнорегіональної збалансованої системи маркетингової діяльності АПС Причорноморського регіону, побудована згідно досвіді маркетингових, законотворчих та промоушен-організацій провідних аграрних держав світу зображена у додатку К.

Ціль Бюро – здійснювати промоушен української агропродовольчої продукції в Україні, створювати маркетингові програми для відповідних внутрішніх та зовнішніх продовольчих ринків, які включають розробку рекламних матеріалів для торгових підприємств, програм по стимулюванню збуту продукції, підготовку іміджевих програм та матеріалів, пропозицій для зв'язку товаровиробників з громадською спільнотою. Для підприємств АПС важливим питанням залишається підтримка інвестиційно-інноваційної активності. Найбільший ефект можуть забезпечити наступні форми підтримки, як:

1. Сприяння комерціалізації наукових розробок.
2. Удосконалення матеріально-технічної бази.
3. Трансферт (передача) технологій.
4. Надання інвестиційних, зовнішньоторговельних та інших гарантій.

5. Розробка бізнес-плану інвестиційно-інноваційного проекту.
6. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності.
7. Моніторинг та діагностика інвестиційно-інноваційного потенціалу.
8. Маркетинговий консалтинг та дорадництво.
9. Підготовка висококваліфікованого персоналу.
10. Нормативно-правовий консалтинг.
11. Оцінка інноваційної активності організації як основи для державної підтримки.
12. Інформаційна підтримка та конкурс інноваційних проектів для АПС.
13. Співробітництво з вітчизняними й міжнародними організаціями та іншими суб'єктами з питань розвитку науково-дослідної й інноваційної діяльності, у тому числі шляхом інформаційного обміну.

Одним з головних завдань Бюро повинне бути завдання формування національного бренду «Агропродовольство UA-Причорномор'я» та іміджеве позиціонування його на світовому ринку. Для цього Бюро повинно проводити цілу низку міжнародних масштабних заходів:

- міжнародні агропродовольчі фестивалі;
- конкурси-технологічної підтримки;
- свята молодих українських фермерів;
- різні гастрономічні фестивалі, завдяки яким вітчизняні виробники агропродовольчої продукції мають можливість отримати міжнародне визнання та популярність.

В умовах реформування АПС Причорномор'я особливу увагу слід приділяти до сфери реалізації та стимулювання збуту продукції, розвитку агромаркетингу, фермерського туризму, що дозволяє більш повно задовольняти потреби споживачів у агропродовольчій продукції та підвищувати конкурентоспроможність її товаровиробників на внутрішньому та світовому продовольчих ринках.

Також доцільно розвивати інтегровані маркетингові структури, що спрямовані на споживача та здійснюють свою діяльність на підприємствах з вирощування нових видів сільськогосподарської продукції, у господарствах і підприємствах з повним циклом переробки продукції, а їхні дії узгоджуються з заходами єдиного маркетингового центру.

Поряд з цим, важливим напрямком реалізації загальної концепції зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону є створення адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери в межах землекористування окремих ОТГ регіону із залученням приватного інвестиційного капіталу і державних програм фінансового забезпечення регіонального розвитку для ефективного впровадження енергоефективних та екологічнобезпечних технологій з повним виробничим циклом переробки агропродовольчої продукції та розвитку сучасної соціальної інфраструктури конкретної громади.

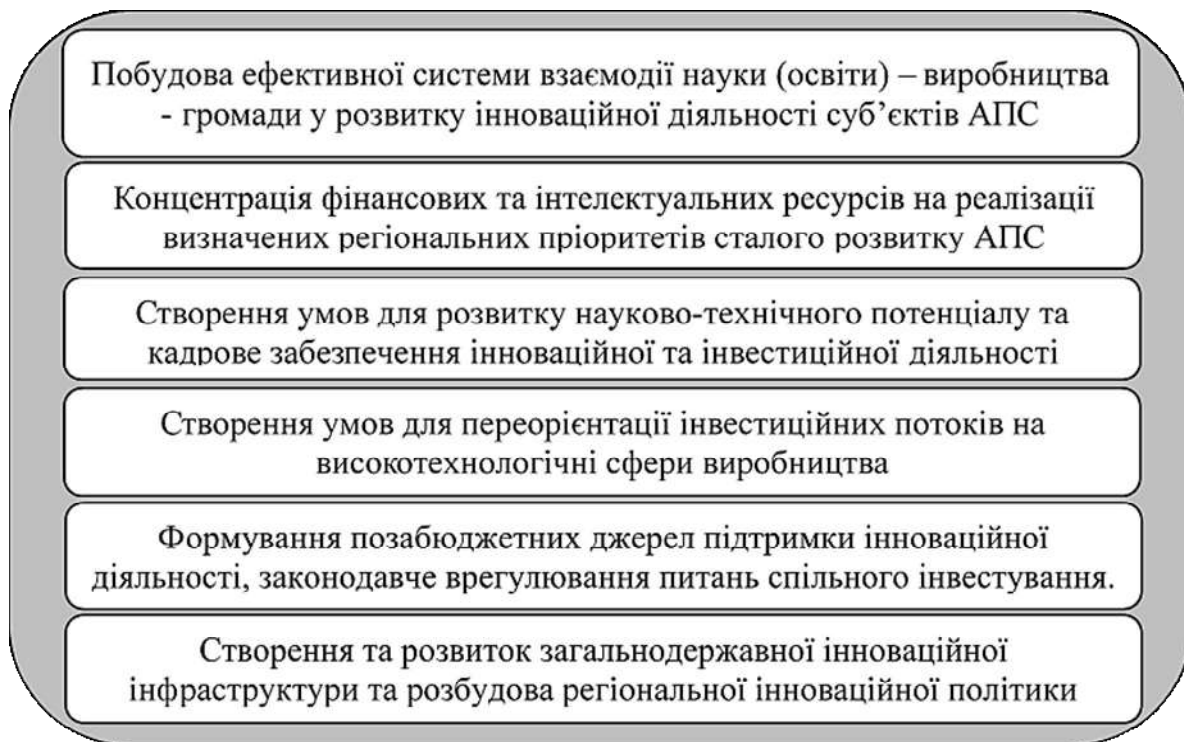

Рис. 5.9. Завдання функціонування адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) регіону

Джерело: авторська розробка

У зв'язку з цим, основні завдання які повинні стояти перед адаптованими зонами зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери на промисловій земельній базі окремих територіальних громад регіону доречно відобразити за допомогою рисунка 5.9.

Формування умов розвитку агропродовольчої сфери регіону з подальшим стимулюванням зовнішньоекономічної діяльності передбачає необхідність розробки алгоритму процесу формування та розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери та розподілу повноважних функцій і відповідальності на всіх етапах реалізації алгоритму (додаток Л). На першому етапі передбачається здійснення оцінки ефективності проєкту: вибір потенційних майданчиків регіону для впровадження з залученням Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, управляючих підприємств регіону та територіальних органів місцевого управління.

На другому й третьому етапі відбувається визначення необхідних параметрів та технологічної специфіки підприємства для регіону та вибір потенційних технологій та спеціалізацій агропродовольчих підприємств для адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери з залученням Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, управляючих підприємств регіону та територіальних органів місцевого управління.

На четвертому етапі проводиться оцінка можливості виділення достатньої кількості ресурсів для формування адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери. На п'ятому відбувається оцінка комплексного плану розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери з залученням Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, управляючих підприємств регіону та територіальних органів місцевого управління, а при необхідності групи експертів тощо. У випадку негативного

результату для територіальної громади передбачено повернення на четвертий етап з можливістю вибору нового підприємства.

На четвертому й п'ятому етапах реалізації алгоритму взаємодія реалізується між регіонально-утворюючими підприємствами, органом законодавчої влади регіону в частині оцінки можливості застосування необхідної кількості регіональних ресурсів при створенні розглянутого типу інтегрованого утворення, а також головою виконавчої влади регіону. На шостому етапі відбувається формування інституціональних умов створення й розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери.

У рамках яких на сьомому етапі створюються умови реалізації плану формування створення й розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери. На восьмому етапі проводиться позитивна оцінка плану формування адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчої сфери та процес реалізації плану триває, а при відсутності результативної мети відбувається повернення до шостого етапу алгоритму та проводяться необхідні корегування.

Реалізація алгоритму дозволить створити на території землекористування окремих територіальних громад регіону із залученням приватного інвестиційного капіталу і державних програм фінансового забезпечення регіонального розвитку для ефективного впровадження технологій замкнутого виробничого циклу переробки агропродовольчої продукції з використанням енергоефективних експортно-орієнтованих технологій спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури конкретної громади.

Вразі позитивного створення адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) на певній території гостро стоїть проблема ефективної взаємодії в одному середовищі (зоні) двох і більше її учасників. Особлива увага повинна бути приділена створенню гармонії на засадах вигідного технологічного взаємодоповнення (рис. 5.10).

Рис. 5.10. Механізм створення технологічного взаємодоповнення в адаптованих зонах зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери регіону

Джерело: авторська розробка

Європейська практика демонструє що, більшість зон технологічного розвитку, які позиціонують себе як «екологічні» вирішують проблеми браку ресурсів і промислового забруднення об'єднуючи свої ресурси з ресурсами географічно близьких підприємств, в наслідок чого відбувається спільне використання ресурсів. Разом вони отримують конкурентну перевагу, обмінюючись матеріалами, енергією, водою і побічними продуктами. Трата одних стає ресурсом для інших.

Отже, механізм створення технологічного взаємодоповнення в адаптованих зонах зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчого виробництва забезпечує умови для гармонійного розвитку диверсифікованого виробничого процесу на території певної громади з можливістю досягнення максимального соціально-економічного ефекту розвитку агропродовольчої сфери регіону з подальшою активізацією зовнішньоекономічної діяльності окремих її суб'єктів господарювання.

Рис. 5.11. Переваги адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери у Причорноморському регіоні.

Джерело: авторська розробка

Для створення адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери та експортного стимулювання на промисловій земельній базі територіальних громад з майбутнім ефектом прискореного масштабування доречно запустити процес розробки та реалізації стратегії розвитку адаптованої зони у вигляді логічної послідовності управлінських процесів (додаток М).

Загалом варто відзначити, що створення адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) у регіоні в межах землекористування ОТГ є дуже значним і масштабним проєктом, що дозволить отримати наступні позитивні результати (рис. 5.11).

Базові принципи, які покладено в основу створення та функціонування адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) у регіоні в межах землекористування ОТГ наведено в додатку Н.

Таким чином, розробка та реалізація стратегії організації адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) у регіоні в межах землекористування ОТГ з майбутнім ефектом прискореного масштабування дозволяє досягнути однієї із головних стратегічних цілей - вдосконалення механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) та розширення номенклатури експорту, насамперед за рахунок зростання обсягу поставок овочів, фруктів і ягід, продукції тваринного походження тощо.

Вдосконалення організаційно-економічного механізму зовнішньоекономічного розвитку АПС Причорноморського регіону повинно включати на залучення до даної сфери поряд із великими підприємствами малих і середніх за розмірами суб'єктів підприємництва у галузі сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості. Сьогодні основними суб'єктами ЗЕД є лише крупні агрохолдинги, які зуміли інтегрувати виробництво та переробку сільськогосподарської продукції.

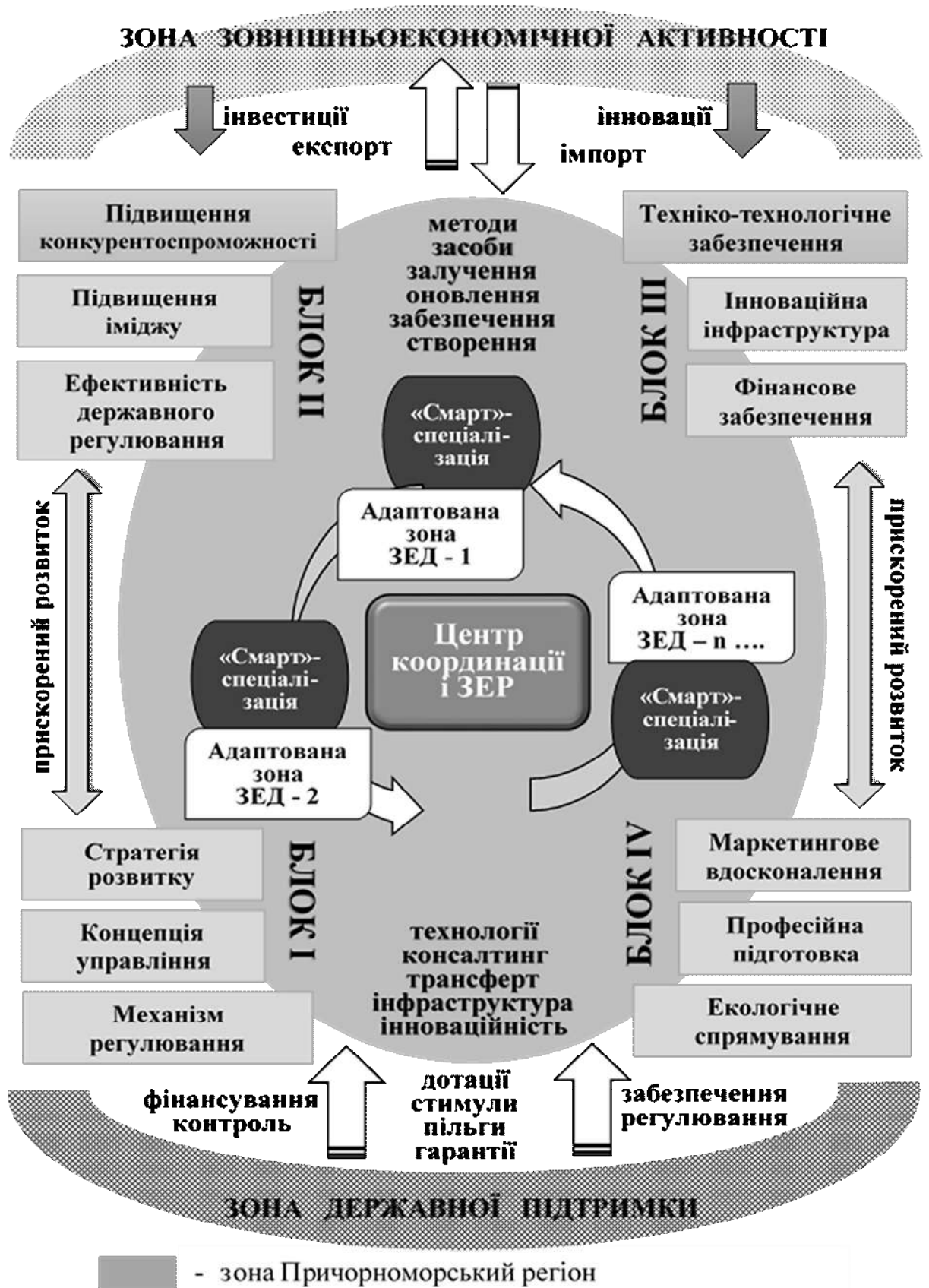

Рис. 5.12. Механізм стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону
Джерело: авторська розробка

З огляду на те, що Причорноморський регіон має зручне географічне розташування, слід більш активно застосовувати переваги прикордонних областей в організації експортоорієнтованих агропродовольчих виробництв, що обумовлює значне зменшення трансакційних витрат на здійснення ЗЕД та розвиток транскордонного співробітництва. При цьому, реалізація вказаних переваг, передбачає оптимізацію напрямів та структури агропродовольчого експорту регіону. При цьому не слід забувати, що вдосконалення механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону неможливе без покращення всього господарського механізму функціонування АПС.

Значні структурні та соціально-економічні перетворення в агропродовольчій сфері Причорноморського регіону спроможні перевести сільське господарство і виробництво продовольства в розряд високоефективних галузей, які будуть визначати, поряд з іншими, експортний профіль регіону. З огляду на це, постає нагальна потреба розробки механізму стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, який би передбачав активізацію ефективної реалізації наявного агропродовольчого потенціалу, підвищення конкурентоспроможності АПС, іміджу та ефективності державного управління через використання інструментарію технологічного взаємодоповнення, розвиток сучасної інфраструктури та стабільне інвестиційне забезпечення тощо (рис. 5.12).

Крім цього, механізм стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону повинен передбачати розробку стратегії розвитку, концепції управління та механізмів регулювання, використовувати засоби маркетингового вдосконалення, здійснювати професійну кадрову підготовку та дотримуватись принципів екологізації та енергозбереження. Ефективну реалізацію зазначених напрямків можливо досягнути за рахунок ефективного державного регулювання через удосконалення систем фінансування, контролю, дотацій, стимулів, пільг,

гарантій, забезпечення тощо. В основі такого механізму повинні лежати принципи високої технологічності, доступного консалтингу, трансферту інновацій, розвиненої інфраструктури, наукомісткості виробництва та розвитку інноваційності.

Сталий розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону не можливий без вдосконалення механізму експортно-торговельної діяльності підприємств, перегляду підходів до формування та здійснення імпорту, інвестиційної діяльності та інноваційного виробництва. При цьому, потрібно враховувати вже результативні методи які використовуються, засоби за допомогою яких здійснюється залучення інвестицій та інновацій, відбувається оновлення виробництва, забезпечення фінансування та створення нової сучасної інфраструктури. Механізм стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, створить сприятливі умови для залучення інвестицій для переробки сільськогосподарської продукції, а також для отримання електричної та теплової енергії з поновлюваних джерел енергії. Що стосується забезпечення сировиною майбутніх підприємств, потрібно розглядати, як запровадження спільних видів діяльності з власниками землі, так і отримання земель сільськогосподарського призначення в самостійне користування.

Для розробки ефективного механізму стимулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону потрібно визначити переваги та недоліки внутрішнього інституційного середовища регіональної соціально-економічної системи.

Агропродовольча сфера є однією із найбільш продуктивних з точки зору обсягів експортних надходжень. Натомість, новітні тенденції ринкових трансформацій вимагають запровадження стратегії диверсифікації та істотного прискорення зовнішньоекономічних зусиль вітчизняних агропродовольчих підприємств. Для цього, попередньо необхідно оцінити перспективи кожного напрямку, дослідити майбутню ефективність окремих зовнішньоекономічних

контрактів, через реалізацію традиційних та новітніх підходів, що базуються на кількісній оцінці ефективності кожного напрямку або ж на розрахунку інтегральних узагальнюючих показників ефективності.

До числа першочергових завдань ефективного ЗЕР відноситься також прискорення темпів залучення в агропродовольчу сферу прямих іноземних інвестицій, обсяги та структура яких свідчать про інвестиційну привабливість регіону, конкурентоспроможність окремих економічних секторів, окремих підприємств, в тому числі й агропродовольчих.

Важливе значення для розвитку зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні має сучасна виробнича інфраструктура. Саме завдяки інфраструктурі зовнішньоекономічної діяльності формується широка мережа зв'язків вітчизняних агровиробників із іноземними партнерами. Практика свідчить, що більшість розвинутих країн для розвитку сучасної соціально-виробничої інфраструктури використовує систему податкових інвестиційних стимулів (додаток П).

Серед нагальних проблем здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами АПС Причорноморського району, які вже нами попередньо розглядалися (п. 4.1) варто відмітити: 1) вузьку спеціалізацію агропродовольчого експорту, зокрема продукції рослинництва, де переважає продукція із низькою доданою вартістю; 2) спрямування прямих іноземних інвестицій в основному на у розвиток підприємств переробної галузі; 3) незадовільний стан розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема через фізичне та моральне зношення тощо.

З огляду на це, для прискорення здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами АПС регіону слід запровадити аналітичний механізм дослідження слабких сторін та можливостей в розрізі визначених напрямів регіону. При цьому, для забезпечення подальшої активізації зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) слід

удосконалювати консалтингово-дорадчі механізми обслуговування регіональної зовнішньоекономічної діяльності.

Поряд з цим, важливим чинником активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропродовольчої сфери є створення відповідного інфраструктурного забезпечення, яке включає цілий ряд сучасних інститутів, що сприяють підвищенню ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності, сприяють встановленню тісних комунікацій з іноземними партнерами тощо. Інституціональна система АПС України складається з інформаційного, банківського, фінансового обслуговування, маркетингового та органічного забезпечення, при цьому її розвиток тільки частково задовольняє сучасні потреби в повному та якісному забезпеченні суб'єктів агропродовольчого виробництва базовою підтримкою відповідних структур.

Механізм стимулювання зовнішньоекономічної активності агропродовольчого виробництва (АПС) Причорноморського регіону потребує запровадження стійкого та позитивного агропродовольчого іміджу регіону, оновлення та зміцнення матеріально-технічної бази АПС, фінансове забезпечення розвитку агропродовольчої інфраструктури та галузі в цілому, створення сприятливих умов та реалізація наявного інноваційного потенціалу для функціонування галузі в регіоні за рахунок програмної державної підтримки, усунення диспропорцій та підвищення рівня професійної підготовки кадрового забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Визначення конкурентних переваг агропродовольчого виробництва регіону створює фундамент для розуміння перспективних напрямів та задач, що постають перед реалізацією стратегічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчої сфери в цілому. З цією метою набуває значущості оцінка та забезпечення ефективної діяльності суб'єктів агропродовольчого бізнесу, органів виконавчої влади тощо. Встановлено, що в новітніх умовах за наявного природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу агропродовольча сфера може виступати в якості провідного вектору розвитку міжнародних

відносин та міжнародної торгівлі. При цьому, на нашу думку, не менш важливим для подальшого розвитку АПС має розробка і впровадження механізму, який би враховував специфічні географічні особливості Причорноморського регіону.

Важливим елементом, який формує конкурентні переваги міжнародної інтеграції агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, є формування та ефективна реалізація комплексу заходів спрямованих на підвищення міжнародного іміджу регіону. У агропродовольчій сфері інвестиційний імідж має важливе значення, оскільки лише за умов позитивного бізнес-іміджу регіону або окремих його областей можна бути впевненим у його інвестиційній привабливості, і як наслідок його конкурентоспроможності в порівнянні з іншими регіонами. У зв'язку з цим особливого значення у сфері розвитку агропродовольчого виробництва набуває маркетинг, завданням якого є виявлення та задоволення потреб інвесторів, інформування про доступні або необхідні інвестиційні продукти/послуги, а також про локації та напрямки, де можливим є ефективно запровадження прямого інвестування. Приймаючи рішення про інвестування, інвестор сприймає конкретний регіон як проєкт, який формується завдяки комплексу взаємозалежних компонент, серед яких може бути географічне розташування агропродовольчого регіону, його технологічні, виробничі та логістичні можливості, а також фактори суб'єктивного характеру, такі як політична стабільність, ризикованість ведення бізнесу тощо. Таким чином, в цілому зазначений комплекс факторів (чинників) дає уявлення про імідж агропродовольчого регіону, який формується у потенційного інвестора. Поряд з цим, імідж здатний впливати на поведінку учасників агропродовольчого процесу, тим самим формуючи його інвестиційну конкурентоспроможність на різних рівнях. Для того, щоб сформувавши позитивний інвестиційний імідж регіону, необхідно запровадити заходи, пов'язані з аналізом та повним описом ознак та особливостей агропродовольчого виробництва регіону. У першу чергу, потрібно зрозуміти, як

відбувається формування та розвиток певних характерних для Причорноморському регіону ознак та особливостей. Також необхідно визначити фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру, які впливають на регіональний імідж. До об'єктивних факторів можна віднести науково-технічний потенціал, ресурсну базу, виробничі та технологічні відмінності, інвестиційний клімат тощо. До суб'єктивних факторів належить відношення та сприйняття агропродовольчого регіону інвесторами, інвестиційна привабливість регіону, яку усвідомлює інвестор, рівень сприйняття інновацій та технологічних змін агропродовольчого регіону місцевим населенням і т.д.

За своєю сутністю, інвестиційний імідж являє собою інструмент, що дозволяє здійснити реалізацію стратегічних цілей, визначених для окремого регіону. Зрозуміло, що позитивний імідж агропродовольчої сфери регіону підвищує його привабливість серед інвесторів, але він (імідж) не є постійним, оскільки змінність різних чинників (економічних, політичних, екологічних, технологічних і т. д.) може змінювати визначене уявлення про регіон з часом. Виникнення військових конфліктів, екологічних катастроф, природних стихійних лих завжди призводить до ослаблення конкурентних позицій агропродовольчого виробництва (АПС) будь-якого регіону. Таким чином, необхідність розробки та впровадження програмних заходів формування позитивного агропродовольчого іміджу регіону цілком очевидна. Посилення запропонованого елемента в стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіону буде сприяти ефективному економічному розвитку регіону, посиленню інвестиційних ініціатив, збереженню та посиленню технологічно-економічних процесів сталого розвитку, привертанню інтересу до АПС з боку інвесторів.

Іншим важливим аспектом щодо забезпечення міжнародної конкурентоспроможності та посилення зовнішньоекономічної активності АПС Причорноморського регіону є розвиток та вдосконалення матеріально-технічної бази регіону. Для ефективного функціонування агропродовольчої

інфраструктури є необхідним стимулювання її розвитку та вдосконалення матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва за рахунок побудови сучасних агропромислових комплексів або їх модернізації згідно зі світовими стандартами.

Запуск експортно-орієнтованого виробництва регіону є важливим елементом у формуванні міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва (АПС) регіону. Тому для поступового оновлення інфраструктури агропродовольчого регіону з використанням сучасних технологій необхідні в достатньому обсязі інвестиційні ресурси. Привабливість агропродовольчого виробництва (АПС) регіону залежить від стану матеріально-технічної бази, яка визначає рівень технологічного розвитку кожного з агропродовольчих підприємств. В свою чергу, невідповідність якості виробництва та переробки агропродукції світовим стандартам спричинює зниження міжнародної конкурентоспроможності регіонів. З огляду на це, набуває актуальності масштабне оновлення та модернізація техніко-технологічної бази, будівництво нових та переоснащення існуючих агропромислових підприємств, які були б в змозі забезпечити високий рівень конкурентоспроможності агропродовольчого регіону. При цьому вбачаємо необхідним проведення тендерів та конкурсів, які б давали можливість реконструювати застарілі підприємства та об'єкти агропродовольчої сфери.

Не менш важливим, в даному розрізі, є удосконалення транспортної інфраструктури та регіональної агропродовольчої логістики, яка також повинна відповідати сучасним світовим стандартам безпеки транспортних перевезень. Для досягнення ефективного розвитку транспортно-логістичної інфраструктури необхідною умовою є надання якісних транспортно-логістичних послуг, а також їх невисока для клієнтів вартість. Це може бути здійснено шляхом державного регулювання через нормативні та тарифні методи або за рахунок укладання договорів між агропродовольчими підприємствами регіону та національними (приватними) транспортними компаніями.

Таким чином, постійно розвиваючи та вдосконалюючи матеріально-технічну базу, агропродовольча сфера регіону матиме всі необхідні умови для забезпечення повного виробничого циклу експорт орієнтованого виробництва широкого асортименту товарів, що в свою чергу, слугуватиме гарантом розвитку міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчого регіону.

Задля успішного та ефективного функціонування агропродовольчої сфери регіону необхідним є його належне фінансове забезпечення, головною метою якого є створення якісного середовища щодо залучення та перерозподілу фінансових коштів для розвитку агропродовольчого виробництва. залучення та розподіл фінансових ресурсів у Причорноморському регіоні забезпечить формування таких важливих напрямів розвитку, як просування національного агропродовольчого продукту, формування інвестиційних проектів пов'язаних з реконструкцією агропродовольчої інфраструктури, здійснення якісної рекламної та інформаційної діяльності, вітчизняних та міжнародних агропродовольчих виставок, ярмарок, презентацій, семінарів тощо.

Варто зауважити, що фінансове забезпечення галузей агропродовольчої сфери характеризується наявністю деяких специфічних особливостей, пов'язаних з механізмом її функціонування. Завдяки фінансуванню суміжних виробництв АПС, серед яких зернові біржі, зернотрейдери, транспортні послуги та логістична інфраструктура, досягається соціальний ефект, який полягає у використанні модернізованої агропродовольчої інфраструктури не тільки підприємствами, що виробляють агропродовольчу продукцію, а й місцевим населенням та туристам.

Стан фінансування агропродовольчої сфери державою залежить, перш за все, від ролі та значущості останньої в національній економіці. Спираючись на світову практику, можна стверджувати, що в багатьох країнах перше місце у цьому процесі відводиться державі. Важливою складовою державного фінансового забезпечення агропродовольчого виробництва є фінансова підтримка малих та середніх підприємств, в яких дуже часто існують проблеми

із власним забезпеченням основним та оборотним капіталом (засобами). В розрізі основних джерел фінансового забезпечення сфери агропродовольчого виробництва виступають прямі та опосередковані джерела фінансування. Розглядаючи прямі джерела фінансування, варто виокремити ресурси місцевого бюджету, позабюджетні та індивідуальні ресурси агропродовольчих підприємств. До опосередкованих слід віднести залучений капітал, за рахунок коштів приватного та іноземного капіталу, а також кошти громадських організацій. Здійснюючи фінансування АПС регіону та створюючи належні умови для її сталого розвитку важливого значення набуває збалансоване планування процесу виробництва.

Таким чином, враховуючи специфічність зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) регіону, підвищення його міжнародної конкурентоспроможності за рахунок належного фінансового забезпечення має базуватися на комплексному підході та враховувати наступні аспекти:

- створення якісного національного агропродовольчого продукту на основі раціонального та належного використання природно-кліматичних ресурсів регіону;

- ефективне функціонування АПС потребує належної виробничої інфраструктури, тому основним напрямом фінансування має стати залучення коштів у її розвиток;

- комплексний підхід у регулюванні соціально-економічних та фінансових відносин у агропродовольчій діяльності за рахунок прийняття чіткої концепції ефективного розвитку тощо;

Формування позитивного агропродовольчого іміджу та удосконалення матеріально-технічної бази неможливе без створення належних умов для функціонування АПС в регіоні. З огляду на це, на нашу думку, вкрай необхідним є підвищення рівня життя населення Причорномор'я, зокрема в сільській місцевості, здійснення економічної підтримки суб'єктів

агропромислової діяльності в регіоні, а також стимулювання механізму державного регулювання розвитку АПС регіону. Ключовими напрямками регулювання сталого розвитку АПС є розробка методичних рекомендацій та положень, які стимулюють та забезпечують досягнення стратегічних пріоритетів та цілей державного регулювання, де основною метою є розвиток соціальної та виробничої інфраструктури АПС, яка забезпечить задоволення потреб громадян, появу нових робочих місць, зростання доходів населення агропродовольчого регіону, збереження об'єктів агропродовольчого призначення.

Підвищення ефективності державного регулювання сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону, на нашу думку, має включати наступні пріоритетні напрями, зокрема:

- удосконалення нормативно-правової забезпечення розвитку агропродовольчої сфери, завданням якої є регулювання діяльності суб'єктів сільського господарства та переробної промисловості, а також забезпечення їх захисту при виникненні питань організаційно-правового характеру;

- здійснення заходів щодо залучення в АПС регіону не тільки нових суб'єктів агропродовольчої діяльності, а й підприємницького сектора в цілому;

- проведення державними природоохоронними органами регулярного екологічного контролю з метою запобігання природного дисбалансу на території землекористування регіону;

- вдосконалення інформаційної та статистичної бази функціонування АПС з метою здійснення детального аналізу та контролю за агропродовольчим виробництвом в регіоні;

- інформаційно-рекламне забезпечення агропродовольчого виробництва за допомогою використання сучасних маркетингових досліджень, а також інформаційних і комунікаційних технологій тощо.

Не менш важливим елементом забезпечення конкурентних переваг є підвищення рівня професійної підготовки працівників АПС регіону.

Підвищення кваліфікаційного рівня кадрового забезпечення сфери регіонального агропродовольчого виробництва є одним з основних заходів, що реалізується державою при регулюванні та удосконаленні розвитку АПС. Регулярна ротація та підвищення рівня професійної підготовки посадових осіб і державних службовців у сфері агропродовольчого виробництва дозволить сформувати систему управління, що відповідає сучасним і динамічним вимогам зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого бізнесу. Сучасний етап сталого розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) характеризується поступовим ускладненням завдань і вимог, які ставляться перед співробітниками агропродовольчої сфери. Тому, на наш погляд, нагальним є удосконалення системи та принципів формування складу управлінських кадрів АПС, місцевого самоврядування, державного регіонального розвитку.

Щоб відповідати сучасним стандартам якості виробництва агропродовольчої продукції працівники АПС повинні фахового володіти іноземною (англійською) мовою, комп'ютерною технікою та агротехнологіями, бути готовими безперервно вдосконалювати і поглиблювати свої спеціалізовані знання у сфері агропродовольчого виробництва. В сучасних нестабільних умовах фінансово-економічної кризи не варто недооцінювати вплив кадрового забезпечення на сталий розвиток АПС в різних регіонах країни, світу в цілому. Систематичне та безперервне удосконалення кадрового потенціалу агропродовольчої сфери регіону має бути одним з стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного розвитку, який у свою чергу забезпечить адаптивність агропродовольчого виробництва регіону до сучасних вимог міжнародної інтеграції АПС країни та посилення конкурентних переваг агропродовольчого регіону на міжнародному продовольчому ринку тощо.

Однак, як і в будь-якій сфері, у сфері кадрового забезпечення регіонального агропродовольчого виробництва наявні нагальні проблеми, які перешкоджають ефективному розвитку та підвищенню рівня професійної підготовки працівників АПС регіону. До комплексу таких віднесено:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення функціонування агропродовольчої сфери, яке регламентує питання кадрової політики;

- невідповідність державної та регіональної кадрової політики сучасним світовим трансформаційним процесам АПС та міжнародного продовольчого ринку;

- відсутність єдиної, чітко сформульованої політики в роботі з персоналом;

- відсутність інтеграції новітніх методичних підходів та результатів науково-дослідної роботи в практику агропродовольчого виробництва;

- недостатній розвиток науково-дослідних та освітньо-професійних інституцій АПС регіону тощо.

На підставі існуючого комплексу проблем, які в тій чи іншій мірі перешкоджають ефективному зовнішньоекономічному розвитку АПС регіону, можна виділити ряд практичних рекомендацій, які дозволять мінімізувати визначені проблеми та ризики, зокрема:

- підвищення кваліфікації співробітників служб управління агропродовольчої сфери;

- конкретна постановка цілей і чітко визначена політика діяльності;

- цілеспрямованість кадрової політики, а також розвиток кадрових ресурсів;

- здійснення реформування освітньої системи, оскільки якісна освіта є основою розвитку професій, задіяних у агропродовольчому виробництві;

- необхідність у розробці та впровадженні єдиних стандартів, нормативів акредитації для освітніх програм, які дозволять поліпшити якість підготовки професійних кадрів;

- впровадження сучасних освітніх технологій в організацію процесу фахової підготовки кадрів АПС тощо.

Для ефективного зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва (АПС) Причорномор'я кожна ОТГ повинна мати базовий

універсальний набір виробничих комплексів для формування (розміщення) адаптованих зон ЗЕР агропродовольчого виробництва та інвестиційно-інноваційного впровадження, що дозволить забезпечити: 1) автономне ефективне функціонування територіальної громади без паливо-енергетичної залежності від імпортованих енергоносіїв; 2) підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого експорту через збільшення поставок якісної продовольчої продукції місцевого виробництва; 3) додаткове збільшення кількості робочих місць; 4) ефективну спеціалізацію та кооперацію (кластеризацію) фермерських господарств та особистих селянських господарств; 5) зростання обсягів надходження інвестиційного капіталу на модернізацію агропродовольчого виробництва, а відтак, збільшення грошових надходжень до місцевого бюджету тощо.

В результаті критичного аналізу перспективних видів агропродовольчого виробництва, нами пропонуються наступні пріоритетні напрямки діяльності підприємств-резидентів адаптованої зони ЗЕР агропродовольчого виробництва (АПС), зокрема:

1. Комплексна переробка зернових та олійних культур. На території регіональних ОТГ та прилеглих громад вирощується значна частина зернових культур, 60% з яких виробляється підприємства малого та середнього агропродовольчого бізнесу, які не мають доступу до наявної виробничої інфраструктури (елеватори, порти, залізниця тощо). Тому підприємства з комплексної переробки зернових та олійних культур будуть мати можливість використати цей потенціал та залишити значну частку виробленої доданої вартості в регіоні.

2. Зберігання та комплексна переробка овочів і фруктів. Обсяг вирощування фруктових-овочевої продукції всіма підприємствами, як великими, так і малими приватними також займає значну частку. Тому її передпродажна підготовка, зберігання та переробка є привабливою сферою для залучення інвестиційних вкладень. Крім цього, виробництво плодово-овочевої продукції

дозволить залучити до соціально-економічного життя громади значну кількість її мешканців, зайнятих вирощуванням овочів та фруктів тощо.

3. Виробництво інноваційних овочевих, плодово-ягідних та м'ясних консервів. Інноваційний розвиток підприємств агропродовольчої сфери регіону, що призводить до зростання конкурентоспроможності на міжнародному продовольчому ринку, як показує на сьогоднішній день світовий досвід, представлено за трьома сценаріями:

– забезпечення конкурентних переваг за рахунок дешевих ресурсів (національна сировина та енергоресурси, людські ресурси);

– модернізація виробничого процесу з використанням найчастіше запозичених, ніж власних, науково-технічних досягнень;

– суттєва активізація інноваційної діяльності, яка призводить до інноваційного ноу-хау (генерація нових ідей, їх розповсюдження та використання у власному виробництві) [199, 241].

У свою чергу, інноваційна продукція консервного виробництва (консерви овочеві, м'ясні, м'ясорозлинні, рибні та фруктові, соки) повинна відповідати наступним критеріям: 1) висока якість (збереженням вітамінного складу, збереження смаку та кольору, подовжений термін зберігання); 2) екологічність тари та відходів споживання; 3) безпека споживання: відсутність ароматизаторів, штучних барвників, консервантів тощо [199].

В новітніх умовах ринкових змін та технологічних викликів державою визначено основні пріоритети, на які повинно орієнтуватись підприємства АПС при розробці інноваційного продукту: розширення асортименту (номенклатури) продукції; удосконалення або заміна продукту, технології виробництва; освоєння нових ринків або збільшення частки ринку; підвищення якості продукції, послуг; скорочення терміну виробництва інновацій; підвищення гнучкості виробництва; модернізація та збільшення потужностей агропродовольчого виробництва; зменшення собівартості продукції, послуг; поліпшення безпеки та екологізація виробництва тощо.

З огляду на вже зазначене, інновації в агропродовольчому (консервному) виробництві це певні нововведення (продуктові, процесні, маркетингові, організаційні, інтелектуальні, інфраструктурні та інші), які є абсолютно новими або значно вдосконаленими, практичне запровадження яких обумовлює досягнення визначених цілей ефективного розвитку підприємства (АПС), забезпечує його зовнішньоторговельну конкурентоспроможність та гарантує безпечність, екологічність та високу якість агропродовольчої продукції.

Перспективними напрямками досліджень, що визначають інноваційність подальшого розвитку агропродовольчого (консервного) виробництва в умовах сьогодення є:

1. Інноваційні технології виробництва нових оздоровчих харчових продуктів (високовітамінні рослинні добавки з використанням азотних технологій та криогенної технології).

2. Інноваційні технології виробництва харчової продукції масового споживання нового покоління (нові плодово-ягідні наповнювачі за технологією структурованої продукції з капсульною структурою з використанням монотропного гелеутворення).

3. Моделювання рецептур харчових продуктів оздоровчо-лікувальної дії.

4. Безвідходна переробка м'ясної сировини з використанням ультразвуку.

5. Розробка інноваційних екологобезпечних та енергозберігаючих процесів [199].

Дослідження перспективних видів інноваційних продуктів, дозволили виокремити такі, які варто впроваджувати більш активно в інноваційний процес регіонального агропродовольчого виробництва (АПС) України:

1. Натуральні плодовоовочеві продукти консервовані за технологіями, що характеризуються максимальним збереженням вітамінів, смаку та кольору, подовженими термінами зберігання (фруктові та овочеві порошки з натуральної сировини, пасти з дикорослої сировини (бузина чорна, слива японська, обліпіха, кизил, глод), цукати з плодів та овочів, фруктові та овочеві пасти,

соуси з натуральних плодів підвищеної біологічної цінності, свіжозаморожені фрукти та овочі).

2. Використання екологічного комбінованого пакувального матеріалу, здатного до швидкого розкладання у природних умовах.

3. Харчові біологічно-активні добавки, які використовуються у лікувальному та профілактичному харчуванні з використанням інноваційної кріотехнології.

4. Дієтичні добавки на основі вторинної м'ясної сировини.

5. Сушені харчові продукти швидкого приготування з використанням сушіння із змішаною теплоподачею та рециркуляцією повітря (сушена картопля, сушені трави, порошок виноградної вичавки, сушені дикорослі плоди та ягоди).

6. Заморожені напівфабрикати для перших страв без ароматизаторів, барвників, консервантів, що відзначаються подовжений терміном зберігання (суміш овочів високого ступеня готовності).

7. Технологія ікорної продукції з капсульною структурою з використанням технології іонотропного гелеутворення (альтернативний ікорний продукт).

8. Енерго-, ресурсозберігаючі та екологічнобезпечні технології.

9. Вилучення екстрактів з рослинної сировини (ароматичні та біологічно-активні речовини вишні, винограду, малини тощо) [365].

В сучасних умовах ефективна реалізація зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва (АПС), зокрема Причорноморського регіону, безумовно можлива за умови запровадження інноваційної моделі розвитку, яка має включати: розробку та реалізацію стратегії державної підтримки інноваційної діяльності підприємств агропродовольчої сфери; запровадження пільгового режим кредитування та фінансування інноваційної діяльності; розробку та реалізацію державної стратегії сталого розвитку агропродовольчого виробництва (АПС), направлену

на підвищення взаємодії підприємств сільського господарства та переробних підприємств, розвиток виробничої інфраструктури, регіональну («смайт»-) спеціалізацію; стимулювання залучення вітчизняного наукового потенціалу до створення інноваційного продукту; забезпечення тісної взаємодії в системі «наука-виробництво-громада» тощо.

Висновки до розділу 5

1. Концептуально доведено, що низька конкурентоспроможність вітчизняної агропродовольчої продукції, зокрема й за ціновими параметрами, обумовлена: високою трудомісткістю; недостатнім рівнем технічної забезпеченості і механізації переробних галузей; недостатньою якістю та високою вартістю сировинних і матеріальних ресурсів для виробництва експортної продукції, що значно підвищує її собівартість; недостатньою мотивацією у виробництві інноваційної експортної продукції, що обумовлена різними організаційно-економічними, бюрократичними, політичними факторами. Обґрунтовано, що реалізація процесу управління формуванням конкурентоспроможності підприємств та продукції агропродовольчої сфери на зовнішньому ринку вимагає критичного аналізу вимог імпортерів до суб'єкту господарювання та систематизацію чинників формування їхньої конкурентоспроможності на зовнішньому продовольчому ринку, з огляду на це: розроблено алгоритм управління формуванням конкурентоспроможності підприємства, що розкриває послідовність дій щодо розробки і виконання заходів моніторингу й дослідження споживачів, формування конкурентоспроможної пропозиції, узгодження взаємних очікувань; визначено комплекс маркетингових завдань, маркетинговий інструментарій просування інноваційної агропродовольчої продукції на зовнішній ринок. Обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва регіону з урахуванням міжнародних вимог до здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності: 1) обумовлює участь підприємства ЗЕД у

функціонуванні ринку інноваційних товарів і послуг, що через діагностику споживчого попиту, моделює способи його задоволення за допомогою різної товарної пропозиції; 2) активізація діяльності підприємства на інвестиційному ринку, на якому функціонує сукупність організацій та установ, здатних інвестувати реалізацію інвестиційних пропозицій. Доведено, що інноваційні інструменти зовнішньоекономічного маркетингу суб'єктами агропродовольчої сфери потрібно застосовувати у поєднанні з традиційними, зокрема з комунікаційною політикою та стратегією збуту.

2. Проведено дослідження особливостей залучення інвестицій в економіку України, встановлено що: а) іноземні інвестиції слід розглядати як будь-який вид майнових цінностей, вкладених іноземними інвесторами в іншу країну, враховуючи рухоме та нерухоме майно і пов'язані з ним майнові права, в т.ч. право під заклад: акції, облігації, різноманітні форми участі в компаніях; права вимоги на грошові засоби та послуги, які мають економічну цінність; права промислової та інтелектуальної власності тощо. Рівень залучення іноземних інвестицій в міжнародні інвестиційні проекти залежить від інвестиційного клімату держави. Під інвестиційним кліматом слід розуміти сукупність усіх факторів, які враховуються потенційними інвесторами під час прийняття рішення про інвестування. б) обсяг іноземних інвестицій в економіку України є вкрай низьким і за останній рік можна спостерігати зниження інвестиційної активності, незважаючи на те, що потреба української економіки в інвестиційних ресурсах становить не менше 60 млрд. дол. США. в) державна політика щодо іноземних інвестицій є недосконалою і потребує змін.

3.3 метою удосконалення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону розроблено та запропоновано до впровадження концепцію Стратегії зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону на період 2021-2027 рр., концептуальні засади якої відповідають цілям та принципам та пріоритетам сталого розвитку, затвердженим на Саміті ООН у 2015 році, а

також стратегічним цілям та завданням державної регіональної політики України та процесам державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки країни та її регіонів, що враховує потреби їх розвитку та необхідність підвищення міжнародної конкурентоспроможності. В основу розробки концептуальних засад Стратегії покладено загальні принципи (відкритість, координація, інноваційність, синергія, диверсифікація, паритетність, спеціалізація) та враховано принципи новітньої політики регіонального розвитку (комплексний територіальний підхід, партнерство та співпраця, територіальна та секторальна концентрація, сталі інвестиції, розвиток мереж тощо). Реалізацію стратегічних цілей (1. Формування інноваційності експортно-орієнтованої агропродовольчої індустрії на засадах розумної «смайт»-спеціалізації. 2. Активізація інвестиційних процесів агропродовольчої сфери. 3. Ефективний розвиток агропродовольчої зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва), визначених операційних пріоритетів та зазначених принципів Стратегії визначено здійснювати через запровадження механізмів - державно-приватного партнерства, інтеграції та кооперації, стимулювання підприємницької активності, міжрегіонального співробітництва тощо.

4. У свою чергу, концепція імпортозаміщення передбачає створення конкретних стимулів для розвитку окремих галузей АПС з метою підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку. Економічна доцільність політики імпортозаміщення сприяє диверсифікації господарської структури, створенню нових виробництв, збереженні робочих місць, формуванні доданої вартості (що створюється в процесі переробки аграрної продукції) та підвищенні економічної безпеки країни тощо. Із метою розвитку внутрішнього виробництва та зовнішньої торгівлі програма імпортозаміщення повинна мати три напрями: 1) заміну імпорту агропродукції, яка аналогічна тій, що виробляється в Україні в недостатній кількості та невеликому асортименті (наприклад свинина); 2) частину імпортової продукції, що також сезонно

виробляється в Україні, але яка не має тривалого зберігання або виробництво якої не конкурентоспроможне за ціною (частина фруктів, овочів); 3) харчові продукти критичного імпорту, переробку яких можливо організувати в Україні на основі спільних виробництв, ліцензій і т.д.

5. Доведено, що ефективна реалізація державної програми імпортозаміщення повинна ґрунтуватись на двох підходах: а) стратегічному – державній політиці поетапного зменшення імпорту тієї агропродукції, яку можливо виробляти в Україні на конкурентній основі для внутрішнього і зовнішнього ринків; б) тактичному - спрямованому на впровадження пільг та підтримки галузевого і територіального заміщення імпортової продукції вітчизняним агропродовольчим виробництвом. За рахунок цього має бути досягнуто зростаюче національне забезпечення внутрішнього ринку агропродовольчою продукцією власного виробництва, зокрема через зниження рівня імпорту продовольчих товарів із 19 до 12% у загальному споживанні; суттєве технічне переоснащення сільського господарства при посиленні роботи з країнами Європи по виробництву новітньої техніки та впровадження інноваційних технологій; поліпшення інвестиційного клімату при збереженні спеціального режиму оподаткування, спрощення систем відведення земельних ділянок для інвестиційних проектів і мотивації довгострокової оренди земель сільгосппризначення тощо.

6. У результаті дослідження встановлено, що активізація зовнішньоекономічних та інвестиційних процесів з метою переходу на нову доктрину виробничо-технологічних та соціально-економічних стандартів сталого регіонального розвитку та інноваційної моделі агропродовольчої сфери можлива за умови створення єдиного регіонального комплексу – Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, діяльність якого базується на механізмі своєчасного діагностування регіональних проблем та нагальних питань зовнішньоекономічної діяльності та розробкою практичних рекомендацій щодо

їх вирішення, через стимулювання регіональної зовнішньоекономічної активності, вдосконалення маркетингової та іміджевої регіональної стратегії, підвищення транскордонного та інвестиційного регіонального співробітництва. Запропоновано 4-рівневу організаційну структуру центру, головними елементами якої є сектори: стимулювання зовнішньоекономічної активності, маркетингового та іміджевого розвитку агропродовольчої сфери регіону, транскордонного співробітництва та інвестиційного забезпечення, інноваційного виробництва, програмно-грантового провайдингу, комунікації, державно-приватного та територіального партнерства.

7. Розроблено концепцію формування стимулюючого механізму зовнішньоекономічної активності агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, в основі якого є створення адаптованих зон інвестиційно-інноваційного впровадження в межах землекористування окремих територіальних громад регіону із залученням приватного інвестиційного капіталу і державних програм фінансового забезпечення регіонального розвитку з метою впровадження інноваційних енергоефективних технологій виробництва агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю на основі реалізації базових принципів та стратегічних пріоритетів розумної («смайт»)-спеціалізації агропродовольчого виробництва, комплексної мобілізації конкурентних переваг та нереалізованого людського потенціалу, спрямованих на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури окремої територіальної громади. З метою уніфікації сталого регіонального зростання, що обумовлює трансформацію соціально-економічної системи обґрунтовано алгоритм формування та розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, механізми підвищення його техніко-технологічного потенціалу та стимулювання агропродовольчого експорту, визначено принципи та прогнозовані результати (індикатори реалізації проекту) через запроваджену діагностику переваг та недоліків територіального інституційного середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі теоретичного узагальнення обґрунтовано методологічні та методичні засади, розроблено практичні рекомендації щодо вирішення важливої наукової і практичної проблеми з формування та реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону в умовах міжнародної інтеграції. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Узагальнення наукових поглядів щодо тлумачення категорії «зовнішньоекономічна діяльність» в умовах сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону дозволили виокремити системні підходи, зокрема: 1) економіко-організаційний - передбачає, що зовнішньоекономічна діяльність відноситься до сфери ринкових відносин, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурному зв'язку з виробничими процесами, тобто здійснюється на рівні підприємств, що забезпечують виробництво якісної продукції (робіт, послуг) та її експорт на зовнішній ринок; 2) законодавчо-правовий - відображає визначення, які наведено в основних законодавчих актах України, що повністю або частково присвячені впорядкуванню зовнішньоекономічної діяльності. Спроба поєднання цих наукових підходів дозволила визначити зовнішньоекономічну діяльність як складову компоненту загальної сукупності виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з участю суб'єкта господарювання у зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва відповідно до цілей та завдань розвитку підприємства тощо.

2. Розвинуто трактування сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність агропродовольчої сфери регіону» з метою консолідації економіко-

організаційного (передбачає, що зовнішньоекономічна діяльність відноситься до сфери ринкових відносин, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурному зв'язку з виробничими процесами) та законодавчо-правового наукових підходів (відображає визначення, які зазначені в основних законодавчих актах) - як сукупна діяльність загальної організаційної агропродовольчої виробничої структури регіону, що включає організаційні, економічні, технологічні, виробничі та фінансові складові зовнішньоекономічного процесного механізму та спрямована на комплексну взаємодію її учасників для отримання максимального соціально-економічного ефекту. При цьому дефініція «зовнішньоекономічна активність суб'єктів агропродовольчої сфери регіону» – розглядається як процес зовнішньоекономічної взаємодії основних учасників регіональної агропродовольчої сфери, що включає залежність кількісних та якісних параметрів такої взаємодії, та спрямований на задоволення потреб соціально-економічного, організаційного, інформаційного та іншого характеру тощо.

3. Доведено, що базисом прийняття управлінського рішення щодо здійснення інвестиційної діяльності виступає порівняльна оцінка можливого обсягу інвестування та величина прибутків найближчої перспективи. При цьому методи, які використовуються для діагностики реального інвестування, в залежності від часового критерію, поділяються на: 1) динамічні - засновані на дисконтованих оцінках (чиста приведена вартість (NPV), внутрішня норма доходу (IRR), індекс рентабельності інвестицій (PI), дисконтований термін окупності інвестицій (DPP), модифікована внутрішня норма прибутку (MIRR) тощо; 2) статистичні - засновані на оцінці облікових даних економічної діяльності (термін окупності інвестицій (PP), коефіцієнт ефективності інвестицій (ARR) тощо. Встановлено, що застосування будь-яких методів не забезпечує повної передбачуваності кінцевого результату, а тому з метою підвищення аналітичності, оперативності та точності отриманих даних, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень та

подальшого удосконалення методичних положень оцінки інвестиційних процесів запропоновано методику їхнього комплексного застосування, що враховує умови нестабільного ринкового середовища, дає можливість визначати ефективність реальних інвестицій за допомогою статичних і дисконтних прийомів тощо.

4. На основі узагальнення теоретико-методологічних підходів, щодо структурування та класифікації негативних чинників впливу на зовнішньоекономічний розвиток регіональної агропродовольчої сфери, визначено базові групи їхнього факторіального впливу (економічні, політичні, нормативно-законодавчі, митно-тарифні, екологічні, техніко-технологічні, управлінські, соціальні, логістичні тощо). При цьому, запропоновано універсальну систему класифікації нагальних проблем та ризиків зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, де базовими критеріями виступають: 1) напрям виду зовнішньоекономічної діяльності (зовнішня торгівля (експорт та імпорт), залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток міжнародного співробітництва тощо); 2) видова ознака, особливість, характер дії; 3) рівень негативного прояву (державний, регіональний, підприємницький). Встановлено, що сам процесний механізм прояву проблеми/ризиків здійснює вплив через призму специфічних особливостей регіонального агропродовольчого виробництва та векторів розумної («смайт»-) спеціалізації і обумовлює 3 етапи управлінської протидії: зародження, діагностики та узагальнення, диференціації прояву та управління (ризик-менеджменту).

Дослідження стану зовнішньоекономічної активності, трендів інвестиційної діяльності та ефективності транскордонного співробітництва дозволили виділити ряд основних проблем зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону: 1) сировинне спрямування та незначна питома вага сільськогосподарської та продовольчої продукції з високою доданою вартістю у структурі вітчизняного

агропродовольчого експорту; 2) низький рівень інтеграції агропродовольчої сфери країни/регіону в інституціональне середовище світового агропродовольчого ринку та ефективності її розвитку; 3) недосконалість нормативно-законодавчого забезпечення зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, зокрема залучення ПШ та здійснення митно-тарифного регулювання; 4) невідповідність державних стандартів у сфері безпеки та управління якістю агропродовольчої продукції міжнародним нормам; 5) нерозвиненість логістичної інфраструктури для забезпечення ефективних зовнішньоторговельних (експортних) операцій з агропродовольчою продукцією тощо.

5.3 метою визначення стратегічних індикаторів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону за допомогою методу часового тренду здійснено прогнозування показників агропродовольчого експорту шляхом розв'язання задачі екстраполяції, яка достовірно описує поведінку змінної як в минулому, так і визначає її для певної перспективи в майбутньому. Вибір типу функції ґрунтувався на теоретико-методологічному дослідженні сутності зовнішньої торгівлі, причинно-наслідкових зв'язків і механізмів здійснення регіонального агропродовольчого експорту, ознак, особливостей та характері його динаміки. В результаті (за встановлення параметрів трендових рівнянь) визначено фактичну динаміку приросту агропродовольчого експорту в розрізі областей Причорноморського регіону. Так, для Миколаївської області при коефіцієнті регресії ($a = 61,72$) визначено, що середній щорічний приріст експорту має становити 61,72 млн. дол. США, тоді як прогнозовані значення на період 2019 р. (Y_{2019}) - 1412,34 млн. дол., а для 2020 р. (Y_{2020}) - 1474,06 млн. дол. США. Зазначені показники для Херсонської області становлять - $a = 0,8861$, $Y_{2019} = 182,617$ млн. дол., $Y_{2020} = 183,503$ млн. дол. та для Одещини - $a = 95,045$, $Y_{2019} = 1394,285$ млн. дол. і $Y_{2020} = 1489,33$ млн. дол. США відповідно.

6. Результатами досліджень встановлено, що Причорноморський регіон є одним із вітчизняних лідерів постачання аграрної продукції, де стратегічним напрямом агроекспорту є країни Європейського Союзу, Південно-Східної Азії, Близького Сходу. При цьому, дослідження динаміки зовнішньоторговельної діяльності агропродовольчої сфери регіону за період 2009-2018 рр. дозволило виявити тенденцію до зростання базових показників та зробити наступні висновки: 1) загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту збільшився з 2009 р. на +41,9% до 3,33 млрд. дол. США; 2) обсяг регіонального агропродовольчого експорту зріс у 2 рази до рівня у 2,84 млрд. дол. США, при цьому його приріст проти 2014 р. становив + 24,5% або 557,8 млн. дол. США; 3) імпорт с/г та продовольчої продукції скоротився на – 47,3% до обсягу у 488,1 млн. дол. США; 4) у структурі агропродовольчого експорту домінує Миколаївська область, питома вага якої у 2018 р. досягнула рівня 51,18% від загального обсягу; 5) за структурою агропродовольчого імпорту переважає Одещина, питома вага якої хоча і зменшилася з 2009 р. до позначки у 77,8% все одно у 3,5 рази перевищує сумарний обсяг імпорту Миколаївської та Херсонської областей; 6) за всіма групами агропродовольчих товарів спостерігається зростання регіонального експорту, де приріст продажів живих тварин та продуктів тваринного походження сягнув +2,26 рази, а групи «Продукти рослинного походження» у +2,12 разів до частки у 76,81% від загального обсягу.

7. Дослідженнями стану залучення ПІІ у розвиток агропродовольчого виробництва регіону доведено, що головними інвесторами акціонерного капіталу останніх років - є Кіпр (більше 50% від загального обсягу інвестування в акціонерний капітал регіону), Нідерланди, Австрія, Бельгія та Російська Федерація, тоді як частка інших країн складає менше 10% від загального обсягу іноземних інвестицій. При цьому, аналіз динаміки та обсягу освоєння інвестицій зовнішньоекономічної діяльності за 2010-2018 рр. дозволив встановити, що в розрізі областей регіону найбільший обсяг ПІІ спрямований у розвиток

агропродовольчого виробництва Херсонській області, де середній обсяг інвестування за 2016-2018 рр. становив 93,43 млн. дол. США, що на +5,2 та +53,7% перевищує показники Одеської (88,77 млн. дол. США) та Миколаївської областей (60,77 млн. дол. США) відповідно. До того ж, дослідженнями структури розподілу ПІІ за галузевою ознакою визначено значне скорочення прямого іноземного інвестування (-69,3%) за вказаний період у розвиток сільського господарства, лісового та рибного господарств до рівня 14,4 млн. дол. США, проти значного приросту у галузь з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (+91,8%) до обсягу у 236,7 млн. дол. США, при відношенні часток (станом на кінець 2018 р.) 5,73% (при середньому значенні за 2016-2018 рр. 8,98%) до 94,27% (при 91,02%) відповідно.

8. За результатами критичного аналізу інноваційності сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону визначено комплекс основних чинників впливу: нормативно-законодавчих, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, техніко-технологічних, екологічних, гуманітарних, інформаційних, соціальних тощо. Концептуально доведено, що стратегічним напрямком прискорення регіональних інноваційних процесів – є створення міжгалузевого агропродовольчого кластеру, як організаційно-виробничої системи, що включає: 1) базові підприємства, які здійснюють певну виробничу діяльність (функції) в межах загальної концепції розвитку; 2) агропродовольчі інновації (новітні продукти, технології, процеси тощо); 3) інноваційний процес, що забезпечує можливість реалізації визначених пріоритетів розумної («смайт»-) спеціалізації через ефективну взаємодію продуктивних сил та виробничих відносин на основі кооперації та конкуренції тощо. Це дозволить: підвищити ефективність взаємодії підприємництва, держави, громади, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі з метою діагностування проблем синергічного розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики, за для підвищення

конкурентоспроможності регіонального виробництва; з метою підвищення економічної та соціальної ефективності інтеграційних формувань створити оптимальні умови для розширеного відтворення виробничого потенціалу самих регіонів та реалізації людського капіталу й впровадження інновацій зокрема.

9. Концептуально доведено, що низька конкурентоспроможність вітчизняної агропродовольчої продукції, зокрема за ціновими параметрами, обумовлена: високою трудомісткістю; недостатнім рівнем технічної забезпеченості і механізації переробних галузей; недостатньою якістю та високою вартістю сировинних і матеріальних ресурсів для виробництва експортної продукції, що значно підвищує її собівартість; недостатньою мотивацією у виробництві інноваційної експортної продукції, через вплив різних організаційно-економічних, бюрократичних, політичних та інших факторів. Обґрунтовано, що система управління конкурентоспроможністю підприємств та агропродовольчої продукції на світовому продовольчому ринку вимагає критичного аналізу вимог імпортерів до суб'єкту господарювання та систематизацію комплексу конкурентних чинників. З огляду на це: розроблено алгоритм управління формуванням конкурентоспроможності підприємства, що розкриває послідовність дій щодо розробки і виконання заходів моніторингу й дослідження споживачів, формування конкурентоспроможної пропозиції, узгодження взаємних очікувань; визначено комплекс маркетингових завдань, маркетинговий інструментарій просування інноваційної агропродовольчої продукції на зовнішній ринок. Обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва регіону з урахуванням міжнародних вимог до здійснення ефективної зовнішньоекономічної діяльності, зокрема через: 1) участь суб'єкта ЗЕД у функціонуванні ринку інноваційних товарів і послуг; 2) діагностику споживчого попиту, що моделює способи його задоволення за допомогою розширення товарного асортименту; 3) активізацію діяльності підприємств на інвестиційному ринку, де функціонує сукупність організацій та установ,

здатних інвестувати капітал в реалізацію інноваційних проєктів. Доведено, що інноваційні інструменти зовнішньоекономічного маркетингу суб'єктами агропродовольчої сфери потрібно застосовувати у поєднанні з традиційними, зокрема з комунікаційною політикою та стратегією збуту.

10.3 метою розширення ринків збуту сільськогосподарської та продовольчої продукції, зростання прибутковості галузі, досягнення лідерства на світовому агропродовольчому ринку на основі інноваційних рішень, формування системи консалтингового забезпечення ЗЕД та розвитку міжнародного транскордонного співробітництва розроблено стимулюючий організаційно-економічний механізм формування системи консалтингу зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери регіону, складові компоненти якого здійснюють реалізацію напрямків інституційного забезпечення консалтингових послуг в системі ЗЕД агропродовольчої сфери регіону, формування інфраструктури розвитку та функціонування міжнародних консалтингових послуг. Визначено стратегічні пріоритети консалтингу зовнішньоекономічного розвитку регіональної агропродовольчої сфери:

- 1) розвиток вітчизняних консалтингових організацій;
- 2) покращення можливостей доступу суб'єктів ЗЕР агропродовольчої сфери до консалтингових послуг;
- 3) посилення консалтингового забезпечення державної політики стимулювання ЗЕР агропродовольчої сфери;
- 4) підвищення якості та зменшення монополії на державні інформаційно-консультаційні послуги;
- 5) розвиток інституціонального базису та інфраструктури консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери;
- 6) узгодження стратегічних пріоритетів державної регіональної політики та програми ЗЕР агропродовольчої сфери, інтересів її учасників, ринкових інституцій та підприємств сфери консалтингу.

Систематизовано основні індикатори результативності розвитку консалтингового забезпечення ЗЕР агропродовольчої сфери, зокрема: формування сприятливого для розвитку консалтингу в системі ЗЕР інституціонального середовища; розширення

можливостей, збільшення кількості та обсягів, підвищення якості послуг та ефективності діяльності консалтингових організацій; активізація попиту на консультування з боку суб'єктів ЗЕД агропродовольчої сфери тощо.

11. За результатами дослідження встановлено, що активізація зовнішньо-економічних та інвестиційних процесів з метою переходу на нову доктрину виробничо-технологічних та соціально-економічних стандартів сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону можлива за умови створення єдиного регіонального комплексу - *Центру координації та зовнішньо-економічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону*, діяльність якого базується на механізмі своєчасного діагностування регіональних проблем та ризиків зовнішньоекономічної діяльності з розробкою практичних рекомендацій щодо їх вирішення, через стимулювання регіональної зовнішньоекономічної активності, вдосконалення маркетингової та іміджевої регіональної стратегії, підвищення транскордонного та інвестиційного регіонального співробітництва. Запропоновано 4-рівневу організаційну структуру Центру, головними елементами якої є сектори: стимулювання зовнішньоекономічної активності, маркетингового та іміджевого розвитку агропродовольчої сфери регіону, транскордонного співробітництва та інвестиційного забезпечення, стимулювання інноваційного виробництва, програмно-грантового провайдингу, комунікації, державно-приватного та територіального партнерства.

12. Розроблено концепцію формування стимулюючого механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону, де в основі є створення адаптованих зон інвестиційно-інноваційного впровадження в межах землекористування окремих територіальних громад регіону із залученням приватного інвестиційного капіталу і державних програм фінансового забезпечення регіонального розвитку з метою впровадження інноваційних енергоефективних технологій виробництва агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю на основі реалізації базових принципів

та стратегічних пріоритетів розумної («сма́рт»)-спеціалізації агропродовольчого виробництва, комплексної мобілізації конкурентних переваг та нереалізованого людського потенціалу, спрямованих на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури окремої територіальної громади. З метою уніфікації сталого регіонального зростання, що обумовлює трансформацію соціально-економічної системи обґрунтовано алгоритм формування та розвитку адаптованих зон зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва, механізми підвищення його техніко-технологічного потенціалу та стимулювання агропродовольчого експорту, визначено принципи та прогнозовані результати (індикатори реалізації проєкту) через запроваджену діагностику переваг та недоліків територіального інституційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Ю. О. Фактори конкурентоспроможності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2017. №1. С. 97–102.
2. АГРАРНА ГРА: чи зможе хтось із українських банків нагодувати аграріїв дешевими кредитами у 2018 році? *AGRODAY* – ділове видання про вітчизняний та міжнародний аграрний бізнес. URL: <https://agroday.com.ua/2018/02/26/agrarna-gra-chy-zmozhe-htos-iz-ukrayinskyh-bankiv-nagoduvaty-agrariyiv-deshevymy-kredytamy-u-2018-rotsi> (дата звернення: 20.04.2019)
3. Адизес И. К. Управление жизненным циклом корпорации / пер. с англ. под науч. ред. А. Г. Сеферяна. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 384 с.
4. Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2018. Т. 6. № 6–7. С. 5–11.
5. Алексеев И. В. Стратегії розвитку підприємств і державне регулювання економіки: монографія. Київ: УАДУ, 1998. 204 с.
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ: КНЕУ, 2004. 624 с.
7. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
8. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с.
9. Анисенко О. В., Вакар К. В. Розвиток аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін. *Агросвіт*. 2018. № 9. С. 27–32.
10. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 108 с.

11. Ансофф І. В. Новая корпоративная стратегия: Санкт-Петербург: Питер Ком. 2008. 416 с.
12. Антонюк Д. А. Концептуальні аспекти інституціональної інфраструктури підприємництва. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 2 (24). С. 177–182.
13. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект. URL: http://www.kneu.kiev.ua/journalukr/article2005_1_Antoniuk_ukr.pdf. (дата звернення: 13.04.2019)
14. Антонюк О. П. Аналіз структури експорту агропродовольчої продукції. *Економіка харчової промисловості*. 2014. №3 (23). С. 27–32.
15. Асаул А. Систематизація факторів, що характеризують інвестиційну привабливість регіонів. *Регіональна політика*. 2008. № 2. С. 53–62.
16. Ахромкін Є. М. Методична база оцінки ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій. *Ефективна економіка*. 2011 № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=443> (дата звернення: 04.01.2019)
17. Багатогалузева статистична інформація. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/bagatogaluzeva-statistichna-informatsiya1753-3-1-kompleksna-statistika.html>. (дата звернення: 06.03.2019)
18. Багорка М. О., Білоткач І. А. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 10. С. 17–21.
19. Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 580 с.
20. Баєва О. І. Теоретичні підходи до оцінки протекціонізму в міжнародній торгівельній практиці. *Економіка і суспільство*. 2018. № 16. С. 20–23. URL: <http://economyandsociety.in.ua>. (дата звернення: 05.03.2019)

21. Балановська Т. І. Маркетингові аспекти діяльності підприємств на агропродовольчому ринку. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2007. Випуск 110. Ч. 2. С. 343–347.

22. Батюк Г., Ціцька Н. Роль і теоретична сутність малих форм господарювання у виробництві сільськогосподарської продукції. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2015. № 22 (1). С. 31–37.

23. Бахчиванжи Л. А. Диверсифікація аграрних підприємств як стратегія управління соціально-економічним розвитком. *Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2013. № 6. С. 85.

24. Башнянин Г. І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. Спеціальна економічна теорія. Київ: Ельга, 2002. 527 с.

25. Безп'ята І. В. Інституціональне забезпечення залучення інвестицій в аграрний сектор економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. № 11. С. 59–63.

26. Березовенко С. М. Сучасна система управління зовнішньоекономічною діяльністю: UKRKNIGA. 2014. URL: <http://ukrkniga.org.Ua/ukrkniga-text307>. (дата звернення: 15.01.2019)

27. Берзіна С. В., Яреськовська І. І. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти: посібник. Київ: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 134 с.

28. Біла С.О., Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Жук В. І. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні. / за ред. С. О. Білої. Київ: НІСД, 2011. 80 с.

29. Білецька Н. Інституційні аспекти розвитку аграрного сектора України. *Вісник Львівського університету. Серія: Економіка*. 2010. № 43. С. 64–69.

30. Білик О. В. Забезпечення конкурентоспроможності продукції АПК України на зовнішніх ринках. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. №1. URL: <http://rep.btsau.edu.ua>. (дата звернення: 14.03.2019)
31. Боб Ю. В., Недбалюк О. П. Суть і перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. 2009. URL: <http://intkonf.org/bob-yuv-nedbalyuk-op-sut-i-perspektivi-rozvitkuzovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-v-ukrayini> (дата звернення: 16.01.2019)
32. Бовтрук Ю. А. Вступ до спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»: навч. посіб. Київ: МАУП, 2012. 153 с.
33. Богатова Д. Р. Диверсифікація як чинник конкурентоспроможності аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6624> (дата звернення: 30.11.2019). DOI: 10.327022307-2105-2018.10.157
34. Богоявленський О. В. Національний брендинг як шлях підвищення конкурентоспроможності української продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. №17. С. 12–17. URL: <http://market-infr.od.ua>. (дата звернення: 19.02.2019)
35. Божидай І. І. Агропромисловий комплекс України: структура та основні поняття. *Агросвіт*. 2019. № 21. С. 107–113. DOI: 10.327022306-6792.2019.21.
36. Божидай І. І. Аналіз сільськогосподарської галузі України. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6542> (дата звернення: 30.11.2019).
37. Бойчик І. М. Ринкова інфраструктура: сутність та характеристика. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3 (20). С. 34–41.
38. Большаков А. С. Менеджмент. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 160 с.
39. Бондаренко В. А. Маркетинг територій: аспекти фінансової привлекательності в територіальну інфраструктуру. *Практический маркетинг*. 2007. № 121 (3). С. 38–44.

40. Бондаренко В. А. Маркетинговое сопровождение развития инфраструктуры ВЭД: теория и методология. LAPLAMBERTA cademic Publishing, 2014. URL: <https://books.google.com.ua>. (дата звернення: 18.02.2019)

41. Бондарева Ю. Г. Роль агромаркетингу в підвищенні ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 2. С. 29–35.

42. Бондарчук Л. В., Гусак К. Ю. Шляхи удосконалення зовнішньоторговельної політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Випуск 19. Ч. 1. С. 31–34.

43. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 90–91.

44. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Село і селянство на роздоріжжі можливостей і перехресті надій. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 135–136.

45. Бритвенко А. С. Інвестиційна політика підприємств у сфері харчової промисловості. *Вісник Бердянського університету менеджменту та бізнесу*. 2015. № 1 (29). С. 27–29.

46. Бритвенко А., Семенов А., Тулопов Д. Маркетингові інформаційні системи в АПК. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. №4. С. 34–38.

47. Брояка А. А. Оцінка та шляхи підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки*. 2012. Випуск 5. Т. 2. С.46–51.

48. Бугас В. В. Підходи до управління інтелектуальною власністю на підприємстві. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 12 (126). С. 165.

49. Бугас В. В., Самійленко М. А. Реалії зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних і іноземних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=6059> (дата звернення: 30.11.2019).

50. Бураковський І., Мовчан В. Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі: Вплив торговельної політики на людський розвиток. Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2011. 128 с.

51. Бурковська А. В. Стан та проблеми зовнішньоекономічної діяльності регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. № 1(39). С. 55–61.

52. Бутко М., Зеленський С., Акименко О. Сучасна проблема оцінки інвестиційної привабливості регіону. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 30–37.

53. Бюджетні дотації АПК – як, кому та скільки? URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/246-byudjetni-dotatsiyi-apk-yak-komu-ta-skilki> (дата звернення: 15.04.2019)

54. В уряді погіршили прогноз зростання ВВП у 2017 році Інформаційний портал «Еспресо.ТВ». URL: https://espreso.tv/news/2017/02/16/v_uryadi_pogirshyly_prognoz_zrostannya_vvp_u_2017_rosi. (дата звернення: 16.04.2019)

55. Валентюк І., Сич Н., Сухенко В. Регіональна інфраструктура: сучасний формат та інструменти розвитку. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 1. С. 148–161.

56. Валютна політика та її форми. Валютні обмеження: ВУКЛІВ. 2014. URL: <http://buklib.net/books/28350.3> (дата звернення: 21.04.2019)

57. Вареник Н. Бизнес-эмиграция. *Зеркало недели*. 2014. № 2. С. 9.

58. Варченко О. М., Даниленко А. С., Шубавська О. В. Концептуальні основи сталого розвитку агросфери: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Біла Церква: БНАУ, 2010. 160 с.

59. Василенко Ю. Експортна діяльність України. *Економіка України*. 2006. № 7. С. 17–20.

60. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / за ред. Т. Г. Васильціва. Львів, 2012. 386 с.

61. Васюренко В. О. Теоретичні узагальнення щодо розуміння сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 2. С. 214–220.

62. Великий виробник сільгосппродукції відмовився виплачувати дивіденди. URL: <http://ubr.uamarketagricultural-marketkrupnyi-proizvoditel-selhozprodukcii-otkazyvaetsia-vyplachivat-dividendy-453549> (дата звернення: 20.05.2019)

63. Верховна Рада ухвалила законопроект щодо зниження податку на технічний спирт. URL: <https://agravery.com/uk/post/show/verhovna-rada-uhvalila-zakonoproekt-sodo-znizenna-podatku-na-tehnicnij-spirit> (дата звернення: 11.03.2019)

64. Вітлінський В. В., Верченко П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2000. 292 с.

65. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 408 с.

66. Вітушко А. Інтелектуальні технології в керуванні інформаційно-мережевою інфраструктурою. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2009. Випуск 25. С. 322–327.

67. Внешнеэкономическая стратегия Республики Беларусь: теоретические и практические аспекты. Минск: Беларуская навука, 2016. 302 с. (Белорусская экономическая школа). URL: <https://books.google.com.ua>. (дата звернення: 09.03.2019)

68. Вовк С. В. Проблеми фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 2. С. 146–151.

69. Войтюк А. С., Петухова О. М. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності борошномельних підприємств України. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=6619> (дата звернення: 30.11.2019). DOI: 10.327022307–2105–2018.10.152

70. Волосяк Ю. В., Кузьома В. В., Коваленко О. А., Тихонова Т. В., Нелепова А. В., Бондаренко Л. В., Мороз Т. О., Борян Л. О. Інформаційні технології: навч. посіб. / під заг. ред. А. В. Нелепової. Київ: «Кафедра», 2017. 200 с.

71. Волощук І. В. Дослідження сутності державно-приватного партнерства та передумов його впровадження в Україні. *Економіка і організація управління*. 2014. № 3(19) – 4(20). С. 51–55. URL: <http://jeou.donnu.edu.ua>. (дата звернення: 10.04.2019)

72. Гайдуцький А. П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 4. С. 119–129. URL: <http://eip.org.ua>. (дата звернення: 13.05.2019)

73. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrne-journals/FP2010-410gnviar.pdf. (дата звернення: 20.04.2019)

74. Галуцько В. В., Курило В. І., Короєд С. О. Адміністративне право України. Т. 1: Загальне адміністративне право навч. посіб. / за ред. В. В. Галуцька. Київ: Інститут публічного права, 2015. 272 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=6ZI8CwAAQBAJ&pg=PA61&lpg=PA61&dq>. (дата звернення: 15.02.2019)

75. Гальцова О. Л. Сучасний стан експортного потенціалу АПК України. *Економіка та держава*. 2014. № 3. С. 12–17.

76. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ: Знання України, 2002. 309 с.

77. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / за ред. В. М. Гейця. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

78. Герасимова С. В. Управління інвестиційною діяльністю акціонерних товариств. Київ: Знання, 2006. 407 с.

79. Голева Г. А. Влияние прямых иностранных инвестиций на инновационное развитие принимающего региона. URL: <https://cyberleninka.ru>. (дата звернення: 20.05.2019)

80. Головатюк В. М. Проблеми вимірювання й оцінки інноваційного потенціалу соціально–економічного середовища. *Наука та наукознавство*. 2010. № 3 (69). С. 24–26.

81. Головатюк В. М., Соловьев В. П. Проблемно-ориентированные подходы в оценке инвестиционной привлекательности социально-экономической среды в контексте инновационного развития. URL: <http://www.iee.org.ua>. (дата звернення: 20.05.2019)

82. Головачова О. С. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі продукцією АПК. *Економіка та держава*. 2013. № 1. С. 64–67.

83. Голян В. А. Чому інвестори виводять активи з України. URL: https://lb.uablogvasiliy_golyan413632_chomu_investori_vivodyat_aktivi_z.html (дата звернення: 19.03.2019)

84. Гончаренко О. В. Інституціоналізація агроінновацій: методологічний аспект. *Інноваційна економіка*. 2015. № 5. С. 80–84.

85. Горбунов Н. П., Яценко О. Н. Качество и безопасность продуктов питания – основа экспортного потенциала Украины. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Економічні науки. 2017. № 24 (1246). С. 149–152.

86. Гордополов В. Ю. Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності резидентів України. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (дата звернення: 17.06.2019)

87. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №436–IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 09.04.2019)

88. Государственно-частное партнерство: теория и практика: учеб. пособ. / под. ред. В. Г. Варнавского, А. В. Клименко, В. А. Королева. Москва: Издат. дом Гос. Ун-та Высш. школа экономики, 2010. 287 с.

89. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 432 с.

90. Гринишин Г. Шляхи вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної сфери. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDFVlnau_econ_2014_21\(1\)_40.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDFVlnau_econ_2014_21(1)_40.pdf) (дата звернення: 14.05.2019)

91. Грицина Л. А., Кошівська М. В. Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної логістики в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 18. С. 11–18. URL: <http://market-infr.od.ua>. (дата звернення: 06.04.2019)

92. Грицунов О. В. Інформаційні системи та технології: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2010. 222 с.

93. Грищенко С. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практ. посіб. для органів місцев. влади та бізнесу. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2011. 140 с.

94. Грот А., Кинг А. Кто контролирует продовольствие. URL: http://scepstis.net/library/id_2109.html (дата звернення: 13.04.2019)

95. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А., Оліщук П. О. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін. *Економіка України*. 2017. № 3. С. 59–67.

96. Губенко В. І. Продукція АПК на зовнішніх ринках: стан, проблеми, методика оцінки конкурентоспроможності підприємств АПК. *Збірник наукових праць Полтавської державної аграрної академії*. 2008. С. 213–216.

97. Гужва І. Ю. Перспективи підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики України. *Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України*. 2016. № 2. С. 13–24. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 23.05.2019)

98. Гузенко Г. М., Гайдученко Ю. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (14). С. 77–89.

99. Гуцул І. А. Теоретичні засади зовнішньоекономічної діяльності. *Інноваційна економіка*. 2012. № 9 (35). С. 67–71. URL: <http://dSPACE.tneu.edu.ua>. (дата звернення: 11.06.2019)

100. Далик В. П., Дуляба Н. І. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 7. Ч. 1. С. 110–113.

101. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України. *Економіст*. 1999. № 10. С. 26–32.

102. Данько Ю. І., Красноручський О. О. Розвиток маркетингу на ринку агропродовольчої продукції України: монографія. Харків: «Міськдрук», 2009. 262 с.

103. Дегтярова О. И., Полякова Т. Н., Соркисов С. В. Внешнеэкономическая деятельность: учеб. пособ. Москва: Дело, 2006. 424 с.

104. Деловое планирование: методы, организация, современная практика / под ред. В. М. Попова. Москва: Финансы и статистика, 2001. 368 с.

105. Дементьев В. В., Вишневський В. П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. *Економічна теорія*. 2011. № 3. С. 5–20.

106. Демидова М. М. Напрями покращення мотиваційного менеджменту в аграрних підприємствах. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6922> (дата звернення: 30.11.2019). DOI: 10.327022307–2105–2019.1.149
107. Демьянченко А. Анализ внешнеэкономической деятельности Украины в 1990–2003 годах: от спада к экономическому росту. *Економіст*. 2004. № 9. С. 42–45.
108. Державна підтримка українського експорту. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua>. (дата звернення: 26.04.2019)
109. Державна служба статистики України: офіційний вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 22.05.2019)
110. Державна служба статистики України: економічна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2019).
111. Державна фіскальна служба України: офіційний вебсайт. URL: <http://sfs.gov.ua>. (дата звернення: 24.09.2019).
112. Державна фіскальна служба України: діяльність, податки, збори, платежі. URL: <http://sfs.gov.ua./diyalnist/> (дата звернення: 27.03.2019)
113. Диверсифікація діяльності та перспективи соціально-економічного розвитку аграрних підприємств: монографія / за ред. Л. А. Бахчиванджи, Т. Я. Тінтулова, О. Ю. Павлова, О. Ю. Славута. Одеса: ВА Аспект. 2013. 116 с.
114. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 462 с.
115. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія: економічна нобелелогія. Київ: Академія, 2005. 336 с. С. 28–50.
116. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століття: нові пріоритети. Київ: Наукова думка, 2006. 512 с.
117. Дорошенко Г. О. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку економіки регіону на основі інновацій. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2012. №3. С. 144–151.

118. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти: монографія. Київ: ДАКККІМ, 2006. 160 с.
119. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 172 с.
120. Дубок І. П. Сутність та особливості державно-приватного партнерства. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2019)
121. Дудар Л. І. Система управління якістю – основа для підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції. *Наукові записки Тернопільського національного економічного університету*. 2004. Випуск 13, Ч. 1. С. 48–53.
122. Дудар Т. Г. Організаційно-економічні засади формування і розвитку системи агромаркетингу. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 89–96.
123. Дудчак В. І., Мартинюк О. В. Митна справа: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2012. 310 с.
124. Дусановський С. Л., Білан Є. М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: монографія. Тернопіль: «Збруч», 2003. 183 с.
125. Егорова М. В. Концепция регулирования процессов формирования и функционирования региональной инновационной системы. *Инновации*. 2008. №7. С.91–93.
126. Економіка підприємств АПК: навч. посіб. / за ред. проф. С. Л. Дусановського. Тернопіль: Горлиця, 2008. 257 с.
127. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т. 1. / за ред. С. В. Мочерний. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
128. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / за ред. С. М. Кваші. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.
129. Елистратов А. И. Административное право: лекции. Москва: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1911. 242 с.
130. Енциклопедія сучасної України. URL: <http://esu.com.ua> (дата звернення: 15.03.2019)

131. Єрмолаєв А., Клименко І., Ємець В., Таран С. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Київ: Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», 2015. 28 с.

132. Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. Конкуренентоспроможність економіки в умовах глобалізації / за ред. Я. А. Жаліло Київ: НІСД, 2005. 440 с.

133. Жеваго А. В. Інтернаціоналізація і конкурентоспроможність економіки України. *Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності*. Київ: КНЕУ, 2007. 265 с.

134. Жибак М. М., Федуняк І. О. Основні напрями підвищення ефективності функціонування аграрних формувань з виробництва продукції рослинництва. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=7029> (дата звернення: 30.11.2019). DOI: 10.327022307–2105–2019.5.

135. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізми забезпечення, управління: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2012. С. 240–256.

136. Житница планети: Україна на третьем месте среди экспортеров зерна. URL: <http://biz.liga.net/allprodovolstviestat2800440-zhitnitsa-planety-na-tretem-meste-sredi-eksporterov-zerna.htm> (дата звернення: 10.08.2019)

137. Жуковська Л. Е., Борисевич Є. Г., Стрельчук Є. М. Теорія організацій: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 148 с.

138. Журавель А. В. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. №3. С.85–89. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 17.06.2019)

139. Забарна Е. Оцінка та перспективи розвитку Одеського регіону. *Економіст*. 2008. № 1. С. 44–47.

140. Заблодська І. В., Шаповалова О. М. Оцінювання інвестиційної привабливості регіону за допомогою поліструктурного показника. *Держава та регіони*. 2009. № 4. С.67–72.

141. Завгородній А. В. Современные аспекты внешнеэкономической деятельности региональных субъектов. *Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем*: материалы XI междунауч.-практ. конф. (г. Гомель, 21 – 22 ноября 2019 г.). Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2019. С. 60–62.

142. Завгородній А. В. Агропродовольча зовнішньоекономічна діяльність регіону: проблеми розвитку. *Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовтня 2019 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 13–16.

143. Завгородній А. В. Аналіз товарної структури експорту українського Причорномор'я. *Український журнал прикладної економіки*. – 2019. Том 4. № 3. С. 229–236. ISSN 2415-8453. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/ujae_2019_r03_a25.pdf (дата звернення: 18.08.2019).

144. Завгородній А. В. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень «зовнішньоекономічна діяльність»: структура, принципи, функції. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 149–158. URL: <http://ujae.org.ua/genezys-ponyatijno-kategorialnogo-aparatu-doslidzhen-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-struktura-pryntsypy-funktsiyi/> (дата звернення: 26.08.2019)

145. Завгородній А. В. Географічна структура та основні напрямки зовнішньої торгівлі товарами Причорноморського регіону. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 206. С. 305–318. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/10423/1/31.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).

146. Завгородній А. В. Дослідження особливостей зовнішньоекономічної торгівлі послугами регіональної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 44–51. URL: <http://ujae.org.ua/doslidzhennya-osoblyvostej-zovnishnoekonomichnoyi-torgivli-poslugamy-regionalnoyi-ekonomiky/> (дата звернення: 15.04.2019).

147. Завгородній А. В. Забезпечення іноземного інвестування аграрного сектору: фактори впливу. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України*: матеріали всеук. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 5 жовтня 2019 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. С. 7–10.

148. Завгородній А. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств АПК Причорноморського регіону. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності*: матеріали V всеук. наук.-практ. конф. з міжн. участю (м. Миколаїв, 12 жовтня 2019 р.). Миколаїв: ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2019. С. 107–110.

149. Завгородній А. В. Інвестиційна діяльність у зовнішньоекономічній парадигмі регіону. *Науковий погляд: економіка та управління. Серія «Економіка»*. 2019. № 4 (66). С. 91–96.

150. Завгородній А. В. Інвестиційні процеси як стратегічний чинник активізації зовнішньоекономічної діяльності агропромислової сфери. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Т.30 (69). № 6. С. 82–85.

151. Завгородній А. В. Механізми залучення іноземних інвестицій: регіональний вимір. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. 2019. № 1 (475). С. 192–196.

152. Завгородній А. В. Механізми залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства регіону. *Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці»*. 2019. Випуск 5 (73). Частина 2. С. 18–23.

153. Завгородній А. В. Механізми управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 46–1. С. 20–24.

154. Завгородній А. В. Основні тенденції зовнішньоекономічної діяльності українського Причорномор'я. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 202. С. 361–373. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/10384/1/37.pdf> (дата звернення: 08.10.2019)

155. Завгородній А. В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Бізнес-Навігатор*. 2019. Випуск 6(55). С. 147–152. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals201955_201929.pdf (дата звернення: 11.11.2019).

156. Завгородній А. В. Особливості розвитку та регулювання зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 3. С. 77–84. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fvisen.knau.kharkov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D8240%26area%3Dstatic%26viewonline%3D1> (дата звернення: 30.11.2019).

157. Завгородній А. В. Особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти*: матеріали III всеук. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.). Частина 2, Дніпро: НМетАУ, 2019. С. 130–133.

158. Завгородній А. В. Показники інвестиційної активності підприємств АПК Причорноморського регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2019. Випуск 27. Частина 1. С. 53–57.

159. Завгородній А. В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: нормативний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. № 39. С. 62–67.

160. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національний та регіональний виміри. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 1. С. 85–93. URL: <http://ujae.org.ua/pryntsypy-zovnishnoekonomichnoyi-diialnosti-natsionalni-ta-regionalni-vymiry> (дата звернення: 20.03.2019)

161. Завгородній А. В. Проблеми розвитку зовнішньої торгівлі та залучення іноземного капіталу агропромислового комплексу Причорноморського регіону. *Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник»*. 2019. Випуск 5(16). С. 201–207. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals20195_16_uk36.pdf (дата звернення: 21.11.2019).

162. Завгородній А. В. Проблеми та загрози іноземного інвестування аграрного сектору України. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права: матеріали міжн. наук.-практ. конф.* (м. Полтава, 14 листопада 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 8–10.

163. Завгородній А. В. Прямі іноземні інвестиції в Україну: стан та значення для економічного поступу. *Перспективи розвитку економічної системи з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів: матеріали міжн. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 16 листопада 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. Ч. 1. С. 24–27.

164. Завгородній А. В. Регіональні аспекти сучасного розвитку агропродовольчої сфери: зовнішньоекономічний вимір: монографія. Миколаїв. ФОП Швець В.М. 2019. 328 с.

165. Завгородній А. В. Регіональні особливості організації зовнішньоекономічної діяльності. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 145–152. URL: <http://ujae.org.ua/regionalni-osoblyvosti-organizatsiyi-zovnishnoekonomichnoyi-diialnosti> (дата звернення: 05.09.2019).

166. Завгородній А. В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: теоретичний та методичний аспекти. *Бізнес, інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28 вересня 2019 р.). Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2019. С. 30–33.

167. Завгородній А. В. Специфіка експорту та імпорту підприємств агропродовольчої сфери Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 45. С. 7–11.

168. Завгородній А. В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2018. № 4. С. 234–244.

169. Завгородній А. В. Теоретико-методичні аспекти впливу прямих іноземних інвестицій на регіональну економіку. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. Випуск 36. С. 29–36.

170. Завгородній А. В. Теоретичний базис зовнішньоекономічної діяльності. *Міжнародні, нормативні та управлінські аспекти соціально-економічного розвитку*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 28 вересня 2019 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. С. 15–18.

171. Завгородній А. В. Транскордонне співробітництво – як чинник реалізації регіональної стратегії розвитку. *Напрями розвитку ринкової економіки: нові реалії та можливості в умовах інтеграційних процесів*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 30 листопада 2019 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Ч. 1. С. 22–24.

172. Завгородній А. В. Транскордонне співробітництво: реалії регіонального розвитку. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. (м. Прага, 27-29 листопада 2019 р.). Прага, 2019. С. 272–275.

173. Завгородній А. В., Борисенко М. Ю. Роль окремих товарних груп в загальних показниках експорту Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2. С. 80–87. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fvisen.knau.kharkov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D8190%26area%3Dstatic%26viewonline%3D1>. (дата звернення: 22.07.2019).

174. Завгородній А. В., Скупський Р. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агросфери регіону: новітні виклики. *The Modern Economic Research: Theory, Methodology, Practice: II International Scientific Conference* (Kielce, Poland 27 September, 2019). Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2019. Р. 13–15.

175. Завгородній А. В., Скупський Р. М. Перспективи зовнішньоекономічного вектору розвитку агропродовольчого сектору Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 47–1. Ч. 1. С. 30–34.

176. Завгородній А. В., Соколов Я. О. Моделі діагностики банкрутства в системі оцінки фінансової стійкості підприємства. *Електронний збірник наукових праць Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»*. Серія «Економічні науки». 2018. Випуск 2. С. 308–317. URL: <http://mmir1.edu.ua/images/downloads/konferensii/2.pdf>. (дата звернення: 06.09.2019).

177. Задорожна Л. М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері. *Молодий вчений*. 2015. № 7 (22). С. 70–75.

178. Задоя А. А. Общие черты и национальные особенности экономического кризиса в странах Восточной и Центральной Европы. *Научные труды Донецкого национального технического университета. Серія: Економіческая*. 2010. Випуск 37-1. С.103–108.

179. Зайцев Ю. О. Теоретичні основи формування конкурентних переваг аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2015. № 5. С. 68–82.

180. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Економічна основа сільських поселень України та перспективи її зміцнення. *Економіка України*. 2016. № 9. С. 78.

181. Збарський В. К. Теоретичні засади диверсифікації економічної діяльності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 17.

182. Збарський В. М. Особисті селянські господарства в становленні малих форм господарювання. *Економіка АПК*. 2004. № 1. С. 48–53.

183. Звіт про використання сільськогосподарського потенціалу України. Організація економічного співробітництва та розвитку. Світовий банк. Київ, 2007.

184. Зелінська О. В., Сухоцька С. М. Використання сучасних інформаційних технологій в агропромисловому комплексі. *Галицький економічний вісник*. 2016. №2. С. 148–152.

185. Зінчук Т. О. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. 2018. №4. С. 23.

186. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки. монографія. Житомир: ДВНЗ. 2008. С. 218–230.

187. Зовнішня торгівля України товарами та послугами за 2018 рік. Офіційний вебсайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua?lang=uk-UA> (дата звернення: 14.04.2019)

188. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підручник / за ред. І. В. Багрової. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 580 с.

189. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК (за 2018 рік) / за ред. І. М. Демчак, О. О. Митченко, Г. В. Трофімова. Київ: НДІ «Украгропромпродуктивність», 2018. 50 с.

190. Золотогоров В. Г. Борошномельна діяльність в Україні: навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2014. 720 с.

191. Зосимова Ж. С. Проблеми та умови покращення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. Випуск №2 (10). URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 17.04.2019).

192. Зось-Кіор М. В., Соколова Н. С. Управління якістю і конкурентоспроможністю продукції аграрних підприємств в умовах глобалізації економіки: монографія. Луганск: ЛНАУ, Елтон-2. 2012. 248 с.

193. Зуб Г. І. Фінансова підтримка аграрного сектору в Держбюджеті на 2007 рік. Облік і фінанси АПК. 2006. № 11. С. 34–35.

194. Зубар І. В. Розвиток кооперації малих фермерських господарств на основі світового досвіду. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4. С. 55.

195. Зубков Р. С., Скупський Р. М., Завгородній А. В., Демчук Н. І. Стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів в умовах сталого розвитку регіону: колективна монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2019. 369 с.

196. Іванова Н. В. Генезис економічної категорії «інфраструктура» та її роль у суспільному поділі праці. *Ефективна економіка*. 2010. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (дата звернення: 14.03.2019).

197. Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль: «Збруч», 2003. 305 с.

198. Іванченко Г. В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_51. (дата звернення: 11.05.2019).

199. Іванченков В. С. Інноваційні технології в підвищенні конкурентоспроможності. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Україна. URL:http://www.rusnauka.com/4_SND_2014/Economics/9_157091.doc.htm (дата звернення 10.11.2019).

200. Івашова Л. М. Інвестиційні ризики залучення іноземних інвестицій в економіку України та шляхи їх подолання. *Збірник наукових праць Таврійського*

державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. 2013. №3 (23). С.228–235.

201. Івченко Л. Диверсифікація діяльності підприємств як чинник їх економічного зростання. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2016. №1. С. 101.

202. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 470 с.

203. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*. № 1. 2017. С. 10–14.

204. Іголкін І. В. Міжнародне публічно-приватне партнерство як механізм залучення приватного капіталу в процеси інвестування виробничої сфери національної економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2014. №4(69). С.44–55.

205. Ілляшенко С. М., Пересадько Г. О. Системний аналіз поглядів різних вчених на стратегію диверсифікації. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент*. 2008. № 4 (28). С. 3–8.

206. Ільчук М. М., Нікітченко С. О., Перегуда Є. Ф. Диверсифікація діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 13–20.

207. Інвестиції, фінансування. UCAB.UA – Український клуб аграрного бізнесу. URL: http://ucab.uauadoing_agribusinessumovi_vedennya_agrobiznesu_investitsii_finansuvannya (дата звернення: 04.03.2019).

208. Інвестування: підручник / за ред. В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. Київ: Знання, 2008. 452 с.

209. Іщук С. О., Кулініч Т. В. Оцінювання інвестиційної привабливості регіону: методичний аспект. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 71–78.

210. Кавун С. В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 303 с.

211. Калінчик М. В. Методичні та практичні аспекти економічної оцінки ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 86–91.

212. Калетнік Г. М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників. *Економіка АПК*. 2010. № 8. С. 52–55.

213. Кандиба А. М. Зовнішньоекономічна діяльність в агропромисловому комплексі. Київ: Урожай, 1994. 208 с.

214. Карпінський Б. А., Мартин О. М., Оробчук М. Г. Інвестиційна привабливість та ризик регіону через оціночні підходи. *Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету*. 2001. Випуск11(3). С. 164–170. URL: http://nltu.edu.ua/nvArchive200111_340.pdf. (дата звернення: 25.04.2019)

215. Карпов В. М. Проблеми галузей транспортної інфраструктури на сучасному етапі розвитку національного господарства України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 124–129.

216. Касич А. О., Анурова-Приходько І. О. Рух прямих іноземних інвестицій в Україну через призму глобальних тенденцій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 5–9. URL: <http://www.investplan.com.ua>. (дата звернення: 18.06.2019)

217. Кафлевська С. Г., Краснюк О. П. Основні шляхи посилення мотивації праці у сільському господарстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. № 3(23). С. 105–108.

218. Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11–21.

219. Кирик Л. В. Побудова однофакторних та багатфакторних моделей для дослідження інвестиційної привабливості регіону на прикладі Хмельницької області. *Держава та регіони*. 2008. № 1. С. 59–65.

220. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон: ОЛДІ–ПЛЮС, 2015. 420 с.

221. Кириченко О. М. Державне регулювання експортного потенціалу харчової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Київ, 2002. 25 с.

222. Кіян О. В. Межі адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Митна справа*. 2014. № 4 (94). С. 21–26.

223. Кіян О. Теоретико-правові засади адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О. В. Козаченка. Миколаїв: Іліон, 2016. URL: <http://www.nikolaevonua.org.ua/KozachenkoPravoVpliv.pdf>. (дата звернення: 24.05.2019)

224. Клочан В. Інфраструктура інформаційного обслуговування агробізнесу. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. №4. С. 12–19.

225. Ключник А. В. Особливості регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Випуск 10. Частина 1. С.121–124.

226. Коваленко Ю. О. Маркетингова детермінанта інноваційної активності підприємств на зовнішніх ринках. *Інфраструктура ринку*. 2018. №17. С. 18–21. URL: <http://market-infr.od.ua>. (дата звернення: 27.03.2019)

227. Кодекс торговельного мореплавства: Закон України від 05 січня 2017 р. № 17695–ВР, із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 16.05.2019).

228. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка. Київ, 2014. 367 с.

229. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Притула Н. В. Міжнародна. Київ-Катовіце-Краков: Центр учбової літератури, 2015. 272 с.

230. Козак Ю. Г., Притула Н. В., Єрмакова О. А. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство – регіон: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

231. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.

232. Козлова Г. В. Региональные внешнеэкономические связи как атрибут региональной экономики. *Социально-экономические явления и процессы*. 2016. №1. URL: <https://cyberleninka.ru> (дата звернення: 08.05.2019)

233. Козловський С. В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 37–42.

234. Козуб Н. М. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств Причорноморського регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва. Харків. 2004. 20 с.

235. Колз Р. Л., Юл Дж. Н. Маркетинг сельскохозяйственной продукции. Москва: Колос, 2000. 512 с.

236. Колісник Г. М. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 2007. 23с.

237. Коломацька С. П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2004.

238. Колотуха С. М., Борейко І. П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності. *Економіка АПК*. 2009. №1. С. 89–97.

239. Кондрашова М.В. Теоретичні основи формування державної інвестиційної політики на рівні регіону. *Держава та регіони*. 2008. №2. С. 118–121.

240. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2019)

241. Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року. URL: Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/public>.(дата звернення 10.11.2019).

242. Корнійчук Д. Чому маркетологів вчить агробізнес URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/05/28/637160> (дата звернення: 10.10.2019).

243. Котлер Ф. Основы маркетинга / пер. с англ. Е. М. Пеньковой. Москва: Прогресс, 1990. 736 с.

244. Крамаренко І. С., Бондаренко Л. А. Дослідження економічних показників виробництва агропродовольчої продукції України. *Агросвіт*. 2018. № 2. С. 17–22.

245. Краснодєд Т. Л. Аналіз експортно-імпортних операцій України на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Випуск 22. Ч.2. С. 32–35.

246. Кредісов А. І., Березовенко С. М., Биков Г. М., Волошин В. В., Мазуренко В. П. Сучасні концепції зовнішньоекономічної діяльності: Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навчальний посібник: у 2-х Ч. 1 / за заг. ред. А. І. Кредісова. Київ: ВІРА-Р, 2002. 552 с. URL: <http://enbv.narod.ru/textEconomized>. (дата звернення: 30.10.2019).

247. Крилова Н. В. Міжнародна торгівля: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 365 с.

248. Крисальный А. В. Экономический словарь агропромышленного комплекса / под ред. чл.-корр. ВАСХНИЛ, д.э.н. А. А. Сторожука. Киев: Урожай, 1986. 336 с.

249. Крохичева Г. Е., Архипов Э. Л., Зенцова К. С., Новикова Е. И. Внешнеэкономическая деятельность в системе экономической безопасности. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2017. № 2. Том 9. URL: <https://naukovedenie.ru>. (дата звернення: 12.10.2019)

250. Круковська О. В. Інституціональні засади інноваційного розвитку аграрної сфери економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2013. № 86. С. 166–172.

251. Круп'як І. Й. Вектори зовнішньої торгівлі держави в умовах сучасних економічних перетворень. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. Випуск 20. С. 158–162.

252. Крупін В. Є. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем: монографія. Львів: НАН України, Інститут регіональних досліджень 2009. 218 с.

253. Крутилко О. І. Державно-приватне партнерство як форма прямого іноземного інвестування в інфраструктурний розвиток країн ЦСЄ. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. №1. С.7–9.

254. Кучер Р.-Д. А. Розвиток інституційного забезпечення сільських територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. № 6 (104). С. 299–305.

255. Лагутін В. Д. Ринково-конкурентні відносини в предметі сучасної економічної теорії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Економіка і право*. 2015. Випуск 27. С. 12–18.

256. Лазор Я. О. Поняття та види інформаційних систем. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 80–86.

257. Леоненко П. М., Черепніна О. І. Зовнішньоекономічна діяльність України: сучасні тенденції. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. №2. С. 75–84.

258. Лепеха М. О., Свириденко Г. М. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України за експортоорієнтованою стратегією. *Молодий вчений*. 2017. №5 (45). С.655–658. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 03.09.2019)

259. Леснікова М. В. Статистичні класифікації у зовнішній торгівлі послугами, огляд та застосування. *Статистика України*. 2014. № 2. С. 58–63.

260. Липчук В. В., Липчук Н. В., Солтис О. Г. Підприємництво в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій: монографія. Львів: Сполом, 2013, 302 с.

261. Лисак О., Андреева Л. Проблеми та перспективи експорту аграрної продукції України. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. Volume 3. №. 1. P. 139–151. URL: www.arejournal.com (дата звернення: 05.08.2019)

262. Лисюк В. М., Циналевська І. А. Удосконалення регіонального механізму сприяння розвитку експортоорієнтованої діяльності. *Вісник економічної науки України*. 2012. №1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 08.06.2019)

263. Логінова Н. І. Місце кадрової безпеки в економічній безпеці підприємства. *Коммунальное хозяйство городов: научно-технический сборник*. 2009. № 87. С. 371–376.

264. Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Антонюк Л. Л. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія: / за ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2006. 350 с.

265. Лука О. Ф. Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції. *Економіка АПК*. 2003. № 11. С. 116–123.

266. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5–21.

267. Лучечко Ю. Вихід на європейський ринок біоетанолу прискорить модернізацію спиртової галузі. *Економіст*. 2018. № 9. С. 2–6.

268. Ляшенко І. В. Розвиток малих форм господарювання та забезпечення їх ефективного функціонування в Криму: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 / Національний університет харчових технологій. Київ, 2004. 22 с.

269. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія. Київ: КНТЕУ, 2010. 470 с.

270. Мазаракі А., Мельник Т. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 2. С. 299–308.

271. Мазнєв Г. Є. Методологічні засади створення та ефективного функціонування інноваційних, технологічних кластерів. *Економіка АПК*. 2015. №1. С. 71.

272. Мазур А. Г., Дмитрик О. В. Тенденції економічного відтворення господарств населення в сільській місцевості. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2017. № 2. С. 55–68.

273. Мазур К. В. Стан та тенденції розвитку малих форм господарювання в аграрному виробництві у розвинених країнах світу. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=6598> (дата звернення: 28.10.2019). DOI: 10.327022307–2105–2018.10.

274. Макаренко М. В. Технологія управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №4. С. 114.

275. Малахова Т. П. Методическое обеспечение оценки уровня развития инфраструктуры внешнеторговой деятельности региона: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.14 / Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск, 2012. 21с.

276. Малашенко Ю. А., Єфременко А. Г., Заволока Ю. М. Формування економічного змісту та роль інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності

суб'єктів господарювання. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С.403–410.

277. Малік М. Й. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2012. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1689>. (дата звернення: 15.09.2019).

278. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. №5. С. 5–16.

279. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11–19.

280. Малойван В. В. Інноваційна інфраструктура: методологічні засади правового регулювання. *Право та інновації*. 2015. №2 (10). С.43–48.

281. Мальований М. С., Боголюбов В. М., Шаніна Т. П., Шмандін В. М., Сафранов Т.А. Техноекологія: підручник / за ред. М. С. Мальованого. Херсон: ОЛДІ–ПЛЮС, 2014. 616 с.

282. Маркевич К. Хто і як інвестує в Україну. URL: <http://razumkov.org.ua/statistikhto-i-iak-investuie-v-ukrainu>. (дата звернення: 06.10.2019).

283. Мармоза А. Т. Теорія статистики: підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 592 с.

284. Мармуль Л. О., Петренко В. С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 43–48.

285. Маршалл А. Принципы политической экономии. Москва: Прогресс, 1983. Т. 1. 415 с.; Т.2. 310 с.; Т. 3.— 351 с.

286. Маталка С. Ф. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2011. 210 с.

287. Матюшенко І. Ю. Інвестування (в контексті міжнародної інтеграції України): навч. посіб. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 396с.

288. Машталір Я. П. Формування структури механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2008. № 5. Т. 2. С. 54–57.

289. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал. *Вісник НБУ*. 2005. Травень. С. 54–58.

290. Мельник Л. Л. Сутність та особливості класифікацій приватних господарств в аграрній сфері економіки. *Економіка АПК*. 2002. № 7. С. 69–70.

291. Мельник Т. М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. Випуск 1-2. С. 241–271. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua. (дата звернення: 16.09.2019).

292. Мельник Т. М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: монографія. Київ: КНТЕУ, 2013. 395 с.

293. Мельник Т. М., Головачова О. С. Регуляторна зовнішньоекономічна політика у сфері АПК: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Економічний часопис XXI*. 2015. № 3-4. С.12–16.

294. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 29–44.

295. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: підручник / за ред. О. А. Кириченка. Київ: «Знання», 2008. 518 с.

296. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2009. 392с.

297. Мильнер Б. З. Теория организации: учеб. пособ. Москва: ИНФРА-М, 2000. 480 с.

298. Минаков И. А. Экономика сельского хозяйства: ученик. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: НИЦ ИНФРА-М, 2014. 352 с.

299. Митний кодекс України: Закон України від 25 листопада 2018 р. № 4495-VI, із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 09.07.2019).

300. Митяй О. В. Наукові підходи до конкурентоспроможності галузей АПК. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 82–90.

301. Мищенко А. П. Стратегическое управление: учеб. пособ. Днепропетровск, 2003. 250 с.

302. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний вебсайт. URL: <http://www.minagro.gov.ua>. (дата звернення: 22.09.2019).

303. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: офіційний вебсайт. URL: <http://www.me.gov.ua?lang=uk-UA.10> (дата звернення: 11.06.2019).

304. Мірзоева Т. В. Агрохолдинги України в умовах сьогодення. *Інноваційна економіка*. 2012. № 8 (34). С. 90–93.

305. Мойсєєнко І. П. Інвестування: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 484 с.

306. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С.13–17.

307. Мороз О. В., Семцов В. М., Кукель Г. С., Мандзюк Н. Ф. Деякі оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2015. № 2 (21). С. 163–168.

308. Морозова Г. С. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*. 2013. № 21. С. 3–9.

309. Мостовщикова И. А., Соловьева И. А. Инвестиционная активность и инвестиционный профиль организации. *Научный диалог. Серия: Экономика. Право. Политология*. 2013. №7(19). С.58–70. URL: <https://cyberleninka.ru>. (дата звернення: 09.07.2019).

310. Мочерний С. В. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 1998. 464 с.

311. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т.2 / за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.

312. Мошин Ю. Н., Мошина А. Ю. Анализ конъюнктуры потребительского рынка: учеб. пособ. Москва: Изд-во УРАО, 2004. 168 с.

313. Назаркевич О. Б. Інституційне забезпечення розвитку малого аграрного підприємництва в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: економічна*. 2013. № 43. С. 61–65.

314. Національний банк України. BANK. 2014. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.1>. (дата звернення: 17.06.2019).

315. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/radashow/vb457609-10> (дата звернення: 02.09.2019).

316. Непрядкіна Н. В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. № 7. С. 60–65.

317. Ніколаєв В. Міжнародна конкуренція та можливості України в боротьбі за ринки збуту. *Україна business*. 2012. № 12. С. 12–15.

318. Ніценко В. С. Щодо уточнення змісту дефініції «агропромислове підприємство». *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. Випуск 161. С. 245–252.

319. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 560 с.

320. Новікова Н. М. Інноваційна політика України в умовах Європейської інтеграції. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні*: матеріали XI міжн. бізнес-форуму (м. Київ, 22 березня 2018 р.). Київ: КНТЕУ, 2018. С. 129–131. URL: <https://knteu.kiev.ua>. (дата звернення: 09.03.2019).

321. Новойтенко И. В. Проблемы регулирования качества продукции в Украине. *Молодой ученый*. 2013. № 8. С. 229–232.

322. Новоселов А. С. Региональный потребительский рынок. Проблемы теории и практики. Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. 364 с.

323. Новые версии ISO 9000:2015, ISO 9001:2015 и ISO 14001:2015. ООО «ИНТЕРСЕРТ–УКРАИНА». URL: <https://intercert.com.ua/news/news-of-standartization449-versii-standartov-iso-9000-2015-iso-9001-2015-iso-14001-2015>. (дата звернення: 08.08.2019).

324. Озарко К. С., Челомбитько В. В., Видра Н. І. Маркетингове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств зв'язку. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 10. С. 386–394.

325. Олександренко І. В. Оцінка інвестиційного потенціалу регіонів. *Регіональна економіка*. 2009. №3. С.80–91.

326. Онищенко В. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 58–59.

327. Онищенко О. Соціально-економічна природа і розміри сільськогосподарських підприємств. *Економіка України*. 2000. № 6. С. 62.

328. Орловська Ю. В., Дугінець Г. В., Фісуненко П. А., Варламова О. А. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства: навч. посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.В. Орловської; ДВНЗ «Придніпровська держ.акад. буд-ва і архіт.». Дніпро: АРТ–ПРЕС, 2010. 302 с.

329. Ортинський В. Л., Керницький І. С. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 544 с.

330. Основні напрями високоефективного розвитку агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. Київ: ІАЕ УААН, 2012. 550 с.

331. Основні показники роботи харчової промисловості України. Департамент продовольства. Міністерство аграрної політики України. URL: <http://goo.gl/2GgUqi> (дата звернення: 14.08.2019).

332. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник: наукове видання. Київ: Кондор, 2007. 358 с.

333. Осташко Т. О., Волощенко Л. Ю. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів. Київ: НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2011. 102 с.

334. Осташко Т. О., Лір В. Е., Кобута І. В. Оцінка ризиків і втрат у торгівлі України від запровадження ЄСП. Митним союзом нетарифних бар'єрів. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 21–25.

335. Осташко Т. О., Точилін В. О. Вплив ЗВТ з ЄС на провідні експортоорієнтовані галузі економіки України. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2011. С. 28–52.

336. Островський П. І. Аграрний маркетинг. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 224 с.

337. Павленчик Н. Ф., Процевят О. С., Скриньковський Р. М., Гарасим Л. С. Дослідження складових формування експортного потенціалу промисловості на макро– та мезорівнях. *Бізнес-Інформ*. 2017. №11. С. 252–257.

338. Павлюк Н. А. Инвестиционная активность: теоретический и методический аспекты. URL: <https://cyberleninka.ru>. (дата звернення: 14.11.2019).

339. Павлюк Т. С. Сучасні методи управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя, 2018. 21с.

340. Панюк Т. П. Диверсифікація як основа структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. *Економічний форум*. 2016. №1. С. 193.

341. Пасхавер Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку: монографія / за ред. Б. Й. Пасхавера. Київ: НАН України; Інститут економіки та прогнозування. 2009. 157 с.

342. Пахуча Е. В., Філімонов Ю. Л., Лещенко Л. О. Структурні зміни зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6962> (дата звернення: 14.06.2019).

343. Пересада А. А., Смірнова О. О. Онікієнко С. В. Інвестування: навч.-метод. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 251 с.

344. Петрина Н. В. Зовнішньоекономічна діяльність як предмет правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2014. №1. С. 174–179. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 24.10.2019).

345. Петровська методичний аспект. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 2 С. 113–126. С.А. Оцінка інвестиційної привабливості регіону: URL: <http://mer.fem.sumdu.edu.ua>. (дата звернення: 15.06.2019).

346. Печаткин В. В., Гаймалова С. М. Теоретические и практические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в регионах России. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 3 (31). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2785> (дата звернення: 16.09.2019).

347. Пилипенко В. В., Пилипенко Н. М. Науково-практичні аспекти оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ШНАУ. Серія: Економіка і менеджмент*. №.1(67). 2016. С. 73–78.

348. Пилипенко Н. М. Економічна політика в контексті забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ШНАУ. Серія: Економіка і менеджмент*. 2005. № 6-7. С. 87–90.

349. Пилипенко Н. М. Конкурентоспроможність: концептуальні основи формування. *Вісник ШНАУ. Серія: Економіка і менеджмент*. 2006. Випуск 5-6 (22-23). С. 52–58.

350. Пилипенко Н. М. Формування конкурентної стратегії сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах господарювання. *Стратегії глобальної конкурентоспроможності: соціально-економічні виміри*: матеріали V міжн. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 23 березня 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 51–53.

351. Пирог О. В., Зацепило А. І. Оцінка експортного потенціалу регіонів України. *Економічний простір*. 2009. № 24. С. 144–152.

352. Писаренко В. В. Маркетинг овочевої продукції (методичні та практичні аспекти): монографія. Полтава: ФОП Говоров С.П., 2008. 304 с.

353. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: постанова Кабінет Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. Урядовий кур'єр від 24.09.2014. № 175.

354. Пітюлич М. М., Бондаренко В. М., Воронич К. М. Аналіз підходів до визначення малих форм господарювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Випуск 6. С. 370–377.

355. Погребняк А. Ю., Хоменко Т. Ю. Еволюція наукових поглядів на сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність». *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2016. Випуск 18. С. 48–53. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 06.11.2019).

356. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

357. Покровская В. В. Внешнеэкономическая деятельность: учебник. Москва: Экономист, 2006. 672 с.

358. Поляк О. І. Господарсько-правове забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності в умовах СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 23с.

359. Поляруш І. М. Стан фінансування аграрних підприємств України у 2018 році. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6765> (дата звернення: 28.11.2019). DOI: 10.327022307–2105–2018.12.

360. Попова О. Ю. Рівні забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудування. *Ефективна*

економіка. 2012. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (дата звернення: 16.10.2019).

361. Почерніна Н. В. Ринкова інфраструктура зовнішньоекономічних зв'язків України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1999. 24 с.

362. Правовий режим здійснення операцій з валютними цінностями: BUKLIB. 2014. URL: <http://buklib.net/books/29744.1> (дата звернення: 08.10.2019).

363. Правопорушення як складова неправомірної дії в сфері зовнішньоекономічної діяльності. URL: http://pidruchniki.com/16780914/ekonomika/pravoporushennya_skladova_nepravomirnoyi_diyi_sferi_zovnishnoekonomichnoyi_diyalnosti15 (дата звернення: 19.10.2019).

364. Праневич А. А. Теоретические основы и мировой опыт институционального строительства конкурентных отношений. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького університету*. 2013. Випуск № 211. С. 176–182.

365. Презентація інноваційних досліджень. Харківський державний університет харчування та торгівлі. URL: problema-formuvanya-ta. (дата звернення 10.11.2019).

366. Приходченко Т. А. Аналіз сучасного регіонального розвитку в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 43–47.

367. Пріоритети та інструменти нарощування експорту продукції АПК України: офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2019)

368. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

369. Про внесення змін до Податкового Кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних

надходжень у 2017 році: Закон України в редакції від 20.12.2016 р. № 1791-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/law/show/1791-19> (дата звернення: 04.10.2019).

370. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 10 червня 2018 р. № 2404-VI (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 04.10.2019).

371. Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. Урядовий кур'єр від 08.07.2014 р. № 120.

372. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 16.07.2019).

373. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 554. URL: <https://www.kmu.gov.ua>. (дата звернення: 16.07.2019).

374. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 12 січня 2018 р. № 385-2014-п (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 14.07.2019).

375. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: постанова Правління національного банку України від 29 грудня 2000 р. № 520. Офіційний вісник України. 2001. № 8. С. 68.

376. Про затвердження Порядку попереднього узгодження цін у контрольованих операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають односторонній, двосторонній та багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2015 р. № 504. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/lawsa/#Find>. (дата звернення: 14.07.2019).

377. Про затвердження Порядку продовження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2007 р. № 1409. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/lawsas/Find>. (дата звернення: 19.07.2019).

378. Про затвердження Порядку реєстрації зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металобрухтом: постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 155. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/lawsas/Find>. (дата звернення: 18.07.2019).

379. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 19.04.2014 р. № 1170-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8094-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 12.05.2019)

380. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України в редакції від 07 лютого 2019 р. № 959-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 29.07.2019).

381. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377.

382. Про інвестиційну діяльність: Закон України в редакції від 18 грудня 2017 р. № 1560-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 01.08.2019).

383. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. Голос України від 01.03.2014 р. № 39.

384. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України в редакції від 15 грудня 2017 р. № 4002-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 01.08.2019).

385. Про міжнародні договори України: Закон України в редакції від 20 липня 2014 р. № 1906-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 01.08.2019).

386. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Указ Президента України від 31 травня 2011 р. № 6342011. Урядовий кур'єр від 09.06.2011 р. № 104.

387. Про національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679–XIV. Голос України від 22.06.1999 р.

388. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»: Закон України в редакції від 21 жовтня 2010 р. № 2623-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 29.08.2019).

389. Про порушення та проведення антидемпінгового розслідування щодо імпорту в Україну соди каустичної походженням з Російської Федерації. Повідомлення від 03.11.2014 р. Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі. URL: <http://webcache.googleusercontent.com> (дата звернення: 31.08.2019).

390. Про порушення та проведення антисубсидійного розслідування щодо імпорту в Україну легкових автомобілів походженням з Російської Федерації. Повідомлення від 15.09.2014 р. Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі. URL: <http://webcache.googleusercontent.com>. (дата звернення: 31.08.2019).

391. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 р. № 18594-ВР. Голос України від 05.10.1994 р.

392. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» у разі припинення зобов'язань за зовнішньоекономічними договорами шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог: Наказ Державної податкової адміністрації України від 03.08.2006 р. № 450. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvopodatkove-zakonodavstvonaказiarhiv-nakaziv-dpa-ukraininakazi-za-2006-rik29337.html>. (дата звернення: 23.07.2019).

393. Про порядок поставок продукції в рамках Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про виробничу і науково-технічну кооперацію підприємств і організацій оборонних галузей

промисловості. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2005 р. № 984. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/lawsa#Find>. (дата звернення: 02.09.2019).

394. Про режим іноземного інвестування: Закон України в редакції від 25 червня 2016 р. № 9396-ВР, із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 02.09.2019).

395. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України в редакції від 06.09.2012 р. № 5205-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 22.07.2019).

396. Про стимулювання розвитку агропромислового комплексу України: проект Закону України від 03 листопада 2015 р. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/anaproekt-zakonu-ukraini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu-ukraini> (дата звернення: 03.09.2019).

397. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 52015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/lawsshow52015>. (дата звернення: 04.10.2019).

398. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1017-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>. (дата звернення: 12.05.2019)

399. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України в редакції від 01 січня 2016 р. № 67197-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 03.09.2019).

400. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 67197-ВР. Голос України від 05.01.1998 р.

401. Про транскордонне співробітництво: Закон України в редакції від 11 жовтня 2018 р. № 1861-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 03.09.2019).

402. Про утворення Державної фіскальної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160. Урядовий кур'єр від 06.06.2014 р. № 101.

403. Продовольча безпека, діяльність аграрного фонду, формування державного продовольчого резерву, цінове регулювання. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. Ініціатива Мін. аграрної політики та продовольства України. URL: <http://goo.gloFU3Z9> (дата звернення: 13.08.2019).

404. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С.50–59.

405. Прокопа І. В., Беркута Т.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку. Київ: НАН України; Інститут економіки та прогнозування, 2011. С. 129–130.

406. Прокопенко К. О. Сільське господарство в системі макроекономічних пропорцій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2006. 21 с.

407. Процаликіна А. М., Дудник О. С. Зарубіжний досвід державної підтримки суб'єктів малого аграрного підприємництва та можливості його застосування в Україні. *Агросвіт*. № 24. 2017. С. 9–14.

408. Процаликіна А. М., Петренко Т. С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. *Агросвіт*. 2018. № 11. С. 22–26.

409. Прушківська Е. В., Шишова Ю. В. Тенденції зовнішньоекономічної діяльності Запорізького регіону в контексті Євроінтеграції. *Економічний вісник*. 2017. №1. С.97–107.

410. Пушкарчук І. М., Мишко О. А. Інвестиційна спроможність регіонів України. URL: <https://rep.polessu.bybitstream1234567899433186.pdf>. (дата звернення: 16.09.2019).

411. Пшиканоква Н. И., Богатырова А. Т. Инвестиционная активность региона как фактор экономического роста в условиях модернизации национальной экономики. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Экономика*. 2012. URL: <https://cyberleninka.ru>. (дата звернення: 25.02.2019).

412. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2011. 512 с.

413. Региональное развитие в Республике Беларусь: вызовы и перспективы: проект МТП ЕС «Поддержка регионального и местного развития в Беларуси». Минск, 2015. 170 с. URL: <http://www.economy.gov.by>. (дата звернення: 28.02.2019).

414. Регіональна економіка: підручник / за ред. Є. П. Качана. Київ: Знання, 2011. 670 с.

415. Рибаква Т. О. Формування та організаційна підтримка комплексного консультаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. *Економіка промисловості*. 2007. № 4. С. 114–120.

416. Рогатіна Л. П., Гуріна О. В., Михайлов М. С. Передумови та принципи формування моделі стратегічного управління економічним розвитком регіону. *Агросвіт*. 2018. № 4. С. 41–46.

417. Розміщення продуктивних сил України / за ред. Є. П. Качана. Київ: Вища школа, 1998. 375 с.

418. Романенко І. М., Фоміна С. В. Системи управління безпечністю харчових продуктів – вимога часу. ДП «Миколаївстандартметрологія». 2017. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LNnlWtHQSjAJ:ncsms.com.ua/informatsijna-politika/articles/939-sistemi-upravlinnya-bezpechnist-yu-kharchovikh-produktiv-vimoga-chasu+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ge>. (дата звернення: 01.03.2019).

419. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному сектор. *Агросвіт*. № 11. 2016. С. 12–15.

420. Рост ВВП України в 2018 году – Moody's улучшило прогноз. Інформаційний портал телеканалу «Факти». URL: <https://fakty.ictv.ua/ru/ukraïneekonomika20171212-zrostannya-vvp-ukrayiny-u-2018-rotsi-moodys-pokrashhylo-prognoz>. (дата звернення: 15.08.2019.).

421. Рощина Н. В., Борданова Л. С., Мілько І. В. Особливості залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. С. 126–132. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua>. (дата звернення: 07.03.2019).

422. Рубан І. В. Обґрунтування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства на засадах збалансованої системи показників. URL: http://www.rusnauka.com/9_EISN_2007Economics21328.doc.htm (дата звернення: 10.03.2019).

423. Рубіш М. А. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: сутність і завдання реалізації. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2014. Випуск 2(2). С.193–197.

424. Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Маруняк Є. О. Виклики і загрози просторового розвитку України на шляху до євроінтеграції. *Український географічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRNUGJ_2016_1_9 (дата звернення: 06.02.2019).

425. Рунчева Н. В., Бритвенко А. С. Кореляційний аналіз концентрації й ефективності виробництва й переробки соняшнику в агрохолдингах України та оцінка їх впливу на розвиток спеціалізованих аграрних ринків. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7026> (дата звернення: 19.11.2019). DOI: 10.327022307-2105-2019.5.

426. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 416 с.

427. Савлук О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України. *Держава та економіка*. 2013. № 5. С.31–44.

428. Садридінєв Р. Ш. Інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2017. 24 с.

429. Сазонова А. О., Шереметинська О. В. Перспективи розвитку експортоорієнтованої стратегії підприємств причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2016. Випуск 6. С. 21–25.

430. Салийчук В. Ф., Кислякова М. А. Инфраструктура внешней торговли приграничного региона: состав, значение, некоторые тенденции развития. *Экономика региона*. 2011. № 3. С.124–135. URL: <http://economyofregion.ru>. (дата звернення: 11.05.2019).

431. Салухіна Н. Г., Язвінська О. М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

432. Самодурова Д. А. Теоретичні аспекти інвестиційної активності підприємств. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 05.06.2019).

433. Самусєва Л. А., Петрушкова Е. Н. Генезис теории импортозамещения. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012Economics16_108769.doc.htm. (дата звернення: 10.06.2019).

434. Самуэльсон П. Нордхаус В. Экономикс. Москва, 1991. 102 с.

435. Сапир Ж. К экономической теории неоднородных систем: опыт исследования децентрализованной экономики / пер. с фр. под науч. ред. Н.А. Макашевой. Москва ГУ ВШЭ, 2001. 248 с.

436. Сафиуллин Н. З. Многомерный рынок: теория и методология. Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2002. 214 с.

437. Свиноус І. В. Сімейні господарства аграрного сектора України: стан та перспективи розвитку. *Агроінком*. 2003. № 1-2. С. 43–49.

438. Свінарьова Г. Б., Ковтуненко Д. Ю., Лозан А. Е. Сучасні тенденції розвитку цифрової економіки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 31. С. 37–39.

439. Світовий банк. Україна. Банк даних. URL: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel> (дата звернення: 05.06.2019).

440. Сейфуллаева М. Э., Капицын В. М. Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики. *Маркетинг*. 2001. № 1. С.5–10.

441. Семенов В. Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. Київ, МП «Леся», 2008. 595 с.

442. Семчик В. І., Кулинич П.Ф., Погрібний О.О., Олійник В.О. Агропромисловий комплекс: правові питання / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Урожай, 1992. 192 с.

443. Серета Н. М. Зовнішньоекономічні позиції конкурентної боротьби підприємств під час виходу на зарубіжні ринки. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 22. С. 28–32. URL: <http://www.market-infr.od.ua>. (дата звернення: 25.11.2019).

444. Серова Е. В. Аграрные реформы в переходных экономиках: общие цели и различные траектории. Москва: Энциклопедия российских деревень. 2000. С.14–15.

445. Сертификация по ISO 9000:2015 как способ оптимизации системы управления предприятием. URL: <http://qh.siteedit.ru/iso9000> (дата звернення: 10.07.2019).

446. Сидор Г. В., Давидовська Г. І. Інвестиційна привабливість регіонів. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2015. №2 (27). С. 184–188. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 19.08.2019).

447. Системи управління гігієною та безпекою праці за ДСТУ OHSAS 18001:2010. ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації метрології та сертифікації». URL: <http:khsms.comprimaryactivitycontrolsystemsabouttypehygieneid49langua> (дата звернення: 17.09.2019).

448. Сімонов Р. В. Значення посередництва в умовах глобалізації світової економіки. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 21. С. 22–25. URL: <http:market-infr.od.ua>. (дата звернення: 10.05.2019).

449. Скарбовійчук Т. В. Особливості управління розвитком малих міст та обласного центру аграрного регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. URL: <http:www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6637> (дата звернення: 19.11.2019).

450. Скопина И. В., Рогачев А. Ф Маркетинговый анализ на основе экономико-математических методов: Потребительский рынок, конъюнктура, модели: учебн. пособ. Киров: Изд-во ВятГУ, 2003. 180 с.

451. Скоробогатов М. М. Диверсифікація як один із шляхів підвищення ефективності діяльності підприємств у сучасних умовах. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. №3. С. 19.

452. Смирнов Э. А. Основы теории организации. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1998. 375 с.

453. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ: Логос, 2004. 848 с.

454. Солдатенков В. В., Федоренко С. В. Аналіз інвестиційного клімату України. *Економіка та держава*. 2005. №5. С. 17–20.

455. Солодкий М. О., Яворська В. О. Роль та функціональне призначення біржового ринку в умовах глобалізації. *Інфраструктура ринку*. 2018. №21. С. 74–78. URL: <http:market-infr.od.ua>. (дата звернення: 11.08.2019).

456. Солонінко К. С. Міжнародна економіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 382с.

457. Солтис І. Роль інформаційних технологій в управлінні аграрними підприємствами. Sophus Науковий клуб. 2013. URL: http:sophus.at.ua/publ2013_12_19_20_kampodilsksekcija_7_2013_12_19_20rol_informacijnikh_tekhnologij_v_upravlinni_agrarnimi_pidpriemstvami49-1-0-862. (дата звернення: 10.11.2019).

458. Сорока Л. Внутрішні й зовнішні маркетингові системи та інституції в сільському господарстві. Київ: Основа, 1995. 200 с.

459. Стан фінансування АПК у 2018 році. URL: <http:www.minagro.gov.ua/node25302> (дата звернення: 08.08.2019).

460. Стандарт качества Investorsin People. HR-Portal. URL: <http:hr-portal.ru/article/standart-kachestva-investors-people> (дата звернення: 19.05.2019).

461. Стебляк І. О. Географія зовнішньої торгівлі України та її вплив на структурний розвиток національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 11. С. 107–112.

462. Степаненко С. В. Інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна політика в контексті сталого економічного зростання. URL: <http:ifs.kbuara.kharkov.ua/e-bookdb2012-2doc210.pdf>. (дата звернення: 02.11.2019).

463. Сторожук О. В., Свириденко Г. М. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 17. С. 94–98. URL: <http:global-national.in.ua>. (дата звернення: 09.08.2019).

464. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток аграрного сектора економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 17. С. 92–96.

465. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 року. URL: <http:www.mk.gov.ua/ua/economystateg>. (дата звернення: 29.07.2019).

466. Страшинський В. І. Інвестиційне забезпечення підприємств харчової промисловості: стан, тенденції та проблеми. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія: Економіка і право*. 2015. Випуск 28. С. 65–72.

467. Суржиков М. А. Социально-экономическая диагностика региона как субъекта международной торговли. URL: <http://sun.tsu.ru>. (дата звернення: 07.07.2019).

468. Сурмін Ю. П., Бакуменко В. Д., Михненко А. М. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

469. Тарасова О.В., Міхов М.М. Проблеми поліпшення інвестиційного клімату в харчовій промисловості України. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 4. С. 33–36.

470. Тверезовська Н. Т., Нєлєпова А. В. Інформаційні технології в агрономії: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 282 с.

471. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України <https://www.me.gov.ua/DocumentsList?lang=uk-UA&id=354d699d-4648-4112-a81a-919a80555fb7&tag=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini>

472. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної та д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І. В. Прокопи. Київ: НАН України; Інститут економіки та прогнозування. 2010. 384 с.

473. Тивончук С. О., Тивончук Я. О. Формування організаційних форм трансферу технологій в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 93–100.

474. Тимофеєнко С. А. Визначення зовнішньоекономічного потенціалу регіонів України (на прикладі Одеської області). *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія: Економіка, право*. 2014. №1 (64). С.77–84.

475. Тінтулов Ю. В. Залучення інвестицій у розвиток підприємств харчової промисловості. *Аграрний вісник Причорномор'я. Серія: Економічні науки*. 2013. № 69. С. 99–107.

476. Тітаренко Г. Б. Інституціональне забезпечення системи державного регулювання інноваційного розвитку АПК. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 78–82.

477. Ткач С. М. Зовнішні інвестиційні ризики. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2013. Випуск 33. Частина 1. С. 137–143. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 20.10.2019).

478. Ткаченко А. М. Державне регулювання у сфері транспортного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2005. 42 с.

479. Ткачук В. І. Диверсифікація аграрного підприємництва: монографія. Житомир: ЖНАЕУ. 2011. С. 15.

480. Ткачук В. І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Львівський національний аграрний університет. Львів, 2012. 39 с.

481. Товста Т. Л. Інвестиційний фактор розвитку харчової промисловості України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 2. С. 18–20.

482. Томсон А. А. Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии А. А. Томсон. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ. 998. 576 с.

483. Тохтамиш Т. О., Ягольницький О. А., Овчиннікова М. А. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами Європейського Союзу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 44–50. URL: <http://global-yftional.in.ua/issue-23-2018> (дата звернення 05.06.2019).

484. ТПП України сьогодні: Торгово-промислова палата України. 2014. URL: <http://www.ucci.org.ua/about.shtml>. (дата звернення: 12.03.2019).

485. Третяк В. В. Розвиток регіональних зовнішньоекономічних зв'язків: питання теорії та практики: монографія. Донецьк: ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. 331 с.

486. Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Дубенець В. П. Напрями активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 6. С. 28–31.

487. Тюріна Н. М., Карвацка Н. С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 408 с.

488. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Урядовий портал. 2014. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA00_Ukraine-EU_Association_Agreement_fbodyJ.pdf. (дата звернення: 12.10.2019).

489. Удалих О. О. Управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2006. 292с.

490. Україна займає 52-е місце в Глобальному індексі продовольчої безпеки European Business Association. URL: <http://www.eba.com.ua/ukinformation-supportnews-from-membersitem30644-2014-11-25-1025> (дата звернення: 25.05.2019).

491. Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації сертифікації та якості. URL: <http://www.ukrndnc.org.ua> (дата звернення: 02.06.2019).

492. Улида В. Ю. Система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2015. Випуск 2. С. 132–139.

493. Ульянченко О. В. Інноваційно-інвестиційна діяльність, як основа сталого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Мукачівського*

державного університету: Серія Економіка. 2015. Випуск 2(4). Частина 1. С. 70–76.

494. Уманець Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів. *Економіка та прогнозування*. 2006. №4. С. 133–145.

495. Управління внутрішнім ринком, імпортом та експортом / Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. Ініціатива Мін. аграрної політики та продовольства України. URL: <http://goo.gl/GSZeQm> (дата звернення: 02.11.2019).

496. Урядовий офіс з питань європейської інтеграції: Урядовий портал. 2014. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247716525&cat_id=223223535.36 (дата звернення: 14.10.2019).

497. Ушкаленко І. М. Стан та перспективи розвитку агрологістичної системи України. Матеріали X міжн. наук.-практ. конф. 2018. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/38063/бірник_маркетинг_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=226. (дата звернення: 14.09.2019).

498. Федорчук О. М. Розвиток інфраструктури ринку матеріально-технічних ресурсів для аграрного сектору. *Modern Economics*. 2017. Випуск 1. URL: <http://modecon.mnau.edu.ua/rozvitok-%D1%96nfrastrukturi-rinku-mater%D1%96alno-texn%D1%96chnix-resurs%D1%96v-dlya-agrarnogo-sektoru>. (дата звернення: 02.11.2019).

499. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 28–35.

500. Филюк Г. М. Зовнішньоекономічна та конкурентна політика України: суперечності розвитку, напрями гармонізації. *Український соціум*. 2014. № 1 (48). С. 99–105.

501. Флауменбаум Б. Л. Технологія консервування плодів, овочів, мяса і риби: підручник. Київ: Вища школа. 1995. 301 с.

502. Фоменко Л. Становлення теорії маркетингу як науки та особливості його використання малими сільськогосподарськими підприємствами. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2013. № 20 (1). С. 380–388.

503. Хахула Б. В. Теоретико-методичні підходи до дослідження ринку агропродовольчої продукції. *Агросвіт*. 2018. № 19. С. 55–60. DOI: 10.327022306–6792.2018.19.55.

504. Херсонська торгово-промислова палата: статистична інформація. URL: <http://www.tpp.ks.ua>. (дата звернення: 02.06.2019).

505. Цанько О. Теоретичні основи формування інвестиційної політики: регіональний аспект. *Ефективність державного управління*. 2016. Випуск 12 (46-47). Ч.2. С.92–99. URL: <http://lvivacademy.com>. (дата звернення: 19.04.2019).

506. Царенко О. М., Руденко В. П., Ковальова І. В. Фактори формування та забезпечення якості агропромислової продукції. *Современные технологии, экономика и экология в промышленности, на транспорте и в сельском хозяйстве*. 2001. Т. 1. С. 47–51.

507. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення: 06.04.2019).

508. Цирфа Ю. Бізнесові лабіринти, або що заважає українським підприємцям швидко перейняти світові стандарти. *ВІСЬ*. 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_17_8.37 (дата звернення: 12.08.2019).

509. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/uatsili-rozvytku-tysiacholittiatsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 20.06.2019).

510. Ціхановська В. М. Методологічні підходи до дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 3 (69). Т. 2. С. 229–236.

511. Ціхановська В. М. Оцінка стану та основні напрями розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_5 (дата звернення: 20.10.2019).

512. Черевко Г., Черевко І., Черевко Д. Функціонування малих підприємств в аграрному секторі економіки: Українські реалії та досвід Японії. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2015. № 22 (1). С. 13–19.

513. Чернишев В. Г., Окара Д. В., Ковальова І. Л. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=7125> (дата звернення: 25.10.2019). DOI: 10.327022307–2105–2019.6.53

514. Черняков Б.А. Опыт США в развитии сельских районов. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2001. № 11. С. 13–17.

515. Чирак М. В., Чирак І. М. Стан та джерела зростання українського експорту сільськогосподарської продукції. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf2_201861.pdf (дата звернення: 02.06.2019).

516. Чукіна І. В. Розвиток спеціалізації та диверсифікації як чинник управління результативності виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua?op=1&z=6793> (дата звернення: 29.09.2019). DOI: 10.327022307–2105–2018.12.116

517. Чумак Р. М. Диверсифікація як важлива умова сталого функціонування сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій. *Економіка та управління підприємствами*. 2012. № 9. С. 41.

518. Шарп Уильям Ф., Александер Гордон Дж., Бэйли Джеффри В. Инвестиции. Москва: Инфра-М, 2001. 1028с.

519. Шебеко К. К. Развитие регионов Беларуси: тренды, проблемы регулирования и сценарии. *Экономика и банки*. 2018. № 1. С.53–61. URL: <https://www.ojs.polessu.by>. (дата звернення: 02.09.2019).

520. Шевчук В. О., Черкас Н. І. Вплив динаміки промислового виробництва регіону та географії зовнішньої торгівлі на технологічний експорт. *Регіональна економіка*. 2008. № 2. С. 34–43.

521. Шершнева З. Е., Оборська С. В. Стратегическое управление. Киев: КНЕУ, 1999. 384 с.

522. Шкумат А. В. Правові аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. 2014. № 63. С. 118–126.

523. Шкурупій О. В., Гончаренко В. В., Артеменко І. А. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

524. Штерма Т. В. Нематеріальна мотивація персоналу сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир, 2011. 22 с.

525. Шубравська О. В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 8.

526. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 77–81.

527. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПК України в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2007. № 2. С. 62–68.

528. Шульський М. Г. Організаційно-економічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві: автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Львівська національна академія ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького. Львів, 2005. 39 с.

529. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: ЭКСМО, 2007. 864 с.

530. Шупрудько Н. В. Зовнішньоекономічна діяльність України у контексті зміцнення її економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2018. № 9.

URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=6546> (дата звернення: 26.04.2019).

531. Щербак В. Г., Лозенко А. П. Проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 34–37.

532. Экономика предприятий агропромышленного комплекса: учебник для академического бакалаври ата / под общей редакцией Р. Г. Ахметова. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 431 с.

533. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: учебн-практ. пособ. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Гном-пресс, 1998. 379 с.

534. Яворська Т. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 405 с.

535. Які українські птахофабрики заробляють найбільше? URL: <http://agravery.com/ukpostsshow/aki-ukrainski-ptahofabriki-zaroblaut-najbilse> (дата звернення: 06.10.2019).

536. Янчук Т. В. Значення механізму впровадження інформаційних технологій у господарській діяльності підприємств. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4. С. 269–276.

537. Bengoa M., Sanchez-Robles B. Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*. 2003. Volume 19. P. 529–545. URL: <https://econpapers.repec.org/article/eeeepoleco>. (дата звернення: 20.04.2019).

538. Berry C. H. Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*. 1971. № 14.S. 371–383.

539. Bly Robert W. The White Paper Marketing Handbook Robert W. Bly. Florence, Kentucky: South-Western Educational Publishing, 2006. 256p.

540. Branson R. E., Norvell D. G. Agricultural Marketing. New York: McGraw-Hill, 1983. 521 p.

541. Charter of Economic Rights and Duties of States. Resolution adopted by the General Assembly. № 3281 (XXIX). 1974. 12 December. URL: <http://www.un-documents.net/a29r3281.htm>. (last accessed: 14.05.2019).

542. Čučković N., Krešimir J., Vučković V. Measuring regional competitiveness: case of Croatia. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. November 2013. P. 2–21. URL: <https://www.researchgate.net>. (last accessed: 10.04.2019).

543. Davis J. H. A, Gilbert R. A. Concept of Agribusiness. Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1957. 136 p.

544. Farm commercialization and income diversification on the road to EU Accession. Proceeding of FAO Workshop ed. by S. Tanic, T. Lonc. FAO, 2004. P. 19.

545. Fitch улучшило прогноз роста экономики Украины на 2018 год. Інформаційне агенство «Уніан». URL: <https://economics.unian.net/finance/2214614-fitch-uluchshilo-prognoz-rosta-ekonomiki-ukrainyi-na-2018-god.html>. (last accessed: 15.08.2019).

546. Gort M. Diversification and Integration in American Industry. Princeton. NJ: Princeton University Press. 1962.

547. Kirzner I. M. Discovery and the Capitalist Process. Chicago: The University of Chicago Press, 1985. 183 p.

548. Loungani P. Razin A. How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries? *International Monetary Fund*–June, 2001. Volume 38. № 2. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani.htm> (last accessed: 21.03.2019).

549. Moraliyska M. The EU Cohesion Policy's Impact on Regional Economic Development: *The Case of Bulgaria*. University of National and World Economy Sofia, Bulgaria. 2018. P. 1–13. URL: <http://blogs.unwe.bg>. (last accessed: 05.07.2019).

550. Oludiran A. Major Determinants of Foreign Direct Investment in the West African Economic and Monetary Region. Akinleye Simeon Oludiran, Laleye Nicaise Abimbola *Iranian Economic Review*, Winter 2018. Volume 1. P. 121–162. URL: https://ier.ut.ac.ir/article_65354. (last accessed: 14.09.2019).

551. Partnering for value. Structuring effective public–private partnerships for infrastructure. A Deloitte Research study, 2010. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Public-Sector/dttl-pspartnering-value-08082013.pdf> (last accessed: 19.07.2019).

552. Porter M. E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press. 1980. 628 p.

553. Rácz Sz. Regional Development in Croatia from the turn of Millennium to the EU accession. *Szilard Rácz Regional Statistics*. January 2014. Volume 4. № 2. P. 87–105. URL: <https://www.researchgate.net>. (last accessed: 05.09.2019).

554. Rafat M. The Interactive Relationship between Economic Growth and Foreign Direct Investments (FDI): A VAR Analysis in Iran. *Monireh Rafat Iranian Economic Review*. Winter 2018. Volume 1. P. 163–185. URL: https://ier.ut.ac.ir/article_65355.html (last accessed: 19.04.2019).

555. Rodrik D. Trading in illusions D. Rodrik *Foreign Policy*. 2001. № 123. P. 54–63.

556. S&P обновило прогноз для ВВП Украины на 2017–2018 годы Інформаційне агентство «РБК Україна». URL: <https://www.rbc.ua/news-p-obnovilo-prognoz-vvp-ukrainy-2017-2018-1510569319.html>. (last accessed: 15.08.2019).

557. Shumpeter J. A. The history of economic analysis История экономического анализа: in 3 Volume J. A. Shumpeter. SPb. *Economic school*. 2004. Volume 1. 496 p.

558. Sîrbu R. M. European Union strategy and foreign direct investments impact on Romania's regional development. Roxana–Mihaela Sîrbu *Procedia – Social*

and Behavioral Sciences. 124 (2014). P. 442–450. URL: <http://www.sciencedirect.com>. (last accessed: 06.05.2019).

559. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. WW Norton and Company. 2002. 282 p.

560. Su W., Zhang D., Zhang C., Abrahám J., Simionescu M., Yaroshevich N., Guseva V. Determinants of foreign direct investment in the Visegrad group countries after the EU enlargement. *Technological and Economic Development of Economy*. 2018. Volume 24. №5. URL: <https://journals.vgtu.lt>. (last accessed: 15.08.2019).

561. Svobodová J., Dömeová L., Jindrová A. Economic Differences of Border Regions in the Czech Republic. *Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2018. № 2. P. 571–582. URL: <https://www.researchgate.net>. (last accessed: 17.07.2019).

562. Tuleja P., Gajdová K. Economic Potential of the Regions of the Czech Republic. *Journal of Economics, Business and Management*. January 2015. Volume 3. №. 1. P. 43–47. URL: <http://www.joebm.com>. (last accessed: 05.05.2019).

563. UNCTAD. URL: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx> (дата звернення: 16.04.2019).

564. World investment report 2015: Global Value Chains: Investment and Trade for Development United Nations Conference on Trade and Development. 2015. 236 p.

565. Zavorodnii A. Analysis of the foreign economic activity of the black sea region. *East European Scientific Journal (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe)*. Warsaw, Poland. 2019. №10 (50). Volume 1. P. 33–37.

566. Zavorodnii A. Basic components to improve the region's export policy system (Базові компоненти удосконалення системи експортної політики регіону). *Slovak international scientific journal*. 2019. Volume 2. № 34. P. 7–11.

567. Zavorodnii A. Current areas of development of agricultural sector of Ukraine (Сучасні напрямки розвитку агропродовольчого сектору України). *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia. 2019. № 36. Volume 2. P. 25–28.

568. Zavhorodnii A. V. Categorical apparatus of regional foreign economic activity investment. *Scientific journal «Economics and Finance»*. 2018. Special issue. P. 79–86. URL: http://ecofin.at.ua/maket_ekonomika_i_finansy_13_2018.pdf. (дата звернення: 12.08.2019).

569. Zavhorodnii A. V. Theoretical and methodological aspects of the impact of foreign direct investment on the regional economy. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності: матеріали IV всеук. наук.-практ. конф. з міжн. участю (м. Миколаїв, 2 березня 2019 р.)*. Миколаїв: ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2019. С. 54–57.

570. Zavhorodnii A. V., Skupskyi R. M. The methodological dimension of investment activity stimulation of the regional economy. *Scientific journal «Economics and Finance»*. 2018. Special issue. P. 4–14. URL: http://ecofin.at.ua/maket_ekonomika_i_finansy_13_2018.pdf. (дата звернення: 15.08.2019).

571. Zavhorodnii A., Lyashenko V. Mechanisms of legal regulation of foreign economic activity (Механізми правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). Socio-economic development of the regions in conditions of transformation (Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах трансформації): monograph / Edited by M. Ohienko, T. Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. С. 22–31.

572. Zavhorodnii A., Skupskyi R. Directions of improvement of administrative and legal regulation of foreign economic activities (Напрямки вдосконалення адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). *Slovak international scientific journal*. 2019. Volume 2. № 35. P. 13–17.

573. Zavhorodnii A., Zubkov R., Lyashenko V. Formation of investment attraction of the principal mores region: new trends and improving directions. *The actual problems of the world today. SCIEMCEE*. Publishing London. 2019. Volume 1. P. 245–259.

574. Zubkov R., Zavhorodnii A. Organizational mechanisms of foreign economic stimulation of agro-industrial development of the Black Sea region (Організаційні механізми зовнішньоекономічного стимулювання агропродовольчого розвитку Причорноморського регіону). Socio-economic development of the regions in conditions of transformation (Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах трансформації): monograph / Edited by M. Ohienko, T. Pokusa. Opole: Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. С. 31–39.

ДОДАТКИ

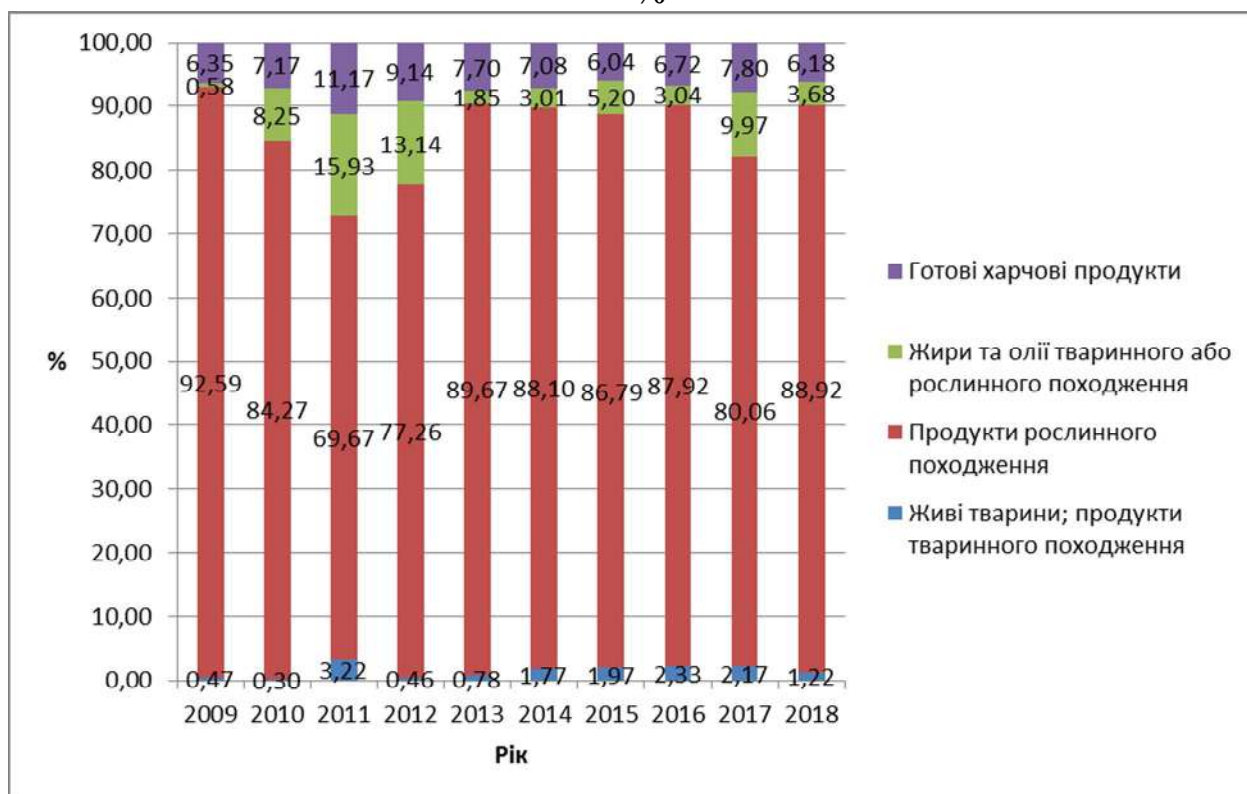
Додаток А.1
Експорт агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання
Миколаївської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів,
тис. дол. США

Рік	Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Готові харчові продукти	Разом
2009	3408,7	665067,5	4148,4	45642,8	718267,4
2010	2564,5	711134,3	69624,5	60519,9	843843,2
2011	23927,4	517455	118331,5	82990,1	742704,0
2012	6356,9	1057757	179839,1	125101,2	1369084,6
2013	9387,5	1077479	22222,2	92522,8	1201611,6
2014	18652,4	926050,4	31674,8	74371,1	1051108,7
2015	18938,2	832575,2	49858,3	57931,1	959302,8
2016	25148,7	947845,1	32741,3	72402,6	1078137,7
2017	28464,7	1050858	130920,8	102406,5	1312649,8
2018	17777,7	1291253	53451,9	89747,8	1452230,4

Джерело: складено автором.

Додаток А.2

Структура експорту агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання
Миколаївської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів,
%

Додаток Б.1

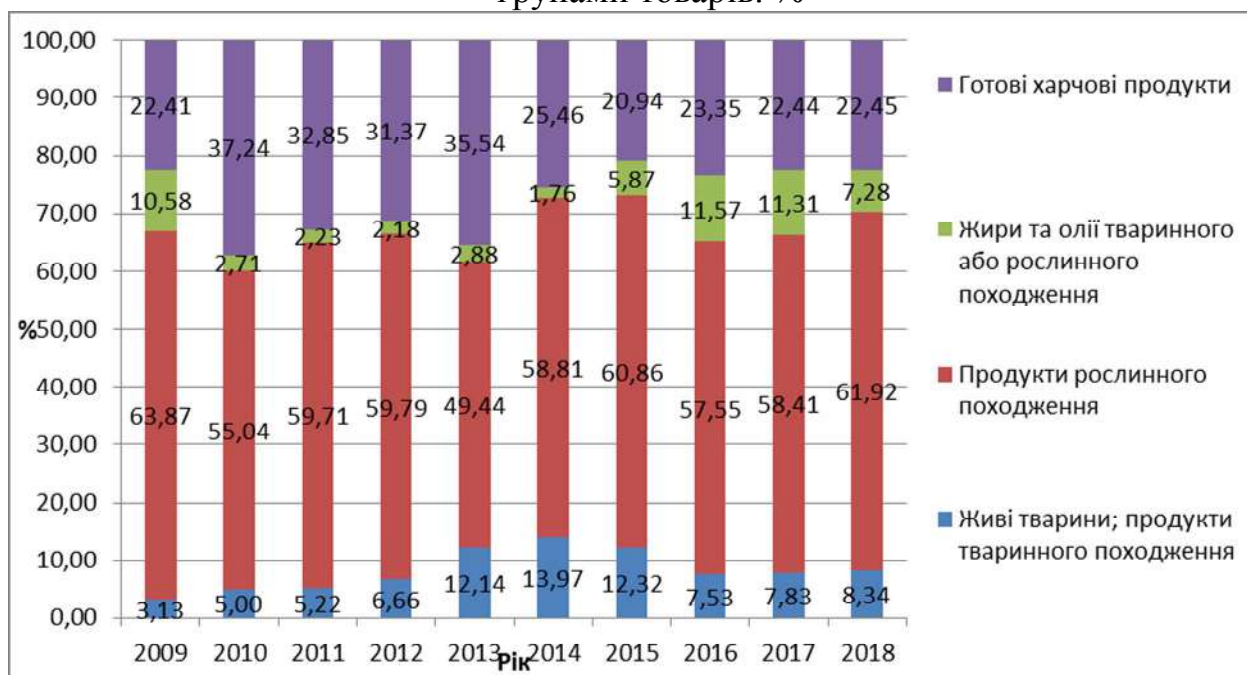
Експорт агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Херсонської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів, тис. дол. США

Рік	Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Готові харчові продукти	Разом
2009	5225,9	106476,3	17640,7	37363,9	166706,8
2010	7982,9	87815,1	4329,8	59422,3	159550,1
2011	9408,4	107638,7	4015,1	59215	180277,2
2012	11925,5	107108,3	3910,3	56191,4	179135,5
2013	23132,5	94212	5494,3	67719,3	190558,1
2014	33371	140472,8	4214,6	60810,6	238869
2015	15786,2	77951,6	7525,1	26827,4	128090,3
2016	12689,2	97004,6	19494,5	39357,6	168545,9
2017	14219,8	106023,9	20529	40736,9	181509,6
2018	14525,7	107800,1	12675,2	39086,6	174087,6

Джерело: складено автором.

Додаток Б.2

Структура експорту агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Херсонської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів. %

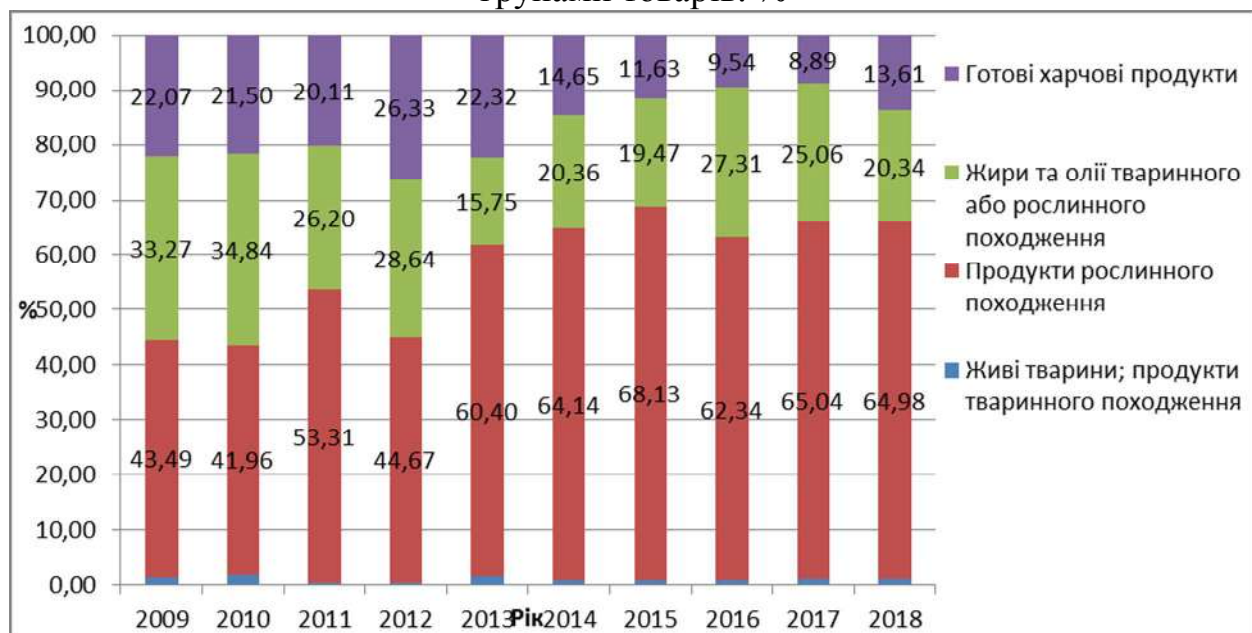
Додаток В.1

Експорт агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Одеської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів, тис. дол. США

Рік	Живі тварини; продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Готові харчові продукти	Разом
1	2	3	4	5	6
2009	6284,5	231548,7	177125,6	117500	532451,6
2010	9394,4	230602,5	191467,5	118161,2	549625,6
2011	2107,4	294247,7	144632,9	111002,1	551990,1
2012	2433,9	300984,5	192946,1	177403,6	673768,1
2013	10630,8	420089,6	109547,1	155204	695471,5
2014	8377,2	634634,9	201420,2	144980,6	989412,9
2015	7371,4	659353,4	188436,2	112589,2	967750,2
2016	9355,7	729064	319437,8	111618,5	1169476
2017	12832,1	828948,4	319421,7	113344,8	1274547
2018	12856,3	780270,5	244233	163477,5	1200837,3

Додаток В.2

Структура експорту агропродовольчої продукції суб'єктами господарювання Херсонської області у період 2010-2018 років за окремими групами товарів. %

Додаток Г

Розрахунок показників динаміки прямих іноземних інвестицій
в Миколаївській області в 1995-2019 рр.

Роки	Рівень ряду, у	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
1995	2,3	-	-	-	-	-	-	-
1996	6,3	4	4	273,91	273,91	173,91	173,91	0,023
1997	25,7	19,4	23,4	407,94	1117,39	307,94	1017,39	0,063
1998	30,8	5,1	28,5	119,84	1339,13	19,84	1239,13	0,257
1999	31,5	0,7	29,2	102,27	1369,57	2,27	1269,57	0,308
2000	36,3	4,8	34	115,24	1578,26	15,24	1478,26	0,315
2001	45,4	9,1	43,1	125,07	1973,91	25,07	1873,91	0,363
2002	60,4	15	58,1	133,04	2626,09	33,04	2526,09	0,454
2003	64,3	3,9	62	106,46	2795,65	6,46	2695,65	0,604
2004	174,9	110,6	172,6	272,01	7604,35	172,01	7504,35	0,643
2005	75,8	-99,1	73,5	43,34	3295,65	-56,66	3195,65	1,749
2006	123,7	47,9	121,4	163,19	5378,26	63,19	5278,26	0,758
2007	113	-10,7	110,7	91,35	4913,04	-8,65	4813,04	1,237
2008	136,8	23,8	134,5	121,06	5947,83	21,06	5847,83	1,13
2009	161,8	25	159,5	118,27	7034,78	18,27	6934,78	1,368
2010	162,7	0,9	160,4	100,56	7073,91	0,56	6973,91	1,618
2011	165,4	2,7	163,1	101,66	7191,30	1,66	7091,30	1,627
2012	152,3	-13,1	150	92,08	6621,74	-7,92	6521,74	1,654
2013	244,7	92,4	242,4	160,67	10639,13	60,67	10539,13	1,523
2014	282,8	38,1	280,5	115,57	12295,65	15,57	12195,65	2,447
2015	228,9	-53,9	226,6	80,94	9952,17	-19,06	9852,17	2,828
2016	212,8	-16,1	210,5	92,97	9252,17	-7,03	9152,17	2,289
2017	213,5	0,7	211,2	100,33	9282,61	0,33	9182,61	2,128
2018	206,1	-7,4	203,8	96,53	8960,87	-3,47	8860,87	2,135
2019	227,4	21,3	225,1	110,33	9886,96	10,33	9786,96	2,061

Додаток Д
Розрахунок показників динаміки прямих іноземних інвестицій
в Херсонській області в 1995-2019 рр.

Роки	Рівень ряду, у	Абсолютний приріст		Темп росту, %		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
1995	0,4	-	-	-	-	-	-	-
1996	2,1	1,7	1,7	525,00	525,00	425,00	425,00	0,004
1997	6,5	4,4	6,1	309,52	1625,00	209,52	1525,00	0,021
1998	12,1	5,6	11,7	186,15	3025,00	86,15	2925,00	0,065
1999	16,1	4	15,7	133,06	4025,00	33,06	3925,00	0,121
2000	25,9	9,8	25,5	160,87	6475,00	60,87	6375,00	0,161
2001	35,2	9,3	34,8	135,91	8800,00	35,91	8700,00	0,259
2002	45	9,8	44,6	127,84	11250,00	27,84	11150,00	0,352
2003	55,2	10,2	54,8	122,67	13800,00	22,67	13700,00	0,45
2004	64,5	9,3	64,1	116,85	16125,00	16,85	16025,00	0,552
2005	92,9	28,4	92,5	144,03	23225,00	44,03	23125,00	0,645
2006	109,2	16,3	108,8	117,55	27300,00	17,55	27200,00	0,929
2007	127,5	18,3	127,1	116,76	31875,00	16,76	31775,00	1,092
2008	174,1	46,6	173,7	136,55	43525,00	36,55	43425,00	1,275
2009	192,9	18,8	192,5	110,80	48225,00	10,80	48125,00	1,741
2010	179,6	-13,3	179,2	93,11	44900,00	-6,89	44800,00	1,929
2011	185,5	5,9	185,1	103,29	46375,00	3,29	46275,00	1,796
2012	188,6	3,1	188,2	101,67	47150,00	1,67	47050,00	1,855
2013	251,5	62,9	251,1	133,35	62875,00	33,35	62775,00	1,886
2014	275,2	23,7	274,8	109,42	68800,00	9,42	68700,00	2,515
2015	208,2	-67	207,8	75,65	52050,00	-24,35	51950,00	2,752
2016	211	2,8	210,6	101,34	52750,00	1,34	52650,00	2,082
2017	201,3	-9,7	200,9	95,40	50325,00	-4,60	50225,00	2,11
2018	218,5	17,2	218,1	108,54	54625,00	8,54	54525,00	2,013
2019	204,2	-14,3	203,8	93,46	51050,00	-6,54	50950,00	2,185

Додаток Е
Розрахунок показників динаміки прямих іноземних інвестицій
в Одеській області в 1995-2019 рр.

Роки	Рівень ряду, у	Абсолютний приріст		Темп росту,%		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту
		Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	Ланц.	Баз.	
1995	59,6	-	-	-	-	-	-	-
1996	77,3	17,7	17,7	129,70	129,70	29,70	29,70	0,596
1997	108,5	31,2	48,9	140,36	182,05	40,36	82,05	0,773
1998	126,2	17,7	66,6	116,31	211,74	16,31	111,74	1,085
1999	182,7	56,5	123,1	144,77	306,54	44,77	206,54	1,262
2000	183,5	0,8	123,9	100,44	307,89	0,44	207,89	1,827
2001	203	19,5	143,4	110,63	340,60	10,63	240,60	1,835
2002	235,7	32,7	176,1	116,11	395,47	16,11	295,47	2,03
2003	291,2	55,5	231,6	123,55	488,59	23,55	388,59	2,357
2004	380	88,8	320,4	130,49	637,58	30,49	537,58	2,912
2005	517,8	137,8	458,2	136,26	868,79	36,26	768,79	3,8
2006	599,3	81,5	539,7	115,74	1005,54	15,74	905,54	5,178
2007	718,7	119,4	659,1	119,92	1205,87	19,92	1105,87	5,993
2008	880,8	162,1	821,2	122,55	1477,85	22,55	1377,85	7,187
2009	921,6	40,8	862	104,63	1546,31	4,63	1446,31	8,808
2010	1042,0	120,4	982,4	113,06	1748,30	13,06	1648,30	9,216
2011	1107,3	65,3	1047,7	106,27	1857,93	6,27	1757,93	10,4199
2012	1220,5	113,2	1160,9	110,22	2047,85	10,22	1947,85	11,0733
2013	1629,1	408,6	1569,5	133,47	2733,35	33,47	2633,35	12,2052
2014	1671,7	42,6	1612,1	102,61	2804,80	2,61	2704,80	16,2907
2015	1423,3	-248,4	1363,7	85,14	2388,07	-14,86	2288,07	16,7166
2016	1320,3	-102,9	1260,7	92,77	2215,34	-7,23	2115,34	14,2329
2017	1228,8	-91,6	1169,2	93,06	2061,67	-6,94	1961,67	13,2035
2018	1202,6	-26,2	1143,0	97,87	2017,78	-2,13	1917,78	12,2875
2019	1207,1	4,5	1147,5	100,38	2025,36	0,38	1925,36	12,0259

Додаток Ж

Стратегія зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону
на період 2021 – 2027 років

Операційні цілі	Завдання	Можливі напрямки реалізації проектів
Стратегічна ціль 1.		
Формування на засадах інновацій експортно-орієнтованої харчової та агропродовольчої індустрії		
1.1. Впровадження новітніх технологій у виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, у тому числі через мережу агропродовольчих кластерів	1.1.1. Забезпечити постійний потік інвестиційних ресурсів та максимальне регіональне охоплення інвестиційних проектів.	<p>Забезпечення якісної підтримки потенційних інвесторів з широким колом сервісних пропозицій з можливістю дистанційного обслуговування в режимі 24/7.</p> <p>Здійснювати постійне оновлення інформації про наявні інвестиційно-привабливі напрямки в агропродовольчій сфері регіону з можливістю охоплення іноземного інвестора.</p> <p>Забезпечення можливості використання інноваційного маркетингу для демонстрації агропромислового потенціалу регіону.</p>
	1.1.2. Максимальне охоплення виробничою агропродовольчою інфраструктурою території регіону	<p>Створення зон агропродовольчого виробничого стимулювання на територіях ОТГ.</p> <p>Підтримка малих та середніх фермерських господарств шляхом компенсації відшкодування відсоткових ставок за кредитами.</p> <p>Створення умов для доступності використання інноваційних рішень на рівні підприємств регіону.</p>
	1.1.3. Перехід на сучасні системи документообороту та дозвільних відносин регіон-інвестор	<p>Удосконалення мережі центрів адміністративних послуг.</p> <p>Надання он-лайн та офф-лайн адміністративних послуг, в тому числі через особистий кабінет регіонального інвестора.</p> <p>Забезпечення європейської практики стандартів надання адміністративних послуг, підвищення їх доступності для населення та бізнесу.</p>
1.2. Зростання конкурентоздатності підприємств харчової переробної промисловості за рахунок впровадження інноваційних технологій	1.2.1. Забезпечити максимальний виробничий потенціал регіонального виробництва	<p>Нарощування виробництва та розширення асортименту продуктів харчування.</p> <p>Дефіцит яких має місце нині на агропродовольчому ринку.</p> <p>Удосконалення системи зберігання продовольства на всьому шляху до кінцевого споживача.</p>
	1.2.2. Створити умови для підтримки малого, середнього фермерства та кооперативного руху, просування продукції на зовнішні ринки.	<p>Розвиток служб консультування для сільгосптоваровиробників.</p> <p>Формування культури виробництва та споживання продукції органічного землеробства.</p> <p>Розвиток сільських обслуговуючих кооперативів.</p> <p>Маркетингова підтримка.</p> <p>Розвиток логістичних центрів – агропромислових парків, комплексних оптово-</p>

		роздрібних ринків.
	1.2.3. Створити умови для виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції та запровадження замкнутих циклів виробництва при її переробці з використанням новітніх технологій.	<p>Впровадження органічного землеробства.</p> <p>Встановлення контролю за станом ґрунтів з використанням новітніх технологій.</p> <p>Створення умов для збільшення виробництва продукції тваринництва.</p> <p>Створення стимулів до вирощування екологічно чистої продукції і відмови від ГМО.</p> <p>Впровадження технологій використання відходів переробки.</p> <p>Високоточні ІТ технології для виробництва, переробки та реалізації аграрної продукції.</p>
1.3. Сприяння розширенню зовнішніх ринків збуту органічної продукції та харчових продуктів, виготовлених з використанням інноваційних технологій	1.3.1. Прискорення формування попиту на органічну продукцію	<p>Підвищувати інформованість населення про її користь та безпечність, пропагувати здоровий спосіб життя, залучати державні органи, екологічні асоціації й організації споживачів у процес формування ринку органічної продукції.</p> <p>Широке використання всіх видів засобів масової інформації для популяризації вживання органічних продуктів харчування, як невід'ємної частини здорового способу життя.</p> <p>Забезпечення зростання попиту на органічну продукцію внаслідок формування довіри споживачів до сертифікованої органічної продукції.</p>
	1.3.2. Підвищення безпеки харчування та виробництво якісних продуктів	<p>Посилення захисту прав споживачів шляхом удосконалення державного контролю за якістю та безпекою продовольчих товарів, гармонізація національних стандартів якості з міжнародними.</p> <p>Запровадження національної системи сертифікації та маркування органічної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.</p> <p>Стимулювання розширення виробництва органічних продуктів харчування та в першу чергу – дитячого харчування.</p> <p>Створення зон сільськогосподарського виробництва вільних від використання генетично модифікованих організмів (ГМО).</p>
Стратегічна ціль 2.		
Стійке економічне зростання агропродовольчої галузевої економіки з зовнішньоекономічним спрямуванням.		
2.1. Створення нових та модернізація існуючих підприємств агропродовольчого сектору економіки	2.1.1. Модернізація матеріально-технічної бази агропереробної промисловості	<p>Нарощування виробництва та розширення асортименту продуктів харчування, дефіцит яких має місце нині на агропродовольчому ринку.</p> <p>Стимулювання попиту на продукцію, яка випускається вітчизняними підприємствами харчової промисловості, шляхом стабільного підвищення доходів населення.</p> <p>Розширення виробництва аграрної сировини для підприємств і галузей харчової</p>

		промисловості, що є стратегічно важливими і потребують відродження.
	2.1.2. Державне стимулювання та розвиток конкурентних переваг агропродовольчої сфери	<p>Державна підтримка конкурентоспроможності традиційної української сільськогосподарської продукції.</p> <p>Запровадження науково обґрунтованих систем ведення сільськогосподарського виробництва.</p> <p>Державна підтримка виробництва органічних добрив.</p> <p>Державна підтримка виробництва біологічних засобів охорони рослин та тварин.</p> <p>Впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій.</p>
	2.1.3. Розвиток інноваційно-технологічних процесів у агропродовольчій промисловості	<p>Модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку агропродовольчої промисловості.</p> <p>Забезпечення широкого упровадження нових технологій з поліпшеними техніко-економічними показниками, низькою енерго- і ресурсоемністю виробництва, комплексною автоматизацією та інформатизацією виробничих процесів, істотним підвищенням продуктивності праці та посиленням соціальним захистом працівників.</p>
2.2. Підвищення експортного потенціалу агропродукції регіону	2.2.1. Розвиток експортного потенціалу підприємств-виробників.	<p>Чітке визначення у законодавстві права власності на землю та забезпечення їх захист з боку держави.</p> <p>Врегулювання законодавчої бази стосовно питань оподаткування сільськогосподарських підприємств та їх об'єднань.</p> <p>Впровадження та розвиток страхування сільськогосподарських ризиків.</p> <p>Постійний моніторинг ринку з метою забезпечення продовольчої безпеки та застосування митно-тарифних інструментів регулювання в разі виникнення загроз продовольчій безпеці.</p>
	2.2.2. Використання важелів податкового регулювання.	<p>Розробка комплексу заходів щодо зниження непрямого оподаткування експорту послуг і приведення механізму його регулювання у відповідність із вимогами СОТ.</p> <p>Звільнення експортерів від сплати податку на рекламу експортних товарів.</p> <p>Зниження розмірів державного мита при розгляданні в арбітражних судах позовів, пов'язаних з виробництвом та наступним експортом товарів і послуг агропродовольчої сфери.</p>
	2.2.3. Формування ефективного механізму розвитку і реалізації експортного потенціалу.	<p>Забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів.</p> <p>Широке залучення українських ділових кіл до проведення спеціальних заходів щодо стимулювання експорту.</p> <p>Створення системи зовнішньоторговельної інформації та інформаційно-консультаційних служб, які включали б їх регіональні і закордонні представництва.</p>

		Організація оперативної роботи державних органів щодо активного просування української експортної продукції на зовнішні ринки та захист вітчизняних експортерів за кордоном.
2.3. Створення умов для пріоритетного розвитку агропродовольчої сфери	2.3.1. Реформувати політику ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.	Забезпечення прибутковості підприємств, які досягли нормативної продуктивності й урожайності при нормативно обґрунтованих витратах. Обов'язкова індексація цін на сільськогосподарську продукцію задля підтримки еквівалентного товарообміну між сільським господарством й іншими галузями. Забезпечення виробникам сільськогосподарської продукції авансової оплати в розмірі не менше ніж 50% вартості поставок згідно з укладеними контрактами.
	2.3.2. Мінімізація ризиків і використання можливостей для агропродовольчої сфери	Прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва. Розроблення системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами ЄС, як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку. Сприяння розвитку дрібнотоварного сільгоспвиробництва, у т. ч. правовій регламентації діяльності особистих селянських господарств населення та розроблення механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектору.
	2.3.3. Формування сприятливих економічних умов розвитку агропродовольчого ринку	Удосконалення механізмів фінансового забезпечення суб'єктів агропродовольчого ринку. Удосконалення механізму цінового моніторингу продовольчих ринків. Формування логістичної інфраструктури продовольчого ринку в контексті інтеграції з ЄС. Формування Державного фонду фінансового забезпечення розвитку сільських територій та інфраструктури села. Створення регіональних програм підтримки й управління сільськими територіями та місцевими агропродовольчими ринками. Формування комплексної системи просування товарів на європейський ринок. Формування системи моніторингу і маркетингового забезпечення.
Стратегічна ціль 3.		
Підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої сфери на основі інноваційного та високотехнологічного розвитку		
3.1. Інноваційний розвиток агропромисловості	3.1.1. Розроблення регіональних стратегій розумної спеціалізації	Залучення до визначення пріоритетів розвитку регіону найбільш інноваційно-активних місцевих підприємств та організацій, що мають практичні знання та досвід реалізації інноваційних проєктів, бачення щодо найбільш перспективних з точки зору

сферах визначених смарт-спеціалізацією		<p>майбутнього розвитку регіону інноваційних технологій та продуктів, а також послідовності практичних кроків для втілення нових ідей.</p> <p>Стимулювання внутрішньо регіональних та зовнішніх крос-секторальних зв'язків шляхом створення умов для розвитку кластерів світового класу, що сприяє розвитку спеціалізації та технологічної диверсифікації у регіоні.</p> <p>Створення інноваційних систем у вигляді експериментальних платформ на основі широкого публічно-приватного партнерства за моделлю четверної спіралі із залученням нових, «неочікуваних» учасників.</p>
	3.1.2. Аналіз регіонального наповнення та потенціалу інноваційного розвитку	<p>Аналіз сильних та слабких сторін економіки регіону; оцінка підприємницької інфраструктури; виявлення унікальних конкурентних переваг учасників з особливою увагою до інноваційно-спрямованих видів діяльності, що можуть бути розвинені з уже існуючих; визначення місця регіону у міжнародних ланцюгах доданої вартості; ідентифікація потенційних партнерів та конкурентів у реалізації обраних напрямів розвитку.</p> <p>Створення інклюзивної гнучкої системи управління процесом розроблення та реалізації стратегії із залученням усіх зацікавлених учасників (держави, бізнесу, науки, громадських організацій, професійних асоціацій та експертів), що дозволяє узгодити їхні інтереси у процесі реалізації цілей стратегії. Це досягається шляхом включення представників різних секторів до робочої групи з розроблення стратегії, а також до різноманітних тематичних груп та груп з реалізації конкретних проектів у рамках стратегії.</p>
	3.1.3. Визначення сфер спеціалізації агропродовольчої сфери регіону	<p>Визначення декількох пріоритетних напрямів – на основі проведеного аналізу регіонального контексту та зовнішнього середовища, у яких будуть реалізовуватися проекти із забезпеченням регіональної/державної/наддержавної фінансової та організаційної підтримки.</p> <p>Обрання комплексу заходів політики, необхідних для реалізації стратегії агропродовольчого розвитку, що включає дорожню карту та план дій, у якому мають бути визначені послідовність кроків та інструменти для досягнення запланованих цілей, терміни реалізації кроків, джерела фінансування.</p> <p>Інтегрування системи моніторингу та оцінювання до всіх стадій реалізації стратегії агропродовольчого розвитку, що дозволяє оперативно виявляти «вузькі» місця та помилки у процесі реалізації, актуалізувати пріоритети, корегувати цілі та заходи у відповідь на зміни внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури тощо.</p>
3.2. Створення нових наукоємних	3.2.1. Створення та реалізація	Дослідження потенціалу наукових розробок, включаючи науково-технічні розробки вітчизняних наукових установ та іноземних розробників, сучасних процесів

агровиробництв та продуктів	конкурентоспроможних науково-інноваційних продуктів АПК	<p>агровиробництва та потреб їх техніко-технологічного забезпечення.</p> <p>Трансформації наукових розробок в інноваційні продукти, в тому числі відбір розробок з високим інноваційним потенціалом, адаптація розробок в інноваційні продукти, апробація інноваційних продуктів (технологій, ресурсів, послуг) у виробничих умовах.</p> <p>Формування інноваційних пропозицій аграрному ринку за рахунок підготовки технологій для впровадження в агропромислове виробництво, охорони та захисту прав об'єктів інтелектуальної власності, експертизи та оцінки економіки інноваційних пропозицій, капіталізації їх нематеріальних активів і отримання прибутку від комерціалізації.</p>
	3.2.2. Розширення інтеграційних зв'язків з ЄС в сфері фінансового забезпечення та здійснення техніко-технологічної допомоги	<p>Мобілізація ресурсів міжнародних організацій та їх концентрація на пріоритетних напрямках розвитку аграрного ринку.</p> <p>Удосконалення інструментів і форм зовнішніх ресурсів, використання нових механізмів поєднання кредитних ресурсів міжнародних організацій і гарантованих ресурсів донорів.</p>
	3.2.3. Запровадження проектного механізму інноваційно-інвестиційного-інтеграційного розвитку АПК	<p>Забезпечення трансферу інновацій в конкурентних умовах аграрного ринку, розроблення інноваційних бізнес-проектів та їх техніко-економічного обґрунтування;</p> <p>Інвестиційне забезпечення інноваційних агропроектів з визначенням інвестопривабливості проекту, розроблення проектних пропозицій щодо залучення венчурного капіталу, бізнес-планування окупності і захисту інвестицій;</p> <p>Інтеграційний супровід реалізації інноваційних агропроектів, включаючи ринкову адаптацію наукових установ і їх експериментально-виробничої бази, акредитації інноваційних провайдерів проектів, корпоратизації відносин державно-приватного партнерства.</p>

Додаток И

Завдання секторів третього рівня загальної структури Центру координації та зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону

Сектор стимулювання зовнішньо-економічної активності

- проробка питань, пов'язаних з реалізацією спільних проектів;
- інформаційно-дослідницька робота по пошуку торговельних партнерів в різних країнах;
- розробка довгострокових планів двостороннього економічного співробітництва.);
- надання місцевим експортерам безкоштовних консультаційних послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- активізація принципової підтримки (особисті зустрічі керівників органів влади з іноземцями, обговорення спільних проблем, узгодження позицій щодо реалізації конкретних проектів);

Сектор маркетингового та іміджевого розвитку

- аналітико-маркетингова діяльність по вивченню експортних можливостей продукції українських виробників на світовому ринку;
- стимулювання розвитку конкурентних переваг регіону, представлення регіону за його межами, розробка стратегій розвитку
- надання якісних консультаційних послуг з маркетингу регіону, в т.ч. на замовлення органів влади;
- розробка окремого плану дій по маркетингу Причорноморського регіону, який повинен включати в себе наступні напрямки: формування й просування аграрного бренду регіону; інвестиційний маркетинг; аграрний маркетинг; інформаційна політика регіону.
- заохочувальна підтримка (створення потужного інформаційного поля та акцентування конкурентних переваг Причорноморського регіону);
- розробка маркетингової програми розвитку регіону, яка повинна
- розроблятися як за стратегіями (маркетинг іміджу, привабливості, інфраструктури), так і за напрямками (інвестиції, аграрне виробництво, залучення персоналу, експортні ринки)

Сектор взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування

- моніторинг та залучення державного субсидування регіональних підприємств, які отримують патенти і ліцензії на виробництво сучасного обладнання і технологічних ліній для агросфери
- моніторинг та підтримка надання урядом гарантійних зобов'язань під кредитні ресурси, залучені уповноваженими банками для забезпечення оборотними коштами експортоорієнтованих підприємств та організацій;
- сприяння гарантуванню і страхуванню експортних кредитів для забезпечення захисту експортерів аграрної продукції від комерційних та політичних ризиків.

Сектор транскордонного співробітництва та інвестиційного впровадження

- залучення інвестицій в економіку регіону та активізація міжрегіонального співробітництва;
- впровадження в практику найбільш ефективних форм співпраці із зарубіжними країнами;
- послідовне поліпшення товарної і географічної структури експорту та імпорту та створення програм залучення іноземних капіталів;
- вдосконалення механізмів трансформації заощаджень в інвестиції та стимулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки;
- розвиток конкурентного середовища в інвестиційній сфері та підвищення ефективності капітального будівництва в аграрному секторі;
- моніторинг виконання зобов'язань інвесторами та вдосконалення системи ціноутворення;
- залучення банківського сектору для кредитування для придбання техніки та вдосконалення фінансово-кредитних механізмів в інвестиційній сфері;
- активізація процесу формування досконалої законодавчої бази інвестиційної діяльності.

Сектор впровадження інноваційного виробництва

- підтримка створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці;

- сприяння стимулюванню агроекологічної діяльності, зокрема, розвитку альтернативного органічного агровиробництва та формування високоосвічених професійних кадрів, інформаційно-інноваційне забезпечення наявності у агровиробників потрібного рівня знань і відповідної кваліфікації.

- визначення основних напрямів інноваційного прориву АПВ на основі комплексного аналізу світових тенденцій, технологічного передбачення й ретельного аналізу наявного інноваційного потенціалу аграрних підприємств;

- забезпечення сприятливих умов для технологічної модернізації.

Сектор програмно-грантового провайдингу

- сприяння розвитку економічної сфери, що веде до покращення інвестиційного середовища, бізнес-клімату та розвитку інфраструктурних галузей на території Причорноморського регіону та України (ОТГ, містах, областях, регіонах), пошук можливостей, розробка бізнес-планів та стратегій для розвитку малого та середнього бізнесу, а також запровадження інновацій та трансферу технологій; розбудова міжнародних економічних зв'язків.

- сприяння активізації проектної та грантової діяльності громадських організацій, органів влади, підприємств та установ;

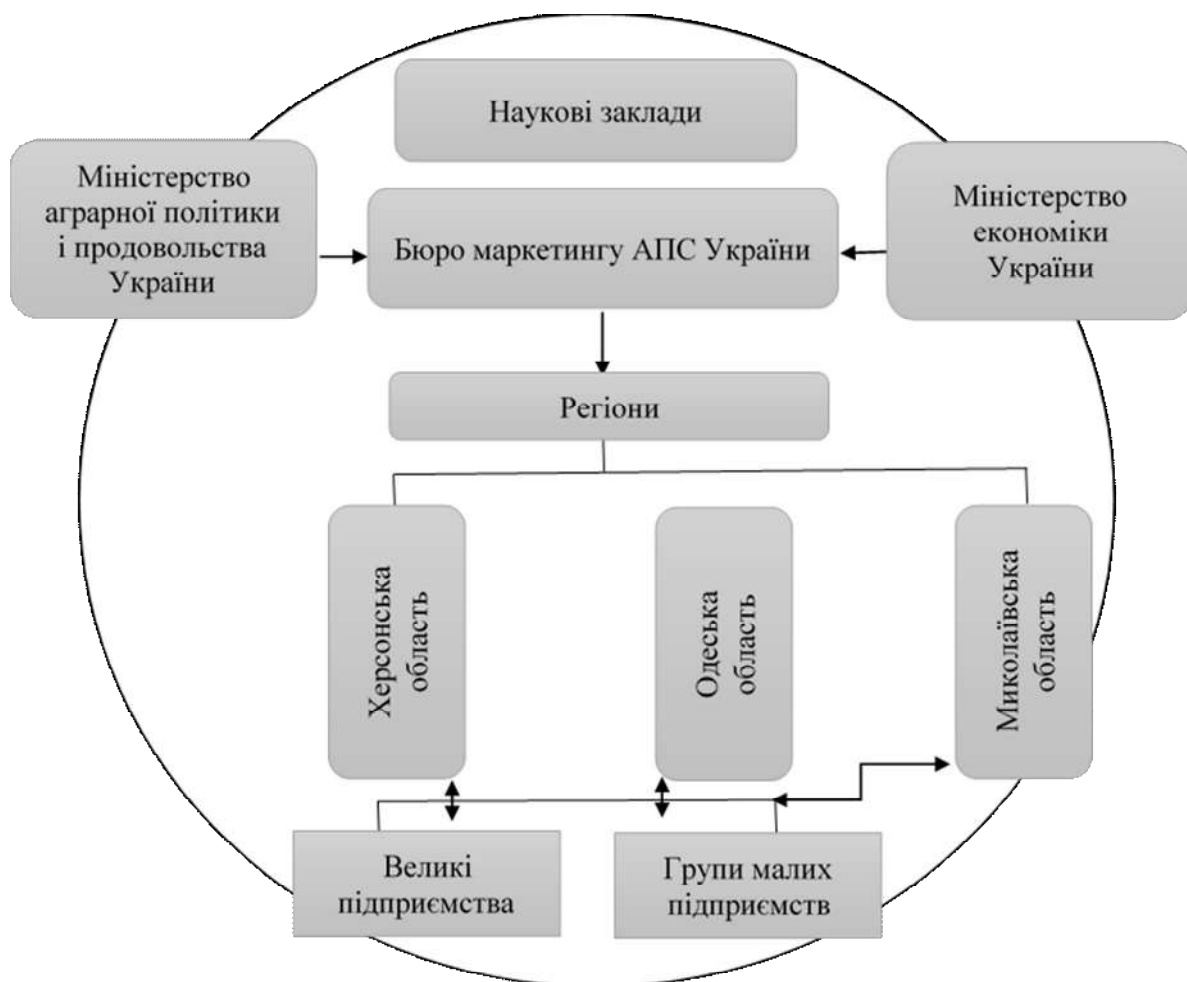
- сприяння налагодженню контактів територіальних громад, громадських організацій, підприємств та установ з органами влади, громадськими організаціями, підприємствами, установами, благодійними фондами, міжнародними та національними донорами й організаціями-грантодавцями, а також дипломатичними установами;

- розгортання співробітництва між містами, районами, територіальними громадами, трудовими колективами у галузі економічного та науково-технічного розвитку, медичного, освітнього, юридичного, культурного, спортивного обміну та інших форм співпраці;

- сприяння у пошуку засобів для здійснення такої діяльності, у тому числі донорських програм, грантової підтримки, благодійної та цільової допомоги, що надаються національними та іноземними благодійними організаціями, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями.

Додаток К

Структура загальнодержавної збалансованої системи маркетингової діяльності АПС Причорноморського регіону

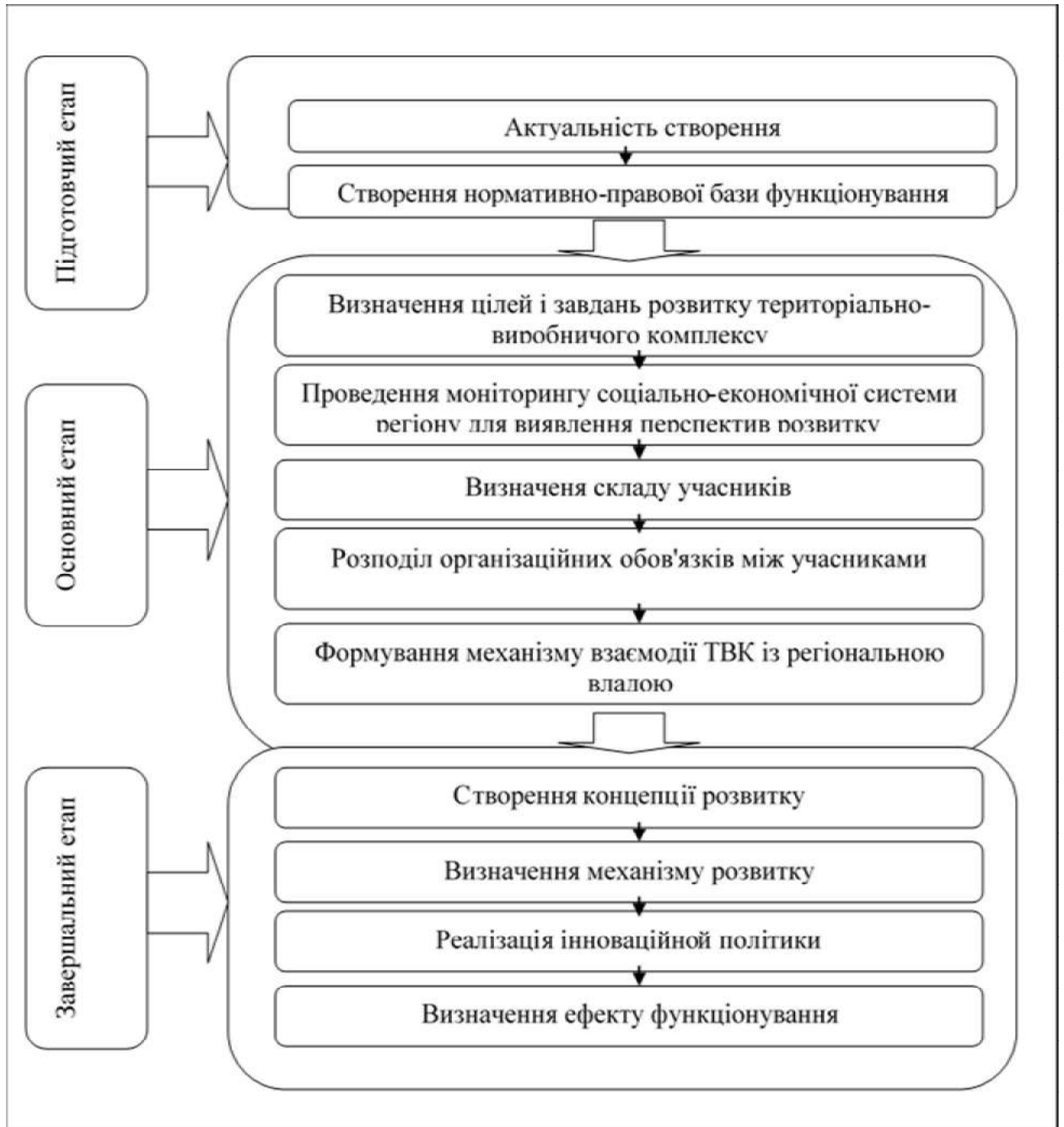

Додаток М

Алгоритм формування адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання та експортного стимулювання агропродовольчої сфери у регіоні

Додаток Н

Базові принципи, які покладено в основу створення та функціонування адаптованих зон зовнішньоекономічного стимулювання та експортного стимулювання агропродовольчої сфери у регіоні

- 1 • раціональність та ефективність використання існуючого навколишнього потенціалу адаптованої зони, включаючи природні, економічні та людські ресурси;
- 2 • системність в процесі створення єдиного комплексу комунікацій, інфраструктури та послуг, необхідних для реалізації діяльності проекту;
- 3 • партнерство приватних інвесторів та держави в процесі розбудови інфраструктури адаптованої зони;
- 4 • конкуренція та прозорість в процесі обрання інвестора;
- 5 • рівність та недискримінаційне ставлення до резидентів зони, незалежно від обсягу інвестицій і країни походження;
- 6 • самостійність діяльності інвесторів адаптованої зони;
- 7 • дотримання принципів соціального партнерства, екологічність виробничо-господарської діяльності учасників адаптованої зони;
- 8 • стимулювання створення нових робочих місць та залучення інвестицій на всіх рівнях

Додаток П

Податкові інвестиційних стимули, що застосовуються іншими країнами для розвитку індустріальних парків та зон інвестиційно-інноваційного впровадження

Вид інвестиційних стимулів	Країна застосування
пільгові ставки з податку на прибуток	Нідерланди, Чехія, Туреччина Китай (підприємства зі 100% іноземними інвестиціями або спільні підприємства користуються 2-річними податковими канікулами, починаючи з першого року отримання прибутку, а протягом наступних трьох років - сплачують податок в розмірі 50%. Деякі індустріальні зони застосовують ставку податку 10% , якщо іноземне підприємство експортує понад 70% своєї продукції), Литва (інвестиції понад 1 млн євро звільняються від податку на прибуток на 5 років), Росія (розмір пільгової ставки залежить від обсягу інвестицій, чисельності створюваних робочих місць), Узбекистан, Білорусь (повне звільнення протягом перших 10 років з дати реєстрації як резидент індустріального парку, а протягом наступних 10 років податок сплачується в розмірі 50% від діючої ставки; звільнення від податку на дивіденди, нарахованих акціонерам резидента (протягом перших 5 років з моменту отримання валового прибутку резидентом парку);
звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування, що ввозиться учасникам	Туреччина, Нідерланди Азербайджан, Республіка Білорусь, Узбекистан;
звільнення від сплати податку на нерухомість	Польща, Нідерланди, Туреччина (протягом 5 років з дня будівництва промислового підприємства), Тайвань, Казахстан (знижена ставка), Узбекистан, Азербайджан, Республіка Білорусь;
звільнення від податку на землю	Туреччина, Тайвань, Китай (розмір пільги різний в залежності від індустріального парку);
звільнення від податку на оренду землі або нерухомого майна	Литва (протягом перших 5 років - 100% пільга за умови, що обсяг інвестицій склав не менше 724 євро/га, протягом наступних 5 років - пільга в розмірі 50% від суми податку);
звільнення від екологічних податків	Туреччина (звільнення від муніципального податку на тверді відходи; зниження вартості води, природного газу і зв'язку);
звільнення від сплати місцевих податків і зборів	Угорщина (місцеві органи влади мають право прийняти рішення про звільнення резидентів від оподаткування місцевими податками строком до 5 років);
застосування пільгових суттєво знижених тарифів на комунальні послуги	Туреччина (знижені тарифи на воду, природний газ і послуги зв'язку), Угорщина (знижені тарифи на комунальні послуги або надання резидентам права розстрочення платежів);
державні гарантії для інвесторів від несприятливої зміни законодавства про податки і збори	діють в багатьох країнах та передбачають збереження умов діяльності в разі прийняття законів, які погіршують умови в частині митного, податкового та інших режимів.

**СТАЛИЙ
РОЗВИТОК**

Інститут інноваційного провайдингу

вул. Казарського, 8/58
м. Миколаїв, 54031, Україна
Код ЄДРПОУ 43004333
+38 095 794 20 25, +38 068 258 50 62
stalyyrozyvtok@gmail.com

№ 154/12-1
на № _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження результатів наукового дослідження
ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія Володимировича на тему:
«Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку
агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону»*

Видана *Завгородньому Андрію Володимировичу* в тому, що результати наукового дослідження в частині обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо впровадження організаційно-економічного механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону розглянуті та є актуальними.

Теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації дослідження щодо удосконалення організаційно-економічних засад формування стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери Причорноморського регіону розглянуті співробітниками інституту та прийняті до практичного використання в організаційно-управлінській діяльності. Окремі дисертаційні розробки здобувача, його висновки і пропозиції заслуговують на увагу та рекомендуються до впровадження суб'єктам агропідприємництва регіону з питань удосконалення організації зовнішньої торгівлі, механізмів залучення прямих іноземних інвестицій та розвитку міжнародного (транскордонного) співробітництва тощо. До їх переліку нами пропонуються:

- 1) методичні рекомендації щодо оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств;
- 2) зовнішньоекономічні пріоритети Стратегії сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону на засадах розумної «смайт»-спеціалізації;
- 3) розроблені концептуальні засади формування механізмів залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства агропродовольчої сфери регіону;
- 4) Визначення регіональних проблем та ризиків розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією та залучення іноземного капіталу у розбудову виробничої інфраструктури;
- 5) методичні підходи щодо формування сприятливого інвестиційного клімату регіонах через реалізацію інфраструктурних програм, розробку й реалізацію інвестиційних стратегій і конкретних інвестиційних проектів тощо.

Довідка видана з метою надання у Спеціалізовану вчену раду Д 41.088.05 Одеської національної академії харчових технологій.

Директор

Р.С. Зубков

ТОВ «Владам-ЮГ»

АБ "Південний"
IBAN № UA06328209000026004010036535

АТ КБ "Приватбанк"
IBAN № UA313266100000026005053213296

54029, м. Миколаїв
вул.Рюміна, 16
тел./факс (0512) 47-63-30
ЄДРПОУ 24790656
ІПН 247906514031

Вих. № 23/12
"23" 12 2019 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія Володимировича на тему:
«Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого
виробництва Причорноморського регіону»

Видана **Завгородньому Андрію Володимировичу** в тому, що результати наукового дослідження в частині обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо впровадження організаційно-економічного механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону розглянуті та є актуальними.

Окремі розробки автора, його висновки і пропозиції становлять певний інтерес та прийнятні для практичного використання в управлінсько-виробничій діяльності ТОВ «Владам-ЮГ», зокрема:

- удосконалення механізму регулювання ЗЕД, який втілює питання митно-тарифного, нетарифного та валютного регулювання, особливостей управління зовнішньоекономічною діяльністю на рівні регіону, підприємства, її функціонального забезпечення тощо;
- узагальнено аспекти митного оформлення експортно-імпортних операцій, визначено особливості транспортного забезпечення та страхування зовнішньоекономічних операцій;
- методичні підходи щодо оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств тощо.

Довідка видана для представлення у Спеціалізованій вченій раді Д 41.088.05 Одеської національної академії харчових технологій.

Генеральний директор
ТОВ «Владам-ЮГ»

Роман Зінчук

**МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

вул. Адміральська, 22, м. Миколаїв, 54001, тел./факс: (0512) 37-09-32, тел. (0512) 37-09-32
E-mail: econom@mk.gov.ua, сайт: economy-mk.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 38694316 -

від 31.01 2020 р. № 87/б-01.01-19 На № _____ від _____ 20__ р.

Спеціалізованій вченій раді
Д 41.088.05
в Одеській національній
академії харчових технологій

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія Володимировича на тему:
«Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого
виробництва Причорноморського регіону»

Видана *Завгородньому Андрію Володимировичу*, здобувачу наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка в тому, що матеріали дисертації в частині обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій організаційно-економічного механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону розглянуті.

Окремі розробки автора, його висновки і пропозиції становлять певний інтерес і прийнятні для практичного використання в управлінській діяльності департаменту в частині удосконалення організаційно-економічних засад та стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного розвитку регіонального агропродовольчого виробництва Миколаївської області. Зокрема:

1. Досліджено загальну структуру зовнішньоторговельного обороту та товарну структуру експорту агропродовольчої продукції за областями Причорноморського регіону. Визначено особливості, ознаки, проблеми та перспективи розвитку на основі оцінки зовнішньоторговельної діяльності підприємств агропродовольчої сфери Миколаївської області у період 2009-2018 років.

2. Визначені концептуальні підходи щодо розробки Стратегії зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону на засадах розумної «смайт»-спеціалізації, яка узгоджується з стратегічними цілями Стратегії розвитку Миколаївської області (проект) та з цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року в частині: 1) створення нових та модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки; 2) зростання експортного потенціалу області; 3) створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва; 4) інноваційний розвиток у сферах визначених смайт-спеціалізацією; 5) створення нових наукоємних виробництв та продуктів тощо.

3. Удосконалено організаційно-економічний механізм управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу Причорноморського регіону тощо. Встановлено, що важливішими видами ризиків, які слід подолати з метою ефективної діяльності аграрних підприємств на умовах СОТ є: затягування економіки країни в експортну модель сировинного спрямування; погіршення структури експорту через спрощення доступу на зовнішні ринки; загострення проблеми обмеженості інфраструктурних можливостей національного експорту; неготовність України до послідовного захисту інтересів національних експортерів; зростання присутності на ринку низькоякісної, небезпечної для споживачів імпоротної продукції; наявність ознак несприятливого інвестиційного клімату.

Для визначення рівня ризику територіальної спрямованості експортно-імпортних операцій агропродовольчою продукцією запропоновано використовувати індекс ризику географічної диверсифікації (ІДР), який діагностує групи товарів, експорт та імпорт яких є найбільш ризикованим у теперішній час.

**В.о. директора Департаменту економічного
розвитку та регіональної політики**

В.К. Грипенко

УКРАЇНА
 МИКОЛАЇВСЬКА МІСЬКА РАДА
 ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

вул. Адміральська, 20, м. Миколаїв, 54001, тел/факс: (0512)37-20-37,
 тел. 37-43-97 e-mail: depeconom@mkrada.gov.ua

22.01.2020 № *01/02.03-20* на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дослідження здобувача наукового ступеня
 доктора економічних наук за спеціальністю
 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка
 ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія Володимировича на тему: «Зовнішньоекономічні
 пріоритети сталого розвитку агропродовольчого виробництва
 Причорноморського регіону»**

Агропродовольчий сектор на даному етапі розвитку України виступає основним напрямом її зовнішньоекономічної діяльності та є гарантом її національної безпеки. Зовнішньоекономічна діяльність як особливий вид економічних відносин, що тісно пов'язана з іншими галузями господарської системи країни та є одним з головних джерел доходів державного бюджету, була і залишається пріоритетним напрямом політики держави, що створює основи для розвитку вигідної торгівлі, міжнародних відносин, транскордонного співробітництва та формування сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Теоретичні, методологічні положення та прикладні рекомендації дослідження щодо удосконалення механізму державного регулювання зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчої сфери розглянуті департаментом та прийняті до практичного впровадження. Дисертаційна робота здобувача рекомендована для використання у вигляді методичної допомоги підприємствам, що здійснюють ЗЕД з питань удосконалення засад зовнішньої торгівлі, залучення прямих іноземних інвестицій та розвитку транскордонного співробітництва тощо. На особливу увагу заслуговують наступні розробки здобувача:

1. Концептуальні підходи щодо підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості виробничого сектору регіону за допомогою основних інструментів державної підтримки.
2. Для прогнозування показників експорту продовольчої продукції застосування методу часового тренду.
3. Система регіональних особливостей, проблем та ризиків розвитку зовнішньої торгівлі та залучення іноземного капіталу.
4. Зовнішньоекономічні пріоритети Стратегії сталого розвитку соціально-економічної системи регіону на засадах розумної «смайт»-спеціалізації.

Директор департаменту

Тетяна ШУЛЧЕНКО

УКРАЇНА

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА РАДА

пл. Свободи, 1, м.Херсон, 73000, тел.: 42-54-08, факс: 32-13-27, 45-51-89, e-mail: obrada_ks@hotmail.com

07.11.2019 № 26-218-157/311
на від

Спеціалізованій вченій раді
Д 41.088.05
в Одеській національній академії
харчових технологій

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Завгороднього Андрія Володимировича
на тему: «Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону»

Видана Завгородньому Андрію Володимировичу, здобувачу наукового ступеня доктора економічних наук в тому, що матеріали дисертації в частині обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій із зовнішньоекономічних пріоритетів сталого розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону, виконаної на статистичних матеріалах, у тому числі Херсонщини, розглянуті.

Окремі розробки автора, його висновки і пропозиції становлять певний інтерес і прийняті для практичного використання в діяльності Херсонської обласної ради в частині сталого розвитку агропродовольчого виробництва.
Зокрема:

– запропоновано концепцію формування стимулюючого механізму зовнішньоекономічного розвитку агропродовольчого виробництва регіону, в основі якого є створення адаптованих зон інвестиційно-інноваційного впровадження в межах землекористування окремих територіальних громад регіону із залученням приватного інвестиційного капіталу і державних програм фінансового забезпечення регіонального розвитку з метою впровадження інноваційних енергоефективних технологій виробництва агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю на основі реалізації базових принципів та стратегічних пріоритетів розумної («смайт»)-спеціалізації;

– критеріальний підхід до використання методу часового тренду з метою прогнозування показників експорту агропродовольчої продукції регіону через розв'язання задачі екстраполяції, що з достатньою точністю описує поведінку змінної в часі, а вибір типу функції ґрунтується на теоретико-методологічному дослідженні сутності зовнішньої торгівлі, причинно-наслідкових зв'язків і механізмів здійснення регіонального агропродовольчого експорту, ознак, особливостей та характеру його динаміки;

– розвинено методологічні засади дослідження обсягу реальних інвестицій, які залежно від того, враховується або ні часовий критерій поділено на динамічні (засновані на дисконтованих оцінках) та статистичні методи (засновані на облікових оцінках). При цьому встановлено, що застосування будь-яких методів не забезпечує повної передбачуваності кінцевого результату а тому запропоновано методику їхнього комплексного застосування, яка через меншу похибку визначення ефективності інвестування дозволить підвищити аналітичність, оперативність і точність отриманих даних, сприятиме підвищенню ефективності управлінських рішень.

заступник голови
Херсонської обласної ради

В.В.Булюк

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО**
вул. Фалєєвська, 9-Б, Миколаїв, 54001, Україна
юридична адреса:
Каботажний спуск, 1, Миколаїв, 54002, Україна
тел.: +38(0512) 372344; +38(0512) 580404
факс: +38(0512) 500191; +38(0512) 580405
E-mail: mail1@nibulon.com.ua; mail3@nibulon.com.ua
www.nibulon.com

№ 001175/1-19/14
на № _____ від 12.12.2019 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дослідження здобувача наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка
ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія Володимировича на тему:
«Зовнішньоекономічні пріоритети сталого розвитку агропродовольчого
виробництва Причорноморського регіону»

Зовнішньоекономічна діяльність є особливим видом економічної діяльності, тісно пов'язаною з іншими галузями господарської системи країни та відіграє важливу роль у розвитку міжнародних відносин. Роль зовнішньоекономічної діяльності в сучасній Україні завжди була і залишається пріоритетним напрямом політики держави, регіонів та підприємств, що створює основи для розвитку вигідної торгівлі і сприятливого інвестиційного клімату.

Теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації дослідження щодо удосконалення організаційно-економічних засад зовнішньоекономічної діяльності агропродовольчої сфери Причорноморського регіону розглянуті виробничим відділом ТОВ СП «НІБУЛОН» та прийняті до практичного впровадження та рекомендуються суб'єктам агропідприємств з питань удосконалення механізмів організації зовнішньої торгівлі, залучення прямих іноземних інвестицій та розвитку транскордонного співробітництва. На особливу увагу заслуговують наступні дисертаційні здобутки автора:

1. Обґрунтування регіональних проблем та ризиків розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією та залучення іноземного капіталу у розбудову виробничої інфраструктури.
2. Зовнішньоекономічні пріоритети стратегії сталого розвитку агропродовольчого виробництва регіону на засадах розумної «смайт»-спеціалізації.
3. Розроблені концептуальні засади формування механізмів залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства агропродовольчої сфери регіону.
4. Методичні підходи щодо оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств тощо.

**Начальник виробничого відділу
ТОВ СП «НІБУЛОН»**

Я.В. Пінчук

РЕГІОНАЛЬНА
ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

MYKOLAIV REGIONAL
CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

54001, Україна, м. Миколаїв, а/с 27
вул. Потьомкінська, 41
Тел./факс +38 (0512) 47-33-77
Тел. +38 (0512) 47-33-13
e-mail: office@rtpp.com.ua

www.rtpp.com.ua

54001, Ukraine, Mykolaiv, P.O.Box 27
41 Potyomkinska st.
Tel./fax +38 (0512) 47-33-77
Tel. +38 (0512) 47-33-13
e-mail: office@rtpp.com.ua

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дослідження здобувача наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток
продуктивних сил та регіональна економіка ЗАВГОРОДНЬОГО Андрія
Володимировича на тему: «Зовнішньоекономічні пріоритети сталого
розвитку агропродовольчого виробництва Причорноморського регіону»**

Розвиток та пріоритизація зовнішньоекономічного співробітництва в Україні призведе до низки позитивних наслідків, а саме: поліпшення бізнес-клімату та створення сприятливих умов для надходження інвестицій в економіку прикордонних регіонів; збільшення обсягів товарообігу на продовольчому ринку, забезпечення розвитку малого та середнього агропідприємництва; створення та забезпечення функціонування міжгалузевих кластерів, інноваційних інституцій; удосконалення та розбудову інфраструктури загального користування тощо.

Співробітниками Миколаївської регіональної торгово-промислової палати здійснена оцінка основних положень дисертаційного дослідження здобувача, які можуть бути апробовані в організаційно-управлінській діяльності органів місцевої влади, громадських організацій, інституцій з розвитку підприємництва та практично запроваджені суб'єктами економічних відносин, зокрема:

1. Проаналізовано товарну структуру зовнішньоекономічних відносин Миколаївської області, що дало змогу виявити ступінь розвитку економіки регіону.

2. Визначена структура експорту/імпорту агропродовольчої продукції областей Причорноморського регіону за період 2009-2018 років.

3. Визначено інструментарій структурної перебудови регіональної економіки у напрямку росту конкурентоспроможності, формування й розвитку перспективних галузей економіки прикордонних територій на засадах розумної «смарт»- спеціалізації,

4. Механізм формування сприятливого інвестиційного клімату в регіонах через реалізацію інфраструктурних програм, розробку й реалізацію інвестиційних стратегій і конкретних інвестиційних проектів тощо.

Віце-президент РТПП
Миколаївської області

Матвєєв В.В.

ДОВІДКА

про впровадження науково-методичних розробок
завідувача кафедри економіки та інформаційних технологій
Завгороднього Андрія Володимировича у навчальному процесі
Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини
ВНЗ ВМУРЛ «Україна»

Дійсний акт складено в тому, що науково-методичні розробки і положення кандидата фізико-математичних наук, доцента Завгороднього А.В. були запроваджені та використовуються в цей час при викладанні наступних дисциплін:

Найменування дисциплін	Зміст використаних матеріалів
1. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств	<p>Висвітлено теоретичні питання, загальна характеристика зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), механізму регулювання ЗЕД, який втілює питання - митно-тарифного, нетарифного та валютного регулювання, особливостям управління ЗЕД на рівні країни та регіону.</p> <p>Розглядається місце та роль підприємства у ЗЕД, його організаційно-функціональна структура, питання ліцензування експортно-імпортних операцій та відповідальності за порушення у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Докладно висвітлюються особливості двох моделей ЗЕД: зовнішньоторговельної та виробничо-інвестиційної, існування яких базується на поділі зовнішніх комерційних зв'язків та за структурною ознакою, яка охоплює основні види міжнародного підприємництва.</p> <p>Запроваджено методичні підходи до аналізу експортної (імпортної) діяльності та визначенню її економічної ефективності, розглядається роль функціонально-вартісного аналізу в розвитку конкурентоспроможного експорту.</p>
2. Інвестування	<p>Методологічні засади оцінки інвестиційного розвитку регіонів України, а саме поєднання методів у групи: методи оцінки інноваційного розвитку регіону; методи оцінки інвестиційно – інноваційного розвитку регіону та виділення специфіки оцінювання за допомогою даних методів що дозволяють виокремити в рамках кожної групи три підгрупи: методи експертної оцінки; методи, що для оцінки використовують математичний інструментарій; методи, що в рамках оцінки поєднують експертні оцінки з математичним інструментарієм.</p>
3. Регіональна економіка	<p>Визначено проблеми, що постають перед агропідприємствами у їх зовнішньоекономічній діяльності.</p> <p>Запропоновано механізми вирішення конкретних проблем зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК регіону.</p> <p>Встановлено головні перепони, які перешкоджають широкомасштабному залученню іноземних інвестицій для розвитку підприємств АПК.</p> <p>Проведений аналіз стану формування та тенденції реалізації експортного потенціалу підприємств агропромислового комплексу регіону дозволив окреслити основні проблеми та перешкоди в його</p>

	<p>подальшому розвитку.</p> <p>Окреслено основні проблеми із здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами АПК регіону та досліджено основні можливості її активізації та ризики, які постають перед агровиробниками.</p>
4. Інвестиційний менеджмент	<p>Запропоновано обґрунтування наукових положень та практичних рекомендацій з формування механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної активності в регіон.</p> <p>Удосконалено теоретико-методичні основи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону.</p> <p>Запропоновано методичні положення діагностики стану залучення прямих іноземних інвестицій в регіональну економіку.</p> <p>Проведено діагностику інвестиційних процесів регіональної зовнішньоекономічної діяльності.</p> <p>Запроваджено організаційно-економічний механізм розвитку системи залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства.</p>
5. Економіка торгівлі	<p>На основі багаторівневого аналізу основних показників та тенденцій розвитку агропромислової сфери України та Причорноморського регіону визначено товарну структуру зовнішньоекономічних відносин регіону та виявлено ступінь розвитку економіки регіону, визначено показники зовнішньоторговельної діяльності підприємств агропродовольчої сфери регіону, проведено аналіз середніх часток експорту/імпорту товарів Причорноморського економічного району в загальному обсязі експорту/імпорту товарів України, досліджено середні показники ряду динаміки експорту, досліджено структуру зовнішньоторговельного обороту за областями Причорноморського регіону</p>

Директор Миколаївського міжрегіонального
інституту розвитку людини
ВНЗ ВМУРЛ «Україна»

Старєва А.М.